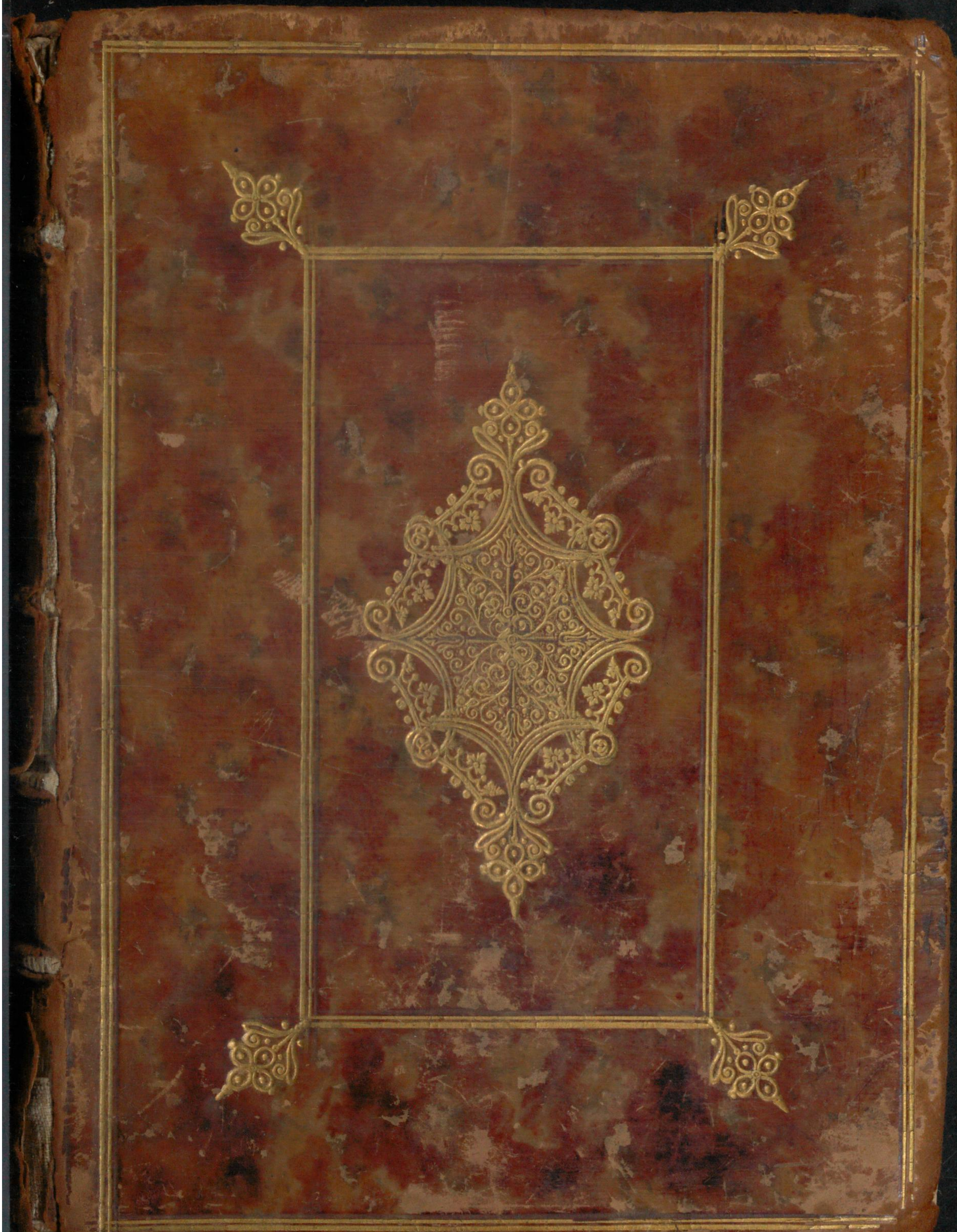

BESCHR
VAN
'S-HER-BO

Nobilissimo, Amplissimoque Viro.
D. Bartholomeo Hau, Curiæ Senatusque
Flandriæ Præsidi, Hanc Urbis Patriæ
Descriptionem in Debitæ Observantiæ
Tesseram.

D. D.

Henricus Copes.

SILVA-DUCIS AUCTA, ET RENATA OF Een Nieuwe ende gantsch Vermeerderde Beschrijvinge van de STADT VAN s'HERTOGEN-BOSSCHE,

DOOR

IACOB VAN OUDENHOVEN

SILVA-DUCIS AUCTA & RENATA

OF

Een Nieuwe ende gantſch Vermeerderde Beſchrijvinge van de

STADT

VAN

s' HERTOGEN-BOSSCHE,

Vervatende

Des ſelfs begin en voortganck, ſoo van Geeſtelijcke als Wereldtlijcke Geſtichten, oprichten van't Capittel, ende Collegien, maniere van Regeeringhe, ende hare Privilegien ende Vryheden, bevorderinghe van haer Biſdom ende Biſſchoppen, ende meer andere dingen.

Door

IACOB van OUDENHOVEN.

s' HERTOGHEN-BOSSCHE,

Gedruckt by IAN SCHEFFERS, ende IACOMINA van OUDENHOVEN, Weduwe van ISAAC van DOCKUM, Anno 1670.

Aende Wel-Edele Heeren

D'Hr. ADRIAEN van BLYENBURG,

Heere van Naeltwijck, &c. Oudt Burgemeeſter der Stadt Dordrecht, ende Gecommitteerde inden Raedt van Staten der Vereenighde Nederlanden.

Ende

D'Hr. GOVERT van SLINGELANT,

voorhenen Raedt en Penſionaris der Stadt Dordrecht, ende Afgeſant van de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden aen de Koningen van Sweden ende Denemarcken , ende nu Secretaris van den Raedt van Staten der Vereenichde Nederlanden.

Wel Edele Heeren

MYn aenghebooren luſt ende drift om de waere Oudtheden van de Nederlanden te doorſnuffelen, heeft my mede gedreven om met een byſondere neerſtigheydt de oude opkomſte, ende aenwas van de Stadt s'Hertoghen-Boſſche, ende haer onderhorige Meyerije, zynde het Landt van myne geboorte, uyt den diepen poel der Outheyt na de waerheyt op te halen ende te onderſoecken. Hebbende daer van voor deſen een byſondere Beſchrijvinghe ghemaeckt, ende inden jaeren 1649. voor de eerſtemael uytgegeven. Doch na dien my ſedert dien tijt noch veele nieuwe ſtucken, ende bewijſen in de handen zijn gekomen, waer van ick in dien tijdt onvoorſien was, hebbe van tijdt tot tijdt de ſcave over het voorſz. Werck ſoodanigh laten gaen, dat het ſelve, voor ſoo veel tot een volmaeckter Beſchrijvinghe nodigh bevonde te weſen, in veelen deelen ſoo merckelyck is verandert ende voornamentlyc vermeerdert, dat ick gelooft hebbe niet te ſullen miſdoen, indien ick het ſelve werck met eenen nieuwen naem van *Silva-Ducis aucta & renata* quam te noemen, als ſynde de tweede druck ſoo merckelyck

vermeerdert, ende oock verandert, ende door desẽ vermeerderinghe ende veranderinghe gelyck als herbooren. Ende gelyck ick het voorsz. werck, tot een betuyginghvan mynen lust, ende drift om de waere oudtheydt van dese Stadt, ende Landtschap te openbaren, nu voor de tweedemael aen het licht brenghe : soo hebbe ick daer nevens niet konnen nalaten tot betuyging van de ware ende oprechte vriendtschap, die u wel Edel-heden van veele jaeren herwaerts met my hebben ghelieven te onderhouden, het selve werck aen u wel Edel-heden mits desen op te draghen. Ende dat des te meerder, om dat van tijt tot tijt, onse uyt-vindingen, en ghedachten ontrent de Oudtheden aen u wel Edel-heden mededeelende, ende der selve oordeel ende behaghen daer over innemende, altyt ende in alles metter daet hebbe bevonden, dat u wel Edel-heden met groot recht voor groote Lief-hebbers ende Kenders der Oudtheden werden gehouden. Ende hier by komende, dat u wel Edelheden, in ende van wegen den ghemenen Staedt der Vereenichde Nederlanden (waer onder de voornoemde Stadt ende Meyerije door de Reductie ghebrocht is) soo aensienlycke ende voorname Eer-ampten met grooten lof bekleeden, soo hebbe dierhalven mede geoordeelt, dat dit vermeerdert ende herboren werck aen niemandt anders, als aen u wel Edel-heden met meerder redenen konde op-ghedraghen ende toegeeygent worden. Neme daerom de vrymoedigheyt om het selve u wel Edel-heden toe te seynden, versoeckende dat u wel Edel-heden het selve, volgens haere ingebooren goedardigheydt, met die toegenegentheydt te mijnwaerts, gelieven te ontfanghen, als het selve met een toegenegen herte aen u wel Edel-heden werd opgedragen, verblyvende altyt.

Wel Edele Heeren

V wel Edel-heden oodtmoedige Dienaer

IACOB van OUDENHOVEN.

Aenſpraecke des Autheurs.

Aende

Edele, Heeren, Burgeren, ende Landt-ſaeten,

der vermaerde Stadt s'Hertoghen-Boſſche, ende der ſelver wijdtberoemde Meyerije.

ONder veele ende verſcheyde Diſtricten ende Oorden van de Werelt, en is niet een vande minſte het beroemde *Belgium*, of 't Nederlandt, gemeynlijck in ſeventhien Provincien verdeelt, boven veel andere Landen uytmuntende, gelijck de Mane onder de Sterren. Wederom in het vermaerde Nederlandt, is van oudts geweeſt wel het heerlijckſte, ende het voortreffelyckſte het Hertoghdom van Brabandt, ende wort het ſelve gemeynlijck van de Schrijvers den eerſten rangh onder de ſeventhien Provincien opgedraghen. In dit Hertoghdom van Brabant en is oock geenſins het minſte deel de Stadt van den Boſſche met haer Vierdendeel, waer onder reſorteert der ſelver welgelegene ende wijdtberoemde Meyerije, welckers begin, voortganck ende waſdom, met het opkomen ſoo van Geeſtelycke als Wereltlijcke Geſtichten, oprechtinghe van Capittelen ende Collegien, maniere van Regeeringhe, ende haere Privilegien, bevorderinghe van haer Biſdom, ende geweſene Biſſchoppen, mitſgaders daer in gelegene Steden, Baronijen, Heerlijckheden ende Dorpen, in dit Boeck omſtandelijck volgens mijne bekomene kenniſſe, na den eyſch van ſaken worden beſchreven; waer toe dat ick my ſelven hebbe bevonden aengedreven, niet alleen, om dat de Hiſtorie, in het gemeyn aengemerckt, is een getuyghe vanden voorleden tijdt, is een licht der waerheydt, het leven van de memorie, een Meeſterſſe van het leven, een ontdeckſter van de Oudtheydt, vermoghens het ſchrijven van den grooten Orateur *Cicero*: Maer oock beſonderlyck, om dat ick meynde, dat ick deſen arbeydt myn Vaderlandt, ende myne mede Landts-luyden ſchuldigh was: want of ick wel het grootſte deel van myn leven buyten de Provincie van Brabandt hebbe deurgebracht, ende daer ick tot noch toe geweeſt ben, oock als mijn Vaderlandt erkenne naer het ſegghen van *Teucer* by *Ciceronem*: *Patria eſt, ubicunque bene eſt.* Soo is evenwel by my gebleven de natuerlycke genegentheydt ende liefde tot het Landt daer ick geboren ben, ende daer ick aldereerſt het natuerlijcke licht hebbe aengeſchouwt, volghens het ſchrijven van den Poët *Ovidius*:

Nescio quâ natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.

Gevende daer mede te kennen, dat het Landt daer yemandt ghebooren is; door, ick en weet niet wat soetigheydt alle ende een ieder Mensche tot sich treckt ende aenlockt, ende niet toe en laet dat selvighe oyt te vergeten. Daer en is niet soeter voor den Mensche, als van verre den roock van syn Vaderlycke schoorsteenen te sien opgaen. Het en is dan niet wonder, dat ick een gebooren Brabander zynde soodanigh tot Brabanders spreecke, ende van een aensienlycke deel van Brabandt schrijve, niet alleen om de tegenwoordighe ende noch levende mede-Landts-luyden in dit schrift, als op een hooghe ende verheven Troon te stellen, om haer van verre te doen sien de situatie ende de gelegentheydt van haer Vaderlandt, ende het gene gedenckweerdigh in het selve van tijdt tot tijdt is voorgevallen; Maer oock de toecomende eeuwe ende nacomelinghen te doen aenschouwen het ghene langh voor haren tijdt is geschiet, ende alsoo te vereeuwighen ende onsterffelijck te maecken, dat anders door den tijt, die het alles op-eet ende verteert, worde verslonden ende weghgenomen. De voorbeelden uyt de grijse Oudtheydt opgehaelt, geven niet alleen vermaeck aen het gemoet der Menschen, maer bebben oock by haer een bysonder aensien ende ontsagh, om het selvige te beweghen. Gelijckerwijs dan Landen ende Steden in Caerten ende schriftelycke Tafereelen, ende Schilderijen aen de Werelt worden vertoont, soo dat iemant in syn Boeck-Camer blijvende sitten, de Werelt met syne gedachten kan doorreysen ende doorwandelen; Soo sal dit mijn geschrift aen anderen, ende bysonderlyck aen mijne Landts-luyden dienen voor een Caerte ende schriftelycke Tafereel, waer in dat sy sullen sien konnen den oirspronck ende voirtgangh van haer Vaderlandt, het leven ende bedrijff van haere Voor-Vaderen, de situatien ende gelegentheden van Landen ende Steden, ende meer andere gedenckwaerdighe dinghen. Wel is waer, dat ick voor eenighe jaeren van dese Materie hebbe geschreven, ende mijnen arbeydt aen de Werelt bekent gemaeckt: Maer zedert dien tijdt is my veel nieuwe stoff toegekomen, dat dit Werck, ten aensien van syn vermeerderinghe ende veranderinghe, genoechsaem een nieuw Werck is. Ontfanght dan beminde Landtsluyden dit geschrift als een teecken van liefde ende toegenegentheydt die ick tot u draghe. Geschreven ende voltrocken in mijnen hooghen Ouderdom, die altijdts zijn ende blyven sal

Vwen weltoegedaene Landts-Man

IACOBUS van OUDENHOVEN.

Op de Beschrijvinghe van de STADT, en de MEYERYE van s'HERTOGEN-BOSCH, Door d'Heer IACOB van OUDENHOVEN.

HY die Zuyd-Holland, weer sijn luyster heeft gegeven,
Oudt Dordrecht leven doet, en Haerlem daer beneven
En Heusden gaf het licht van d'onverganckliickheyd,
En't geen tot SCHRYVERS Boeck by hem is meer geseydt.
Die't gantsche HOLLAND ging door sijne pen verklaren,
Verandert hier sijn drift, en laet dat Graefschap varen,
En brenght hier aenden dagh, een STADT en oock een LANDT
Waermen in ouden tijdt den meesten Adel vandt.
Die door haer eyg'ne deught haer vyanden bevochte,
En tot die waerheydt int welich BRABANDT rochte
Als HOOFT-STADT op haer Ry, in Hoogheydt daer bekent
En met haer eere faem door d'heele Wereldt rent
Een Maeght die MAURITS niet te degen wist te vryen
Maer sijn Broer FREDERICK, veel liever wilde lyen
En nu oock voelt de smaeck van Vryheydt int gebiedt
Soo den vereenden Staet aen sijne Steden liedt.
Dat't pracht'ge s'HERTOGHS-BOSCH, ontrent die STADT gelegen,
De LANDEN daer ontrent, haer Heerlijckheen, en wegen.
Haer Huysen, oudt geslacht, Kasteelen, Adeldom,
En wat daer Heerlijcx is vertoont sigh hier rontom.
De wetten daer gevest, de zeden van die volcken
Kompt hy sijn Landtsluy hier op't cierelijckst vertolcken
Van dat eerst GODEFRYD, der Lotteringer Heer
Die bouwden, en sijn SOON vergrooten meer en meer.
En volght soo net de tijdt van die Geschiedenissen
Aldaer gevallen voor, dat niemant niet kan missen
Te kennen't rechte padt, dat hy dient in te slaen,
Om door dees HOOFT-STADT en de MEYERY te gaen,
Volhart dan brave MAN ontrent die besigheden
Soo dat d'onsterfflijckheydt u ouderdom bekleeden
En als ghy sijt verhuyst by d'Hooge Hemellien,
Dan sal u wack'r Pen den Naesaet stadigh sien.

I. V. SOMEREN,
Cameræ Bipartitæ à Secretis.

Op I. van OUDENHOVENS

Nieuwe, en vermeerderde Beschrijvingh van de STADT, en MEYERYE van s'HERTOGHEN-BOSCH:

Geintituleert

Den BOSCH vermeerdert en herboren.

WAt scheelt den BOSCH, vergroot, van dat hy eerst begin nam!
Wat scheelt hy, van voor heen, na dat de PRINS hem innam!
Soo overtreft, den BOSCH, vermeerdert, en herboren
Door OUDENHOV', hem selfs, de eerstemael geboren.

Lambertus Croen, Boßenaer,
Predikant tot Haerlem.

BESCHRYVINGE der Stadt van s'HERTOGEN-BOSSCHE.

'T 1. Hooft-stuck.

I. Eerste Naem, ende des selfs veranderinge.
II. De Situatie.
III. Van wat natuere de gront hier geweest zy.

I. De eerste ende alder-oudtste Naem van dese Stadt was Ortdunum, Ortduynen of Orthen

Daer naer heeft dese Stadt aenghenomen den Naem van Civitas de Ortduno, de Stadt van Ortduynen of Orthen.

Item/ nova Civitas apud Ortdunum, de nieuwe Stadt by Ortduynen.

Item/ nova Civitas apud Sylvam, de nieuwe Stadt by het Bosch.

Item/ nova Civitas apud Ortdunum, quæ Sylva dicitur, de nieuwe Stadt by Ortduynen/ den Bosch ghesepdt.

Item/ Buscum, Bossche.

Item/ Sylva-Ducis in't Latijn/ Boisleduc, of Bolduc in't Frans/ s'Hertoghen-Bossche in't Nederduytsch.

Wy sullen hier by voeghen de Etymologiæ, ofte de Naem-redenen/ die wy vinden van dese Naemen ghegeven / of die wy meenen / dat daer van soude konnen ghegheven worden.

Soo veel belanght den Naem Ortdunum, Ortduynen of Orthen/ dat is de Naem van de plaets daer de Stadt ghebouwt is / ende daer van heeft dese Stadt in sijn eerste beginselen den Naem behouden als daer onder hoorigh / ende voerden dien Naem oock alleen doen het noch gheen besloten Stadt en was / ende vinde in een Latijnsche gheschreven Boeck dat oock aengheteeckent met dese woorden : Notandum opidum de Busco primum nomen habuisse ab Ortduno, antequam muris, ac mœnibus cingeretur.

Divæus schrijft : Sylva-Ducis Campiniæ Urbs primaria, ab Godefrido Duce structa, dicta Orthen, quod hodieque servet nomen in suburbio Cœnobium. s'Hertogen-Bossche/ de Hooft-Stadt van Kempe-landt/ van Hertogh Godefridus ghebouwt/ Orthen ghesepdt/ welcken Naem noch heeft een Clooster in de voor-stadt ghelegen. Eer de Stadt noch uytgheleydt was. Doch dese Schrijver begaet hier eenen misslagh/ want dat Clooster en wordt gheen Orthen ghenoemt/ maer het Clooster van de Susteren van Orthen / ende de Susteren worden ghenoemt Sorores de Ortduno, Susteren van Orthen/ als te sien is by Grammaye in Taxandria, cap. 9. pag. 35. Soo dat by dit Clooster den Naem van Orthen niet te vinden en was / als Divæus wil/ maer Orthen is noch den Naem van het Dorp Orthen onder de Vryheydt van den

den Bosch begrepen. Waer van hier naer ghehandelt sal worden.

Dat dese Stadt daer naer den Naem aengenomen heeft van Civitas de Ortduno, de Stadt van Ortduynen. Item/ van nova Civitas apud Ortdunum, de nieuwe Stadt by Ortduynen. Dat houden wy gheschiet te zijn/ doen sy nu tot een Stadt verheven was/ om door dien Naem een onderschept tusschē het Dorp Ortduynen of Orthen/ ende dese Stadt/ op den gront van Ortduynen of Orthen gebouwt/ te maecken. Om de selve daer naer noch meer ende meer van dit Dorp te onderscheyden / soo heeft sy den Naem gekregen van nova Civitas apud Sylvam, de nieuwe Stadt by't Bosch/ ende alsoo tot noch toe in den Naem van dese Stadt was ingevloept den Naem van Ortduynen/ ende om hier over in den Naem niet te dwalen/ soo heeftmen haer ghenoemt nova Civitas apud Ortdunum quæ Sylva dicitur, de nieuwe Stadt by Ortduynen/ den Bosch ghesept. Ende om desen Naem te vercorten/ soo houden wy/ datmen daer van alleen het woort Bossche ghehouden/ ende gheschreven heeft Buscus, of Buscum, Bossche. Ende hier uyt houden wy ghesprooten te zijn de dwalinghe/ dat hier eertijdts een Bossche soude gheweest zijn/ waer op dit Chronicum, of Getal-veers ghemaeckt is/ vervattende den Naem van den Stichter van dese Stadt/ ende het jaer datse ghesticht is/ luydende aldus:

GodefrIdVs dVX è sILVâ feCIt oppIdVM.

Ten tIde Van Gode Vaerd den derden Van dIen naeM

Hertog Van LothorIngen, Is een bosCh een stad ge V Vorden.

Dat dese Stadt uyt gheen Bosch ghebouwt en is/ blyckt oock ten eersten uyt den ouden naem van nova Civitas apud Sylvam, de nieuwe Stadt by het Bossche. Ende dat is al eenen seer ouden Naem / die dese Stadt in haer eerst beghin ghevoert heeft: want de Burghers van dese Stadt noemt de Roomsche Coninck Henrick, Soon van den Keyser Fredericus 2. Homines de nova Civitate apud Sylvam. Burgers van de nieuwe Stadt by het Bosch/ in den Brief gegeven Apud Nurenberch/ anno 1233. 13. Kal. Octobris, waer in dat hy de selve Tol-vry maeckt doorgaens op den Rhijn/ waer van hier nae. Is oock niet te dencken/ dat den Naem hier qualyck ghestelt mocht zijn / door dien dat dit vergunt is ter begeerte van Hertogh Henrick de 2. Van dien Naem / Hertogh van Lotharinghen ende Brabandt/ want daer van lesen wy: ad instantem postulationem Henrici Majoris filij illustris Henrici Ducis Lotharingiæ & Brabantiæ. Ende die heeft hem den rechten Naem van de Stadt wel opghegheven / om daer over in toecomende tijden gheen swaricheydt te crijghen. Ten anderen/ soo is de grondt/ daer de Stadt leydt/ al te leegh gheweest/ ende het water te seer onderworpen/ om daer boomen tot een Bosch te wassen/ oock selfs doen de wateren hier noch soo hoogh niet en reesen als sy nu wel doen/ want de gront is daer al vry ghehooght.

Eenighe desen mislagh bemerckende/ onder de welcken Grammaye lib. cit. cap. 1. meenen/ dat dese woorden of naemen Buscus sive Buscum, ab alijs Sylva, connen gheinterpreteert worden (prout & græcum Boskij) quamvis solitudinem, etiam arboribus destitutam, als het Griecx woordt Boskij voor alle eensame plaetsen/ daer oock geen boomen en staen. Dat het op de by-ligghende hooghe Landen Bosch-achtigh gheweest is / is gansch waerschijnlijck / want die en sijn doen soo dicht apparentelijck niet bewoont gheweest/ als sy nu wel zijn/ ende de grondt is hier van natueren gheneghen boomen op te werpen/ ende staet noch al vol gheboomte / schoon dat die nu wel bewoont zijn. Daer beneffens soo is het oock notoir / dat hier veel Wilt ghe-

weest is/ende hadde de Hertogh ter plaetse/daer nu de Stadt vanden Bossche leyt/ sijn honden-huys / noch bekent met dien naem van Hasewintje op de Merckt by de Vleesch-hal staende / ende op veel andere plaetsen meer sijn honden-huysen/als 't huys op den Emmer tot Haren onder Oosterwijck / custodiæ canum Venationis Ducalis: 't honden-huys van den Hertogh/als het Grammaye noemt lib.cit.pag. 135. Daer nu soo een Jaght van Wilt valt / daer moet het Bosch-achtigh wesen/ daer het Wilt sich in onthoudt/ende van dit Bosch-achtigh Landt / datmen den Naem van Bossche ghegeven heeft/ is dese Stadt dan ghenoemt ghewordden / de nieuwe Stadt by het Bossche / ende daer naer om den naem te verkorten / Bossche ghenoemt/ende vintmen dien naem in alle de oude Handt-vesten/Privilegien ende Vryheden dese Stadt van de Hertoghen ende andere Vorsten ende Heeren ghegheven/ selfs staet dit opschrift op des Stadts Zeghel van den jaere 1371. Burgenses Ducis in Busco, de Burghers van den Hertogh binnen den Bosch. In eenighe jonghere schriften vinden wy mede den naem int Latijn Sylva-Ducis, s'Hertoghen-Bossche/ doch en is soo oudt/of ghemeen niet als den Naem Bossche / noch en vinde gheen ghenochsaeme reden waerom de Naem van Bossche vergroot is met bijvoeginghe van den Naem Hertogh/ende daerom sullen wy daer van mede afscheyden.

II. Den grondt/daer de Stadt van den Bossche op ghebouwt is / die is gheweest / ghelijck noch den grondt van de Landen rontsomme de selve Stadt / eenen leeghen grondt/ende lagh daer een hooghte / zijnde den Dijck van Orthen/ ende is het eerste begrijp van dese Stadt daer op begrepen ende meest ghebouwt/ het welck te lesen is in een gheschreven Latijnsche Boeck/alwaer staet : Urbs condita est palustri & aquis obnoxio loco, in aggere Ortduno, & nulla tum hic erat Sylva. De Stadt is ghebouwt in broeckigh landt/ het water onderworpen / op den Dijck van Ortduynen/ende en was doen hier gheen Bosch.

Soodanigh zijn noch de Landen rontsomme den Bosch/ die by tijden van drooghe Somers seer goede Wey-landen/ende Hoy-landen zijn / want sy worden door het slijck ende den slijm die het opper-water van boven afbrenght / ende dat daer neder sinckt/seer vet ende vruchtbaer gemaeckt/maer alser een opper-water comt/ soo valt hier wel seer schielijck een groote veranderinghe/ ende daermen de Beesten inde Weyde siet gaen/ghebeurt het wel datmen daer naer weynighe daghen Schepen over het Landt siet zeylen/ dat oock niet vreemt en is/ door dien de opper-wateren wel schielijck komen/ende seer hoogh rijsen / ende de Landen leegh van grondt zijn/ende dat de selve Landen hier onbedijckt ligghen / daer dan de wateren haeren vryen loop hebben. De hooghe Landen/daer de grondt rijst / of die met Dijcken connen bewaert worden/zijn goede Zaey-landen/ ende zijn hier menichte van Heeren huysen/ of Slooten ende Casteelen / ende niet weynighe Cloosters ghebouwt/ diemen in de vetste gronden ende goede Landen meest vint / dat een ghenochsaem bewijs is/dat dese Stadt in eenen vetten / ende vermaeckelijcken streeck Landts ghebouwt is. Sy en leydt oock niet verre van veele goede Steden / wel gheleghen om daer mede te handelen/ontrent de drie uyren van Bommel ende Heusden / ses van de Grave/ Helmont/ Eyndthoven/ Breda ende Gorrichem / sestien van Antwerpen/twintich van Maestricht.

III. De Stadt van den Bosch is ghebouwt op eenen gantsch vryen grondt/ zijnde Allodiael ende vry goet / aen niemandt ter wereldt Leen-plichtigh. Maer inden jaere 1222. heeft Hertogh Henrick de eerste van dien Naem/aen de Bisschop ende Kerck van Ceulen opghedragen sijn vry ende Allodiael goet van de Stadt van

den Bossche/ende Ortduynen/ met al datter toebehoort / behalven 't Hoff van den Hertogh/ende den grondt of plaets daer nu de St. Jans Evangelists Kercke staet.

Item sijn Allodiael goet van Tilborgh/ met alle sijn toe-behooren/ uytghesondert de stercktе die de Bisschop van Utrecht aldaer hadde / ende heeft de selve goederen wederom te Leen ontfanghen/ ende hy maeckte hem selven ende sijn nacomelingen tot Vassalen ende Leen-mannen van den Bisschop ende Kerck van Cuelen. Maer dit en duerden niet langh/ want in den jaere 1288. Soo viel by't Casteel Woering/ of Worinck/niet verre van Cuelen/eenen vermaerden Velt-slagh tusschen Jan den I. Hertogh van Lotharinghen/ Brabandt / ende Limburgh / ende Suffriet Aerts-Bisschop van Cuelen/daer in de Aerts-Bisschop de nederlaghe hadde/ende creegh hem de Hertogh ghevanghen/ende eer dat hy los quam/soo moeste hy den Hertogh ende sijn nacommelinghe het voorsz. Leen quytschelden / ende de brieven daer van weder gheven / ende soo wierden die Leen-goederen wederom vrye ende Allodiale goederen.

De Heer Prior Butkens schrijft in sijn Trophees de Brabant, Lib. I. Pag. 13. Dat Orthen eerstens een Graef-schap soude ghewеest zijn / beheisende de vier Meyeryen van s'Hertoghen-Bossche / ende dat ontrent den jaere 1080. Gravinne Adelheyd Dochter van den Grave Everhard in handen van den Bisschop van Utrecht Coenraet, het landt van Orthen opgedraghen / ende te leen wederom van hem ontfanghen heeft. Maer dat hy niet en weet / op dit Graef-schap door Houwelijcxsche alliancie / of op een ander wijse aen den Prince van Brabant gekomen is. Dit schrijft hy / maer en bewijst het niet. Wy hebben dit Diploma op gesocht/ dat te vinden is in tabulis Collegiorum Trajectensium, ende luyt aldus:

In nomine Sanctæ & ind Trinitatis. Sciant omnes Christi fideles, tam futuri quam præsentes, quod Adelheyt Comitissa, Comitis Everhardi filia, ob remedium animæ suæ, ac Mariti sui Henrici, parentum suorum, per manum Hermanni, quem ab Imperate Advocatum acceperat, tradidit Ecclesiæ S. Martini in Trajecto super altare ipsius, atque Conrado Episcopo, prædium suum Ortinam nominatum, cum omnibus appendittis, hoc est, mancipiis, areis, ædificiis, pratis, pascuis, terris cultis & incultis, Sylvis, venationibus, aquis, aquarumve decursibus, piscationibus, exitibus & reditibus, quæsitis, & inquirendis, & cum omnium utilitate, quæ inde provenire poterit. Servientes autem ad idem prædium pertinentes ibidem in præsentia sua fecit jurare S. Martino fidelitatem, & Episcopo Conrado: concessa eis legem qualem habent meliores in tota familia B. Martini servientes: post hæc statim datis manibus Episcopo facta est ipsius, atque prædictum prædium ab eo in benificium recepit dans ei duodecim Denarios Tilensis Monetæ in signum quod idem prædium jam non esset suum, sed Ecclesiæ proprium. Interposita est autem conditio ejusmodi, ut nulli Episcoporum unquam liceat idem prædium alicui dare in benificium. Dominus verò Conradus Episcopus Comitissæ dedit in precarium duas curtes, Verdam scilicet in Batua juxta Auvich sitam, & Waticam propè Tielem positam, cum omni utilitate quâ ipse antè ibi usus fuerit: & cum domo Lapidea, quatuor præbendas Trajecti apud S. Martinum, S. Bonifacium, S. Petrum, & S. Ioannem. Ita ne subtrahantur ei, sive præsens, sive absens fuerit. Ipsa verò Comitissa tres Libras Denariorum, quas censuales in Ortina solvunt, ad prædicta Monasteria singulis annis fratribus dare constituit. Cui si quis Episcoporum de his quæ concessa sunt aliquid abstulerit, potestatem habeat ipsa recipere sua. His omnibus absque omni contradictione peractis, Episcopus banno interdixit, ne quis, sive de bonis Ecclesiæ Comitissæ traditis, sive de his quæ Comitissa concesse-

concesserat, se intromitteret, ac violenter in suos usus redigeret. Quicumque vero hoc præsumeret, banno subjaceret, atque omnipotentis Dei & SS. omnium contra se iram sentiret. Ut autem omnia firma & inviolata permaneant, interfuêre testes idonei, Rogerus de Malsena, Hermannus de Merehem, Diedericus de Harler, Poppo filius ejus, Hemericus de Mera, Gerungus de Asper, Iohannes de Imple, Winemarus & frater ejus Adelardus filij Adelardi. Rogerus de Druten, Albero de Batenburgh, Diedericus de Batenburgh, Albertus de Essing, Diedericus frater ejus, Lambertus de Isendra, Weremboldus de Oya, Gyselbertus de Medel, Herbertus de Buxtel, Wilhelmus de Flagence, Rudolphus de Batenburgh, Snellart de Hemerten, Hamilger de Rijswijck. Actum anno 1188.

Inden naem vande heylighe ende onverdeelde Drydvuldigheyt. Sy bekennelyck
alle Christen gheloovighen / die nu zijn of naemaels wesen sullen / dat Gravinne
Adelheydt Grave Everhaerts Dochter / tot troost van haer / hare Mans Hen-
ricks / ende haerder Ouderen zielen / door handen van Herman haren Vooght/
die de Keyser haer heeft ghegheven / aen S. Marten tot Utrecht / ende den Bis-
schop Conraet / op des selfs Autaer opghedraghen heeft haer erve ghesept Ortina,
met alle syn toebehooren / te weten / met Dienst-luyden / Bouw-plaetsen / ghe-
bouwen / velden / zaylanden / weylanden / gheboude ende ongheboude landen/bos-
schen / jachten / vlieten ende weder-vlieten/ visscheryen/ weghen ende onweghen/
dat ghekreghen of te krijghen is / met alle de profijten die daer van komen. De
Dienst-luyden / daer toe hoorende / heeft sy daer Sinte Marten / ende den Bis-
schop Conraet / ghehoorsaemheyt doen sweeren / diemen toeghesept heeft te trac-
teeren als de beste in den gheheele familie. Dese erve heeft de Bisschop met hant-
tastinghe aenghevaert / ende heeft sy het selve van den Bisschop wederom ontfan-
ghen / ghevende aen den selven xij. Deniers Tielsche Munte / tot een kenteecken/
dat de selve Erve niet meer haer / maer de Kercke eyghen was. Is bedonghen/
dat geen Bisschop dese Erve aen yemanden tot een beneficie soude moghen geven.
De Bisschop Conraet gaff daer-en-tegen ter bede aen de Gravinne twee Hoeven/
ghelegen tot Verdam in de Betuwe by Aubich/ ende Waticam by Tiel / met alle
de baten ende profijten / die hy daer van ghetrocken hadde / met een steenen huys/
vier prebenten tot Utrecht / te S. Marten / te S. Bonifaes / te S. Pieter ende
tot S Jan / die haer niet en sullen ontrocken worden / of sy present / of absent is.
De Gravinne heeft de leden van de voorsz. Capittelen drie pont payements ghe-
gheven / die sy jaerlijcx een Cijns trock tot Ortina. Ende soo yemant der Bisschop-
pen dit ghegheven goet quam te vervreemden / sal het haer vry staen / het selve
wederom aen te veerden. Als dit nu aldus sonder alle teghenspreeckinghe gedaen
was / soo heeft de Bisschop op den Ban verboden / dat niemant en soude on-
dernemen sich met de goederen die de Kerck aen de Gravinnen ofte die de Gravin-
ne aen de Kercke ghegheven heeft / te bemoeyen/ of met ghewelt de selven te eyge-
nen / ende soo wie sulcx souden onderstaen te doen / dat die inden Ban souden we-
sen / ende hebben den toorn Godts ende van alle Heylighen teghen hem ontsteken.
Op dat dit alles vast ende onbeweghelijck soude blijven/ zyn hier over geweest ge-
loofwaerdige getuygen/ als boven int Latijn is uytgedruckt. Gedaen int jaer 1188.

Hier moet ghewaegh ghemaeckt van Ortina, ende van een erf dat daer gelegen
was / de woorden vanden Gift-brief luyden aldus: Tradidit Ecclesiæ S. Martini
in Trajecto super altare ipsius, atque Conrado Episcopo, prædium suum Ortinam
nominatum. Tot Utrecht ende den Bisschop Conraet haer Erff ghenoemt Orti-
nen

nen opghedraghen. Soo hiet dan dit haer Erff Ortinen, maer daer en wort niet by ghevoeght / dat dit Ortinen een Graefschap was. Het is wel soo/dat dese Gift-Vrouwe een Gravinne ghenoemt wort/ maer gheloove een gheboozen Gravinne/ ende wort daerom hier oock ghenoemt een Dochter van Graef Everhart. Hadde sy selfs een Graefschap ghehadt / soude hier wel by ghevoeght zijn / want men was op dien tijdt wel ghewoon / soodanighe milde Heeren ende Vrouwen hare hooghste Tijtels te gheven. Soo wistmen wel int jaer 992. Aen Hilsund, die de Abdye Thoren ghesticht ende ghedoteert heeft / den Naem van Gravinne van Stryen te gheven. Sie Mireum in fastis 3. Maij, & Tom. 1. Diplom. cap. 14. Geciteert by August. Wichmans in Brab. Mariana, lib. 2. Cap. 60. Pag. 531. Ghenomen dit Ortinen waer een Graefschap gheweest / wat souden dat het Dorp Orthen raecken? Den Naem Ortina ende Orthen schillen seer veel van malcanderen/ ende hebben apparentelijck oock al verre van malkanderen gheleghen / altijdts sy lijcken malkanderen niet / want daer worden al veel dinghen hier dit Ortina toegheschreven / diemen tot Orthen niet en soude vinden. Soo dat wy houden/dat dit twee bysondere plaetsen gheweest zijn. De Prioor Butkens wil dat dit ghescheit zy ontrent den jaere 1080. Ende dit Diploma is ghedateert int jaer 1188. Ende stelt alsoo dese Gift 108. jaer ouder als het Diploma selver doet. Daer-beneffens by aldien by dit Ortina Orthen moest verstaen worden/ dat dese Gravinne hier aen S. Marten tot Utrecht opdraeght / soo moest het eerst van de Kerck van Utrecht los ghemaeckt gheweest zijn / eer dat Hertogh Henrick inden jaere 1222. 't Selve aen de Kerck van Cuelen konde Leen-plichtich ghemaeckt hebben. Maer daer van en maeckt Butkens gantsch gheen ghewagh.

Daer beneffens / soo is het eerst Ghebouw van dese Stadt oock ouder als dese Gifte / want dese Stadt is Gebouwt inden jare 1184. Ende is dese Gifte / van den jaere 1188. Als 't Diploma dat uytwijst.

Het ghemeen ghevoelen is / dat dese Stadt gheconcipieert ende ghebouwt is in het Dorp van Orthen / of Orduynen / zijnde vry ende Allodiael / sonder aen yemanden ter wereit Leen-plichtich te zijn / welck ghevoelen oock ghevolght wordt van Iohan Baptist Grammaye in Taxandria cap. 1. & 12. Waer uyt dan volght / dat dese Gifte van Ortina geen Orthen en raeckt.

'T 2. Hooft-stuck.

I. By wat persoon, ende op wat tydt dese Stadt gebouwt is.
II. Wat reden hem daer toe bewooghen hebben.
III. By wat occasie hier de eerste Huysen gebouwt zyn.
IV. Eenighe swarigheden dese plaets overgecomen, eer dat die noch een Stadt was.

I. DEn stichter van dese Stadt wordt Ordinaer ghestelt Godefridus den 3. van dien naem Hertogh van Lotharinghen/ die de selve Stadt ghebouwt heeft int jaer Duysent een hondert ende vier-en-tachentigh. Sie daer van Simon Pelgromius in synen oorspronck van s'Hertoghen-Bosch / by ons voor desen vertaelt/

taelt/ende door den Druck ghemeen ghemaeckt. Grammaye in Taxandria cap. 12. August. Wichmans in Brabantia Mariana lib. 2. cap. 25. Ende alle de gheschreven Chronijcken ende oude Memorien die wy daer van vele ghesien hebben.

Louuius ad cap. 57. Militiæ sacræ Molani, aengetrocken van Grammaye lib. cit. cap. 11. Wil / dat dese Hertogh Godefridus de tweede van dien naem soude gheweest zijn. Daer zijn drie Hertogen upt het Huys van Loven geweest/ die malkanderen zijn opghevolght / ende alle drie den Naem van Godefridus gevoert hebben / die dan by de Schrijvers van malcanderen onderschepden worden door bypvoeginghe van het ghetal van een / twee / drie. Waer upt datmen weet den hoeveelsten dat dien Hartogh / daermen dan van handelt / van dien Naem gheweest is / om den selven van de andere twee te onderschepden / ghelijck dat mede ghepractiseert wert in de Hertoghen die den Naem Henrick ende Ian ghevoert hebben/ alsoo daer mede drie Henricken ende drie Iannen gheweest zyn / die malkanderen tot drie toe van ghelijcken Namen opghevolght sijn. 't Is oock al aenmerckens weerdigh / dat neghen Hertoghen upt het Huys tot Loven vervolghens naer de letteren G. H. I. gheweest syn/ eerst drie Hertogen met den Naem van Godefridus. Daer naer noch drie Hertoghen met den Naem van Henrick, ende ten laetsten syn hier naer ghevolght noch drie Hertoghen / die den Naem Ian ghevoert hebben.

De drie Hertoghen die den Naem van Godefridus gehadt hebben/ waren dese:

Godefridus Barbatus, met den Baerde / de 1. van dien naem / Hertogh van Lotharinghen gheworden in't jaer 1106. sterft int jaer 1140. den 15. Februarij.

Desen is opgevolght sijn Soon Godefridus den 2. van dien naem/ sterft in't jaer 1143.

Desen is opghevolght sijn Soon Godefridus den 3. van dien naem / ghesept in Cunis, in de Wieghe / sterft in't jaer 1187. Op de 11. Kal. van Sept. Of als andere meenen / in't jaer 1190. Doch het eerste ghevoelen / dat wy in eenighe Memorien vinden aengheteeckent/ wordt ondersteunt met dese redenen: Hy heeft gheregeert 43. jaren / ende eenighe maenden / 40. jaren eer hy toogh naer het H. Landt / ende naer sijn wedercomste drie jaren ende eenighe maenden. Doch of hy naer de eerste / ofte naer de laetste reeckeninghe ghestorven is / in't jaer 1187. Of in het jaer 1190. Het is altijdts seker / dat dese Stadt by sijn Regeeringhe ghebouwt is / dewijle dat het jaer 1184. in het welck den bouw van dese Stadt ghevallen is / in den tijdt van sijn Regeeringhe buyten alle dispuyt gheweest is.

Dese Hertogh Godefridus 3. wort ghemeenlyck ghenoemt Godefridus in Cunis, Godevard, of Godefroij in de Wieghe. De reden van dese benaminghe wort ghestelt dese. Godefridus 1. de Groot-Vader van desen Godefridus 3. hadden aenghevanghen den Oorlogh met die van Grimberghe / welcken Oorlogh sijn Vader Godefridus 2. vervolght / doch ongheluckigh ghevoert hadde / ende die quam te overlijden als sijn Soon Godefridus 3. noch een Kindt inde Wieghe was / ende wierde doen seer hardt van de Grimberghens / die ten tijden van sijn Vader Godefridus 2. seer victorieus gheweest waren / met den Oorlogh aenghetast / hopende by de gheleghentheyt van desen jonghen Hertogh een eynde van den Oorlogh te maecken / ende vallen met alle macht in de landen van den Hertogh / tasten dat in't hertsenraen / verdestrueren den stercken Burgh Netelaer / vallen in Vilvoorden / dat doen noch gheen Stadt en was/ rooven ende plonderen dat upt/ ende branden het Dorp af. Desen vyantlijcken inval van de Grimberghers in Brabant / maeckten daer een groote verslaghenheydt by grooten ende cleynen/

te meer / om dat de saecken daer seer desperaet stonden/ om dat den overleden Hertogh ongheluckigh teghens de Grimberghers gheoorloght hadde / ende dat daer nu een jongh Kindt / noch gheen jaer oudt zynde Hertogh was / ende weynigh voor-raet tot den Oorlogh / daer hare parthen daer-en-teghen seer machtigh waren / want dese Heeren van Grimberghen waren de Berthouts , Heeren van grooter macht ende hooghe verbonden / schrijft Dion. Mutzardt op 't jaer 1108. N°. IV. Die gheweest hebben Heeren van Mechelen/ Grimberghen/ Turnhout/ Hooghstraten/ Geel/ Duffele/ Boxtel/ etc. Van dese schrijft Augustinus Wichmans in Brabantia Mariana lib. 3. cap. 33. Est Grimberga vetus & nobilis Baronatus, hodie verò Comitatus titulo insignis per Philippum Hispan. Regem IV. Dimidio à Vilvordiâ milliario. Grimberghen is een oude ende vermaerde Baronije / nu door Philippum den IV. Coningh van Hispagnien tot een Graefschap verheven/ leyt van Vilvoorden anderhalff mijl. Hy voecht daer voorders by ex vitâ M. S. Divæ Berlendis Meerbecanæ cap. 1. Dat Odelardus ghehadt heeft Grimberch ende Ascum/ twee Casteelen/ waer van dat het eene / te weten Ascum / nu Asche naer de Stadt van Aelst / van de hunnen is verdestrueert / het andere uyt de nature sterck / is door de Soldaten beschermt ende onghewonnen ghebleven / hy heerschte van de haven tot Antwerpen tot Condacum , nu Condee Henegouwe/ hy heeft gheleeft ten tyden des Coninckx Dagobert / ontrent den jaere 690. Hy schrijft voorders dat hy ghelesen heeft in de Canonisatie van S. Huybert die ghevallen is in den jaere 804. van Grimberghen : Bartoldus Domicellus de Grimbergen , habitans & residens in troiâ sive Xantis , Præfectus ibidem Caroli Magni &c. Bartoldus Heer van Grimberghen / woonende ende resideeren in Troyen ofte Santen / ende is daer tot Rechter van Carolus Magnus ghestelt. Sie Barronium an. 804. & Surium. 1. Martij. Het welcke dient tot bewijs van haren hooghen ende seer oude Edeldom/ hy voecht hier by : fuerunt namque Grimbergani Domini Berthoutij olim dicti , per totam Brabantiam potentissimi, utpote qui,ne Duci nostro subderentur , continua gravissimaque bella , ancipiti frequenter Marte , cum eo diutissimè gesserunt. Van Grimberghen hebben Heeren gheweest de Berthouts/ de machtichste van gheheel Brabant / die / om dat sy niet en wilden onder onsen Hertogh wesen ghedurigh swaer oorloghden / menichmael met verscheyden uytvallen/ teghen den selven ghevoert hebben. Eyndelijck schrijft hy dat dese Heeren van Grimberghen inden jaere 1143. ten tijden van Godefridus den 3. doen noch een Kindt zijnde / van de Brabanders zijn gheslaghen ende overwonnen; De quâ re consule Lipsium in Lovanio, Franc. Haræum in Annal. Brabant. Dionijs. Mudtzaerts in Historiâ Ecclesiast. aliosque tum nostrates , tum extraneos Historicos. Ex quibus corrigendum Auctuarium Affligemense,quod hanc victoriam refert ad an. 1159 quod est contra omnes. Ita etiam dicit , Grimbergam olim urbem fuisse , ita enim habet : Grimbergensis vrbs antiqua ruit multos dominata per annos. Arcem hodie ostentat per-antiquam & insignem. De Vyant was nu in het Landt / daer moest teghen-weer ghedaen worden/ of het Landt was verlooren. Eenighe grooten grijpen noch moet / sy brenghen op de been dat sy connen ende versamelen een Heyr-Legher / ende alhoewel niet van ghelijcke macht als het Legher van haer partije/ soo doet haer den noodt den slagh hasardeeren/ ende om haer volck aen te moetigen/ sy brenghen den Hertogh met de wiegh in het Legher/ sy hanghen hem aen een wilghe / ende vermaenen haer volck om cloeckmoedigh voor haren Vorst ende voor haer Landt te strijden/ waer over den strijt aengingh/ ende bevochten des Hertoghs

volck

volck daer de victorie / Barl. in Chron. Duc. Brab. cap. 32. Dit was naer het exempel van de Macedoniers, want als haren Coninck Philippus broech stierf / ende maeckte tot sijn erfghenaem Europum, die noch een kindt was/soo hebben de Illyriers de kindtsheydt deses Conincks versmaet/ ende teghens de Macedoniers ghe-oorloght/ ende de overwinninghen ghehadt. Maer de Macedoniers namen haeren Coningh metter wieghen daer hy in lagh ende setten hem inden slagh onder heur/ ende vernieuwden scherpelijck den strijdt / ende bevochten oock de victorie/ghelijck dat int breedt schrijft Iustinus lib. 7. ex Trogi Pompeij Historia. Wort oock verhaelt van Dionysius Mudzaerdt op de seste eeuwe der werelt/ cap. 16.

Den Prioor Butkens is de eerste die den oorlogh van de Godevaerts, Hertoghen van Lotharinghen met de Berthouts, om de hulde ende manschap/ende den Veltslagh by Grimberghen/als een verdichtsel/ loochent ende verwerpt. Dan zijn des selfs proeven meer in schijn van waerheydt bestaende/ dan noodtsaeckelijck besluytende / ende dienvolghens crachteloos teghens een alghemeen ghevoelen / schrijft Adrianus Havermans in sijn kort begrijp en bericht van de Historie van Brabandt/ int seste Capittel.

Dionysius Mudzaerd schrijft op't Jaer 1184. wordt ghevonden uyt verscheyde oude Registeren / dat ten tijde Godefridi 3. diemen noemt inde wieghe / de Stadt s'Hertoghen-Bossche inden jaere 1174. eerst beworpen soude zijn / ende daer naer int jaer 1184. van den ghemelden Godefrido tot een Stadt verheven soude zijn. Doch en gheeft daer van gheen voorder bewijs/noch en wordt daer in/ ons wetens/ van gheen andere Schrijvers ghevolght/ende daerom sullen wy het selve oock voor by gaen. Eenighe willen dat Henrick de eerste van dien Naem/Soon ende opvolger van Godefridus 3. dese Stadt soude ghebouwt hebben. Doch sommighe meenen/ dat Godefridus 3. sijn Soon Henrick 1. daer toe ghebruyckt heeft / ende dat daerom desen bouw/den Vader ende oock desen sijnen Soon wordt toegheschreven/ ghelijck de Coninghen ende de Princen door henne Soonen wel Oorloghen voeren / ende landen regheeren / ende het ghene dan ghedaen wort/ hen beyden wort toegheschreven. Andere sijn in ghevoelen/ dat Hertogh Godefridus 3. aenghevanghen heeft het timmeren van dese Stadt / maer dat hy dat werck niet voltrocken en heeft / maer dat dese sijnen Soon Hertogh Henrick de eerste van dien Naem/ naer de doodt van sijn Vader tot de Regeeringhe ghekomen zijnde / dit aenghevanghen werck soude voltrocken / ende de selve Stadt omwalt hebben. Sie daer van Aug. Wichmans, loco citato. Onder sijn Regheeringhe/ inden jaere 1198. lagh dese Stadt noch open / nec dum muris ac mœnibus munitum, lesen wy in een gheschreven Latijnsche oude Bossche Chronijck. Het is dan waerschijnlijck/ dat dit bouwen van de Stadt van den Bossche aen Hertogh Henrick den eersten wort toegheschreven / om dat hy een groot deel daer aen ghebouwt / ende de Stadt volmaeckt heeft/ende soo is dit een Sinecdochica, of een figuerlijcke wijse van spreecken / daer een deel voor het gheheel ghenomen wordt.

Wy sullen voor den nieuws-gierighen Leser hier by voeghen dat den Naem van Hertogh van Lotharinghen ende van Brabant in voor tijden hier niet bekent en was. Naer de tijden van Lambertus schreven de Hoofden van de Regeeringe hier alleen den titel van Graef van Loven/als Lipsius in sijn Lovanium lib. 1. cap. 8. dat aenteeckent / ende cap. 11. Lambertus Comes, aliique ex ordine, ad Godefridum primum Ducem. Lambertus was Graef/ende de andere alle vervolghens tot Godefridum tot den eersten Hertogh. Dese Godefridus was de eerste van dien

Naem / die den titel aenghenomen heeft van Hertogh van Lotharinghen / om dat de Keyser Henrick de 5. hem met het Hertoghdom van Lotharinghen onbepaelt verleydt hadde / als mede / om dat de Graven van Ardennen ende Henrick van Limburgh / de welcke hy in 't selve Hertoghdom volchden / desen titel aenghevoert hadden / ende hebben de andere volghende Hertoghen den titel van Lotharinghen al mede ghevoert / ende bespreecken de Staten in de blijde inkomsten van hunne Hertoghen / dat sy niet en moghen nalaten den titel van Lotherick te voeren. Doch wie eerst den titel van Brabant daer by ghevoeght ende ghevoert heeft / daer in en sijn de schrijvers niet eens. Mudzard op 't jaer 1186. ende Aug. Wichmans lib. cit. ende meer anderen willen / dat Henrick den eersten van dien naem dat ghedaen soude hebben: maer Petrus Scriverius in out Batavia / ende daer / in sijn aenteeckeninghen op 't leven van Diederick den 7. de 14. Graef / schrijft / dat de Chronijcken niet wel en doen / als sy Henrick den eersten Hertogh van Brabandt noemen / ende dat Henrick de derde van dien Naem in den jaere 1247. den titel van Brabant eerst heeft begonnen te voeren.

II. In het stellen van de reden ende beweeghende oorsaeck van het bouwen de Stadt Bossche / en komen de Schrijvers niet over een. De bovenghemelde gheschreven Latijnsche Chronijck stelt daer van de Velt-slagh ende de Victorie tegens de Berthouders, Heeren van Grimberghen ghekreghen / ende schrijft daer van aldus: fertur Dux in Memoriam sic partæ Victoriæ postea proposuisse oppidum extruere, quod Sylva nuncuparetur. Men seght dat de Hertogh daer naer voorgenomen heeft een Stadt te bouwen / diemen Bossche soude noemen. Grammaye lib. cit. cap. 1. ferunt ad memoriam salicis & victoriæ tum partæ Duci adulto propositum urbem extruere, nec inventum alibi oportuniorem locum nemore apud Ordunum, cujus vicinia si muniretur, ut pacis tempore nundinantibus receptaculum, & belli contra Batavos Gelrosque propugnaculum erat futurum. Sy gheven voor / dat de Hertogh tot sijnen jaren ghekomen zijnde / voorghenomen heeft / ter ghedachtenisse van de willighe / en van de verkreghen Victorie / een Stadt te bouwen / ende dat daer toe gheen bequamer plaets en konde ghevonden worden als het Bosch by Ortduynen / welcker naest by gheleghen plaetsen versterckt zijnde in den vredens tijdt den Coopluyden tot een wijck / ende by tijden van Oorloghe teghens de Hollanders en Geldersen tot een voor-Schans soude sijn.

Andere willen dat den Oorlogh diemen doen met de Gelderschen hadde / tot dit bouwen van de Stadt van den Bossche de aenleydende oorsaecke / ende de eenighe beweeghreden soude gheweest zijn. Simon Pelgromius, eenen ghebooren Bossenaer / ende een Man van groote gheleertheydt / die al voor de hondert jaren gheleeft / ende uyt de oude traditie syner voor-Vaderen / ende uyt het ghene hy in 't Huys / ofte Clooster der Wilhelmijnen (daer hy Prioor gheweest is) dat op den Donck / voor de Stadt ghebouwt was / best heeft konnen weten wat hier van de beweeghende oorsaecke gheweest zy / schrijft daer van aldus: Gelri hoc tempore bellum cum Brabantis susceperant, & eos ex parte boreali vanis excursionibus vexaverant, & non ita pridem in Brabantinorum fines irruentes, insignem villam de Oosterwijck, violenter ingressi, devastarunt, & tileam arborem pulcherrimam combusserant, & multos etiam alios pagos incendio deleverant, & agros devastaverant, rusticos expilationibus attenuarant, & eos cum pecoribus abduxerant, & omnia circumquaque turpiter defœdaverant. Quod illis etiam facile factu erat, quia nulla tunc in limite boreali Brabantiæ Limitanea erat civitas, quæ Geldros intra fines suos

retine-

retineret. Quapropter Dux Brabantiæ cum capitalium Brabantiæ Civitatum Deputatis, in boreali Brabantiæ parte limitaneam contra Geldros Civitatem extruere statuit, & hunc locum, naturâ & situ ad arcendas illorum hostiles incursiones valde oportunum, elegit. De Gelderschen hadden teghens Brabandt op desen tijdt den Oorlogh aenghevanghen / ende haer landt woorden met Vyandtlijcke invasien seer ghequelt. Sy hadden onlancx eenen inval in Brabant ghedaen / de vryheydt Oosterwijck met ghewelt aenghetast / ende verwoest / dien schoonen linden-boom afghebrandt / veel andere Dorpen in den brandt ghelepdt / de landen verwoest / de Huysluyden gheplondert / ende de selve met haer Vee tot eenen rooff mede ghenomen / alles allesins schandelijck verderbende. Dit was hen oock licht om doen / dewijle dat in 't Noorden gheen frontier Stadt en was / om de Gelderschen te stutten ende het uytkomen te beletten. Daerom heeft de Hertogh van Brabant met de Ghedeputeerden van de Hooft-Steden goedt ghevonden in 't Noorden een Frontier-Stadt te bouwen / ende heeft daer toe dese plaets als de alderghelegenste van weghen haer nature ende situatie / om de Vyantlijcke uytvallen der Gelderschen te beletten verkooren.

Dit lijckt beter als het andere / ende is oock te waerschijnlijcker / om dat de drie Brabantsche Hooft-Steden het haere tot desen bouw oock ghedaen hebben / als onder blijcken sal / ende hebben met den Hertogh desen bouw goedt ghevonden. De Hertogh van Brabant heeft dese Stadt van den Bosch oock altijt voor een Frontier-Stadt ghehouden / ende noemt de selve een veste ende slot onses Landts de Hertogh Ian den 3. van dien Naem / in een sekere Privilegie ghegheven aen dese Stadt Donderdaeghs naer Dry-Coninghen inden jaere 1329. Ende heeft de selve Stadt in de Geldersche Oorloghen voor een Frontier-Stadt Brabant oock altijts ghedient.

III. Den grondt / daer de Stadt van den Bossche ghebouwt is / lagh in voortijden onbetimmert ende onbewoont. Het eerste huys datmen hier hout gheweest te zijn / is het Huys nu het Hasewijntje ghenaemt op de Merckt / dat Simon Pelgromius wil / van den Hertoghe tot een Hutte voor syn jaghers ghebouwt te zijn / ende met eenen graft omgraben / om teghens het ghewelt van hare Vyanden beschermt te wesen. De selve Schrijver verhaelt met eenen / datter al eenen grooten twist ontstaen was tusschen dese jaghers van den Hertogh / ende de jaghers van den Graef van Meghen / overmits dat sy hare honden tot in het ghebiet van den selven Graef ghevolght waren / die door al te groote hittigheydt het Wilt naevolghende / daer ghekomen waeren. Hier over sijn van des selfs Graefs-jaghers overvallen / swaerlijck ghequetst ende haer honden doodt gheslaghen / dat wiert soo hoogh by den Hertoghe opghenomen / dat de Graef ghedwonghen wierdt tot een amende de ghedoode honden met de achterste voeten opghehangen zijnde / met kooren soo langhe te overgieten / tot dat die gheheel soude met het graen bedeckt wesen.

De voordere timmeringhe heeft hier by dese volghende gheleghentheydt zijn begin ende voortganck ghehadt. Hier was een Water-stroom / daer nae Mael-stroom genoemt / om dat hier by een groote Merckt viel / ende en is van dien Mael-stroom niet meer als den blooten Naem in eenighe oude Registers ende brieven overghebleven / vermoghens het ghetuyghenisse van den selven Schrijver. Dese Merckt heeft hier aldus sijn begin ghenomen:

Men is van oudts ghewoon gheweest in groot Brabandt / ende voornamentlijck in de Meyerije van den Bosch / daer het Landt hoogh ende droogh is / vol heyden ende

ende zay-lants/wel Bijen te houden/byſonderlijck doen den ſuycker hier niet bekent/ ende de wijn ſoo gemeen niet en was; ende daer over den honich ende mede in groote ghebruyck ende achtinghe waren / ende om dat in den vetten Gelderſchen grondt veel eerder bloem valt/het voetſel voor de Bijen/ als in haer magere Landen / ende dorre Heyden/ ſoo ſijn de Brabanders ghewoon in de Lenten haer Bij-korven met de Bijen daer nae toe te brenghen/ ende die oock weder te haelen als ſy voor de Bijen bloem ende voetſel in haer eyghen Landt hebben. Sy brochten dan met haren Waghens ende Kerren hare Bijen tot deſen Water-ſtroom/ende daer quamen de Gelderſchen met hare Pleyten Schepen ende Schuyten om van daer deſe Bijen voorders naer haer Landt te brenghen/ ende daer nae ſoo brochten ſy die oock wederom tot hier toe / van waer dan de Brabanders die wederom met haren Waghens ende Kerren t' Huys haelden/ende vinde aengheteeckent in oude Memorien / dat hier op eenen tijdt meer dan twee duyſent Corven met Bijen ſoude gheweeſt zijn. Deſe occaſie hebben de Gelderſche waergenomen / ende brochten met haer / als ſy de Bijen quamen haelen/ofte als ſy die weder wegh brochten in hare Pleyten/ Schepen ende Schuyten/ de vruchten van haer Landt / om aen de Brabanders te vercoopen / die ſy dan voorders met haer Waghens ende Kerren naer Huys conden brenghen ; ſoo dat hier by deſe gheleghentheydt veel handelinghe beyde in Bijen ende waren viel/ die dan van tijdt tot tijdt oock meer aenwies ende toenam / ghelyck ſulcx ordinaer gheſchiet. De Gelderſchen ſiende dit beghinſel ſoo goet te weſen/hebben hare Peerden oock begonnen over te brenghen / die de Brabanders immers ſoo ſeer ghebreck hebben als de andere Gelderſche waren / ende dat is haer ſoo wel gheluckt / dat de plaets te cleyn wierde / ende datmen ghenootſaeckt wiert een bijſondere plaets tot een Paerde-merckt te nemen/ ende wierden daer toe genomen de plaets daer nu het Dorp Rooſ-malen is / waer van noch de Naem naer de oude tale ſoo veel is/ als Peerde-merckt / want Ros was by haer een Paerdt / ende worden daer van de Peerde-koopers noch Roſ-tuyſſchers ghenoemt / ende Mael beteeckende inde oude tale een Merckt/ende was doen Mael-ſtroom ſoo veel als Merckt-ſtroom. Maele wordt ghenomen voor *pera viatoria*, voor een Reyſ-ſack/ die de Koop-luyden plachten by haer te hebben als ſy ter Merckt trocken. Een Merckt-ſack.

Hier was nu een Merckt / maer gheen Huyſen of Herberghen voor de Merckt-luyden. Een groot onghemack/voornamentlijck in heete / ofte reghenachtighe tyden. Een ſeker Perſoon hier op acht nemende/ heeft hier op de plaetſe daer nu t' S. Geertruyden Clooſter is/een Huys ghebouwt tot een Herberghe/ende worden oock in corten tijdt ſeer Rijck/dat oock niet anders en conde uyt-vallen. Vele worden hier door aengelockt/om daer mede te timmeren / ende werden hier huyſen by huyſen ghetimmert ter plaetſe nu de oude-dijſe ghenaemt / op den Hooghen-ſteen-wegh/ ende nae de Verwer-ſtraet. De Hertogh / om deſe plaets te bevolcken/ gaff een yder die hier quam woonen / den grondt tot haer huyſen voor hen ende hunnen nacomelinghen ten eeuwighen daghe / ende daerenboven hout tot het timmeren uyt ſijn Boſſche daer ontrent gheleghen. Nu de goede gheleghentheydt van deſe plaets / ende de groote vryheydt by den Prince ghegheven / heeft veele uyt de omligghende landen van Gelder / Gulick ende Cleef aenghelockt om hier metter wooninghe te komen / die hier groote Coopmanſchap deden/ende groote neringhe ende welvaren creghen/ende wierde dit daer door een ſeer vermaerde plaets.

IV. Alle winden hebben weer-winden/den voorſpoet teghenſpoet. Het gheluck en duert niet altijts. Het heeft hier oock ſoo ghegaen. Deſe plaets lagh de Stadt

Heuſden

Heusden al te nae. Daer vreesdemen/dat den opgangh van dese plaets haren ondergançk soude wesen / ende den aenwas van dese neeringhe den afganck van de neeringhe ende welvaren van hare Stadt soude mede brenghen. Dese plaetsen en konden beyde de neeringhe niet wel 't samen hebben. Dat heeft haet ende nijdt veroorsaeckt / ende die van Heusden doen dencken op middelen om dese plaets te vernietighen/ waer op sy trecken met ghewapender handt daer nae toewerpen/ de nieuwe ghebouwde huysen neder / ende verjaghen het volck / ende laten de plaetsen van huysen ende volck berooft.

De neeringh die hier noch huysen / noch volck tot sijn begin en hadde / maer de goede gheleghentheyt van de plaets/ continueert. De eerste handelinghe was sonder huysen begonnen / ende wort naer de verdestrueeringhe der huysen oock wederom sonder huysen ghedreven.

Eenighe van de verjaeghden dat siende / vallen wederom aen het bouwen/ende maecken hare oude wooninghen wederom op / ende doen als voor heenen wederom hare neeringhe/ende Coopmanschap.

Dit was een nieuw Crevecuer / een groot hertseer voor die van Heusden. Sy meenen/dit en stont haer niet te lijden. Sy trecken weder ghewapender handt daer nae toe/ende doen wederom als voor heenen.

De verdreven ende verdorven Menschen en dersden gheen werck wederom beginnen/ door dien die van Heusden haer te machtigh waren/ soecken hulp aen hoogher macht / ende klaghen over dit ghewelt by die van Heusden haer tot twee reysen aenghedaen aen den Hertogh/ende aen de Hooft-Steden van Brabandt/ende soecken by hen schut ende scherm / dit werck seker wederom te moghen aenvanghen / ende staende te houden. Haer versoeck wierde aenghenomen / ende haer hulp ende bystandt teghens die van Heusden belooft/ende schreef den Hertogh eenen scherpen brief aen die van Heusden / haer dreyghende / soo sy dit Volck ende haer plaetse veerder moeyelijck vielen / ofte hinder aendeden / dat hy dat op haer soude wreecken / ende de Stadt ende het Landt van Heusden met vier ende sweerde bederven. Naer dien tijdt en hebben die van Heusden hen niet meer ghemoeyt/ maer sijn gherustelijck wederom aen het opbouwen van haer afghewprpen Huysen ghecomen/soo dat dese plaetse wel wederom is bewoont gheworden.

'T 3. Hooft-stuck.

I. Resolutie ende aenvangh van het bouwen van dese Stadt.
II. Hoe dat dese Stadt tot een Hooft-Stadt ghewordenis.

I. Alsmen nu met het opbouwen van dese afghewprpen huysen besigh was/ soo dede den Gelderschen Oorlogh den Hertogh ende den Ghedeputeerden van de Hooft-Steden resolveeren/om teghen den uytloop der Gelderschen eenighe plaetsen te stercken/ om daer van Frontier-Steden te maecken/ daer toe mede dese plaets / als seer wel gheleghen ghekozen wiert / ende is dit werck oock aenstonts by der handt ghenomen / ende hebben de drie Hooft-Steden hier yder een poort ghemaeckt / die van Loven de poort by de Merckt / die nu de ghevanghenpoort is / die van Bruessel de Heylich-Cruys poort in de Orten-straet / die van Antwerpen/

werpen / de lieve Vrouwen-poort / by de groote Waeghe aen de Merckt by het Wilt-Vercken / die naemaels noch afgebroken is/zijnde de andere twee poorten staende ghebleven.

Nu hadde de nieuwe Stadt wel poorten / maer lagh evenwel noch open / ende dewijle datmen de Oorlogh met de Gelderschen hadde / soo moest hier tot verseeckeringhe van dese nieuwe Stadt / die dicht by Gelderlandt lagh / metter haest wat ghedaen wesen dat oock gheschiet is / ende vinde daer van aengheteeckent: Opidum primum fossis ac aggeribus, nullisque adhuc mœnibus & muris claudebatur. Dese Stadt wierde eerst met Graften ende Wallen / maer met gheen Vesten ofte Mueren beslooten. Dit was ghereedt werck / de Muer souden te langh werck ghehadt hebben / die heeftmen daer naer om de Stadt ghebrocht/ die eerst by Hertogh Henrick , de eerste van dien Naem in den jaere 1196. voltrocken is / ende gheloove daer van te komen / dat Divæus , ende eenighe andere willen / dat de Stadt op dat jaer by desen Hertogh Henrick den I. soude ghebouwt zijn / om dat doen de Stadt eerst met dese Muer volkomentlijck beslooten was. Dit was een seer dicke ende sware muer / waer van datmen noch eenighe overblijffselen siet achter het Minnebroeders Clooster/by de Visch-merckt/ tusschen de Tol-brugghe ende de Merckt/ende achter het oude Raedt-Huys.

De inwoonders kreghen nu nieuwen moet / bulden de leeghe plaetsen / ende verhoochden den grondt int ghemeen met sandt / ende sietmen noch wel tusschen de Stadt en Orten aen de Landen / dat de aerde daer wegh ghehaelt is/ die meest in 't water staen / ende niet anders als ruygh ende grof gras op en werpen / daer alleen by gheheel drooghe somers eenigh nut van komt. Men verordonneerden hier straten ende brugghen / ende alles wat tot dienst van een nieuwe Stadt van nooden was. Men timmerden oock groote ende schoone Burgers-Huysen/waer van dat de eenighen by onsen tijdt door den langhen tijdt verswackt vergaen ende vernieuwt zijn. Hier worden oock ghetimmert het Huys Rodenburgh/ dat ghebouwt is uyt de ghemeene Stadts middelen / ende oock langhe des Stadts geltkamer gheweest is. Item het Huys op de Moriaen/dat al voortreffelijcke Huysen op dien tijdt gheweest zijn. De Hertogh selfs stichte ende fundeerde hier twee schoone Princelijcke Huysen / het eene tot sijn wooninghe ende optreck/ende heeft ghestaen op de Merckt / teghen over de Vleesch-hal / maer is nu al vertimmert/ ende het ander tot sijn Hoff / om daer te handelen van saecken raeckende sijne Domeynen / welck Huys noch staet in de Gasthuys straete/ buyten de ghevanghen poorte / ende is noch bekent met den Naem van 't Hoff van Brabant. Op de koste van de Stadt worden oock een Raedt-huys getimmert / het welcke noch genoemt is het oude Raedt-huys. Item is hier daer naer mede ghebouwt s'Heeren Huys/ ende staet het selve aen de Zuyt-zijde van de Merckt/ waer van den inganck is ontrent het midden uyt der aerden verheven / daermen langhs eenighe trappen opklimt / ende is den steygher met steenen leenen voor besedt/ met pilaerkens verciert / in het inkomen is een grooten sael/ende is dan voorts verdeelt in verscheyde plaetsen / ende voor aen is eene groote schoone Kamer / daer de Schepenen hare vergaderinge hebben/ende staen op den inganck van dese Kamer/dese Versen.

Has Ducis è Sylva sedes Astræa poposcit,
Vt daret explicito cortice jura Themis.

Daer

Daer is oock een plaets daer de Rol gehouden wordt/item/ een Visiteur-kamer. Een Trouw-Kamer. De Kamer van St. Nicolaes Cantoren voor de Pensionarissen / Rentmeesters / Getuygh-Schrijvers/etc. Te Platte-Landts Kamer/ ende de Gaffel-Kamer / ende is achter om leegh de Griffie / met de Secretarije. Onder is eenen grooten Kelder ghegraven anno 1529.

Dit s'Heeren Huys heeft eenen schoonen Gevel / ende bequamen Tooren/ende daer op een Horologie met eenen Voor-slagh / ende loopen in 't slaen van de klock twee ghemaeckte Ruyters teghens malcanderen / ende staen twee andere als Scheyts-luyden toe en kijcken / dat al mede eenigh vermaeck geeft voor die het noyt ghesien en heeft.

Dese oude Stadt heeft oock een seer groot ende schoon Merckt-pleyn/of Merckt-Velt/daer tien straten op uyt komen / ende is wel een vande grootste Merckvelden van geheel Nederlant. Doch verliest vry seer haren luyster door het Gewant-huys/ of Laken-huys / met den aencleven van dien / dat op dit Merck-Veldt staet/ ghebouwt tot gherief van de Laken-vercoopers/als blijckt uyt de Handtvest daer van ghegheven by Hertogh Ian den derden van dien Naem/ende luyt aldus:

Wy Ian by der gratie Godts / etc. Maken kont al den gheenen die dese letteren sullen sien ofte hooren lesen/ dat wy hebben ghegheven ende verleent onsen Porteren vanden Bosch ghemeynlijck die nu sijn off namaels wesen sullen / dat niemant wie hy sy/is hy Man off Wijf/clerck of leeck/binnen onser Stadt vanden Bossche eenigherhande wolle lakens snijden mach om te vercoopen / ten sy op ons Ghewant-huyse datmen hiet Laken-huys ten Bosch/ende anders nerghens/ ende soo wie dat anders waer snijdende/ende hoe dickwijl dat hy dat dede/ dat hijs waer teghen ons op vijff pont swaer Tornoysen/den ouden Coninck grooten Tornoysen/of die weerde daer af voor 16. Deniers ghereeckent te gheven / ons ende onse naecomelinghen. Voort soo gheven wy onse voorsz. Stadt ende consenteren onse Porteren die nu zijn/ ende naemaels wesen sullen / waert sake dat ons Laken-huys aldaer te cleyn waere / om onse Porteren daer op te staen / ende haer Laken daer op te snijden ende te vercoopen/soo is wel onsen wille/dat ons Schepenen vanden Bossch by Rade onses Schouteths ende onses Rent-meesters van den Bosch die tot dien tijden moghen wesen/ sullen vercrijghen een ander huys by onsen voorsz. Laken-huyse soo sy naest moghen/ende hen orbaerlijck sal duncken die Coopman daer op te staen / die haer Laken op onsen Laken-huyse niet en consten ghesnijden noch vercoopen. Ende ghelove dat alle dese stucken een yegelijck die hier boven beschreven sijn onse voorsz. Porteren vanden Bossche / ende den Coopman die Laken snijden ende vercoopen/ die nu sijn of naemaels wesen sullen voor ons ende voor ons nacomelinghen vast ende ghestade te houden ten eeuwighen daghen/sonder daer toe yet te doen of laten doen in eenigher manieren / sonder argelist in oircontschap van welcke dinghen wy hebben onsen zeghel ghehanghen aen desen brieve in kennisse der waerheydt die wel waeren ghemaeckt ende ghegeven tot Brussel des Sondaeghs nae de Octaven van Derthiendagh inden jaere ons Heeren 1329.

Als dan dit Ghewant-huys/ of dit Laken-huys voor de Porters ende Laken-koopers te cleyn viel / sijn daer apparentelijck de korte Cameren daer by ghetimmert / ende eyndelijck de leghe plaets tusschen het Ghewant-huys ende 't huys Rooden-burgh met de tusschen beyde ghetimmerde huysen vol ghemaeckt. Dit Ghewant-huys of Laken-huys is nu de Stadts Vleesch-hal.

By het Merckt-velt staet de groote Waghe / ende is daer een Ordonnantie ghe-

maeckt op het stuck van het Waegh-ghelt by Hertogh Ian den eersten van dien Naem Hertogh van Lotharinghen ende Brabandt inden jaere 1286.

Dicht aen de Merckt-Pleyn / buyten de Lovensche-poort / nu de Ghevanghen-poort / placht eertijdts de Visch-merckt te wesen/ ende sijn daer noch Brieven van Huysen ende Erven / waer van de belendinghe streckte tot de Visch-merckt. Naer de vergrootinghe van de Stadt is de Visch-merckt ghebrocht op het eynde van des Stadts Haven / ende tot gherief van de selve Brugghe over het water inden jaere 1522. vermaeckt ende vergroot / ende gheven de by ligghende Rivieren ende de Wateren van de leeghe landen seer overvloedigh goeden Rivier-vissche / ende worden daer al mede Salmen ghevanghen / ghelijck inden jaere 1532. twee Salmen metter handt wierden ghevanghen / den eenen achter de Wevers-plaets / ende den anderen by S. Teunis Poort / ghelijck wy dat vinden inde Memorien aengheteeckent / ende staet daer mede / dat inden jaere 1530. soo veel Salmen hier te koop ghebrocht zijn / van Paesschen af tot Bamis toe/ dat den uytroeper voor sijn uytroepen eenen gheheelen Salm kreegh.

De Zee-Visch wordt hier met Schepen oock seer overvloedich ghebrocht.

De Form of het fatsoen van dese Nieuwe Stadt was rondt / ende was de selve al tamelijck groot/ghelijck den ouden omringh dat wel uytwijst.

Op desen tijdt hadden de Burghers ende inghesetenen van dese Nieuwe Stadt noch geen eyghen Kercke in de Stadt maer hielden de Kerck tot Orthen voor henne Parochie-Kerck / dewijle dat sy op den grondt van Orten ende onder des selfs Dorps Kerck-vangh ghebouwt waren.

Om dese Nieuwe Stadt Volck-rijck te maecken/diemen op den tijdt in de Frontier-Steden ghebreck hadde / want men was doen noch niet ghewoon Krijchslieden uyt den schuym van 't Volck op den trommelslagh aen te nemen / ende de Frontier-Steden met soodanighe Guarnisoen te voorsien/dat onder de Regeeringe van Hertogh Carel van Bourgongien / by ghenaemt de stoute/eerst opghekomen is : De Burghers moesten selfs hare Steden bewaren/ soo gaffmen aen allen die in dese Nieuwe Stadt soude komen woonen / seer groote vryheydt / dat oock seer veel Volcks daer toe heeft bewoghen / daer al mede eenich ongheмack uyt reeg. Hier van schrijft Simon Pelgromius lib. cit. multi sedes suas habitandi gratiâ ibidem locabant , nam omnes etsi antea exules & alieno ære gravati externi fuerant , omnes à Principe libertate donati sunt ; quare & magna civium portio ex populo Clivensi, Iuliacensi , Gelrensi , aliisque conterminis conflati conspiciebatur , quæ Provinciæ super alias robustas , animoque audaculas fœminas alere feruntur : quapropter eosdem advenas uxores ab initio multum morosas , imo & rigidas secum adduxisse & habuisse ajunt , ita ut pleræque viris suis dominarentur , Virique regnum muliercularum sustinere cogerentur , utque bona illis communia per uxores sæpius delapidarentur , & idcirco huic civitati pro remedio has leges Principis permissu esse datas , ut uxor absque Viro suo bonorum suorum variandorum esset inops , sed vir absque uxoris nutu, omnium bonorum vendendorum, permutandorum, & alienandorum compos haberetur. Veele zyn hier komen woonen / want de Prins hadde vryheydt ghegheven voor die ghebannen / of om haer schult ghevlucht waren. Vele der selver waren uyt de Landen van Cleef / Gulick / Gelderlandt ende andere by gheleghen Landen / diemen seght dat boven andere stercke ende stoute Vrouwen gheven/waer in dat sy oock harde Wijven mede brochten / die over hare Mans heerschten / ende het ghemeen goedt in weer-wil van hare Mans dickmaels doorbrochten. Ende

dat de Prins daerom dese Stadt dese Wetten soude ghegeven hebben/ dat de Vrou-
we sonder bewillinghe van haren Man gheen macht en heeft om eenigh goedt te
veranderen / of te verbreemden/ maer dat de Man sonder consent van sijn Vrou-
we macht heeft alle het goedt te verkoopen / te vermanghelen ende te verbreem-
den. Vinde in andere gheschreven Chronijcken / dat de Vrouwen niet alleen het
gheheel regiment en hadden over haer huysghesin / als over hare Mans ende
Kinderen / maer oock over de Stadt in koopen ende verkoopen / alsoo dat die
Mans moesten swijghen / ende laten de Vrouwen ghewoorden. Wat van dese
saecke is/ dat hebben die Schrijvers beter konnen weten als wy / alsoo sy langhe
voor onsen tijdt gheleeft ende gheschreven hebben ; doch uyt de Costuymen van
den Bosch is het notoir / dat een Man momber is van sijn Vrouwe / ende
mach alleen haer goeden / actien ende schulden / als momber / vervolghen /
heyschen / ende beschudden / ende vermagh daer-en-boven soo wel sijnre Huys-
vrouwen goeden / van haerent weghen ghekomen / als sijn eyghen goeden/son-
der consent ende bywesen van sijn Huys-vrouwe verkoopen / versetten / verpan-
den / veralieneren / belasten ende andersints verbinden. Maer een Vrouwe met
haeren Man woonende / en mach haer erffelijcke goeden niet vercoopen / ver-
minderen of belasten / noch int recht staen / noch Procureur machtighen/sonder
consent van haeren Man. De Costuymen van Antwerpen en gheven de Mans
soo grooten recht niet.

Vinde mede by verscheyden aengheteeckent / dat in den beginne van dese nieu-
we Stadt hier ghekomen waeren een menichte van Jooden / dewelcke haer
wooninge namen op de plaets die nu genoemt is achter het wilt vercken/dat doen
buyten de Stadt was/ want die Stadts muere/met een Stadts poorte stont doen
niet verre van daer alwaer nu de groote Wage is/ dese Jooden als sy een wijle tijts
daer ghewoont hadden/ doende hare neeringhe ende hanteeringhe ghelijck andere/
sijn sy ghevanghen ghewoorden (als daer staet aengheteeckent) om haere leelijcke
feyten ende misdaden / ende wierden daer naer alle naer Vucht ghebrocht/ ende
zijn daer verbrant op de plaetse/diemen noch der Jooden Kerck-hof noemt / niet
verre vande Galghe.

II. De Stadt Thienen op de cleyne Water-vloet Geta gheleghen / drie mij-
len van Loven / ende mede ontrent soo wijt van St. Truyen/ eertijdts een voor-
treffelijcke Stadt / door den Koophandel seer vermaert/ ende driemael met mue-
ren vergroot / is een van de vier Hooft-steden van Brabant gheweest/ maer door
de Oorloghen seer verswackt ende verarmt sijnde / heeft die eer afghelept / ende
wiert doen dese nieuwe Stadt de vierde Hooft-Stadt van Brabant / als schrijft
Ludovicus Guicciardinus , in Descriptione Belgicæ , sive inferioris Germaniæ , in
Brabantia , mihi pag. 251. Augustinus Wichmans , in Brabantia Mariana lib. 2.
Cap. 27.

Grammaye lib. cit. cap. 1. Noemt ten dien opsien de Stadt van den Bossche /
quartam in Brabantiæ Quadriga rotam. Wy moghen die dan wel noemen/ 't vierde
Radt in den Brabantschen Staet-waghen.

Wanneer dat dese Stadt van den Bossche tot dese eere verheven is / en vinden
wy eyghentlijck niet aengheteeckent. Aug. Wichmans in't ghemelde boeck ende
Hooft-stuck/schrijft van het bouwen van de Stadt van den Bossche onder anderen:
tres autem reliquæ primariæ Brabantiæ Civitates singulæ singulas portas extruxerunt
propriis suis impendiis, quartæ sorori honorandæ. De drie overighe Brabantsche
Hooft-

Hooft-Steden/ hebben yder op haer eyghen kosten haer waerdighe vierde Suster een bysondere Poort ghebouwt. 'T schijnt dat de Stadt Thienen op dien tijt die eere al afghelept hadde / ende dat de drie anderen / als van de vierde verlaten / haer alleen met het bouwen van dese nieuwe Stadt bemoeyt hebben. Om te weten wat een groote eere / ende voor-recht dat het is / een van de vier Hooft-Steden van Brabandt te wesen / soo sullen wy by die occasie kortelijck hier aenteeckenen het volghende van de Regheeringhe in het ghemeen / ende van de Regheeringhe van Brabant int bysonder/ende wat ghesagh de Hooft-Steden daer plachten te hebben.

Daer zijn drie manieren van staet of regheeringhe/ waer van dat de eerste is de Monarchia, waer van dat de regheeringhe bestaet by eenen Prince / ofte Koningh alleen. De andere is de staet of regheeringhe diemen noemt Aristocratia, de welcke bestaet in een besonder getal van de voornaemste ofte Edelen. De derde staet of regheeringhe wiert ghenoemt Democratia, ende die bestaet in de regheeringhe van de ghemeynte / doende / dat den meesten hoop goet dunckt.

Nu soo veel belanght de regheeringhe van Brabandt / vinde daer van / dat de selve is Aristocratike, daer de hooghste macht bestaet by den Hertogh ende de Staten ghesamentlijck.

De Hertogh wort in sijn blijde incomste met Huldingh ende Eedt van de Staten tot Hertogh ghenomen.

De Staten bestaen in de Gheestelijckheydt / Adel ende Steden.

De Gheestelijckheydt bestaet uyt Prelaten, als de Abten van de Godts-Huysen van Heeren Perck, Affligem, St. Michiels tot Antwerpen, Tongerloo, &c.

Uyt Prelaterssen, als van Vrouwen Perck, Cameren, Nazareth, Binderen, &c. Aen de welcke in de dachvaerd-brieven gheschreven wiert: Datse yemant van heurent weghen seynden souden.

Uyt Priores, als van de Scholieren, te Leeuwe, Bierbeke, Berweys, &c.

Uyt de Meesteren, als Beausart, Lieshout, &c.

Den Adel bestaet / in den Abt van Gemblours, die oock den titel voert van Baron / als de eerste / ende achtien Barons / ofte Baenderheeren / namentlyck van Heveren, Cuyck, Diest, Rotselaer, Rayves, Boxtel, Grimberghen, Breda, Perweys, Duffele, Leefdale, Boutershem, Gaesbeeck, Bierbeeck, Wesemael, Ghele, Cranendonck, Sombref.

Noch in de Baenrotzen ende Edelen van de selve afkomstich.

Mitsgaders acht Ridderlijcke ghesellen/ of Ridderen mede-ghesellen (Toparchæ Equestres, & Pares Brabantiæ) te weten / de Heeren van Hulleberghe, Boutershem, Riviere, Bouchout, Assche, Lintere, Wavere, Grainem.

In de opschriften van de dachvaerd-brieven wort onderscheydt ghemaeckt tusschen Edelen / Neven: Edelen gheen Neven zijnde / maer Ridderen: Ende Edelen gheen Ridderen zijnde.

De uytlandtsche Heeren die voor desen Baenderlijcke goeden in Brabant besaten/wierden voor inghebooreне ghekent/als syt over de zijde van Brabant hielden.

De Commandeur van Chantrain tot Loven/van de Ordre der Ioanniten, gaet te rade met de Staten op de zijde van de Baender-Heeren/ende oock met de Prelaten.

De Steden/maeckende den derden staet / worden ghemeenlijck ghesept te zijn de vier Hooft-Steden/ als Loven, Brussel, Antwerpen ende s'Hertoghen-Bossche.

De Smal-Steden pretenderen dat mede / ende hebben in verscheyden blijde inkomsten

komsten

komsten gheweest/maer sijn dese 4. Hooft-Steden ghewoon op de dachvaerdinghe te komen.

De Steden hebben hier in de Regheeringhe al overlangh groot ghesegh gehadt/ ende vinde inde letteren van Verbande tusschen Brabant ende Vlaenderen / ghedaen ende besloten te Ghent op den derden dach vander maent December/ int jaer ons Heeren duysent drie hondert ende neghen en dertigh / dat de Ghedeputeerde van de Steden niet alleen daer over en waeren ; maer wierden daer oock besloten/ dat in cas van verschil / dat uyt dit Contract soude moghen rijsen / die questieuse saecke door thien persoonen soude afghedaen worden/waer toe vier persoonen by de Vorsten / ende ses by de Steden souden ghenomen worden / soo dat de Hertogh ende Graef maer twee persoonen van hare Raets-Heeren tot goede Mannen / Arbiters/ ofte seghs-luyden en namen/ maer yder Provintie daer en teghens drie van haere Ghedeputeerden sonden.

'T 4. Hooft-stuck.

I. De eerste Vergrootinghe.
II. De tweede Vergrootinghe.
III. De derde Vergrootinghe.
IV. Eenighe saecken, of tot bevoorderinghe van dese vergroote deelen te omgraven ende toe Vesten, ofte tot verbeeteringe van de Stadt.

DE oude Stadt was al tamelijck groot / als uyt den omringh van de selve blijckt/ maer den aenwas van de Burghers ende Inwoonders / ende haren omslagh was soo groot ghewordden / dat hen de oude Stadt veel te kleyn viel ende wasmen daerom ghenootsaeckt de Stadt te vergrooten ende uyt te legghen.

I. De eerste uytlegginghe is geresolveert ende het besteck daer van gemaeckt in den jaere 1300. doch en gonck voor eerst niet voort/ ende dat/ om dat de Stadt daer toe by haer selven niet vermoghent en was / ende om dat Hertogh Ian 2. en Ghije/ Graef van Vlaenderen in den Oorlogh raeckte met Ian den tweeden van dien naem Graef van Hollant/daer de Stad van den Bossche groot ongemack van kreeg/waer van dat Ian Veldenaer in sijn Chronijck van Hollant/in't leven van Ian de 2. Ēn doe de Grave Ghije vernam dat Joncheer Willem in Henegouwen was/ soo tooch hy by Heer Jans Rade van Renesse met veel schepen over die Mase in Noort-Hollant; ende alle die Steden ende Dorpen gingen in sijn genade/sonder Haerlem alleen. Die Hertoch Ian van Brabandt kreech in sijnre machten al Zuydt-Hollandt met Sinte Geertruydenberge/behalden Dordrecht en kreeg hy niet. Maer hy tooch voor Dordrecht/ende lagh daer 10. dagen voor. Ende ten laetsten schoot hy dat vuer in Dordrecht/ende verbrande die een helft vander stede. Daer nae togen die van Dordrecht uyt metter macht/ende veriaeghden den Hertogh van Brabant uyt Zuyt-Hollant/ ende sloegen hem veel Volckx af / ende volchden al tot des Hertoghen Bossche toe/ ende daer schoten sy dat vuer in / ende deden grooten schade/ ende dreven grooten

roove uyt Brabant. Ick vinde dit wat breeder uytghebreyt in de meerghemelde gheschreven Latijnsche Chronijck / ende staet daer het volghende: Anno 1303. Bello suscitato inter Guidonem Flandriæ Comitem, cui auxiliabatur Ioannes Dux Brabantiæ, & Ioannem Comitem Hollandiæ, obsesso à Brabantinis Dordraco per decem dies, opidoque immissis telis ignitis, pro majori parte incenso, Dordracenates eruptione facta ab obsidione repulerunt, pluribusque occisis, reliquos dare terga coëgerunt, quos usque ad Buscum Ducis insequuti, omnibus pagis villisque incensis, ignitas rursus pilas velut fulmina in opidum injecerunt, ut civibus ad incendia restinguenda intentis, ipsi se ad insultum præpararent, opidoque magna ex parte incendio absumpto & suburbio devastato præda onusti ad sua remearunt. Hier wort gheschreven / dat sy het vier in de Stadt gheschoten hebben / om de Burghers met het uytblusschen des selven werck te gheven / om de Stadt te overvallen / ende dat doen een groot deel van de Stadt verbrant / ende de Voor-Stadt uytgherooft is. Iac. Meyerus in Annal. Fland. wil dit gheschiet te wesen inden jaere 1304: Dit heeft dese Stadt van den Bossche seer te rugghe gheset / ende het uytsetten van de selve Stadt voor eenen tijdt doen uytstellen / ghelijck dat oock gheschiet is / doch is dit werck van vergrootinghe evenwel daer nae noch in den jaere 1318. by der hant ghenomen / ende tot bevoorderinghe van dit werck heeft de Hertogh desen brief vergunt aen de Stadt van den Bossche.

Wy Ian by der Gratien Godts Hertoghe van Lotharinghen / van Brabant ende van Lymburgh / allen den ghenen die desen Brief sullen sien of hooren lesen / saluyt. Met kennisse der waerheydt. Want onse lieve ghetrouwe Schepenen ende Raedt van onse Stadt vanden Bosch / ons nieuwelinghe hebben doen toenen / dat sy in swaren commer van schouden ghevallen zijn / welck schoudt sy eensdeels ontfanghen hebben van vestinghen die sy nieuwelinghe hebben ghelevt aen onse Stadt voorsz. ende oock van voor commer dien sy hadden te vooren / ghelijck ons eensdeels heeft [illegible]en verstaen Heer Rogyer van Levedael onsen Drossart / die die dinghen versien heeft ten Bosch van toenen der Schepenen ende des Raedts voorsz. Ende die selve Schepenen ende Raedt van onse Stadt vanden Bosch begheren / dat sy na haeren macht onse namelyck Stadt moghen vesten ende bewaren met vestinghe voerder dan sy bewaert is / na alle haer macht / sonder alle arghelist. Soo sien wy aen die groote trouwe die sy begheren tot ons waert / ende gheven hen in desen sonderlinghe macht onse namelijcke Stadt te vesten / ende gheorloven hen dat goet ende dien cost die daer aen ghelevdt wordt te nemen ende te ervane aen alsulcken commer alst hen oorberlijckste duncken sal / het sy aen haren assysen te verhoghen / of in eenigher ander manieren / daer sy ons oorlofs in behoeven / als van dese dinghen mede gheorloven wy onsen Schepenen ende onsen Raedt van onser Stadt voorsz. dat sy alle dat doen moghen dat sy voor haer beste houden daer onse Stadt voorsz. mede ghevest weerde / het sy in huysen af te breken / het sy in oude mueren af te breken / ende te leggen mede te vestene daers noodt is / nae haer macht / ende ten tijden dat sy macht moghen crygen altoos onbegrepen van ons / indien dat die Stadt by Rade ons Schouths ende onse Schepenen den ghenen die daer haer Huyse af ghebroken worden voor sien nae redenen van haren schaeden. Ende ghebieden eerstelijcken onsen Schouteth die daer nu ghesetis / ende den gheenen die namaels van ons of van onsen oore ghesetmoghen werden aldaer / dat sy alsoo dicke / als sy van onsen Schepen ende van den Rade vande Stadt van den Bosch versocht werden / sonder ander ghebodt van ons te verbeyden hen

dit

dit vast ende ghestade houden doen/oft ghebiel dat hier yemandt teghen letsel porrede of porren woude. Ende om dat wy willen dat dese dinghen vast ende ghestade blijven / soo hebben wy desen brief beseghelt met onsen seghel / ghegeben tot Brussel des Woensdaghs inder gheboorte onser Vrouwen alsmen schreef M. ccc. ende xviij.

Met de eerste vergrootinghe is aen de Stadt ghebrocht de Hintemer-straet / van de Lovensche-poort af tot de Pynappels-poort toe. De Orthen-straet van de Brusselsche-poort af tot de oude Orthensche-poort toe. De Vuchter-straet / van de Antwerpsche-poort af / die by het wilt-Verckien ghestaen heeft. Ende met dese Uytlegginghe is dit eynde uytgereckt tot de Cruys-poort toe/die daer noch by den Schutters-boogaert overigh is / ende zijn daer mede in de Stadt ghekomen alle de Straten ende Steghen die in den ombangh van dit Nieuwe werck verbaet ligghen / ende is de Stadt hier mede seer vergroot gheworden. Hoe langhe dit werck onder de handt gheweest is / eer dat het voltrocken was / en vinden wy niet aengheteeckent / maer wel dat inden jaere 1352. des Vrydaghs voor Palmen-Sondagh de mueren van de Stadt wierden uytgegeben om staende ghehouden te worden / op de volghende conditien ende voor-waerden.

Het sy kondich allen luyden die dese letteren sullen sien ofte hooren lesen / dat Zebert van Tiel / Jan Dick-bier Schouteth in den Bosch/ Aert van Wadleer/ Aert Berwondt Godschalck van Bladel / Coenraedt de Vrpter / Jacob vander Wyel / Gopaert Postel / ende Dierck Borsoon hebben ghelobet op viij. Duysendt ponden der Stadt Bossche voor eenen muer/die streckende is vander Ortenscher-poorten totter Vuchter-poorten staende te houden/ ende die wael te bewaeren soo verre als de muer volmaeckt is / alsoo alsmen hem leveren sal / ende met dat sy sal blyven staen / ghelijck alsmen hem die leveren sal / dats te weeten / aldesen voor-waerden die hier na beschreben staen / dats te weeten / waer dat saecken dat dese voorsz. muer ter neder ghewo rpen worde met kracht ofte met macht/ ofte met consent ons liefs Heeren van Brabandt / ofte der Stadt vanden Bossche voorsz. dat dan dese voorsz. Jan / Aert ende Aert Godschalck / Coenraet / Jacob Gopart / ende Dirck Borsoon sullen quyt / vry ende ontbonden wesen vanden ghehouden der voorsz. muere / ende ist dat saecken / dat dese muer wederom op volmaeckt worden / dat dan desen Zebert / Jan / Aert / ende Aert Godtschalck / Coenraet / Jacob / Gopaert ende Dirck Borsoon weeder houden ende aen hem nemen sullen te verwaeren inder formen ende manieren als voorsz. is / ende desen voorsz Zebert / Jan / Aert ende Aert Godtschalck / Coenraet/ Jacob / Gopart ende Dirck Borsoon sullen moghen timmeren op dese voorsz. muere tot haren oorbaer ende profijt alsoo dicke als sijs te doen sullen hebben / ende wat sy op dese voorsz. muere sullen timmeren / dat sal sijn met steenen / soo wat sy decken sullen ofte willen / dat sal sijn met haerder vacke / behoudelyck altoos der voorsz. Stadt haeren wech vryelyck op ende af gaen te ghesteden. Waer oock dat saecken dat desen voorsz. Zebert / Jan Aert / ende Aert Godtschalck / Coenraet / Jacob Gopart ende Dirck Borsoon dese voorsz. muere niet houden en wouden / noch en consten / overmidts den ijse / ofte andere onghebel / dat sy dan desen voorsz. muere der voorsz. Stadt op mochten gheben met viij. M. ponden te keeren in oorbaer der Stadt voorsz. daere best te doen waer / ende metten erffenissen die hier naer beschreben staen hem daer toe te helpen gegeben syn daer sy desen voorsz. muere mede houden ende bewaren souden ghelijck als voorsz. is / dats te weeten metten

metten erffenissen die ghelegﾍhen syn achter den erve dat Wilvere Lambert Saets was / streckende binnen stroomen vanden selven erve Lambert Saets voorsz. Landts streckende totter Orten-poorten op ter sluysen / ende vander Orten-poorten dwaers over de dijse bijden Kempen Willem Mot/ende van den selven Kempen streckende tot aen de erven Landts totten huysen toe geleghen in ghenen Ackeren / datmen heet Jans van Mersel / ende van den selven huysen weder op de Marck-Grave landt / streckende totter wijnt-moolen toe/die Wilvere Andries Wallonts was / gheleghen op den Vuchterendijck / ende van de wijnt-molen lant streckende totter Vuchter poorten toe / totte Volbrugghen toe/ ende van den Volbrugghen achter den erve dat Wilvere Willem Slijts was totten erve van Claes Zegghers toe / ende van Claes Zegghers erve den stroom langhs streckende tot Lambert Saets voorsz. toe / in diepen / in droeghen / in herden / in wercken nae alsoo verre alst ghenoemt is/behoudelijck altoos der voorsz. Stadts haeren stroom te besinghen / besighen ende te bruycken in met schepen te varen ende te keeren / ende alle arghelist uyt ghesloten / met desen voorwaerden oock toeghedaen / dats te weten / waer dat saecken dat desen voorsz. Zebert / Jan / Aert / ende Aert / Godtschalck / Coenraet / Jacob / Gopaert ende Dirck Borsoon / eenich van hem yemandt vander Stadts mueren uyt gheven of vercoften/ dat dan die ghene die van hen-luyden verrijghen sullen timmeren ofte doen timmeren opter voorsz. muere in aller formen of manieren ghelijck als voorsz. is / behoudelijck altoos der voorsz. Stadt haeren wech op en af te gaen Boschs / Bargolomeus Diedericxsz. Godtschalck van Bladel/ Henrick van Dordrecht/ Gijsbrecht Lisscoop/ Vranck van Gestel / Coytijt / Coenraet die Vryter voorsz. ghegheven des Vrydaeghs sinte Remeis de Confessoor / int jaer ons Heeren M. CCC. Lij.

Het en heeft de Stadt van den Bossche seer wel in dese gheleghentheydt te passe ghekomen / dat Hertogh Henrick de eerste van dien naem haer heeft ghegheven twee duysent marck silvers / die Dirck de 7. de 14. Graef van Hollandt hadde moeten gheven tot vergoedinghe van die schade/ die hy in 't innemen van de Stadt van den Bossche onlanckx te vooren ghedaen hadde / waer van hier onder sal ghehandelt worden / soude anders dit werck voor dese nieuwe Stadt / die onlancx tweemael van de Hollanders groote schade gheleeden hadde / niet wel doendelijck ghewee st hebben.

II. De tweede vergrootinghe is ghenomen van de Cruys-poort af tot de Vuchterpoort toe / ende daer mede wiert een deel van den Vuchteren-dijck in de Stadt ghebrocht. Dese vergrootinghe is niet langhe naer de eerste vergrootinghe ghevolght / want eenighe brieven van eyghendom ende oprecht raeckende eenighe gronden op den Vuchteren-dijck ghelegen van de jaeren 1351. ende 1352. behelsen dese serwituyt ; dat sy sullen ghehouden wesen de Stadts mueren te maecken ende te onderhouden. Soo dat de Stadts mueren doen al ghemaeckt waren / of immers was de Resolutie ghenomen ende belast die te maecken / niemant en soude anders sijne gronden int vercoopen ende opdraghen daer mede hebben willen tot sijn schade beswaren / maer die liever vry ende sonder eenighe serwituyten hebben verkocht.

III. De derde ende laetste Vergrootinge is veel cleynder als de tweede/ende is de Stadt daer mede uytghelepdt van de Pijn-appels-poort tot de Hintemer-poort toe / ende het Hintemer-eyndt in de Stadt ghetrocken. Dese Vergrootinghe is ghemaeckt int jaer 1599.

IV. Om

IV. Om het werck dan dese Vergrootinghe te voltoyen / ende de Stadt niet al-
leen met een muere te besluyten / maer om daerom noch een veste te graven / heeft
Vrouwe Iohanna, Hertoghinne van Brabandt / inden jaere 1387. op den 9. Sep-
tember dese Stadt gheconsenteert ende gheoctroyeert / als het haer noot sal dunc-
ken met haere andere luyden van de Meyerye te moghen stercken / graven / besten
ende andersins / bevelende den Schouteth ende andere Ambachten van de Meye-
rye/ten versoecke van de Stadt/daer toe behulpsaem te zijn / ende te dwinghen die
ghene die wederspannigh vallen.

Uyt krachte van dit Privilegie zijn inden jaere 1453. vyff duysent ende acht hon-
dert Huys-luyden uyt de Meyerye op ontbooden/ ende hebben de Stadt rontsomme
ghegraven.

Die van den Bossche hebben oock hare Stadt binnen ende buyten van tijdt tot
tijdt verbetert.

Inden jaere 1451. is ghemaeckt den nieuwen-Dijck tusschen den Bosch ende
Orthen.

Inden jaere 1461. begonnen te maecken de Vuchter-poort / den Vuchteren-
Dijck te steen-weghen / ende geerlinger-brugghe te maecken.

Inden jaere 1522. wierden de nieuwe-brugghe op den Papen-hulst / Visch-
brugghe grooter / eene groote steenen-brugghe aen den Heeren kelder / ende noch
eene achter de Fraters ghemaeckt / ende eenighe nieuwe straetjens-hier en daer
gheleydt.

Inden voorsz. jaere is by de Regeerders vande Stadt beslooten te doen decken de
Stadts Thorens achter de Tol-brugghe / ende is elck Clooster gegeven eenen To-
ren op hare coste te maecken ende te decken.

Int jaer 1532. is de Sint Jans-poort ghemaeckt ende den nieuwen-Dijck naer
Deuteren ende soo voorts naer Vlijmen.

Inden jaere 1543. heeftmen beghinnen te graven ende te maecken eenen swaren
aerden wal van de Vuchter-poort af tot de Sint Jans-poort toe.

Naer de Reductie is de Stadt binnen ende buyten oock al vry verbetert. Bin-
nen is het Merckt-velt / ende oock de straten van de Stadt vry seer verhooght /
de mueren op veel plaetsen vernieuwt / de Kade van de Haven aen d'eene zijde daer
de huysen op de Haven uyt-quamen de huysen achter aen de Haven afghebroocken /
ende langhs de Haven aen dese Oost-zijde mede een bequame Kade ghemaeckt / in
voeghen dat de Schepen nu aen beyde de zijden van de Haven connen aenlegghen /
lossen ende laden. De wallen zijn al mede seer verbeteert / opgeruymt / ende ront-
som met boomen beplant / die op die hooghten goeden tier hebben / ende schoon
boomen ghewoorden zijn / ende gheven nu dese Stadt / die den Naem van Bossche
draeght / het wesen van een Bossche. Buyten is de Stadt oock seer verbetert / den
ouden aerden-Dijck van de Stadt af tot voor by de groote Schans is wegh gheno-
men / ende is daer eenen hoogheren Dijck ghemaeckt / ghesteen-weeght / ende
aen weder zijden met een dicke muere ghemetselt / ende op dat het water openinghe
souden hebben om te minder ghewelt op dien Dijck te bewijsen / sijn daer eenighe
groote brugghen ghemaeckt / ende op ghelycker wijse is oock ghemaeckt de wegh
buyten de Hintemer-poort / van de Stadt af tot daer het Landt rijst / alles tot een
groot gherief van de Stadt / ende van de Coop-luyden ende Passagiers om bequa-
melyck met Waghens ende Kerren in de Stadt te comen comen.

't 5. Hooft-

'T 5. Hooft-stuck.

I. Wateren.
II. Poorten.
III. Groote.
IV. Sterckte.
V. Wapen.

I. DE Stadt van den Bossche is seer water-rijck/ ende de Water-stroomen de Dommel ende de Aa hebben eenen grooten loop door de selve.

Dese twee Water-stroomen sijn al vry Water-rijck / ende heeft de Dommel haere heffinghe of oorspronck in het landt van Luyck / of in de Luyckische Kem-pen / ende de Aa in den Peel in 't Quartier van Peelandt.

Inden jaere 1519. wiert de dijse ghegraven van het Veeren-gat tot den Claris-sen toe / ende achter het Minnebroers Clooster tot de Hekel aen de Weversplaets/ ende de aerde aen des Stadts mueren ghebrocht.

Inden jaere 1534. op den 12. April/ des Sondaeghs alsmen singht quasi modo. Wiert aen de drie leden deser Stadt vertoont ende overghegheven / raeckende de Waterstroomen deser Stadt / te weten de Dommel ende Aa / ende oock de Stadts grafren / dat die naer behooren niet en wierden onderhouden ende schoon ghemaeckt/wiert daer op besloten datmense naerveghen ende onderhouden soude / als blijckt by de Ordonnantie op de voorsz. Remonstrantie ende doleantie ghe-maeckt. Ende alsoo dese twee Water-stroomen / de Dommel ende de Aa mede buyten de Stadt liepen / ende ten deele maer door de Stadt haren loop hadden / soo is mede gheresolveert ende gheordonneert / datmen de selve Water-stroomen gheheel ende volcomentlijck door de Stadt soude brenghen / op dat de Stadt oock te meer ende te beter met het water mochte ghedient wesen.

In dit selve jaer heeftmen begonnen de Aa te graven van achter die siecken tot de Hekel van S. Teunis poort / ende van daer tot de Susteren van Orthen. En-de van achter de mandemaeckers tot de Kooren-brugghe toe. Ende van achter de Minnebroers tot aen s'Heeren-Huys.

Int jaer 1554. ontrent S. Bartholomeus dagh heeftmen begonnen te graven van de voorsz. Hekel aen de Wevers plaets / ende hebben eerst ghegraven de Dor-pen van Crombvoirt ende Orthen / des anderen daeghs die van Gestel / ende soo voorts alle de Dorpen vande Meyerije / elck Dorp sterck 50 a 60 Man / ende groeven soo voorts naer het Convent van de Heeren van den Baseldonck.

Door alle het graven hebben de Water-stroomen / de Dommel ende Aa eenen grooten loop door de Stadt ghekreghen/ ende loopen daer door op deser wijse.

De Dommel komt in de Stadt door de drie Hekelen / ende door de Heeckel aen het Clooster van de Cruysbroers / ende verdeelt haer in vier strenghen of armen/ waer van dat d'eene valt in de Aa teghens over het Clooster van de Susteren van Orthen. De andere drie strenghen of armen loopen aen de Cooren-brugghe door 't Veeren-gat in de Stadts Haven.

De Aa komt met haren loop in de Stadt door de sint Teunis Hekel / ende ver-deelt sich in twee armen / waer van d'eene sijnen loop neemt voor 't Clooster op den

den Windt-Molens bergh / ende d'andere loopt achter het oude Mannen-Huys/ bekent met den naem van de drye Mollen / ende comen by't Susteren van Orthen Clooster wederom in malcanderen/ende nemen dan voorts haeren loop t'samen/ende vaeren door't Beeren-gat in des Stadts Haven.

Nota. De Beeren-gaten zijn schut-deuren/ daer den loop van dese Water-stroomen wordt ghebroocken / om by tijden van cleyn Water / het Water noch tot gherief vande Burgerije in de Stadt staende te houden/ende ligghen over dese Wateren binnen de Stadt een en vyftigh ghemeene ghemetselde steene-Brugghen / ende dierghelijcke ses en tachentigh private Brugghen / ende acht ende dertigh houte Brugghen / als dat wordt aengheteeckent in verscheyde Memorien.

Dese twee Water-stroomen/ Dommel ende Aa / comen eyndelijck alle beyde in des Stadt Haven uyt/ dat een groote Haven is / die op't eynde met eenen swaeren Mast-boom/met ysere pinnen beset / ende met twee groote Helmijnen/of Heckens wordt toegheslooten.

Op't binnen-eynde heeft dese Haven een swaer werck opghericht int jaer 1442. om de sware goederen uyt de Schepen te lossen ende te laden / wordt een Craen genoemt / om dat het boven met eenen langhen hals voor uyt steeckt/ghelijck de Voghelen/Craenen ghenaemt / in welck ghevoelen oock Divæus is. Daer is oock een Ordonnantie op het stuck van het Craen-ghelt ghemaeckt.

Inden jaere 1448. op den 29. Mey heeftmen begonst een nieuwe Haven te graven / ende groefmen de Dyse tot Enghelen toe / ende doen wierden alle het Water van de Water-strom met eenen Graft daer naer toe ghebrocht / die te vooren ten deele met eenen langhen loop door de Stadt liep / ende ten deele door de Brugghe by den Orthenschen Dyck naer de Maes toe. Ende doen wierde oock den Boom ghetimmert/ daer door de Schepen in de Stadt comen. Dese nieuwe Haven is de teghenwoordighe Haven.

II. De Stadt heeft eertijdts seven Poorten ghehadt / daer drie van toeghedamt zijn/te weten de St. Theunis Poort / met twee Dijck-Poorten / ende heeft nu noch vier Poorten/als de Vuchter-poort/de Sint Jans-poort/de Orthen-poort ende de Hinterrer-poort.

De Vuchter-poort placht een schoon Poorte te wesen / maer in de belegheringhen door het schieten seer verclepnt / ende plachte de Picardts-poort te heeten / om dat ten tijden van den Gelderschen Oorlogh de Compagnie van de Pickers daer door was in de Stadt ghekomen / ende wierde daer door oock wederom uytghedreven / ende was het ghebouw van dese Poort soo groot/ datmen wil/dat daer in soo veel schiet-gaeten soude gheweest zijn / als daer daghen in het jaer zijn.

De Sint Jans-poort plachte te heeten de Lop-poort / ende plachten daer op te staen dese Latijnsche Veersen.

Hanc portam, Civesque tuos, arasque, focosque,
Custodi dilecte Deo Patrone Ioannes.

III. Door de Vergrootinghe is de Stadt een groote Stadt ghewoorden / daer eertijdts wel 2000. groote ende schoone huysen ghestaen hebben / behalven de ghemeene huysen ende hutten / vermoghens het schrijven van Petrus Christophorus Balenus, in sijn Beschrijvinghe vanden Bossche. Dese Stadt is noch al een seer wel betimmerde Stadt / ende vertrouwe dat het ghetal der huysen hier niet vermindert en is / de huysen hier oock niet verslecht/maer vry verbetert/ende de oude

houten Ghevels in steenen veel verandert / ende het welck niet weynigh dient tot cieraet van dese Stadt / heeft seer wijde ende schoone lochte straten / ende leydt nu door de Vergrootinghen dese Stadt in haer forme dry-kantigh / met een seer groote omdraeyinghe / ende is met haer Bolwercken soo groot / datse Adrianus Havermans in sijn bericht van de Historie van Brabandt / cap. 3. schrijft groot te wesen stijf anderhalf ure in't omgaen.

IV. Dese Stadt is seer sterck van weghen haer situatie/ ende waer het opper-water alleen ghenoch om de Stadt te ontsetten / dat hier wel soo hoogh rijst / datmen met Schepen rontsom de Stadt can varen / ende is dese Stadt daer-en-bovens noch wel voorsien van goede wercken / ende zijn hier op de Zuydt-zijde anno 1578. twee Rondeelen ghemaeckt/ van buyten opghemetselt met swaere mueren/ ende binnen met aerde ghevult. Anno 1614. sijn hier ghemaeckt seven groote Bolwercken op de wijse als de twee Rondeelen. Anno 1622. wierden achter de Heeren van den Baseldonck mede een groot Bolwerck ghemaeckt / ende de Petelaers Schans / om datmen voorgaff/ datmen daer eenen aenslagh op de Stadt meende te maecken.

Buyten de Vuchter-poort ligghen twee stercke Schanssen / de groote ende de cleyne Schans / wierdende de laetste eertijdts ghenaemt Sint Theunis Schans/ ende de andere/'t Fort Isabella/ ende heeft de groote Schans vijff Bolwercken/een Fauciebray/ Conterscherp met eenen dubbelen Gracht.

Naer de Reductie is ghemaeckt een Schans tot Orthen / ende noch een tot Enghelen/die wel gheleghen ligghen om den wegh tusschen de Stadt ende de Schans Creveceur open te houden / ende is dan oock ghemaeckt anno 1637. een groot Block-huys by den Boom / daer de oude Orthensche-poort inghetrocken is / om by tijden van noot daer door volck van buyten in te brenghen / ende heeft een groote pleyn/ende is wel versterckt. Item is hier noch ghemaeckt een groot Bolwerck achter den Ouden-Schuts Bogaert / met stercke mueren opghemetselt / en met aerde van binnen ghevult.

V. 'T Wapen vanden Bossche is vier Leeuwen met eenen Boom / volghens het Privilegie van Vrouwe Ioanna dese Stadt ghegheven anno 1355. ende heeft Keyser Maximiliaen aen dese Stadt vergunt eenen Arent boven haer Wapen te moghen voeren. Dese Stadt voert den naem van de Bossche Maeght / uyt wat oorsaecke en weten wy niet.

'T 6. Hooft-stuck.

I. Vrydom.
II. Eenighe huysen in den Vrydom afghekeurt.
III. Eenighe Scheyts-palen , raeckende het scheyden van der Vryheydt.

I. De Vrydom van de Stadt begrijpt Orthen/ Hintem/ Dungen ende't Reut. Tot Hintem placht een Leproos-huys te wesen / door den Oorlogh wegh gheraeckt.

Dungen

Dunghen heeft anno 1569. syn eyghen Parochie Kerck ghekreghen.
Anno 1415. heeft de Hertogh Ian 4. van dien naem des Stadts Vrydom buyten
de Vuchter-poort den vierden Augusti in een seker Privilegie aen dese Stadt ghe-
gheven met dese woorden vergroot:

Noch consenteeren wy ende verleenen onse Stadt van den Bossche / want al-
derhande versoonen hare wooninghe begrepen hebben / ende daghelijcx doen buy-
ten onse Stadt vanden Bossche op den Vuchterendijck / om hare Neeringhe te
hanteren / daer mede die neeringhe upt onse Stadt van den Bossche seer gheto-
ghen wert / als onse Stadt van den Bossche ons ghetoont heeft / aensiende de
groote schade van branden / die onse inghesetenen ende Poirteren van den Bossche
nu gheleden hebben / dat die selve dijck voort tot Hessels Molenaers Hof-stadt
toe/ omgaende des Gast-huys goedt der leger-straten toe / aen die Mase ligghen-
de / voortaen wesen ende blijven sal binnen de Vryheden deser Stede van den
Bossche / alsoo dat die ghene / die daer binnen woonen / ende woonen sullen /
metter selver onser Stadt te schote ende te lote staen sullen/ &c.

II. Buyten de Stadt plachte de Stadt veel huysen te hebben / die de voor-
Stadt maeckten / maer in den jaere 1543. naer dat Marten van Rossem met
syn legher van de Stadt afghetrocken was / worden upt bevel vanden Hove alle
die huysen rontsomme de Stadt tot 2500. voeten vander Stadt afghebrooken /
ende syn in volghende beleghheringhe al verder afgheraeckt / soo dat omtrent de
Stadt nu seer weynighe huysen staen.

Het afbreecken van de ghemelde huysen ginck al vry confuselijck toe / als upt de
volghende memorie te sien ende af te meten is.

Anno 1542. Sondaeghs naer Sint Jans Baptisten dach/ wert ghepubliceert
vanden Heeren huyse / datmen binnen drie daghen af soude moeten houwen alle
die willighen opgaende / afghesnoeyde kleyn ende groot/ van de Orter-poort totten
Noot-boom toe / ofte dat eerste huys binnen Orthen. Oock alle willighen buy-
ten Sint Jans poorte totten huyse toe / oock buyten die Hintemer-poort tot't La-
zarus huys toe / ende soo voorts rontomme die Stadt op eene peene van drie
ponden payements op elcke willighe / oock heeft dat Convent van Basel-
donck door beveel vande Heeren des anderen daeghs naer Sinte Peter ende Pau-
wels dach af moeten houwen alle haer eycken boomen staende om haer Clooster
met alle haere willighen / met haer nieuwe drey boomen / ende voorts dat ghe-
heele Clooster van den Baseldonck met de Kercke ende huysinghe der siecken/ met
alle haer boomen / ende op den 20. Augusti is op de Baseldonck by de timmer-
luyden de Kercke af ghebroocken van dat Clooster / ende soo sy wilden ofte meyn-
den die muer neder te winden / is daer een vack vande muer nederghevallen/ daer
onder twee timmerluyden doodt bleven/ ende sommighe seer ghequetst.

III. De Stadt heeft ghekreghen een afpalinghe van een ghedeelte van hare
Vryheyt uptwijsende den volghenden brief/ aldus luydende:

Wenzeslaus ende Iohanna, &c. Doen cont alle den ghenen die dese letteren sul-
len sien of hooren lesen / want wy Heer Bernaert van Borgueval, onsen Drossaert
van Brabant machtich ghemaeckt hebben met onsen opene brieven een wittighe
palinghe te doen tusschen onse Stadt van den Bosch ende onse luyden van onsen
Dorpen van Vucht ende van Cromvoirt aen d'een zijde / ende tusschen onse luy-
den van onsen Dorpen van Vlymen ende van Enghelen / ende die hem toebehoo-
rende syn aen die andere zijde/ alsoo dat dese voorsz. Bernaert ons Drossaert voorsz.
die

die waerheydt daer af wittelijck verhoort heeft vande saken / in welcker waerheydt hy bevonden heeft / dat die palen die hier nae gheschreven staen/ van recht onser Stadt van den Bossche van oudts toebehoort hebben/ ende noch toebehooren. Dats te verstaen / inden iersten beginnende aen dat Cruys dat voor Enghelen te staen plach inder sijden totten Penbert-waert. Ende van daer recht eyndende recht opten keel vander Enghelscher ghemeynten. Ende van daer lijndt-recht opten Molen-wiel. Ende van daer lijndt-recht opter Hernick/ van daer Antrebroeck van Vlijmen inder stegese aldaer. Ende van daer lijndt-recht opten Dijstelberch. Ende want Heer Bernaert ons Drossaert voorsz. dese palinghe bevonden heeft/ nader wittigher waerheydt onser voorsz. Stadt te behooren te wesen / soo hebben wy ghelooft onse voorsz. Stadt dese paelen alsoo voorsz. sijn in goeder trouwe wittelijcke ende wael te houden ende te weeren te eeuwelijcken dagh. Ende hem alle fortse/klaeght ende ghewant af te doen teghen yeghelijcken. Ende orloven mede onse voorsz. Stadt ende onsen luyden / dat zy een yeghelijck beest die teghen haren wil daer op kompt / ende hem niet toe en behoort/ om die te schutten moghen op der Sadt corn/ ende doen schutten / ende ghebieden ende bevelen onsen Schoutetn van den Bossche / ende onsen Drossaert van Heusden / ende allen die Ambacht bueren in onsen landen voorgenoemt/ die nu sijn/ende naemaels wesen sullen/dat sy onser Stadt ende onsen luyden voorsz. vande voorsz. palinghen fortse ende ghewant af doen teghen een yeghelijcken / ende hen daer altoos bereyt toe sijn tot hueren versoeck/alsoo lief alse onse Vrientschappe hebben / ende haer Ambacht sonder eenich ander ghebodt van ons te verbeyden. Ende om dat wy willen dat dese palinghe voorsz. vast ende ghestede blijve te eeuwelijcken daghe / soo hebben wy onse zeghelen in vestinghe ende in kennisse der waerheyt aen dese Brieven ghehanghen/ ghegheven ten Bossche opten xxvij dach van September duysent drie hondert vijftich ende sesse.

Int jaer 1374. des Vrydaeghs naer heylich Sacraments dagh/is by de voorsz. Hertogh ende Hertoginne ghegheven ende vergunt die Carte van de Erffdeylinghe tusschen de Stadt van den Bossche / ende den Dorpe van Vuchte aengaende dat Vuchter-broeck / by de Schepenen / Gheswooren / Deeckenen vanden Ambachten / ende die van de voorsz. Stadt ghemaeckt met de Schepenen ende Gheswooren van dit aenligghende Dorp van Vucht ende Cromvoirt / als wy dat by memorie vinden aengheteeckent.

Item heeft Hertogh Ian den derden van dien naem op den 27. September des jaers 1326. Een ordonnantie ghegheven van de afpalinghe van de Stadt van den Bossche ende die Dorpen van Vlymen ende Enghelen / ende vande beesten te schutten/alsmen die buyten henne weyde soude bevinden.

'T 7. Hooft-stuck.

I. Poirters der Stede van den Bossche.
II. Eenighe Privilegien den Poirteren vergunt.

I. DE Stadt van den Bossche heeft tweederley Poirters.
I. Ghebooren Poirters.
II. Ghewoorden Poirters.

Gheboren Poirters zijn / die ofte inde Stadt gheboren / ofte die daer buyten gheboren / maer binnen de Stadt ghedoopt zijn.

Soodaenigh een gheboren Poirter en verliest noyt sijn Poirters recht / hoe langhe hy uyt de Stadt is / maer weder komende gheniet hy weder sijn Poirters recht.

Een ghewozden Poirter is soodanighe eenen Poirter / die van buyten inde Stadt komt / ende wettelijck sijn Poirters recht verkryght.

Niemant mach een Poirter vande Stadt vanden Bossche worden / ten zy dat hy drie jaeren te vooren continuelijck sijn wooninghe binnen de voorsz. Stadt ghehouden heeft stede vast / mits betalende die gherechticheydt daer toe staende / tot profijt van den Heere ende van de Stadt.

Een ghewozden Poirter der Stadt van den Bossche / willende ghenieten zijne Poirterye / behoort aldaer te houden sijn Domicilie / met het meestendeel van zijn Familie / ende mach wtter Stadt vaeren t'sjaers drie ses weken / ten waere dat hy wtter Stadt waer in s'Heeren dienst / Pelgrimagie ofte Coopmanschappe / ende alsoo langher dan de voorsz. ses weken uyt waren.

Hertogh Wenzeslaus ende Vrouwe Ioanna hebben dit Privilegie die van den Bossche verleent / raeckende haer Poirterschap.

Wy Wenzeslaus &c. ende Ioanna &c. Doen cont allen luyden die dese letteren sullen sien of hooren lesen / dat wy onser ghemeynder Stadt vanden Bossche ghegheven ende gheconsenteert hebben / gheven ende consenteeren met desen opene Brieven / dat alle wtgeseten Poirteren of Poirtressen onser goeder Stadt vanden Bosch die nu Poirteren of Poirtressen sullen sijn / comen woonen binnen onser voorsz. Stadt dit ende Korsavont naestcomende stede vast / met haere meeste Familien / ende sullen daer in blijven woonen / sal hen hare Poirterschap stade doen / behoudelijck dien dat sy alle jaeren drie ses weken wt onse voorsz. Stadt sullen moghen wesen ende blijven sonder haer Poirterschap te verliesen / dats te verstaen / ses weken inden Oeghst / ses weken inden Herfst / ende ses weken inden Lenten. Ende soo wie voortaen Poirter of Poirtresse worden wil in onse voorsz. Stadt vanden Bossch / die moeten daer in comen woonen ende blijven ses weken nae dien dat sy Poirters of Poirtressen worden zijn / ende sullen ghebruycken der Stadt Vryheiden vanden Bosch ghelijck andere Poirteren of Poirtressen. Voortaen is voorwarde / al waren dese voorsz. Poirteren of Poirtressen wt onser voorsz. Stadt om Comenschap / in Pelgrimagien / of in haren dienst / ende daerom langher buyten die Stadt bleven dan dese drie-werff ses weken duerden / dat sy daer mede hen Poirters recht niet verliesen en souden / noch verliesen en moghen sullen / maer sy sullen hen Poirters recht ghebruycken als sy inder Stadt voorsz. quamen / ende des noot hadden ende versochten. Item soo wat een ingebooren Poirter of Poirtresse is / hoe langhe sy wt die voorsz. Stadt woonde / die en sullen haer Poirt-recht niet verliesen noch verbeuren / sy sullen altoos Poirter ende Poirtresse sijn ende blijven / soo wanneer / ende tot wat tijden sy des noot hebben / ende versoecken ende ongheralengeert in onser voorsz. Stadt comen / ende altoos sonder arghelist / behoudelijck alle ander Charten / Privilegien / Usancien ende Herbrenghen onser voorsz. Stadt in allen anderen saken. In welcke ghedenckenisse der waerheydt hebben wy onse Zegelen aen desen Brieve doen hanghen / ghegheven int jaer ons Heeren duysent drie hondert ende drie ende sestich op Sinte Michiels dach.

In't Privilegie van Hertogh Ian den derden / ghegeven inden jaere 1329. Donderdaeghs naer drie Coninghen / staet : Voort setten wy soo wie Poirter werden sal

sal in onse Stadt vanden Bossche / die sullen die porte ingaen ende open sijn / ende voort sal hy gheven vijff pont aen ghereeden ghelde / ons halff / ende der Stadt die andere helft/om daer mede te doen der Stadt orbaer/ ende der Kercken Sint Jans aldaer eenen grooten Tornoyse/den Richter twee groot/den Vorster eenen Engelsche.

II. Jeder Poirter mach Vrede eyschen van weghen den Hertogh soo wel als de Schouteth vander Stadt / ende die Vrede den Poirter weyghert / ende de Vrede behoorlijcker wijse versocht ende niet aenghenomen zijnde/ verbeurt die den Vrede weyghert / ende daer van met twee Poirters overtuyght zijnde / thien ponden / ende soo hy soo arm is / dat hy de boete niet en can opbrenghen / sal hy sijn rechter-handt verliesen/waer van de handt-vest hier volght:

Wenzeslaus byder gratien Godts Hertoghe/ &c. ende Ioanna byder selver gratien Godts Hertoginne/ &c. Doen cont allen luyden dat wy om nutschap / profijt ende oirbaer van den Bosch ghegheven hebben ende gheven voor ons / oir ende nacomelinge onser Stadt ende Poirteren van den Bossche van hen ende een eeuwelijck recht te hebben ende te behouden / dat een yeghelijck Poirter vanden Bosch een Vrede nemen magh van onsen wegen ghelijck oft hy een Schouteth vanden Bosch waere. Ende soo wie of wat Man die des Vrede weyghherden den Schouteth of eenen Poirter vanden Bosch / ende des niet en gave als hy hem gheeyst were in oirconden twee Poirteren eenwerff/ anderwerff dordewerff alsoo menich werff als hy daer nae weyghherden ende niet en gabe / soo sal hys sijn op x. pont / tot beternisse ons ende onse nacomelinghen/ alsoo verre als hy daer af betuycht worde met twee Poirteren. Ende of yemant alsoo arme were die dese boet voorsz. niet betalen en conft / die sals wesen op een handt af te slaen. Ende want wy willen ende begheren dat dit voorsz. recht ende volborde vast ende ghestadigh tot eewelijcken daghen te blijven en ghehouden te werden onse voorsz. Stadt ende Poirteren van den Bosch / soo hebben wy onsen Zeghel aen dese Brieven doen hanghen / ghegheven int jaer ons Heeren duysent drie hondert vijff ende festich/ des Dynxdaghe nae den Sondach alsmen singhet Iudica me Deus.

De Poirters van den Bossche behooren met haren lijve ende goeden alleen te rechte voor Schepenen der selver Stadt van den Bosch / ende en mach niemant der Poirteren lijve / of haer goederen buyten de Stadt inde Meyerije der selver arresteeren ofte becommeren ; maer soo wie op eenighe Poirteren / ofte haere goederen / iet eyschen of spreken wil / die moet sulcx doen voor Schouteth ende Schepenen der voorsz. Stadt van den Bosch.

Een Poirter van der Stadt van den Bosch en magh om geenderhande misdaet uytter Stadt ofte Vryheydt ghevoert worden / maer sal alleen vonnisse hebben ter Schepenen van den Bosch.

Hertogh Wenzeslaus heeft den 5. May des jaers 1371. gheordonneert ende dese Stadt van den Bossche gheoctroyeert / dat de Poirters van den Bosch van den Schouteth ghevanghen / of hen goederen binnen de selve Stadt gheleghen / ter maninghe van drie of vier Schepenen / op den eyghen dagh / of daeghs daer aen voor sonnen ondergang te recht ghestelt moeten worden. Daerenteghens die buyten de Stadt ghevanghen sijn / of hare goederen/ binnen vierentwintigh nachten den eysch moet ghemaeckt worden.

Inden jaere 1318. heeft Hertogh Ian de 3. van dien naem / den Poirters van den Bossche gheoctroyeert of vergunt ; dat sy in haren huysen soo vry sijn / als of sy in de Kercke / ofte andere ghewijde plaetsen waren / ende als de deure ende

venster naest de deure ghesloten sijn / soo mach de Schouteth den selven Poirter in sijnen huysen niet vanghen noch spannen / of yemant wt den huyse ghewelde-lijck halen / dan by consent ende teghenwoordicheydt van het meestendeel der Schepenen.

Inden jaere 1536. daeghs voor Kermis van den Bossche / is een ghenaemt Claes Aertsz. Coningh eenen vande Cleveniers van dese Stadt inde Kerck-straet / van een die hy niet en heeft ghekent/op de straet ten x. uren s'nachts onno-selijck doodt gheslaghen / ende Ian van Brecht Hoogh-Schouteth van den Bos-sche / die teghen de Privilegien / ende der blyder incomste / die Vensteren op-gheslaghen / ende sijn dienaren daer ingheklommen met ghewelt / ende heeft den huys-raedt doen uytdraghen / meenende alsoo die Privilegie van de Stadt te breken : Maer de Stadt heeft daer teghen ghewecst / ende zijn Schepenen / Raets-Heeren / Dekenen ende Secretarissen ten Hove ghetrocken / met een voorspraecke / ende seer langhe teghen den Hoogh-Schouteth ghedinghet / het welck groote twiste inne brochte onder de ghemeynte/ ende oock in den Raedt. Ten laetsten mijn Heer van Bueren heeft het door bevel van den Hove opghenomen / ende een uytspraecke daer af ghedaen / ende den peys ghemaeckt / ende de Stadt blijft by haer oude Privilegien. Wt de oude memorien metter hant gheschreven.

Een Poirter van den Bossche en mach egheen anderen Poirter doen arresteren/ of in recht betrecken om eenighe saken buyten de Stadt voorsz. ten waer dat sulcke persoon fugitijf weer / of suspect.

Alle Poirters goeden binnen der Meyerije ten platten lande gheleghen / toebe-hoorende den Poirteren der Stadt van den Bossche / zijn van oudts vry ghe-weest inder bede metten platten landen te gelden / wt dien zy inder Stades com-mere ende lasten contribueren ; al waert dat eenighe van sulcke goeden aen eenige onvrye persoonen egheen Poirters zijnde / verkocht waren / quamen sulcke oude Poirters goeden wederom aen Poirters / als vry persoonen.

Soo eenighe Poirters / ofte ghevrijde persoonen / zedert den jaere 1480. ver-creghen hadden teghens eenighe Poirters / of ghevrijde persoonen eenighe goe-den van oudts vry ghestelt sijnde / soo blijven die selve goeden vry/ soo langhe als sy in ghevryder handt sijn.

'T 8. Hooft-stuck.

I. Blocken der Stede van den Bossche.
II. Regeeringhe der selver Blocken.

I. DE Stadt van den Bossche is in neghen Blocken verdeelt/ende zijn dese de volghende :

Inden eersten opt Hintemer-eynde / ende streckt desen Block tot de Geerlingh-sche-brugghe toe/met alle de straetkens daer toe behoorende.

De andere Block neemt sijn begin van die Geerlingher brugghe af/ende streckt tot de Ghevanghen-poort toe / ende hooren tot den selven Block alle de by ligghen-

de/ of toebehoorende straetjens / die hier in het district van desen Block inde Hintemer-straet uyt komen.

De derde Block bestaet uyt de Kerck-straet / Peper-straet ende Put-straet / met haere toebehoorten / met de helft vande Verwer-straet achter het Wilt-vercken / Ridder-straet ende de een zijde van de Water-straet.

De vierde Block maeckt die Borsche-straet / met die oude Dijse / de Volder-straet / den ouden Hulst / de St. Joris-straet / met alle sijn straetkens. Daer by ghevoecht de Lombartsche brugghe/ met de helft van de Verwer-straet.

Den vijfden Block vervat de Vuchter-straet totte Cruys-poort toe/ ende vande Cruys-poort tot het gulde Harnas/ met de Postel-staet/ met alle sijdel-straetjens.

Den sesten Block behelst den Vuchterendijck tusschen de Cruys-poorte ende de Vuchteren-poorte met alle zijdel-straetjens.

Den sevensten Block bestaet uyt de Visch-straet met die Cooren-brugge/Cruysstraet / Kerre-straet ende alle andere straetjens daer aen hoorende.

Den achtsten Block heeft de gheheele Orten-straet / met alle haere zijdel-straetjens ronsom.

Den neghensten ende den laetsten Block heeft alle huysen ronsom op 't Merckt-velt / ofte de gheheele Merckt / beneffens de Tol-brugghe.

Nota. De Blocken worden in andere Steden ghenoemt Bonnen/ of gebuerten.

De Beschrijvinghe van dese Blocken behelst mede in sich een Beschrijvinghe van de voornaemste straten vande Stadt van den Bossche / soo dat die ons mede dient tot eenverhael van de selde/die wy daer nu hier oock sullen voor by gaen.

II. Wat belanght de Regheeringhe van dese Blocken / elcken Block heeft sijnen Block-meester. Het Ampt van Block-meester is sorghe te draghen dat de ghemeene Brugghen / Straten / Pompen / Putten / Water-trappen / ende alle Brandt-ghereetschap behoorlijck onderhouden worden / ende acht te nemen op alle voorvallende saken den welstandt van den selven Block raeckende.

Item is des Block-meesters Ampt de Aelmoessen te versamelen / ende den armen van sijnen Block uyt te deelen ; want tot onderhout der selver zijn hier veel Aelmoessen ghegheven / ende Fondatien ghemaeckt / die by dese Aelmoesseniers naer eysch ende noot aen de armen in haren Block worden ghedistribueert ende uytghedeelt / ende plachte dat voornamentlijck te gheschieden / ghelijck dat in het meer ghedachte metter handt gheschreven Latijnsche Boeck aengheteeckent staet / unoquoque trimestri, instantibus solemnitatibus omnium Sanctorum, Nativitatibus Christi, Paschæ, Pentecostes, & Assumptionis Beatæ Mariæ Virginis. Alle drie Maenden teghens de hoogh-feest tijden van Allerheylighen/ Kersmis/ Paesschen/ Pincxten/ ende Hemelvaert Mariæ.

Elcken Block heeft van oudts ghehadt sijne Crijghs-Officieren/ ende Crijghs-oeffeninghe / waer van't selve Latijnsche gheschreven Boeck / quoniam singulis præsunt Capitanei, signiferi aliique Officianij, ut ab iis una cum quatuor Collegiis Sagittariorum excubiæ adjuvarentur & augerentur. Ende heeft elcken Block sijnen Capiteyn / Vaendragher ende andere Officieren / op dat sy de vier Schutterijen souden helpen waecken.

Soo leverden dese Blocken wt neghen Compagnien Burghers/ hebbende yder Compagnie sijnen besonderen Capiteyn / Vaendragher ende andere Crijghs-Officieren.

Soo waren hier tweederley Capiteynen/ te weten/ Capiteynen vande Schutterijen

rijſen/ende Capiteynen vande Wijcken of Blocken / maeckende t'ſamen 13. Capiteynen ende ſoo veel Compagnien/oude Memorie.

Naer de Reductie zijn hier in plaets van deſe neghen Burghers Compagnien/ vier der ſelver Compagnien opgherecht.

'T 9. Hooft-ſtuck.

I. Neringe ende hanteringe der Borgeren, ende Inwoonderen, die ſy plachten te oeffenen.

II. Iaer-Merckten, ende Weeck-Merckten.

I. VAn oudts zijn hier vele Neringen gheoeffent geweeſt, het welck kan afgenomen worden uyt het getal der Neringer Gilden van verſcheyde Ambachten die hier gheweeſt zijn/ ende mogheiyck noch wel zijn/ hier onder te brenghen.

't Weven van de Wolle-Lakens plachte hier wel een vande voornaemſte Neringhe te weſen / ende gongh hier ſterck in ſwangh / maer door de troubelen van de inlandtſche oorlogen zijn de Draepenters veel vertrocken naer Engelant en elders.

Hertogh Ian den 3. van dien naem Hertogh van Lotharinghen ende Brabandt heeft inden jaere 1330. aen die van den Boſſche een Caerte verleent / om Wolle-Laken te moghen Weven.

De ſelve Hertogh heeft inden jaere 1335. op 't Feeſt-dagh van Marie Ontfanckeniſſe gheoctroieert ende toegheſtaen / datmen gheen Wolle-Lakens en ſal moghen Weven dan in de Stadt van den Boſſche ende hare Vryheydt / ende daer de Dorpen ende Vryheden met den Hertoghe deelen / of afgheſonderde Heerlijckheden hebben / op de verbeurte van vijff ponden ſwarte Turonenſen/ tot 7. Deniers den groſſe ghereeckent.

Ende heeft de ſelve Hertogh tot dienſt van de Laken-verkoopers binnen de Stadt van den Boſſche 't Ghewant-huys opgherecht / als in't 3. Hooft-ſtuck, n°. 1. is aengheteeckent.

Item het Lynen-Weven / het maecken van Meſſen ende Spellen is hier oock ſeer ghemeen gheweeſt / ende moghen onder de Hooft-Neringhen van deſe Stadt mede wel ghebrocht worden : waer van Ludovicus Guicciardyn, in diſcriptione Belgicæ, in Brabantia, Tit. Sylva-ducis : conficiuntur hic inter alia plurimi panni è lana : Linteorum verò tam ingens vis, ut connumeratis iis quæ fiunt in territorio circumjecto, annuatim aſcendant ad vicena millia faſcium, quorum in ducenta circiter millia ſcutatorum facilè abeat ratio. Neque verò diſſimulandum eſt, aquas linteis candificandis in huius opidi finibus longè quam alibi meliores, magiſque utibiles eſſe. Conficitur etiam hic pœne innumerabilis numerus optimi temperamenti cultrorum : tum & incredibilis ferè acicularum ſcite & induſtrie Laboratorum multitudo : quod utrumque mercium genus diſtribuitur iſthinc per totum orbem. Hier wort onder anderen veel Wollen-Lakens ghemaecht / ende ſoo een groote menichte van Lijnwaet / hier inne begrijpende 't ghene dat ten platten Lande daer ontrent gheleghen ghemaeckt wordt / ghemeenlijck s'jaers meer dan twintigh duyſent ſtucken bedraeght/in prijs niet veel minder als twee hondert duyſent Schilden bedragende.

Men moet oock niet voor-by gaen/ dat het water hier bequamer als elders is om het Lynwaet te bleycken. Hier worden mede ghemaeckt by na een ontalbaer getal van wel ghetemperde Messen: oock ongheloovelijcke veel schoone Spellen van allerley soorte ende ghetef. Dese beyde soorten van waere worden de gantsche wereldt door ghesonden.

Het Linne-weven aengaende/ dat is hier soo een goede Neeringh geweest/ dat de Susteren van Orthen in haer Clooster wel 700. Ghetouwen ginghen/ als Grammaye aenteyckent in Taxandria cap. 9. pag. 35.

Van het Messen-maken/ en van't Spellen-maken plachte wel twintigh duysent guldens jaerlijcx te konnen/ gelijck wy dat in oude Memorien vinden aengeteeckent.

Het Meede maecken plachte hier oock seer ghemeen te wesen/ om de overvloedigheydt van den Honigh die hier uyt de Bye-rijcke Meyerije plachte ghebrocht te worden/ ende wierde den Bosschen-Meede/ als den alderbesten/ in alle Landen seer ghetrocken/ doen den Wijn in dese Landen soo ghemeen niet en was/ als die nu wel ghewordden is/ ende doemen de Meede sonder Accijns overal mochte drincken.

De Brouwerijen hebben hier van oudts al mede wel gheweest/ ende hebben altijdts goede Neeringhen ghehadt.

Op dat het Brouwen hier niet en soude verballen/ vinde onder de punten/ Ordinantien/ ende Articulen by Schepenen/ Gheswooren Raedts-luyden Deken van de Ambachten/ en al die ghemeyne Stadt van den Bosche/ met consent van Ywan de Mol, Schoutheth van den Bossche/ op den sevensten dach der Maent van September/ int jaer ons Heeren M. CCCC. XLV. het volghende raeckende het Brouwen ghearresteert.

Item dat die Brouwers/ gheen Kooren en sullen Brouwen/ noch hen doen/ of laten Brouwen/ dan alleen Weyt/ Tarwe/ Garst/ Haver ende Spelte. Ende om dit volcomelycker ghehouden te worden/ sullen die Brouwers voorsz. voor Schouteth ende Schepenen heuren eedt hier toe doen/ eer sy inder Stadt of vryheydt voorsz. sullen moghen Brouwen/ sonder argelist.

Item in een andere Ordinantie van date den 3. Februarij 1444.

Item is overdraghen ende ghesloten al voor alle die gheen/ die voortaen binnen der voorsz. Stadt te coop Brouwen sullen/ of doen Brouwen/ eer sy sullen moghen Brouwen aen Schouthets hant/ in circonde Schepenen der voorsz. Stadt/ te Heylighen sweren sullen/ dat sy ghenerhande Kooren en sullen Brouwen/ of hen doen of laten Brouwen inde voorsz. Stadt/ dan Weyt/ of Gerste/ of Haver/ of Spelte/ ende anders gheen Kooren. Ende waert dat yemandt vande voorsz. Brouweren/ nu/ ofte ten tijden wesende/ eer sy haeren eedt inder maniere voorsz. ghedaen hadden/ of oock ander Kooren dan voorsz. is Brouwde/ of hen deden/ of lieten Brouwen/ die soude daer af gecorrigeert werden by den Heere ende de Stadt/ na gheleghentheydt der saken/ sonder verdrach.

Wat men vanden Hoppen-bier voor gruyt-ghelt gheven sal/ ende datmen Hoppe binnen der Stadt van den Bosch Brouwen mach.

Wenzeslaus van Behem by den gracien Godts Hertoghe van Lutsenborch/ van Lotharinghen/ van Brabandt/ van Limburgh/ Marck-Grave des Heylichs Rijcks/ ende Ioanna by der selver gratie Godts Hertoghinne des Hartochdoms/ ende Marc-Gravinne des Marc-Graefschaps voorsz. doen cont allen luyden/ dat wy om die guede gunste die wy tot onse Stadt vanden Bossche draghen/ ende om den gueden ghetrouwen dienst dickmael van huer ghedaen/ ende noch doen/ der

ſelver onſer Stadt / voor ons/onſe oir ende nacomelinghe ghegheven hebben/ ende
ghewillicoert / ghegeven ende willicoren met deſen yeghenwoordighen Brieve/ dat
alle perſone Hoppen-Brouwers binnen onſe Stadt voorſz. gheſeten / of die in tyde
toecomende daer in woonen ſullen / ſullen moghen Hoppe-Brouwen brouwen
emmermeer ende eeuwelijck durende / die viue ende veertich vaten op eenen on-
den ſchilt der munten des Coninck van Vranckrijck metten Lelien / of die werde
daer voor in anderen gueden gelde / ende Payment onſen Rentmeeſteren vanden
Boſch voor elcke 45. vate voor onſe Gruyt ghelooven te betalen / behoudelyck ons/
allen anderen Poenten/ ende Heerlicheyden/ heerbracht/ onſe voorſz. Gruyten aen
rurende / ontbieden daerom ende bevelen ernſtelijck onſen voorſz. Rentmeeſter/die
nu is aldaer / ende ten tijde ſijn ſal / dat hy onſe voorſz. Stadt des payſelick ghe-
bruycken laet / ende inder manieren voorſz. onſe gruyt-ghelt ontfaen en de ſomme
ſonder eenich wederſeggen/ alle argeliſt uytgheſcheyden. In oirconde des Briefs
daer wy onſe zeghelen aen hebben doen hanghen / ghegheven tot Bruſſel neghen
ende twintigh daghe in Meerte int jaer ons Heeren duyſent drie hondert t'ſeventich
ende achte/nae de Coſtuyme des hofs van Camerick.

Ende ghelijck deſe Stadt van den Boſſche met den coop-handel begonnen is /
ſoo heeft die oock altijdts meeſt by den coop-handel beſtaen / ende wordt daer noch
ſtercken coop-handel ghedreven op Ceulen/Aken/Luyck/Maeſtricht/Antwerpen/
ende andere plaetſen meer.

II. De Stadt vanden Boſſche heeft ſeven jaer-merckten/en een weeck-merckt.
De eerſte vry jaer-merckt is St. Jans-Ghelep / ende gaet in drie daghen voor
St. Jan Baptiſt-avent/ende duert drie daghen naer St. Jan.
De tweede vry jaer-merckt is ons Lieve Vrouwen-Ghelep / ende gaet in acht
daghen voor den omganck/ende duert acht daghen naer den omganck.
De derde vry jaer-merckt is't Ghelep van St. Bartholomeus/ ende gaet in op
St. Bartholomeus-avont/ende duert tot op St. Gillis-avont.
De vierde vry jaer-merckt is het Ghelep vande Vee-merckt / plagh te begin-
nen daeghs voor St. Lucas-dagh. Maer Hertoge Philips van Bourgongien heeft
die inden jaere 1458. den tweeden dagh in Januario verlept / ende gaet in s'ande-
rendaeghs naer St. Severyns-dagh/ende duert tot Alderheylighen-avondt.
De vyfde vry jaer-merckt is het Ghelep van St. Nicolaes / gaet in drie dagen
voor St. Nicolaes-avont/ende duert drie daghen naer St. Nicolaes.
De seſte vry jaer-merckt is het Ghelep van Zuy-merckt / ende gaet in s'Sater-
daeghs voor den Sondagh Reminiſcere , ende duert tot s'Saterdaeghs voor den
Sondagh Lætare.
De ſevenſte vry Jaer-merckt is het Ghelep vande Beeſten-merckt/ gaet in op
Palmen-avont/ende duert tot op Paeſch-avont.

Alle Donderdaghen is hier een ordinare Weeck-merckt.

De derde ende ſevenſte Jaer-merckten heeft Vrouwe Ioanna deſe Stadt gheghe-
ven inden jaere 1403. den 25. September. Hertogh Ian 3. heeft inden jaere 1327.
die van den Boſch vergunt de Donderdaeghſe Weeck-merckt / ende begheert dat die vry ende vranck ſoude weſen van s'Woensdaeghs
af naer den middagh tot s'Vrydaeghs voor den middagh toe / ſonder datmen
binnen dien tijdt den Coopluyden niet en mach te recht daghen / arreſteren ofte
vaſt houden/ of haer goederen beſetten om gheenderley ſchult/ als die ghedurende
deſen vry-tijdt ghemaeckt is / ofte belooft.

Inden jaere 1515. den 22. Augusti heeft Carel Prince van Hispagnien/ Erts-Hertogh van Oostenrijck / &c. Hertogh van Brabant toeghestaen/ dat voortaen als Donderdaeghs een feest viel / datmen dan de Weeck-Merckt soude houden s'Woendaeghs te vooren/ ende dat de vryheydt dan soude beginnen Dijnsdaeghs s'middaeghs/ ende dueren tot Donderdaeghs s'middaeghs.

't Recht van de Ossen-merckt heeft Hertogh Carel van Bourgongien voor die van den Bossche besonderlijck ghereserveert in de Brieven op den 8. Meert des jaers 1468. aen die van de Stadt Lier ghegheven.

'T 10. Hooft-stuck.

I. Ambacht ofte neringh-Gilden.
II. Regeeringhe der selve.

I. WY hebben te vooren in 't voorgaende 9. Hooft-stuck, No. 1. Ghewagh ghemaeckt van de Neeringhen die hier voornamentlijck ghefloreert hebben / ende alsoo tot bevoorderinghe van de Neeringhe de Ambachten van noden zijn / diemen uyt de Ambachts-Gilden kan afnemen / dewijle de Ambachten om die in wesen te houden / onder 't opsicht van de Ambachts-Gilden ghebrocht worden / soo sullen wy de Ambachts-Gilders / met de Neringh-Gilders/ hier mede by voeghen / die wy vinden sesthien hier in ghetal gheweest te zijn / ende sullen wy die hier in die ordre naer malcanderen stellen / ghelijck die staen in het meer ghedachte gheschreven Latijnsche Boeck.

Ten eersten / de Smeden / ende daer onder ghereeckent de Koperslaghers/ende de Messe-maeckers.

Ten tweeden / de Muldenaers/ende daer onder ghereeckent de Olyslaghers.

Ten derden / de Backers.

Ten vierden / de Cooren-koopers.

Ten vijfden / de Vleesch-houwers.

Ten sesten/de Visch-koopers/ende daer onder de gedrooghde Visch-verkoopers.

Ten sevensten/de Schoen-maeckers/ende daer onder de Huyvetters gereeckent.

Ten achtsten / de Wulle-Wevers.

Ten neghensten / de Cremers.

Ten thienden / de Kleermakers / ende onder de selve de Laken-bereyders/ende Laken-verkoopers.

Ten elfsten / de Bont-wercker s.

Ten twaelfsten / de Hantschoen-maeckers / ende Nestel-maeckers.

Ten derthienden / de Spelle-makers.

Ten veerthienden / de Schreyn-werckers ende Cuppers / Ghewant-snijders ende Kiste-maeckers.

Ten vijfthienden / de Verwers.

Ten sesthienden / de Hoe-makers.

II. Om dese Ambachts-Gilden in goede ordre te houden / hebben die hare Dekens en Gheswoorens / in ghetalle als die den 12. Augusti des jaers 1525. van Keyser Karel de 5. als Hertogh van Brabant / gheordonneert zijn.

De

De Smeden / Koper-slaghers ende Messe-maeckers / drie Dekens / ende
twaelf Gheswoorens.
De Muldenaers met de Olije-slaghers/ drie Dekens/ende acht Gheswoorens.
De Backers / vier Dekens/ende acht Gheswoorens.
De Cooren-koopers / vier Dekens / ende sesthien Gheswoorens.
De Vleesch-houwers / drie Dekens ende ses Gheswoorens.
De Visch-koopers / met de ghedrooghde Visch-verkoopers drie Dekens ende
ses Gheswoorens.
De Schoen-maeckers ende Huyvetters/vier Dekens ende twaelf Geswoorens.
De Wulle-Wevers / twee Dekens ende acht Gheswoorens.
De Cremers / drie Dekens ende acht en twintigh Gheswoorens.
De Kleer-maeckers/ Laken-ber pders ende Laken-verkoopers vier Deknen
ende acht ende twintigh Gheswoorens.
De Bont-werckers / twee Dekens ende ses Gheswoorens.
De Hantschoen-maeckers ende Nestel-maeckers / drie Dekens ende twaelf
Gheswoorens.
De Spelle-maeckers / drie Dekens ende thien Gheswoorens.
De Schreyn-werckers/Ghewant-snijders/Kistemaeckers ende Cuypers/ drie
Dekens / ende thien Gheswoorens.
De Verwers / twee Dekens / ende twee Gheswoorens.
De Hoe-maeckers / twee Dekens / ende twee Gheswoorens.

Anno 1610. den 28. Meert heeft den Ertsch-Hertogh van Oostenrijck Albert
dese Dekens ende Gheswoorens op het volghende ghetal ghebrocht. De Smeden
3. Dekens ende 4. Gheswoorens. Mulders 2. Dekens 3. Gheswoorens. Bac-
kers 2. Dekens 3. Gheswoorens. Cooren-koopers 2. Dekens 3. Gheswoorens.
Vleesch-houwers 2. Dekens 3. Gheswoorens. Visch-koopers 3. Dekens 4.
Gheswoorens. Louwers / 3. Dekens / 4. Gheswoorens. Wolle-Wevers 2.
Dekens/ 3. Gheswoorens. Cremers 3. Dekens/ 4. Gheswoorens. Ghewant-
snijders / 3. Dekens / 4. Gheswoorens. Bont-werckers / 2. Dekens/ 3. Ghe-
swoorens. Nastel-maeckers 2. Dekens/ 3. Gheswoorens. Spelde-maeckers 3.
Dekens / 4. Gheswoorens. Schreyn-werckers / 2. Dekens 3. Gheswoorens.
Verwers 2. Dekens 3. Gheswoorens. Hoede-maeckers 2. Dekens 3. Gheswoo-
rens.

De Keyser Carel de 5. heeft in de voorgemelde Ordonnantie van den 12. Augusti
des jaers 1525. mede gheordonneert / dat gheen ghebooren ofte ghewo rden Bur-
gher / van wat staet of conditie hy sy / niet ghehouden en is in eenigh Gilde te
komen ten sy dat hy selfs daer toe gheneghen zy / ende hem laet aenschrijven.

'T 11. Hooft-stuck.

I. Schole.
II. Gheleerde Mannen.

I. De Stadt van den Bosch is altijdts seer vermaert ghewee st van weghen
haer welgheregelde Schole / als te sien is by Hadrianus Barlandus , in Chron:

Chron. Ducum Brabantiæ, mihi pag. 172. Abrahamus Ortelius, in Theathro orb. Terr. fol. 16.

De School wierde hier in voortijden ghenoemt de groote School / alwaer de jonckheydt inde Latijnsche ende Griecxsche talen / ende in de eerste beginselen van de Philosophie onderwesen wierden / ende was dese School in seven deelen verdeelt / ende hadde yder deel sijnen bysonderen Meester / ende was de Opper-Meester 't Opper-Hooft van de andere / ende den Rector, ofte bestuerder van de gheheele oude Schole/ende vinde aengheteeckent in de Memorien dese Rectors, seer vermaerde ende gheleerde Mannen:

Iacobus Marinus.
Gerardus Zellius.
Herentalius.
Hieronymus Verlenius.
Dominicus Sytelius, Medicinæ Doctor.
Antonius Torrentinus.
Iohannes Nemius.
Symon Verrepæus.
Christophorus Vladeracus.
Cornelius Otto Torrentinus.
Iohannes Dilenius.
Petrus Louuius.
Iohannes ende Valerius Stiphoudt.

Is de Schole daer naer ghekomen onder 't opsicht ende de directie vande Jesuiten.

Naer de Reductie wort de Schole wederom op de oude wijse gheregeert.

In de eerste ende oude Schole zijn eertijdts meer als duysent Studenten / ofte Leer-jonghers gheweest / ghelijck wy dat in de oude Memorien vinden aengheteeckent / ende heeft hier Erasmus van Rotterdam de beghinselen van sijn gheleertheydt ghelept.

De Stadt van den Bossche ende haere Meyerye hebben veele geleerde Mannen in allerley faculteyten uytghelevert/ waer van dat veele in aensienelijcke bedieninghen gheweest zijn/als onder anderen:

Guilielmus Enckvortius Tit. SS. Ioannis & Pauli Cardinalis, Dertusanus, postea ordinatus Episcopus Ultrajectinus, Bononiæ anno 1530. die 22. Febr. inunxit Carolum Quintum Imperatorem.

Martinus Rithovius S. T. D. Decanus ad S Petrum Lovanij, docuit sacras literas in universitate Dilingena, & postea fuit in Academia Lovaniensi publicus Regius Professor, primus Episcopus Iperensis. Anno 1557. interfuit Colloquio Wormatiensi. Evocatus è Belgio a Romanorum Rege Ferdinando ad Concilium. Tridentinum Edidit Manuale Pastorum.

Franciscus Sonrius de Campo, S. T. D. Pronotarius Apostolicus, Canonicus Ultrajectinus, Episcopus Buscoducensis, & postea Antverpiensis. Scripsit libros Demonstrationum, de Sacramentis, in Symbolum & Decalogum.

Godefridus à Mirlo S. T. D. ordinis Dominicanorum, Conventus Buscoducensis, Provincialis inferioris Germaniæ, & postea secundus Episcopus Haerlemensis.

Gisbertus Coeverincx Decanus Buscoducensis, designatus Episcopus Daventrensis

Michael Enckevortius, Præpositus Ultrajectinus, & Archidiaconus Leodiensis.

Gotſcalcus Roſemont Eyndthovianus S. T. D. & Profeſſor Lovanienſis, edidit Confeſſionale.

N. Hannenburgh, Abbas Middelburgenſis. Nicolaus Mutzaert, Abbas Tongerlonenſis. Arnoldus Veſſemius, Abbas Bernenſis. Gerardus Brantius Ultrajecti S. Pauli Abbas. Ioannes Daemen Abbas Viſetenſis Leodii, & ad D. Lambertum Canonicus & Officialis. Matthæus Eerſelius, Abbas S. Michaelis Antverpiæ. Adrianus Stalpaert, Abbas Tongerlenſis. Ioannes Vercuylen, Abbas Bernenſis. Ioannes Moors, Abbas Bernenſis. Iacobus Mutzaerts, nominatus Pater Paulus vanden Boſch Guardianus familie Capucinorum Lovanij.

Variorum Cœnobiorum præfecti fuerunt quam plurimi, inter quos Ioannes Loeff, Petrus Orthenius, Ioannes Gijſelen, Petrus Quaijen, Walterus Walciodori, Simon Pelgromius, & Petrus Affligemius, Iramus ab Achelen President van den Raedt van Vrieſlant/ende van het Parlement van Mechelen.

Gualterus de Beka I. V. D. Profeſſor in Academia Lovanienſi.

Ioannes Richardus, Oſſaneus I. V. D. Profeſſor Ingelſtadij.

Theodorus Noppenius I. V. D. Profeſſor Aurelianenſis.

Diodorus van Tulden I. V. D. & Profeſſor Lovanienſis.

Henricus Werthuſius, Nicolaus vander Steghen. Wilhelmus Veenius, Wilhelmus Brugelius, Conſiliarij Senatus Brabantiæ. Iohannes van Tulden Senator &c. Henricus Blooyman, Dominus de Helvoirt Conſiliarius Honoris in Conſilio privato Philippi 2. Hiſpaniarum Regis. Ioannes Barrutius Rodolpho 2. Cœſari à conſiliis. Iohannes vanden Velde Conſiliarius Brabantiæ. Ignatius de Grobbendonck Epiſcopus Namurcenſis. Simon Fierlants Cancellarius Brabantiæ & Conſilij inferiores Germaniæ apud Hiſpanos Conſiliarius. Ioannes Lonæus, Doctor, Medicus & Profeſſor, poſtea Conſiliarius Ducis Bavariæ. Ioannes Goropius Becanus Doctor, Medicus, Hiſtoricus. edidit Orig: Antverp: lib. 9. linguæ Latinæ, Græcæ & Hebraicæ peritiſſimus.

Petrus Brugelius M.D. & Profeſſor Lovanienſis, in uſum ſtudioſorū Medicinæ fundavit Collegium Medicorum Lovanij, inſigni domo & facultatibus ſuis ad hoc relictis.

Ioannes Becanus antiquus Chronographus Epiſcopatus, & rerum geſtarum ditionis Ultrajectinæ.

Edmondus à Dinther, Secretarius quatuor Principum Antonij, Ioannis Quarti, Philippi primi & Philippi ſecundi Ducum Burgundiæ & Brabantiæ. Scripſit Hiſtoriam Ducum Burgundiæ & Brabantiæ.

Georgius Macropedius, Grammaticus & Poëta comicus celeberrimus, ut edita ab eo opera teſtantur.

Simon Pelgromius Theologus & Grammaticus, edidit Synonima.

Jeronimus Verlenius, vertit Epictetum, aliaque opuſcula edidit.

Ioannes Nemius Grammaticus & Poëta, compoſuit portum nepotum & Tilum Saxonicum latino carmine eleganti & Lepido vertit.

Simon Verepæus inſignis Grammaticus ut opera ejus teſtantur.

Theodorus Gualterus à Veldinghen, Philoſophicus, Rector & Poëta.

Chriſtophorus Vladeraccus trium linguarum peritiſſimus.

Guilielmus ab Angelis Profeſſor Lovanienſis. S. T. D. Deſignatus Epiſc. Ruremond.

Henricus Boor, Gymnaſiarcha Sylvæd. Val. Andr.

Van de gheleerde Mannen van den Boſſche ende haere Meyerije wordt veele aengeteeckent by Franciſcus Sweertius, in Athenis Belgicis, Valerius Andreæ Deſſelius,

lius, in Bibliotheca Belgica, Ioh. Bapt. Grammaye, in Taxandria Capitulo 14. Augustinus Wichmans, in Brabantia Mariana, lib. 2. cap. 27. Ende meer andere/ welcke boecken seer ghemeen zijn/ ende sullen wy hier dese nieuwe noch by voegen.

Dionysius Mutzaerd van Tilborgh, Religieus Canonick van de Ordre van Premonstreyt in de Abdye van Tongerloo in Brabandt/ heeft gheschreven ende uytghegheven een generale kerckelijcke historie van het beghin der Wereldt tot het jaer ons Heeren M. DC. XXIV. in folio in twee groote stucken / ghedruckt tot Antwerpen by Hieronymus verdussen.

By de Bisschoppen mach oock wel ghevoeght worden

Gasparus Nemius SS. T. D. ende eerst gheweest in de selve faculteyt Professor tot Duay/ daer na Bisschop van Antwerpen/ nu onlanghs Aerts-Bisschop van Camerijck.

By de Prioren

Siardus Bogaert, Prior van Huybergen / ghewesene Prior van Beveren / ende Provinciael van de Ordre der Wilhelmiten.

Wy vertrouwen datter tegenwoordigh uyt dit district noch al veel meer geleerde ende aensienlijcke luyden zijn voortghekomen/ doch dewijle wy daer gheen bysondere kennisse van en hebben / soo sullen wy het hier by laten.

De Konstenaers en dienen hier oock niet vergeten.

Hieronymus Bosch, was een uytsteeckent Schilder / wiens wercken noch in groote waerde zijn.

Matthijs van Soerendonck, was een groot Mathematicus / een konstighen Fabrijck / ende een uytsteeckent Horologie Werck-Maecker.

Iudocus Ionckherten, was een seer konstighen Beelden-snijder.

Ioannes Buc, was een seer konstighe Glaes-schrijver/ ende en hadde sijn Meester niet in het wesen van den Mensche uyt te drucken.

Wy sullen hier mede oock niet vergheten de Rhetorisijns / die de gheleerden al naer by komen / ende haer oeffenen in het dichten van haer Rijmen / int componeeren van haer speelen, / in het maecken vande Liedekens / Baladen/ Echoos/ ende dierghelijcke sinnen-oeffeninghen meer / die hier mede haere Camer hebben/ ghesept de Camer van Moyses Bosch, ende op verscheyde plaetsen den prijs hebben ghehadt/ ende wonnen tot Brussel anno 1532. drie silvere prysen/ ende wierden hier seer triumphantelijck met ontrent 20. peerden/ met brandende toortsen ingheghaelt.

Anno 1551. op St. Laurens-dach / ontrent vier uren naer middigh is inghehaelt binnen den Bossche den prys vande Meesters van de dwasen/ die tot Brussel uyt was ghegheven / ende die Retorisijns sijn inghekomen met 15. Burghers te peerde / noch drie waghens bedeckt met groen Laecken / ende op den eersten waghen was de prijs hanghende twee of drie silveren schildekens / ende thien tenne schotelen.

Anno 1561. in Augusto zijn de Retorijcken uyt de Stadt van den Bossche ghetrocken naer Antwerpen op het groote Landt-juweel / alwaer t'samen 14. Cameren vergadert waren met seer groote staet / ende zijn op den 3. Augusti binnen Antwerpen ghekomen 125. Peerden sterck / wesende ghekleedt in groene rocken met goude passement gheboort / ende daer aen eenen rooden hanghende mouwe/ daer in dat staecken hare wambassen/ cousen/ ende andere ghereetschap / hunne hoeden waren root met witte pluymagien / ende hadden eenen gheschilderden antiquen waghen met Personagien / thien andere waghens overdeckt met groen ende root Laecken / ende saten op elcken waghen twee Gilde-broeders / ende waren daer

daer op vier tortsen / haer questie van den Speele was : wat den mensche alder-
meest tot konste verweckte. Ende hebben die Retorijckers van den Bossche den op-
persten prijs ghewonnen / het welck waren seven silvere Schaelen / weghende
elck ses oncen / ende zijn dese Retorijcken met de voorsz. prijse wederom daer naer
in September binnen de Stadt van den Bossche ghekomen / ten welcken daghe
men t'savonts ghespeelt heeft verscheyde Batementen / ende veele peck-tonnen
ghebrandt/ ende dede men veele vier-ballen springhen in de locht ende onder de men-
schen/ ende wierden noch meer andere gheneughelijcke ende vermaeckelijcke exer-
citien bedreven. oude Memorien.

'T 12. Hooft-stuck.

I. Schutteryen.
II. Oirspronck ende opkomste van de Schutteryen.
III. Ordonnantie van het Waken.

I. DE Schutteryen zijn van outs ingheſtelt voor de Burgherye om de selve in
de Wapenen te oeffenen.

Tot de Schutters worden de voornaemste ende vermoghenste van de Burgerye
ordinaer ghenomen.

Hier zijn van oudts gheweest vier Collegien of Gilden / of alsmen ghemeenlijck
seydt vier Schutteryen / te weten / d'Schutteryen vanden Ouden Voet-Boogh/
van den nieuwen Voet-Boogh/van den Handt-Boogh/ende de Cleveniers.

d'Schutterye van den Ouden Voet-boogh is hier d'oudtste Gilde of Schutterye.
Wanneer die opgherecht is / en vinden wy niet aengheteeckent/ maer wordt ghe-
gist/ dat die al over de drie hondert jaeren oudt is. Vinde in de oude Memorien den
naem gheweest te zijn/den Ouden Voet-Boogh van de Maghet Maria.

De tweede Gilde of Schutterye heeft van den beginne ghenoemt gheweest St.
Joris Schutterye van den Nieuwen Voet-Boogh / ende zijn meest ghebleven
int belegh van de Stadt Bram in Henegouwe / waer van hier naer / ende hebben
de overgeblevene eenen tijdt langh haer ghevoeght by de Schutters van den Ouden
Voet-boogh : maer als sy weder aenwiessen/ voornamentlijck door het aenwassen
ende aenkomen vande Kinderen van die voor Bram verslaghen waren / hebben
sy wederom een Schutterye van den Nieuwen Voet-Boogh op haer selven ghe-
maeckt/onder haeren Patroon St. Joris.

De derde Schutters Gilde heeft den naem ghevoert van den Handt-Boogh/
onder den Patroon St. Sebastiaen / ende zijn veel jongher als de Gilde van den
Nieuwen Voet-Boogh.

In't jaer 1525. op den 14. Augusti heeft Keyser Carel dese drie Schutters Gil-
den bevestight.

De vierde Schutters Gilde zijn de Colubriers of Cleveniers / ende hebben
St. Christophorum tot haren Patroon ghehadt/ ende zijn de jonghsten vande vier
Schutters Gilden.

Keyser Carel heeft dese Schutters Gilden groote Privilegien ende Vryheden ge-
gheven/

gheven / als dat haere Schutters Boogarden / noch haer goederen of gheweer en Wapenen / binnen of buyten de Stadt / om haer eyghen schult / niet arrestabel en zijn / selfs oock niet in Hollandt ende Zeelandt.

Een contract tusschen de Steden van den Bossche ende Heusden raeckende de Vryheydt der selver Steden.

Alsoo joncker Adriaen vander Merwen, als ghesubstitueert van joncker Henrick vander Merwen, onlanghs binnen der Stede van Heusden hadde doen arresteren/ Petren Matthysz, Adriaen Iansz, ende Iasperen Baltus, Burgheren der Stadt van s'Hertoghen-Bossche, voor der selver Stadts schulden / ende achterstellen van Renten / die de voorsz. Stadt geldende was / van welcken arreste naer dien Mr. Rogier van Griensven, Schepen ende Licenciaet in den Rechten / ende Guilliam van Delft, Raedt ende Rentmeester der voorsz. Stadt van s'Hertoghen-Bossche/ als Gecommitteerden der selver Stadt / den Heeren Drossaert/ Schepenen ende Borghemeesteren der Steden van Heusden voorsz. hadden verthoont / ende doen blijcken seeckere opene brieven van Privilegien/ octroye ende exemptie hooghloffelijcker memorie des Keysers Caerle de vijfde van dien naeme / de vier Schutteryen ofte Ghuldenen der voorsz. Stadt verleent/ met name / de Oude Ghulde van Voet-Booghe/ diemen seght van Sint Joris/ de Ghuldene van den Handt-Booge/ diemen seght van Sint Sebastiaen / de Ghulde van den Jonghen Voet-Booghe/ diemen oock seght van Sint Joris / ende de Ghulde vande Cleveniers / diemen seght van Sinte Christophole. Waer by allen den ghenen/ die inde vier Ghulden ofte Schutteryen begrepen soude zijn / ofte werden/ was vergunt/ dat de selve voor egheen der voorsz. Stadts s'Hertoghen-Bossche schulden soude zijn arrestabel/ mede oock onder de Landen van Hollandt ende Zeelandt. De voornoemde Heeren Drossaert / Schepenen ende Borghemeesteren van Heusden/ de voorsz. Borgheren van s'Hertoghen-Bossche / als wesende respectivelijck onder de voorsz. Ghulden/ uyt den arreste hadden ontslaghen/ ende versocht/ dat de Schutters van de twee Schutteryen/ ofte Ghulden/ der Stede van Heusden/ namentlijck de oude Schutters ende Cleveniers / die ghelijcke vryheydt waren hebbende / de selve binnen der Stadt van s'Hertoghen-Bossche/ ende hare Vryheydt insghelijcx soude ghenieten / ghelijck eertijdts was gheschiet. Ende ten eynde een yeghelyck van ons in het ghenieten van sijne oude Vryheydt ende Privilegien magh blijven berusten / ende goede correspondentie ende nabuerschap metten anderen worden ghehouden. Soo eest dat wy Schepenen/ Gheswoorens/ Raedtsluyden/ ende Deeckenen vanden Ambachten / representeerende de drie Leden der voorsz. Stadt van s'Hertoghen-Bossche ter eenre / ende wy Drossaert / Schepenen ende Borghemeesteren der Stede van Heusden ter andere zijden / houdende van weerden ende naegaende de voorsz. Privilegien / Vryheydt ende oudt ghebruyck / malcanderen respective hebben ghelooft / ende ghelooven mits desen/ te weten / wy drie Leden der voorsz. Stadt van s'Hertoghen-Bossche / dat wy niet en sullen ghedooghen / ofte toelaeten / dat eenighe van de twee Schutteryen der voorsz. Stede van Heusden / voor eenighe der selver Stadts schulden binnen deser Stadt ende Vrydomme van s'Hertoghen-Bossche ghearresteert / beset / ofte becommert sullen moghen werden. Ende wy Drossaert / Schepenen ende Borghemeesteren der Stede van Heusden / dat wy oock niet en sullen ghedooghen ofte toelaeten / dat binnen dese Stede van Heusden / of Dorpen daer onder resorteerende / eenighe van de vier Schutteryen der voorsz. Stadt van s'Hertoghen-Bossche voor der selver Stadts schulden

schulden ghearresteert / bekommert ofte beset sullen moghen worden. Ende dat wy daer-en-boven al noch ten beyden zijden van weerder sullen houden / naegaen ende doen effectueren alsulcke eenige/ Verdragh/ oude Costuymen ende Herbrengen die van oude tijden tusschen onse voorsaten ende ingheseten der voorsz. Stede ende Meyerye / ofte Lande daer onder resorterende zijn gheobserveert ende onderhouden / te weten/ dat egheene inneghesetenen der voorsz. Stadt van s'Hertogen-Bossche ende Meyerije der selver / ofte hunne goederen / voor eenighe henne eyghene personeele ofte reele schulden binnen der stede van Heusden / ofte in de dorpen daer onder behoorende / dat egheene ingheseten der stede Heusden ende dorpen daer onder resorteerende / ofte hunne goeden voor eenighe henne personeele ofte reele schulden binnen der voorsz. Stadt van s'Hertoghen-Bossche ofte binnen der Meyerije der selver respective sullen worden ghearresteert / bekommert ofte beset / maer een yeghelijck van de selve inghesetenen respective voor alsulcke schulden aenghesprooken worden voor hunnen competenten Richter / ende daer toe ten wederzijde worden verleent behoorlijcke uytschryf-brieven / ghelijck van allen ouden tijden is ghecostumeert in oirconde van deen zijn hier van ghemaeckt twee instrumenten van eenen inhouden / ende ter weder-zijde met eenen seghel ad Legata van beyde de Steden voorsz. beseghelt / op den lesten dach der maent van December / duysent ses hondert ende elf e / ende was onderteeckent W. van Reys, ende beseghelt met eenen aenhanghende segel in groenen Wassche / wesende gantsch gave ende onghecanceleert.

Ghecollationeert teghens den orgineelen brief / gheschreven in parchement/ wesende van dato onderteeckent ende beseghelt als boven / is dese copye daer mede bevonden te accordeeren desen 17. Junij 1617. By my Secretaris der Stede Heusden / L. van Haeren.

Item / soo het ghebeurde dat binnen de Schutters Boogaert/onder het oefferen der wapenen / yemant van de omstanders ghequetst / verminckt / of doodt bleef / naer dat voor het afschieten van den boogh/ of roer/ de waerschouwinghe met roepen was ghedaen / datmen daer over voor de vierschaer niet strafbaer en soude wesen / of pardon van nooden hebben / of met de vrienden / van die het onghemack ghetreft hadde/souden moeten versoenen.

Yder Schutterye heeft hier oock sijnen Schuts-Boogaert/ niet alleen wel voorsien van seer goede ende bequame huysinghen voor de schutters / om daer in te vergaderen / maer die oock hebben ruyme ende groote plaetsen/ in de lenghte wijt uyt-loopende/ hebbende bequame doelens om daer op te schieten.

Als de Schutters in dese Schuts-Boogaerden haer wel in het schieten ghe-oeffent hadden / soo waren sy oock wel ghewoon publyck bewijs daer van te gheven / ende was tot dien eyndeinghe brocht het schieten vande Papegay / daer in die den hooghste prijs verkreegh/die de Papegay af schoot/ende die verkreegh daer door voor die reyse den naem van Coningh.

Onder de Schutters waren soo goede wetten / wijsen ende zeden / dat daer uyt ontstondt dit spreeck-woordt : Heusheyt hoort den Boogaert toe, ende waren daerom oock van grooten ende cleynen bemint. Arnout van Egmondt , Hertogh van Gelderlandt heeft alhier onderhouden de Costuyme van de oude Schutters / ende Floris van Egmondt, Heere van Iselsteyn/soon van Frederick van Egmondt, Graef van Buren / die de schutters soo ghemeen ende lieffghetal was / dat hy in den Jaere 1534. op St. Annen-dagh / de Papegay van de Schutters metter handt af schoot.

II. Van den oirspronq ende het opkomen der Schutteryen schrijft Hadrianus Iunius in sijn Batavia, cap. 16. aldus vertaelt. Dit is de pijne waerdigh te weten / dat alle de Steden van Hollandt nae heure maght ende ghelegentheydt vande plaetse/ eenighe Vaendels van de voornaemste ende vermoghenste Burgheren in sekere Rotten hebben afghedeelt/ diemen de macht ende senuwen van het ghemeene beste wel mag heten / sy noemense ghemeynlijck Schutters / het sy datse den Voet-Booghe spannen / of den Handt-Booghe trecken / of met het Roer schieten/ Ec. Het is van oudts bekent / dat hun opbodt ende dienstaltijdt seer eerlijck is ghe-weest / ghelijck oock by den Romeynen / wanneer alle de Steden door hun uyt-schot den Prince in de Wapenen bystonden. Dese besloeghen de plaetse der voor-naemste als het Legher te velde trock. Nu wordense in Wapenen ghebracht als het de noodt voordert om oploop te stillen / ende Vyantlijcken inval te keeren / of soo de Prince in te halen/ of sijne inhuldinghe te vercieren/ soo bekleeden sy de plaetse van een eerlijcke ende stadelijcke wacht.

Van den ouden Krijghs-handel van Brabandt schrijft Havermans in sijn meer-ghemelte Tractaet cap. 25. De Hertoghen van Brabandt uyt het huys van Lo-ven hebben gheen Krijghs-lieden op tronimelslagh uyt het schuym van het Volck/ maer vrywillighe ende eerlijcke lieden aenghenomen / ende tot weer ende dienst van't Landt gheen Soldaten ghebruyckt / maer de Inwoonderen op ghebodert. De Leenmannen waren schuldigh uyt kracht van hulde met behoorlijcke Wape-nen ten dienst op te trecken. / ende na de weerde van hare Leenen/ seker ghetal van ghewapende mannen / soo te voet als te peerde / op te brenghen. De Steden ende Vryheden sonden hare Poirters / daer toe de Schutters van den Ouden Voet-Boogh ende Handt-Boogh ghebruyckt wierden. Oude segh ick / want men be-vindt / dat de Gilde van den Voet-Boogh te Brussel int jaer twaelf-hondert ende derthien inghestelt zy. By dese twee Gilden zijn daer nae ghekomen de Cleveniers het sengroer / ofte Schiet-busse/ ghevonden ende in Nederlandt ghesien zijnde int jaer 1356.

III. Ordonnantie vander waken / Ghemaeckt by der Stadt van s'Herto-ghen-Bossche / in haeren drie Leden / metten thien Capiteynen gheraemt ende ghesloten / tot versekerheydt vanden inghesetenen deser Stadt. Ghepubliceert desen 17. Decembris. Anno 1577.

Sommier vanden penen ende breucken gheballende op't stuck vander wachten/ binnen deser Stadt van s'Hertogen-Bossche/ verbindende soo dien vanden Schut-terijen als dien vanden Blocken respectivelijck.

Inden eersten dat alle Borghers / inghesetenen ende inwoonderen der selver Stadt/ van twintigh jaren af tot LX. jaren toe out wesende/ zullen terstont worden opgheteeckent by den Block-meesters deser Stadt / die ghehouden sullen wesen de Rolle ofte lyste soo haesten die by hem ghemaeckt sal sijn over te brenghen / in han-den vanden drye leden deser Stadt / ofte die de selve daer toe sullen committeren/ wel verstaende dat de selve opgheteeckende Borghers ende inwoonders egeen gul-debroers noch onder het vendelen vanden Jonghen ghesellen wesen en sullen.

2. Item dat een yeghelijck schuldich sal sijn/ int opschrijven vanden persoonen te verclaren/ aen den voorsz. Blockmeesters ofte die daer toe ghecommitteert sullen worden / alle dienaers persoonen die woonende zijn binnen sijnen huysen van XX. jaren af out wesende tot LX. toe / ende dat rechtveerdelijck sonder bedroch ofte simulatien/ op een peene van vj. gulden. Ende arbitralijck ghecorrigeert wordene.

3. Item

3. Item die absent is int optrecken van zijnder wachte (ende inder Stadt wesende) sonder wittige onschult/of aldaer te spade komt/ te weten:nae dat de leste van des vendraghers Logiment sullen wesen afghetoghen/sal verbueren. ij.stuyvers.

4. Item die absent is inde ierste oplesinghe vande Rotcedullen ende ghenera- lijck t'elcker oplesinghe synen persoon deur eenighe negligentie niet en presenteert/ noch verclaert / niet teghenstaende dat hy niet naecktelijck absent en waer / verbuert. ij. stuyvers.

Die andersins 't eennigher oplesinghe bevonden wort in faute/sal verbeuren nae antwijsen vande naebeschreven articulen mentioneerende van ongheoorloofde absentatien.

5. Item die des nachts van syne wacht blijft sonder behoorlijcken gheexcuseert te wesen / verbuert boven die voorsz. peenen van niet comparitie int optrecken/ ende oplesinge soo verre hy daer inne oock gecommitteert heeft. xvj.stuyvers.

Item wort gehouden voor teenemael absent / die in ghebreecke van comparitie ghebleven is tot alsulcken ure toe als ten tijde d'ordinantie gedreecht / dat die vander wachte t'savonts behoiren al weder gekeert te zijn van den eeten.

6. Die des anderdaechs inden dach oock niet en compareert verbeurt/voor elcke overstreeckene ure nae de openinghe vande Poorte. j.stuyvers.

7. Item die niet gaede en slaet sijnen Rot-meester/noch hem ontrent den selven vueght immediate nae het optrecken / omme te gaen eensweeghs nae zijne ghevallene oft gheordineerde wacht-plaetsche verbuert. ij.stuyvers.

8. Item die deur indispositie van ghesontheydt af blijft/moet by faulte van inne sijn plaetsche te seynden eenen ghequalificeerden weerachtighen welghewapenden Poirtere (d'welck doende hy andersins volsteet) aenlegghen soo verre zijne macht t'selve lichtelijck verdraghen mach. iij.stuyvers

Des moet de gene willende de gratie van desen articule ghenieten / zynen Rotmeester of overicheydt voorgaende weete ende advertentie doen van sijnder ghestaltenisse / omme alle bedroch te voorcomen.

Die sunderlinghe kranck te bedde leeght / is gheheel vry ende geexcuseert.

9. Die deur eenighe ongheleghentheydt niet selver in persoon en compt waecken/ende willende ghestaen met eenen van behoorlijcker qualiteyten in zijne plaetse te beschickene/moet toelegghen. iiij.stuyvers.

Des staet ter discretie vanden Capiteyn yemanden continuele usantie inne desen maeckende anders te ordonneeren.

Item die Meester sal mede verbonden staen als principael inde contraventien die sijnen geconstitueerde soude moghen opter wachte doen en bedrijven.

10. Die absent is in cas van uytter Stadt te sijn / in nootelijcke affairen/ sonder eenen in sijn plaets te bestellen/sal voor elcke versuymde wachte betalen. iiij.stuyv.

11. Item die hem van zijnder wachte vertreckende is/dan midts opcominghe van andere wachte/of by gheuseerde afvueringhe ende afhalinghen/ende sonder behoorlijcken oorlof ende dat om wittighe ghefundeerde redenen/ of buyten zijnen tijt ende behoorte van af te moghen gaen eten/des nachts verbuert. v. stuyvers.

12. 'T selve des daechs verbuert. ij. stuyvers.

13. Item die van zijne wachte gaet daer ontrent in herberghen of elders sitten drincken/dan ten gheoorloofden tijden van te moghen afgaen. Item die van d'eene wacht op d'ander is loopende ende discurrerende/of zijne wacht plaetse verwisselende/verbeurt. v. stuyvers.

14. Item die zijne schiltwacht is verlaetene ende abondonnerende sonder behoorlijcken daer af ghehaelt te zijne verbuert. xxv. gulden.
Ende sal noch arbitralijck ghecorrigeert worden.

15. Item die onbehoorlijcken van zijnen wacht af getogen is (waer deur hy inden negensten boven gheschreven articule vervallen is) ende daer nae binnen eender uren niet weder en keert. Item die boven synen oirlof ende ghesette of behoorlijcke ure langer uyt blijvende is/sal voor elcke verschenen ure snachs verbeuren. ij. stuyv.

16. Des daeghs als voor sal verbueren. j. stuyver.

Item sal een yegheiijck bevonden absent ghewees te sijn ghehouden wesen/ des versocht zijnde / by ghebreecke van andere verificatie selver op syn vromicheyt nae sijne beste wetenschap sijnen geabsenteerden tijt te verclaren.

Behoirlijcken oirlof is diemen versoeckt ende vercrijght vander overicheydt opter selver wachte wesende/met consent vanden ghemeyne ghesellen / soo verre sy by der absentie vanden versoeckere souden sijn gheinteresseert.

Wittighe ghefundeerde redenen sijn / principael saecken daer groot verlangh of prejudicie yemanden aen gheleghen is / die welcke hy door eenen anderen niet en souden kunnen beschicken noch op andere tijden.

Tijden ende behoirten van af te gaen eeten sijn voor die vander merckt wacht/ drie uren midden inden dach/ende insgelijcx drie uren des avonts/namentlijck van vijf uren tot achten toe by winter tijden/d'een helft vander wachte voor/ ende d'ander nae t'elcker reysen afgaende/ende yegelijcke partije ghenietende ende ghebruyckende anderhalf ure scherp. Item voor die vander Poort wachten midden inden dagh anderhalf ure scherp/voor elcke vier ende niet meer seffens maer successivelijc afgaende. Ende des avondts drie uren in als te weten/ van vijf/ tot acht uren/by wijntertijden te bedeylen/onder d'een helft voor/ende d'ander nae afgaende.

Item Procureurs ende Clercken inde schrijfcamer / ende griffie sullen hebben ordinarie verloff/ op dinghdaghen van smorghens ten ontsluyten vander poorten/ tot eender uren toe nae middach/ ten waer datmen sachternoens wederom dinghden. Ende buyten desen tijt afgaende of blijvende sullen verbeuren nae uytwijsen vande voorgaende articulen.

Item wesende onder t'ghetal van oudermans onder Schutterijen / ghenieten gratie ende exemptie vande nachtwacht. Maer des daeghs preciselijck van het ontsluyten vander poorten/syn voorts in als subject als andere Schutters.

17. Item Commissaris oft Commissarissen/ten tijde opter Stadt-huys vande administratie vander Stadts sleutelen/ merckelijcke absentie committerende / soo dat uytreyckinghe vande selve sleutelen omme die poorten op of toe te doen/daer by ghetreyneert moet worden/sal verbeuren. xx. stuyvers.

18. Item die niet en compareert onder sijn Veendelen / op sijne gheordonneerde plaetse/ende in sijn behoorlijcke rijstinge ten tijde van alarm sal verbueren. xxv. guld.
Ende arbitralijck ghecorrigeert worden.

19. Item die niet en is comparerende mede in aftrecken / ende zijn Veendelen t'huys gheleydende des hem concernerende sal verbeuren. ij. stuyvers.

20. Item die niet en compareert op ende af-treckende in sijn gemonstert volkomen ghewéer verbeurt. ij. stuyvers.

21. Die met scherp geladen roer op/ of af/ is treckende verbeurt. x. stuyvers.
Ende daer door eenich inconvenient toekomende / sal ghestraft worden nae gheleghentheydt vander saecken.

22. Item die ſijn roer yemanden int aenſicht is loſſende/ oft door ſijn Vendelen ſchietende verbeurt. xxx. ſtuyvers.

23. Item die int gaen sluyten/ of ontſluyten/ metter Stadt ſleutelen in eenighe huyſen oft ſydelſtraten is diverterende/ oft blijvende ergheus ſtaen clappen / ende merckelijck vertueven/ſal verbeuren. xxxv. ſtuyvers.

24. Item harquebuſier bevonden niet behoorlijcken verſien van cruyt/ende loot verbeurt. ij. ſtuyvers.

25. Item die ſijne roer ydel opter wacht bevonden wort afgheleeght te hebben ſal verbeuren. j. ſtuyver.

26. Item die gaen Ronden/ of herberghen viſiteeren ſonder wette oft ordinantie van zijn overichept verbeuren. xx. ſtuyvers.

27. Item die int Ronden ſonder noot ergens merckelijck is vertuevende of blyvende ſitten drincken of ſijn gheſelſchap verlatende ſal verbeuren. vj. ſtuyvers.

28. Item die is ghebruyckende oft ontdragende eens anders gheweere/ kuſſen/ ende diergelijcke dingen ſonder conſent vanden ſelven ſal verbeuren. ij. ſtuyvers.

29. Item die ſijn hals gheweer vander wachten met hem is draghende / niet gaende in eenighen dienſte 't ſelve vereyſſchende uytghenomen overichepdt verbeurt. iiij. ſtuyvers.

30. Item die van eenighe incomende waren ofte uytgaende/ aende Poorten yet is eyſſchende ende nemende. Item die onbehoorlijcke moleſtatie eenighe perſoonen is aendoende verbeurt. xv. ſtuyvers.

31. Item die eenich ongherieff/of ſchade binnen of buyten der Stadt is doende/ in eenighe ſaecke by afbrekinghe / oft houwinghe of dierghelijcke attentaeten verbeurt boven die reparatie vande beſchadichepdt al noch. xv. ſtuyvers.

32. Item violerende eenighe ſaecken der fortificatie vander Stadt aengaende / ſtaet ter arbitrale correctie nae gelegenthept vander ſaecken.

33. Staet te weten dat aende poorten des daechs ordinarie moeten beſtelt worden / lxxx. mannen vande Schutterijen/te weten/ aende Vuchterpoort xx. Hinthamerpoort. xx. den Boom. xv. Ortenpoort. xv. S. Jans poort. x. Ende dat by der wachte aldaer neerſtich regaert ghenomen worde / opte gaende ende komende paſſanten/met onderwraginghe van noodelijcke circumſtantien/ende onderſueck op te ſuſpecte goedens/ brieven/ ende diergelijcke ſaecken/ ende opſchrijvinghe vanden geenen vreemdelinghen ſchijnende te weſen. Ende daer ſuſpitie op valt/te brengen ende te geleyden opter Stadt-huys omme naerder geviſiteert ende gheexamineert te worden: Item alle vagabonden/ truggelers ende truggelerſen/ buyten te houden. Noch gheen Soldaten binnen te laeten/dan met behoirten/ ſes/ acht/oft thien/ ende gheen ander meer/dan nae ruyminge ende vertreck vande voorgaende / op de peene van. xx. ſtuyvers.

34. Item Rotmeeſter verſuymende op zijnen behoorlijcken ende geordonneerde tijt de ſchiltwachten op ende af te vueren ende haelen. Item ter aenroepinghe van ſijne ſchiltwachte / ſonder merckelijck vertueven niet comparerende ſal verbeuren. iiij. ſtuyvers.

35. Item Rotmeeſter d'wachtwoort of looſe vergeten hebbende / of yemanden met ongerechte looſe laetende paſſeren verbeurt. vj. gulden.

36. Item Rotmeeſter of ennighe andere overichept / deur wiens fault toecomt dat op zijne wachte ten tijde alſt van noode ende ghereguireert is / d'wachtwoort onbreckt/ſal verbueren. xxx ſtuyvers.

37. Item

37. Item die de looſe yemanden openbaert / dan ſijne overicheyt/ of den genen dien de ſelve competeert te weten/verbeurt. vj. gulden.

38. Item Rotmeeſter weygerich des verſocht ſynde van Provooſt of overichz omme ſijne Rotgeſellen op te leſen/of roepen ſal verbeuren. x. ſtuyvers.

39. Item Rotgeſel niet voortcomende nae drie roepen van zijnen Rotmeeſter/om ſchiltwacht te ſtaen/ſal verbeuren. ij. ſtuyvers.

40. Item ſchiltwachter die bevonden wordt ſlapende/ of ſinghende/ ofte die ſyn gheweer afhendich wordt ghemaeckt ſonder ſynen wete/verbeurt. ij. gulden.

41. By nachte ter behoorlycke ende gheordineerde plaetſen ſchiltwacht ontbreeckende/ deur wiens faulte t'zelve toecompt/verbeurt. iij. gulden.

42. 'T ſelve by daghe. xx. ſtuyvers.

43. Item die twiſt/kijvagie/rumoer/ off eninghe ongeregeltheyt opter wacht is voortſkerende/vloeckende/bannende/of quade eeden ſweerende/onſekere ende prejudictable famen ſayende/ yemanden onghelyck Iniurie/of dreygementen met woorden/of wercken aendoende/diſputerende/ ſchimpende/ ſmadende op eenighe perſoonen/ of ſtaeten ſal verbeuren. x. ſtuyvers.

44. Item die opter wachte/oft onder wegen eenen anderen oploop is doende/oft mes oft ſtock uyttreckende/ oft vellende in evelen moede / by avont oft by nachte ſal verbeuren/ vj. gulden. Ende arbitralyck ghecorrigeert worden.

45. 'T ſelve by daeghe verbeurt. ij. gulden.
'T ſelve by jock/oft boirden verbeurt. vj. ſtuyvers.

46. Item die yemanden metter vuyſt of handt is ſlaende/ of uyt gramſchap ſtortende ſal verbeuren. xx. ſtuyvers.

47. Item die yemanden is quetſende/ in evelen moede / met wat wapenen het weer/ſal verbeuren. xij. gulden.

48. Item die hoogher is ſpeelende dan om eenen pot biers/of eenen ſtuyver/verbeurt thoogher geſpeelde.

49. Item die hoogher is drinckende dan eenen pot biers voor den dorſt/ ſal verbeuren. iiij. ſtuyvers.

50. Item die droncken ter wacht comt/verbeurt. vj. ſtuyvers.

51. Item die hem is thoonende ongehoorich off onwillich/der bevelen van zijne overicheyt ende bevelhebbers/in ſtuck vander wachten/of de ſelve wederſprekende ſal verbeuren. xx. ſtuyvers. Ende arbitralijck gecorrigeert worden.

52. Item die ennighe overicheyt bevelhebbers / Provooſt ter ſaecken van hen officie is injurierende/of de ſelve dreyghende/ſmytende/ſtootende/t'ghewee r biedende/bloetreyſende/of quetſende/verbeurt over al t'dobbel vande peenen anderſins totten miſdaet ſtaende.

53. Item die niet en is meldende ende te kennen ghevende den Provooſt die contraventien by hem gheſien/of ghehoort geſchieden / ſal verbeuren. iiij. ſtuyvers.

54. Item Provooſt ſimulerende met yemanden om de boeten ende breucken af te nemen / of de ſelve componerende/ verbeurt t'ſelve daer den contravenient in is vervallen.

55. Item ſchutterye yemanden aennemende/weſende in een ander ſchutterije of vander wachte vanden blocken/ſal verbeuren. vj. gulden.

56. Item niemandt en mach hem der maeſſchappen van ſchutterije daer hy teghenwoordich in is bedancken of af ſegghen binnen een jaer herwaerts.

57. Item die binnen vier ende twintich uren zijnen peen of breucke niet aen en

leeght/

leeght/nae dien hy by den Provoost daer voor ghesommeert sal wesen verbeurt den peen dobbel.

58. Item die hem deser goeder ordonnantie of andere van noode vallende / al noch te ramen / merckelijck wederspannich ende ongehoorsaem is thoonende of deur eenighe onghebeurlijcke ende onrostighe conditien/ of sunderlinghe misbruyck hem zijnder compagnie ombequaem ende misdienstelijck is makende / sal worden uyt de selve gedaen/ende nergerens meer ontfanckbaer wesen/ ende gheen wapenen moghen draghen/Maer ghehouden als perturbatuer / ende muytmaker ende niet weerdigh te compareren by luyden van eeren.

59. Item die achter straten is draghende by nachte eenighe verboden wapenen als Bussen/Sinckroeren/Hellebaerden/swijnsprieten ende dierghelijcke/uytghenomen die vander wachte ten tijde wesende/ ende dien 't anderssins uyt crachte van ennighe officie competeert/verbeurt de selve wapenen.

Die ennighe wachten merckelijcke injurie/ bestoortenisse/ ofte ghewelt is aendoende/sal verbeuren. xxv. gulden. Ende arbitralijck ghecorrigeert worden.

60. Item die by ontijden is schietende/sal verbeuren. vj. gulden. Ende arbitralijck ghecorrigeert worden.

61. Item die extraordinarise ende ongeuseerde vergaderinghen / ghemeynte of alarm is makende/sonder expres bevel ende voorwete vanden Raet vander Stadt/ Ten waere in grooten noot weere / ende overlast dien vander wacht overcomende ende dan by Oirlove ende consent vanden hoofden / ende bevelshebberen / vander selve waecke/sal verbeuren. Lijff ende goet.

62. Item niemant en sal exempt zijn vanden voorsz. peenen noch boeten / groot noch cleyn. Ende yemandt bevinden insolvent/sal daer voor te water ende te broode/ oft andersins nae ghelegentheyt ghetracteert worden.

Item hoe die voorsz. breucken/ende waer die sullen worden geappliceert ende hoe de Contraventien behoiren geverificeert te worden/sal al noch by gevueght worden ende gesuppleert omme alle t'selve daer nae pertinentelijck by gheschrifte/ ofte ghedruckte/op peghelijck wachte ghehanghen te worden. Ghepubliceert den 17. Decemb. Anno 1577.

'T 13. Hooft-stuck.

I. Den twist tusschen de Coptiters ende de Becquerlingers.
II. Het nederlegghen vanden twist, ende het oprechten van de Swanen-Broers.
III. Het oprechten van de Gassel-Broers.

I. IN het beghinsel / of in den aenvangh van de Stadt van den Bossche / zijn hier twee machtighe Edel-luyden komen woonen/ d'eene van de Edel-luyden was ghenaemt Iacop Coptiten , d'andere Henrick Becquerling , of als eenighe schrijven Becquerdijn.

Men houdt dat dese twee Edelen ghesprooten waeren uyt de Coninghen van Vranckrijck / afkomste,inghen van Carolus de Groote ende van Huygh Capetus , twee

twee machtighe Coninghen in haren tijdt. Welckers namen/ om dat sy daer voor
niet en wilden ghehouden wesen / sy aldus souden verandert hebben / ende dat-
men de eerste in plaets van Capetijten ghenoemt heeft Coptiten , ende de andere in
plaets van Carolijnen, eerst Cerlijnen, ende daer na Becquerlingen of Becquerdijnen.
Dese twee Edelen woonden op de merckt dicht by malcanderen / Iacob Coptiten
in het huys de Moriaen / Henrick Becquerling , of Becquerdijn op het huys
Roodenburgh / sijnde noch beyde dese huysen schoon oude ghebouwen / met hare
oude namen hier wel bekent. Dese twee waren in het begin seer groote vrienden/
ende daer naer malcanderen seer heftighe vyanden / ende hadde elck sijnen aen-
hangh / ende viel daer door ghenoeghsaem een verdeelinghe onder de Burgerije/
ende raeckte de Burgherije daer over meermaels handt-ghemeen / ende bleven
veele ghequetst / ende niet weynigh doodt. Dat was het eynde ende de vrucht van
die verdeeltheydt.

II. Een seker Burgher/ onpartijdigh in dese verdeeltheydt / nemt dit ter her-
ten/ denckt op middelen om desen burgherlijcken twist wegh te nemen / ende dese
scheuringhe te heelen / ende noodicht de hoofden van dese beyde partyen op den
Vasten-avondt te gast op een Swaen / ende eenighe van de Magistraet/ ende eeni-
ghe anderen van sijn goede vrienden daer by / ende brenght op dese maeltijdt soo
veel te weghen/ dat den vrede tusschen de partijen ghemaeckt wordt/ ende dat onder
dese volghende conditien.

Ten eersten / dat dese vreughden-maeltijdt alle jaer op den Vasten-avondt sou-
den vernieuwt worden / ende onder hen ommegaen/ ende alle die haer daer toe ver-
binden souden/ daer over met malcanderen wesen in een Confraterniteyt, ofte Broe-
derscap, ende souden de leden daer van draghen den naem Swanen-broers , ter ghe-
dachtenisse van dese Swanen-maeltijdt , op den welcken de vrede tusschen dese par-
tije ghetroffent/ ende den burgherlijcken twist nederghelept was. Oude memorien.
Iohannes Baptista Grammay , in Taxandria , cap. 6. mihi pag. 16. Maeckt mede
ghewagh van de Swanen-broers , alsoo dat het daer uyt blijckt / dat hy van dese
Swanen-broederschap mede kennisse ghehadt heeft/ maer en stelt daer van gheen be-
schrijvinge/ maer hy voeght daer by de Vrouwen-Broers/ daer sy gheen ghemeen-
schap mede ghehadt en hebben.

De andere conditie/ die hier bedonghen wiert/ was, datmen alle jaer ter ghedach-
tenisse van desen Burgerlijcken twist, op den Vasten-avondt/ een Hanen-ghevecht
op't s'Heeren-huys souden aenstellen.

Dit jaerlijcsche Hanen-ghevecht des Vasten-avondts op des Heeren huys heeft
op dien tijdt sijnen aenvangh ghenomen / ende is van dien tijdt af sonder onder-
latinghe onderhouden gheweest / tot den jaere 1566.

Van dit Hanen-ghevecht maeckt oock ghewagh Iohan Baptist Grammye, cap. 14.
Alwaer hy beschrijvende desen voorverhaelden burgherlijcken twist / schrijft dat
de selve soo langhe duerden / donec pax iniit , & sopita contentio deferbuit , hoc
instituto, ut pares utrimque numero gallinacei Bacchanalibus diebus descripto circulo
palæstra Prætoriana pugnæ committerentur. Tot dat de vrede ghemaeckt wierde/ en-
de den twist nederghelept/ onder conditie/ dat ghelijck ghetal van Hanen/ des Va-
sten-avondts/ binnen een perck/ op de Sael van het Stadt-huys/ souden vechten.

Hoe dit Hanen-ghevecht hier toeginck/ is wijt loopigh gheteeckent in het meer-
gemelde gheschreven Latijnsche Boeck/ daer het volgende staet: Ad hoc certamen è
longinquis regionibus gallinacei pugnacissimi exquirebantur. Quo pugnaciores fie-
rent,

rent, addito in cibum adianto, seu Collitricho, nonnumquam fæculento vino dimi-
cationi privatim assuescant. Spectatores aderant ingenti concursu, Brabeutæ & dis-
ceptatores ordinati, cujus aves conflictu superiores evasissent. Victrix triumphali
pompâ, ovanti similis splendidissimo equitatu juventus per urbem inveheretur, Prin-
cipe gallo torque aureo, ceterisque avibus pugnâ melioribus cristâ deauratâ insignitis,
victâ carbone notatâ, captiva subsequente. Tot desen strijdt wierden de alderstrijt-
baerste Hanen uyt verre landen opghesocht / ende om haer meer ende meer tot den
strijdt op te wecken / gafmen haer loock ende peper / onderwijlen oock trubbe-
linghen Wijn / om haer int bysonder tot het vechten te ghewennen. Om dit Ha-
nen-ghevecht te sien / wasser eenen grooten toeloop. Daer wierden beloonders en-
de Richters ghestelt om uyt te wijsen wiens Hanen de overwinninghe hadden / de
over-winnende jeught wierde met een groot ghekriool seer heerlijck te peerdt door de
Stadt ghevoert. Den voornaemsten Haen om den hals hebbende een gouden ket-
tingh / de andere strijt-baarste met eenen verguldden kam verciert zijnde. Maer
de kam vanden overwonnene met cruys-cool becruyst / ende ghevanghen zijnde
volghende.

Ioh. Goropius Becanus, Orig. Antverp. lib. 7. schrijft mede van dit Bossche Va-
sten-avondts Hanen-ghevecht / dat den nieus-gierighen leser daer kan naer sien.

Van dit Hanen-ghevecht vinden wy in ghescreven Memorien dit volghende:
Inden jaere 1546. Vochten die Haenen wederom vier daghen naer ouder ghe-
woonte / maer daer en vochten van elcker partijen daeghs maer vier Haenen /
ende op vasten-avondts dach soo stonden beyde de lesten Haenen int perck teghens
een / ende vochten tot savonts tot dat die klocke ses gheslaghen hadde / ende doen
ginck den Haen vande Coptinghe partije loopen / ende worden gheaccordeert dat
den Coninck om soude rijden den eersten Sondach van den Vasten / ende dat ghe-
schieden alsoo.

Het voorsz. ghescreven Latijnsche Boeck / voeght daer noch by: Mos ille ab
urbis exordio, ut ferocitas genti innata paulatim emollesceret, & à monomachia
temperaretur, introductus est, & ad nostra tempora perduravit, sed acerbiore bello
ac infeliciore tumultus belgici calamitate exceptus anno 1566. ne dicam castigatus,
resedit. Dat is: Dese ghewoonte is gheweest van 't begin der Stadt ende is in-
ghevoert / op dat de wreetheydt den Volcke aengheboren allenskens soude ver-
sachten / ende van die particuliere ghevechten haer souden onthouden / ende heeft
tot onse tijden toe gheduert / maer is opghehouden / ofte veel liever ghestraft door
eenen swaerderen crijgh / ofte ongeluckighe oproer van Nederlant int jaer 1566.

De wortel van dese oneenicheyt tusschen dese twee partijen vande Coptiters ende
Beckerlinghen of Berckerdijnen en was door het oprechten van dese Swanen-broe-
derschap, ende 't instellen van dit Hanen-ghevecht noch niet gheheel uytghe-
roeyt / maer heeft sich nu ende dan al wederom vertoont; dat (ghelijck daer staet
int voorsz. Latijnsche Boeck) tanto ardore ac æmulatione, ut ad arma ludus aliquan-
do redierit, adversisque hastis summa contentione in monte molari, solemni specta-
culo concursum fuerit. Met soo een groote hevicheydt dat het spel wederom tot de
wapenen quam / ende sy publijck in 't ghesichte van een yder / op den Wintmolen-
Bergh handts ghemeen wierden. Ende daer bleef eenen vande Becquerlinghen
ofte Berckerdijnen, ghenaemt Ian de Bie in dat ghevecht verslaghen. Dit ghe-
schiede inden jaere 1532. ghelijck dat in een seker oude memorie wordt aenghe-
teeckent.

By occaſie van dit Hanen-ghevecht / ſoo ſullen wy hier by voeghen / dat het Hanen-ghevecht in oude tijden al mede ghebruyckelijck gheweeſt is / mitsgaders den wonderlijcken aert der Hanen / ende haere hevicheydt in't ghevecht.

Alle de ghene die de Hiſtorie der Dieren hebben beſchreven / verwonderden haer over den aert der Hanen / van de welcken 't volghende ſchrijft Plinius Hiſtor. Natur. lib. 10. cap. 21. Naeſt de Pauwen / zijn ſy onſe Sintinellen des nachts / even ſoo ſraey van de Natuyre voortghebracht / om de Menſchen op te wecken / ende te werck doen gaen / ende de legghers te bekijven. Sy kennen de Sterren / onderſcheyden de uyren continuelijcken door haer ghesangh s'daeghs / ende gaen te ruſte met de Sonne. Daer naer op de vierde ronde des Leggers / een weynigh voor dagh / roepen ſy ons tot arbeyt ende ſorghe / niet lydende dat de opgaende Sonne ons ſlapende vinde / want met luyder ſtemme vercondighen ſy haer komſte / ende haer gheſangh is vergheſelſchapt met een vleughel-ſlagh / ghelijck als of wy met d'een handt in d'ander clapten. Sy regheeren de hoenders / ende zijn de Meeſters waermenſe houdt. Indien ſy vechten / hare wapenen zijn ghereedt / ende ſy kennenſe oock wel / draghende haere ſpooren oft poigniaerden aen de beenen / daer mede ſy moedich ſchermen. Somwylen en ſullen ſy van de plaetſe niet wijcken / dan doodt ghebeten zynde. Die de Victorie behout / die geeftſe te kennen met ſinghen / ende begheert datmen wete / dat hy 't velt behouden heeft. De overwonnene ſwijght ſtille ende verberght hem / heel ontſtelt dat hy overwonnen is. Dus verre Plinius.

Nu hoewel de Hanen van naturen gheneghen ſijn tot vechten / evenwel om de ſelve noch meer daer toe te beweghen / ſoo wort haer loock ende peper te eten ghegheven ende dubbelinghen wijn te drincken / het welck haer noch ſtouter ende hittigher ten ſtrijde maeckt.

't Een Landt gheeft oock cloecker / ſtouter ende couragieuſer Hanen / die oock tot den ſtrijdt gheneghen zijn / ende bequamer om te ſtrijden / als wel andere landen gheven. Iohannes Pierius Valerianus in zyn Hierogliphicis ſchrijft / dat de cloeckſte Hanen ghevonden worden in het Eylandt van Rhodes / ende ſeght / dat hier blijck van ghesien heeft in ſekere Hanen die van daer tot Romen ghebrocht waeren / waer onder Hanen waren van extra-ordinare groote / ende wonder ſtoudt. Pieter Quinqueran beveſtight ſulcx ſegghende / men toonden my eenen jonghen Haen / ghebrocht van Rhodes / die ick wel dier cocht. Ende alhoewel hy maer ſes maenden oudt en was / nochtans was hy ſoo moedich ende gereet om te vechten / dat een hont niet en ſoude hebben derven komen op mijn plaetſe / indien hy anders niet en begheerde wel dapper ghepinſt te zijn. De ordinariſe Hanen die by hem quamen / beet hy alle ghelijck doodt. Ick hebbe hem dickmaels doen vechten / met groot vermaeck / teghens eenen grooten Calcoenſchen Hane / die ick hadde / ſoo ſwaer als een vet Schaep. De Calcoenſche Hanen zijn uytermaten colerijck / ende verheffen ſich ſeer fellijck / ghetuyghe het opſwellen van haren hals / haer ghetier / alhoewel hare ſtemme anderſins claeghachtigh ende ſpottelijck is. Deſen Rhodiaenſchen camper wiert naer verſcheyden ghevechten ſieck / ende onmaeghtich en alle de remedien / daer mede men hem ſocht te helpen / ſtorf daer henen / daer my de Hiſtorie vande voorgaende ghevechten niet alleen ghenoegh waerſchoude / maer oock de ghevechten van anderen.

Ghelijck den Haen oock eenen ſtrijdtbaeren Voghel is / ſoo is hy tot een teecken des Oorloghs by den ouden ghebruyckt ghewordden.

Het

Het was een oude wijse by den Romeynen / ende een ceremonie om den Oor-
logh aen te seggen/dat nae dat sy door hare ghesanten vergoedinge van haer ghelede
schade weder gheeyscht hadden / ende indien haer dat wierde gheweygHert / dat
sy dan een Javelijne deden werpen in de grensen ende naeste quartieren lants haer-
der vyanden. Maer in de laetste tijden / soo droeghen sy daer eenen Haen / ende
stelden dien strijdtbaren Voghel daer in plaets van een javelijne op te werpen / tot
een teecken van Oorloghe. De soldaten trocken uyt den haen oock teeckenen
vanden strijdt / ende hielden voorseker / dat sekere cleyne steenthens / diemen
inde maghe van den Hane vindt / van de Soldaten inden mondt ghedraghen/ ofte
aen den arm ghebonden/ de Soldaten die daer mede voorsien waren/ sterckten ende
couragie gaven / ghelijck Julius Africanus / Pierius ende andere hebben aen-
gheteeckent.

Wy sullen overgaen vande Hanen tot het Hanen-ghevecht. Men seght Socra-
tes den Veit-Hooftman Iphicrati moet ghemaeckt heeft / als hy hem toonden
een heftich Hanen-ghevecht. Themistocles oock vindende by ghevalle twee Ha-
nen / die dapper teghens malcanderen vochten / ghebruyckten dit spectakel om
sijn Soldaten aen te wijsen / dat dese couragieuse Voghelen haer leerden wat sy
doen moesten / dewijle sy haer vaderlandt / religie / ende de Sepulturen haer-
der voorsaten / haer wyven ende kinderen hadden te beschermen / daer die Ha-
nen maer en vochten om niet overwonnen te worden / ende dat d'eene niet lijden
en wilde / dat d'andere luyder soude crayen dan hy. Als Themistocles den Per-
sianen overwonnen hadde / heeft tot Athenen een jaerlijcxsche Hanen-ghevecht
ingheстelt / als Ælianus ghetuyght. De Pergami hadden oock jaerlijcx het open-
baer Hanen-ghevecht / daer Plinius Natur. Hist. lib. 10. van ghewach maeckt/en-
de dat soo treffelijck / dat het Volck om dat te sien met sulcken yver t'samen quam/
als of daer een Schermers ghevecht soude ghevallen hebben / ghelijck dat schrijft
Alexander ab Alexandro Genial. Dierum lib 5. De Historien gheven te kennen /
dat de Romeynen vermaeck hebben gheschept in 't Hanen-ghevecht/ende van haer
gekraye ende gang groot werck hebben gemaeckt/soo verre dat sy daer superstitieus
in ghewеest zijn / ghelijck dat ghetuyghen hare waerseggingHen uyt het vlieghen
ende singhen der Voghelen / ende andere inventien. Hier in hebben ghehadt hare
cortswijlicheden de Dolianen/ Athenienſers/ Griecken/ Asiatische/ ende de Volcke-
ren in Italien/ jae de Keysers van Romen selfs. Daer weddemen dickwils oock
wel om al zijn welvaren/ dat dese ofte dien Haen de Victorie soude behouden.

Tot besluyt van dit Hanen-ghevecht sullen wy het volghende hier by voe-
ghen van Everhart van Reid in sijn Beschrijvinghe van den Oorspronck ende
Voortganck vande Nederlantsche Oorloghen op den jaere 1601. Handelende van
't vanghen ende rantsoneeren van den Admirant van Arragon mihi fol. 781. aen-
teeckent / ende aldus schrijft : waer by ghevoecht dient / dat de Admirant / om
het verdriet vande langhe ghevanckenisse te minderen / insghelijckx op Va-
stel-avondt / twee Hanen op naem van Albertus ende Mauritius liet kempen :
ende als Mauritius ghewan / liet hyse beyde ende kouwen setten / ende wel ghe-
voedert nae eenighe daghen eenen nieuwen Kamp houden / verwisselende hare
namen: Alwaer even de selve Haen/die te voren Albertus ghenoemt zijnde/ afgeve-
ten wert/ nu Mauritius hetende/ triumpheerde/ met bedroeffenisse van den Admi-
rant/ die dit bykans voor een Prophecy hielde van zijnes Meesters onderganck.

In Vranckrijck is een Ridderlijcke ordre van den Hondt ende Haen / waer van
kan

van ghesien worden Francisci Mennenii Deliciæ Equestrium, sive Militarium Ordinum, Titulo, Ordo Equestris canis & galli gallinacei apud Francos, mihi pag. 57.

III. Dewyle wy by dese occasie van den ouden ende eersten burgherlijcken twist / het opkomen van de Swanen-broeders, dat een burgherlijcke Confraterniteyt, of Broederschap was / ghewagh ghemaeckt hebben; Soo sullen wy daer noch by voeghen een ander burgherlycke Confraterniteyt, of Broederschap, waer van de gheconfedereerde leden den naem ghedraghen hebben van Gaffel-broeders, ende hadden dit beghin: De Gelderschen deden eenen vyandtlijcken tocht / ende vielen in de Meyerije van den Bossche ten tyden des ooghst / als de Landtman met het mayen ende inhalen van haeren ooghst vast besigh was. Die met het cleppen vande Clocken by malkanderen ruckten / ende onder het beleyt van een Edelman / (die daer seer veel plachten te woonen) met hare vurcken ende Gaffelen / die sy by dese ghelegentheydt tot haer werck moesten ghebruycken de Geldersche aenvallen / ende te rugghe drijven. Ende alsoo den oorlogh die de Gelderschen teghens de Brabanders voerden / hardt aengingh / ende de Meyerije op den eersten aenstoot lagh / soo hebben de Edelen van het platte Landt met die van den Bossche haer naerder verbonden / ende onder haer opgherecht een Confraterniteyt, of Broederschap, die sy ter ghedachtenisse van dit Gaffel-exploit, den naem gaven van Gaffel-broeders, die hare vergaderinghe hadden op s'Heeren-huys in de Gemeyn-landts Camer, noch bekent met den naem van Gaffel-Camer. Daer overleydemen op wat wijse datmen de Gelderschen het uytloopen inde Meyerije best soude verhinderen / ende voort alles dat tot den Oorlogh ten besten van het landt noodigh was gedaen. Maer als men Soldaten aennaem / is dit Collegie van dese Gaffel-broeders, mede vervallen ende allenskens te niet gheloopen / met het aennemen van Soldaten / ende veranderinge van den Oorlogh / ende gaven de Edelen ende Leden van dit Collegie der Gaffel-broeders haer servies / ende ander gereetschap / behoorende tot de Gaffel-camer, aen die van het Broederschap van de Lieve Vrouwe, waerom dat eenighe ten onrecht ghemeent hebben / dat de Gaffel-broeders mede tot het Collegie van de Vrouwen-broeders soude ghehoort hebben.

'T 14. Hooft-stuck.

I. Hoogh ende Laegh Officier, ende der selver bedieninghe.
II. Naem-Register van dese Officieren, van die bekent zyn.

I. Binnen de Stadt van den Bossche zijn van oudts twee Officieren geweest / te weten / eenen Hooghen-Schouteth / ende eenen Laeghen-Schouteth.

De Hooghe-Schouteth neemt waer de hoogh Jurisdictie / ende corrigeert criminele saken in de Stadt of hare Meyerije begaen.

De Laeghe-Schouteth neemt waer de middele ende de laeghe Jurisdictie binnen de Stadt ende hare Vrydom.

Dese twee Ampten plachten by twee bysondere persoonen bedient te worden / ende was d'eene Hoogh-Schouteth / d' andere Laegh-Schouteth / ende heeft dat gheduert totten jaere 1529. als wanneer 't Laegh-Schoutschap door af sterven Heer Johan

Johan Bax, niet wederom vergeven wierde / ende zijn die twee Ampten van dien tijdt af by een persoon alleen bedient ghewozden / tot wiens dienst staet den Stedehouder by den selven Schouteth ghestelt.

De Schouteth inder tijdt zijnde doet recht aen de burghers volghens het ghewijs der Schepenen / volghens het Privilegium Trinitatis, ghegeven van Hertogh Jan den 3. van dien Naem Hertoghe van Brabant / in den jaere duysent / drie hondert ende neghen-en-twintigh / Donderdaeghs naer Drie-Coninghen.

Item de brieven van den selven Hertogh Ian den 3. van date duysent drie hondert ende ses ende dertigh. Item de brieven van Hertogh Wenzeslaus ghegheven den vijfden May des jaers duysent drie hondert ende een ende t'seventigh. Item de brieven van Vrouwe Iohanna, Hertoghinne van Brabandt / ghegeven tot Brussel / den lesten Februarij des jaers duysent drie hondert ende vier ende ende negentig.

JJ. Dese twee Ampten vinden wy in oude memorien / dat by de volghende persoonen bysonder bedient zijn / alle en hebben wy niet pertinent connen vinden.

Hoogh-Schoutethen.

Wouter Tayart, 1191. andere memorien stellen op 't selve jaer Ian Dickbier.
Dirck de Rover, 1192.
Bernardijn N. 1234.
Ian Dickbier, 1261.
Geraert vander Elst, 1300.
Huybert van Orthen, Heere tot Rixtel.
Dirick de Rover, 1315.
Ian van Bruhese, 1320 in Ianuar.
Ian Dickbier, 1352 Remigii.
Wouter Tayaert, alias Coyaert, 1358.
Gerlach de Rover, 1360 in May.
Ian Bryen, 1370 ende 1371.
Ricolt de Cock van Nederijne Ghijsbrechts 1371 assumpt. 1380.
Ian Grave van Meghen, 1383 ende 1384.
Paulus van Haestricht, Heere tot Loon 1386.
Ian Grave van Meghen, wederom 1396.
Paulus van Haestricht, wederom 1397.
Floris van Kijst-hoeck, 1402.
Ian van Grijmberghen, Ridder / Heere tot Assche 1404.
Henrick van Ranst, 1406.
Ian Heere van Huldenbergh, 1407 tot 1409.
Geraert vander AA Soone Heer Goessens 1409 den 18. Decemb. Idem 1410. ende 1411.
Iohan van Graelst. destituitur 1415. den 20. Augusti.
Ian vander Dussen Aertsen 1415 en 1416.
Willem van Merhem, Heere tot Boxtel. 1416 ende 1417.
Roeloff van Haeltricht Soone Heer Paulus. 1417 ende 1418.
Gerlach van Hemert, 1419.
Gisbert van Vianen, Heere van Beverwerde 1420.
Henrick Dickbier Heere tot Mierloo 1421.
Ian Dickbier synen Broeder 1422.
Ian vander Plaesschen, 1423.

Ian

Ian de Swane, 1424.
Philips, Heere van Geldrop 1425 altera Magdalenæ.
Roeloff van Haestricht, 1426 17 Augusti.
Ian vander Dussen Aertsen, 1427 ende 1428.
Aert Stammelaert van Uden, 1429.
Philips, Heere van Geldrop, 1430.
Niclaes Loenman, 1431.
Aert Heym, 1435.
Ywan die Moll, 1436.

Op 't jaer 1438 wort in 't Register der Schepenen aengeteeckent : ende tot dien tijdt en hadde de Stadt egheenen Schouteth / hooghe / noch leeghe / ende die dienaer van der gruenen Roepen op den Raet-huys eyden de Schepenen.

Willem Dickbier, 1443.
Ian Dickbier, 1449.
Ywan die Moll.
Goossen Heym, 1469 ende 1470.
Pieter van Vertaing, Ridder / Heere van Heeswijck/ Gestel/Asten en Dinter / 1471.

Desen Heer van Vertaingh dede den 7. Meert des jaers 1471. sijnen behoorlijcken Eedt / op 't Officie van 't Hoogh-Schouteth Ampt / ende gheloofde mede voor Notaris en Ghetuyghen wettelijcken te doceren eenen gheboren Brabander te wesen/ende of hy des niet en dede / soude de voorsz. Eedt nul wesen / daer op oock der voorsz. eedt ghenomen wierde ; hoe wel hy Brieven van Commissie hadde. Deselve Heer Pieter van Vertaingh is daer na inden jaere 1473. op S. Joris avont in een schermutsinghe / tusschen den selven Schouteth/ende die vanden Bossche gheballen / doodt ghebleven ; ende en bleef daer niemant verslaghen dan de Schouteth alleen. Staet in een out gheschreven boeck.

Ian Monninx, 1473.
Henrick van Ranst, Heer tot Bortel / 1475.
Henrick Dickbier, 1480.
Henrick van Ranst, Ridder / Heer tot Bortel/Kessel / &c. Raedt ende Kamerlingh van den Ertz-Hertogh Maximiliaen van Oostenrijck / 1482.
Ian van Cortenbach, Heer tot Helmont.
Ian Heym 1504. obiit 1509. altera Petri & Pauli.
Ian vanden Wijngaert, 1509. 14 Julij.
Ian van Erp, ghesept van Berse.
Ian vanden Wijngaert wederom.
Hugo, de natuyrlijcke Soon vanden Heere van Sevenberghen / in plaets van Maximiliaen Heere van Sevenberghen. Van dese drie staen niet aengheteeckent de jaeren van hare bedieninghe.
Everhardt van Doerne, 1520. den 16. Septemb.
Henrick Dachverlies, 1523. den 16. Septemb.
Aert Heym, 1527. den 26. Septemb.
Ian van Kessel, 1529. den 2. Januarij.

Om dat alhier het Leegh-Schoutschap heeft opghehouden / sullen wy de naemen van alle die Leegh-Schouthen die wy hebben konnen vinden / hier tusschen voegen.

Leegh-

Leegh-Schoutethen.

Jan van Son, 1192.
Rudolff Rosemont, 1266.
Ian van Gemert, 1390.
Leon van Erp, 1382.
Goossen Model, 1417.
Niclaes van Geel, 1421.
Bertold de Leeuw, 1425.
Ian van Arckel, 1438.
Jan van Arckel, 1477.
Philips Hinckaert, 1496.
Anthonis Hinckaert, 1497.
Jan Baex van Schoonvorst, Ridder / 1505.

Naer dat Iohan Baex van Schoonvorst, Ridder / Laegh-Schouteth den 4. Jan. des jaers 1529. overleden was / is dat Laghe Schoutethts ampt niet wederom vergeven / maer zijn beyde de ampten van Hoogh ende Laegh Schouts-schap by een persoon voorders alleen bedient ghewoorden.

Naemen van die, dewelcke 't Hoogh ende Leegh-Schoutethschap 't samen bedient hebben.

Ian van Broghel Willemsen, 1531. den 19. Martij. Ende resigneert sijn officie. Anno 1535. den 19. Martij.
Ian van Brecht Goossens, 1535. den 29. Decemb.
Iacob van Brecht Jans, 1558. den 27. Julij.
Dese Heer Iacob wierde Ridder gheslaghen tot Gent den 30. Julij 1559.
Philips van Brecht, Heere van Haghoort / 1599.

Naer de Reductie.

Willem vander Rijt, Ridder / Heere tot Brouchem / Drossaert der Stadt ende Marquisaetschap van Berghen op den Zoom / Colonel over een Regiment Cavallerije / ende Ritmeester van een Compagnie Cuirassiers / wierde dit Schoutethschap van den Bossche gegeven / was daer een weynigh tijts / doch vertrock weder naer Berghen op den Zoom / ende wiert doen Schouteth.
Henrick van Bergaigne, 1630. sterft 1666. den 6. October.
H. Wilhelm van Raesfelt tot Cortenberch, &c. Ghecommitteerde ter vergaderinge van haer Hoogh-Moghende wegens 't Vorstendom Gelre ende Graefschap Zutphen / 1666.

'T 15. Hooft-stuck.

I. Schepenen.
II. Griffier.
III. Groene Roeden.
IV. Costuymen ende maniere van Procederen.

I. INden jaere duysent twee hondert zijn inde Stadt van den Bossche seven Schepens verordonneert / die ghenomen soude worden van de rijckste / notabelste ende nuttighste mannen diemen daer toe vinden konde.

Dese seven Schepens koosen alle jaer seven nieuwe Schepenen.

Op deser wijse is den Schepen-stoel hier al langh verandert / of jaerlijcx vernieuwt ghewoorden.

Inden jare duysent drie hondert ende ses ende dertigh hebben de Schepenen de verkie-

verkiesinghe van nieuwe Schepenen den Prince van den Landen vrywilligh opghedraghen / ende heeft naer dien tijdt de Hertogh van Brabant hier de Schepenen gheordonneert.

Den tijdt van de vernieuwinghe van den Schepen-stoel is binnen de Octave van Bamisse.

Vrouwe Iohanna, Hertoginne van Brabandt/heeft de Stadt van den Bossche ghegheven / dat soo de Prince vanden Landen binnen de Octave van Bamisse den Schepen-stoel niet en veranderde / dat dan de Schepenen selfs nieuwe Schepenen souden mogen kiesen/als blijckt uyt haren open-brief gegeven den 18. Meert naer den stijl van Camerijck des jaers 1387.

Dit is daer naer in dierghelijcken voorval oock in het werck ghestelt.

Is gheordonneert / dat hier niemant en mach Schepen worden / dan een ingeboozen van den lande/ ende inde Stadt gheboozen / als blijckt uyt den open brief van Ian den 3. gegeven op St. Lamberts-dagh des jaers 1336.

Ende heeft het selve mede vast ghestelt Hertogh Wenzeslaus, daer by voeghende: Dat die Schepen ghemaeckt is / het gheheel jaer met het meest van sijn huysghesin inde Stadt vaste wooninghe sal houden. Dat selve/is mede verordonneert van Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabant den 12. Augusti des jaers 1525.

Hertogh Ian de 3. heeft by open-Brieven des Donderdaeghs naer drie Coninghen/ gegunt/ dat een yeghelijck Schepen van den erve/sonderlinghe daer hy op woont/alsoo langhe als hy Schepen is/egheenen 't chijns gelden en sal.

Inden jaere 1336. den 18. Junij / heeft Ian de 3. Hertogh van Brabant/ gheordonneert/ niemant op 't nieuw Schepen en mach worden / voor dat hy twee jaeren af ghe weest is.

Int jaer 1525. den 12. Augusti/ heeft Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabandt / ten aensien van de groote Stadt van den Bossche / ende de menichte van den ingesetenen / ende tot vorderinghe van de justitie / het ghetal der Schepenen vermeerdert / ende gheordonneert / dat in stede van seven Schepenen / die daer altijdts ghe weest zijn / voortaen neghen Schepenen soude wesen / ende dat de Schepenen haer Magistraets ampt bedient hebbende / naer twee jaeren eerst wederom tot Schepenen mochten ghenomen worden / uytghesondert twee van de oudtsten ende verstandichsten / die tot informatie van de nieuwe Schepenen voor een jaer noch souden ghecontinueert worden/ sonder meer.

De Schepenen sullen daghelyckx met den onder Schouteth op 't Stadt-huys compareren voor middagh ten 9. uren / ende verblijven tot elff uren / ende naer middagh ten 3. uren tot vijff uren toe te verblijven/ op peene van drie Brabantsche stuyvers te verbeuren voor elcke reyse / ten waere dat sy kranck waren / of andere legitime excusatie hadden.

Desen Schepen-stoel is bevolen de administratie van de justitie in criminele ende civile saecken binnen de Stadt van den Bossche ende hare Vrydomme.

Ten versoecke vande partye / moghen de Schepenen van den Bossche kennisse nemen van hunne Poirteren ofte Poirteressen.

Item/van de goederen der Poirteren ende Poirteressen toebehoorende.

Item / van de goeden verkreghen onder zeghel ende getuyghenisse van Schepenen van den Bossche.

Item/ of yemant in de Beden / of eenighe andere Collecten ende schattinghen te hoogh gheset is.

Item / verleenen de beschrijf-brieven by weygeringhe van justitie vande subalterne/ of ander/ of legher Reghts-bancken.
Item / moghen de Schepenen compulsorie Brieven verleenen / om getuyghenisse te hooren.
Item / Brieven van juris-subsidio op d'Officieren der Vasallen inde Meyerije gheseten/ om die ghewesen vonnissen ter executien ghestelt te worden.
Item voor miserabele persoonen / als voor Weduwen / Wesen / ende andere arme Menschen / om de selve tot corter expeditie te helpen.
Item van simpele contumacien op de Dorpen inde Meyerije teghen partijen gheobtineert / om de selve wederom in recht ontfanghen te worden/ als blijckt van onwetentheyt/ midts betalende de costen van retardatien.
Item brievē om het Appel bekent te maken/op dat de stucken metten eerstē mogen werden overgelevert/op dat niet gedaen en werde tot nadeel van den Appellant.
Tot dese Schepenen van den Bossche/ als tot haer opper-hooft appelleren partijen immediaet van alle Vonnissen by Schepenen inde Meyerije uytghesprooken.
Hebben hier oock haer Appel die van de Stadt Landen, de oudtste Stadt van Brabandt / het welck bevesticht Keyser Maximiliaen in sijn open-brieven/ waer in dat hy de Privilegien / Rechten ende Usantien van de selve Stadt bevestight / ghegheven tot Brussel den 14. November inden jaere 1510.
Item het Dorp Dormalen, gheleghen op 't gheschept van Brabant.
Item de Stadt Vianen, buyten Brabant gheleghen.
Item heeft Hertogh Ian de 2. gheboden den Schepenen/ Gheswoorens/ende alle andere luyden van Lith, Littoyen, Herwaerden, &c. Dat sy van nu voortaen/ hare vonnisse / als sy dat ghebreck hebben / sullen halen ten Bossche / ende tot de selve / als haer opper-hooft / souden appelleeren / niet willende dat sy meer haer vonnissen tot Luyck souden halen / als dat blijckt uyt de open brieven van den selven Hertogh gegeven Donderdaeghs voor den Sondagh Iudica me, int jaer ons Heeren 1306.
Inden jaere 1531. op den 12. September/ heeft Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabant ghewilt / dat gheen erff-goeden / chijnsen ende renthen/ en sullen worden veralieneert / getransporteert / vertiert / bekommert / ofte belast / noch oock de possessie vande selve overghelaeten/dan alleenlijck wettelijck respective voor Schepenen van den Bossche / ofte voor de Bancken ende gherichten van de smalle Heeren binnen de voorsz. Meyerije / daer onder de selve erff-goeden / chynsen ende renthen/ gelegen ende resorteerende zijn.
Desen Schepen-stoel heeft van oudts vele Rechtsgheleerden ghehadt / als mede vele Rechts-gheleerden Griffiers / ende Secretarissen / ende is hier een oude usantie/ dat gheen Schepenen/Griffiers of Secretarissen eenige Advisen moghen geven voor den Schepen-stoel hanghende/ noch raden van het geen sy te doen hebben / ende indien de Schepenen eenighe Advijsen voor het beghinsel van het Proces gegeven hebben/soo sijn sy schuldich hen te absenteeren/alsmen die sal visiteeren.
II. Inden jaere 1527. wierde een nieuwe Ordonnantie ghepubliceert/ ende wierde doen ghemaeckt eenen Griffier / die het hooft van de Griffie soude wesen / alwaer alle saecken civile ende criminele/de rechtsvorderinghe aengaende/ghescreven en afgeveerdight worden.
Int selve jaer op den 14. October heeftmen hier eerst begonnen te dinghen op de Rolle. Volghens de oude Ordonnantie.

Als het Griffierschap komt te vaceren/ staet het vergeven daer van by de Schepenen / die schuldigh sijn daer toe te committeren ende te stellen eenen nutten / ydoonen ende bequamen persoon. Ende indien sy daer in ghebreeckelyck waren/ sal in dien gevalle de Hertogh/ ofte de Raedt van Brabant van des Hertooghs weghen daer op moghen voorsien / volghens den 53. Artijckel van de nieuwe Ordonnantie op de administratie van de justitie / ghegheven by Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabant/ tot Brussel den tweeden dagh in Junio / int jaer ons Heeren duysent vijff hondert ende dertigh.

III. Tot bevorderinge van de justitie zijn hier drie Gherechts-Boden/die ghenaemt worden Dienaers vande Groene-Roede, ofte kort de Groene-Roede, ende draghen dien naem van de Groene-Roeden die sy in de actuele functie van haer Ampt in haere handt nemen / waer by sy bekent worden / dat sy syn uytvoerders van de justitie.

Hertogh Wenzeslaus, heeft op den 5. Mey des jaers 1371. gheordonneert / dat de Dienaers van de Groene-Roede des Stadts incomen ende accysen mogen uytpanden/ ende daghen setten.

Item om alderley-saecken moghen sy op het bevel der Schepenen / besetten / of arresteren / ende in hechtenisse brenghen tot dienst van den Hertogh / maer en mogen niemant ontslaen of los laten / sonder kennisse ende consent van den Schouteth.

Item / dat de selve Groene-Roeden wel moghen vanghen / besetten / of arresteren / maer dat sy niemanden en moghen ontslaen / quytschelden of laten gaen die over schuldt ofte schattinghe ghearresteert of in hechtenisse is / ten sy naer goede burgh-stellinghe / ofte bevel van den Schouteth.

Item / dat de Schepenen de Groen-Roeden moghen aen ende af setten.

De Groene-Roeden, Executeren Schepen gewijsen op de maninghe van den Schouteth / mede Schepen brieven ende verbintenissen voor Schepenen / by Schouteth ende drie Schepenen ghesien ende ghelesen / nemende naer drie daghen de goeden ende de schuldenaers sonder eenigh uytstel in versekeringhe / volghens de open-brieven gegeven van Vrouwe Johanna, Hertoghinne op den 25. September des jaers duysent vier-hondert ende drie.

IV. Die van den Bossche ende hare Meyerije hebben vele schoone Costuymen ende Landt-Rechten / ende hebben de Erts-Hertoghen inden jaere 1605. By besloten brieven van den Rade van Brabandt gheordonneert ende bevolen den Hoogh-Schouteth / Schepenen ende Raden van de Stadt van den Bosch over te seynden alsulcke Costuymen ende Landt-Rechten / als de voorsz. Stadt was hebbende ende gebruyckende / ofte voor Costuymen houdende. Welcke voorsz. brieven inde Vergaderinge der drie leden gelesen / ende hen voorgehouden synde / hebben deselve drie leden den 30. October des jaers 1605. dese volgende tot Commissarissen gecommitteert:

Mr. Iacob van Balen.
Mr. Dirck van Vechel. } Schepenen.

Henrick Franssen van Gestel.
Mr. Rutger van Griensven.
Mr. Geraert van Someren. } Gheswoorens.

Mr. Pieter Pelgrom.
Mr. Ian van Broegel. } Raets-Heeren.

Met den Pensionaris ende Griffier.

Om achter-volghens de voorsz. Ordonnantie ende bevele hen te informeren / soo

uy-

uyt die Privilegien / Ordonnantien / Statuten / Costuymen / Usantien ende herco-
men by onse genadichste Heeren ende Princen / Hertoghen ende Hertoginnen van
Brabandt de voorsz. Stadt verleent ende gheconfirmeert / als uyt de oude Regis-
teren / depositien ende getuyghenissen by forme van Turbe over veel jaren daer op
gheproduceert / ende in gheschriften achter ghelaten / ende in welcke manieren die
tot noch toe achter-volght ende gheobserveert zijn gheweest / ende van alles aen de
drie leden te doen rapport.

De Commissarissen dien volgens de voorsz. Privilegien/Ordonnantien/ Statu-
ten/Costuymen/Usantien/Herkomen/Registeren/Depositien/ende Getuyghenissen
voor al eerst gevisiteert/ende het gene die voorsz. Stadt voor Costuymen ende Lant-
recht is houdende/ende ghebruyckende/ daer uyt by ordre in gheschrifte ghestelt heb-
bende / hebben daer af den 22. December des selven jaers aen de drie leden rapport
ghedaen: Soo is dat de Hoogh-Schouteth / Schepenen ende Raedt der Stadt van
den Bossche / daer op aldereerst rypelijck ghelet / ende bevonden 't ghene by rap-
port der voorsz. Commissarissen is overgelevert / altijdts binnen de voorsz. Stadt
voor Costuyme ende Landt-recht te zijn gheobserveert / hebben gheresolveert in
conformiteyt van de voorsz. brieven ende Ordonnantien aen den Rade van Brabant
over te seynden de Costuymen ende Landt-rechten der selver Stadt.

Wat hier voorders op mocht ghevolght zijn/en vinden wy niet aengeteeckent.

Belanghende de Administratie van de justitie / die wordt hier in alle saken/ soo
crimineel als civiel / beleydt naer de nieuwe Ordonnantie van Keyser Carel den 5.
als Hertogh van Brabandt den 2. Junij des jaers duysent vyf-hondert ende der-
tigh ghegeven op de Administratie van de justitie.

Item / naer de Reformatie van de Hertoghe ende Hertoghinne / Albertus ende
Isabella, den 22. November / des jaers 1599. gegeven / ende dat soo aengaende
de proceduren op de ordinare Rolle / als ten communicatoir bedinght.

Tot vorderinghe van de justitie zijn hier ses gherechts-dagen.

I. In October / ende comt wel acht-daghen vroegher ende later / naer dat den
Schepen-stoel in staet is.

II. Den eersten Dijnsdagh naer Drie-Coninghen.

III. Den eersten Dijnsdagh inder Vasten.

IV. Den eersten Dijnsdagh naer beloocken Paesschen.

V. Den eersten Dijnsdagh naer beloocken Pincxsten.

VI. Den tweeden Dijnsdagh naer Bosch-Kermis.

'T 16. Hooft-ſtuck.

I. Namen der Schepenen voor de Reductie.

II. Namen der Schepenen naer de Reductie.

NAdemael dat de Stadt van den Bossche van aen beghin is ghemaeckt ende
aen-ghenomen voor de vierde Hooft-Stadt van Brabandt / ende heeft uyt
dien hoofde op de dachvaerdinge plaets ende voys gekreghen onder de Hooft-Ste-
den van Brabandt / soo heeft dat oock veel groote ende aensienlijcke Edelen aen-
ghelockt

ghelockt om metter woon binnen de Stadt van den Bossche te komen / om door dat middel hier mede in de Regheeringhe te komen / het welck hier oock een seer goede Regheeringhe ghemaeckt heeft / ende vinde daer van aengheteeckent in een gheschreven Latynsch boeck : præfuerunt in urbe Præturâ & Magiſtratu functi nobiles & generoſi viri, claris natalibus & antiquiſſimis familiis orti, quorum ope, induſtriâ, Labore & vigilantiâ Reſpublica ab initio inſtituta, ordinata & adminiſtrata, quadringentorum duntaxat annorum curſu ad tantam feliciter pervenit amplitudinem. In dese Stadt syn d'Edele/ende van oude gheslachten gheweest Schoutethen ende Magistraedts persoonen / door welckers moeyten/ arbeyt/ sorghe ende wackerheydt de Republijck hier syn aenvangh ghenomen / ende syn aenwas soodanigh ghehadt heeft / dat die in den tydt van vier-hondert jaren seer ghelluckelijck tot dese groote ghekomen is.

Wy hebben in 't xiij. Hooft-stuck den Naem-Register gestelt n°. 2. van die dewelcke wy vinden/dat het Schouteth-Ampt hier bekleet hebben ; Wy sullen hier op gelijcker wijse oock stellen de Namen van die dewelcke wy vinden dat hier Schepenen gheweest zijn / t' welck ampt in de Magistraetuere / daer meest gheen Burghemeesters ghelweest en zijn / het aensienlyckste is / zijnde 't selve de politie / ende justitie hier meest toebetrouwt.

Alsoo 't s' Heeren Huys anno 1463. op den 13. Junij afbrande/ ende doen mede verbranden alle des Stadts Protocollen/Registers ende oude Schriften/soo hebben wy voor dien tijt hier alleen gestelt/die naemen/dewelcke wy hier ende daer inde oude gheschreven boecken memorien ende andere schriften hebben connen vinden.

Wy hebben yder eeuwe sijne namen ghegeven naer ordre van A. B. C. ende by yder naem de jaren gevoeght / op de welcke de persoonen van dien naem den Schepen-stoel bekleet heeft.

Anno 1200.

Alardus Keent, ao. 1281. 83. 92. 99.
Amelius van Boxtel, 1279. 83. 90.
Arnoldus Heym, 1289.
Arnoldus de Rovere, 1277. 90. 95. 97.
Arnoldus van Vladeracken, 1292.
Arnoldus van Wadlee, 1290. 96.
Bertoldus van Hoeſdijne, 1290. 93.
Bodelinus Gruyter, 1296.
Ægidius Knode, 1257. 66. 85.
Gerardus van Berckel, 1283.
Gerardus Raet, 1292.
Gerardus van Uden, 1291.
Godſcalcus van Bladel, 1277.
Godſcalcus Hynen, 1257.
Heer Goeſwijnus vander Aa, Ridder, 1292.
Goeſwijnus Cock, 1283.
Henricus Dickbier, 1291.
Henricus van Nijſel, 1279. 80. 84. 91. 96.
Henricus van Son, 1295.
Hubertus van Gemert, 1290. 95.
Iacobus Tijt, 1292.
Ioannes Coman, 1297.
Ioannes Dickbier, 1277. 91.
Ioannes van Dordrecht, 1289.
Ioannes van Erp, 1290.
Ioannes van Gemert, 1293.
Ioannes van Nijſel, 1257. 66. 83. 91. 92.
Ioannes Pape, 1257.
Ioannes Tijt, 1291.
Lubertus Ingelmans, alias Niger, 1295. 96
Machrius van Beeke, 1294.
Nicolaus Fermentator, 1257. 85.
Nicolaus van Meghen, 1293. 97.
Nicolaus van Megen den Ouden, 1294.
Theodoricus de Rovere, 1292.
Thomas van Uden, 1293.
Walterius Hillenſorn, 1295.
Walterius Nennen, 1294 96.
Wellinus Knoden, 1278. 90. 96. 97.
Wilhelmus Coptiten, 1289.
Wilhelmus Hillenſorn, 1284. 93.
Wilhelmus Tielbanij, 1292.

Anno 1300.

ALardus Keent, 1302.
Amelius van Boxtel, 1302.
Andreas van Uden, 1375.
Arnoldus Ayken, 1341. 45.
Arnoldus Andel, 1362. 77.
Arnoldus van Beeck, 1374. 75.
Arnoldus Berwairt, 1344. 48. 49. 62. 86.
Arnoldus vanden Cloot, 1348. 50. 99.
Arnoldus Dickbier, 1302. 12. 64.
Arnoldus Dickbier de Ionghe, 1308.
Arnoldus Dickbier Hendricxſz, 1311.
Heer Arnoldus Dickbier, Ridder, 1307. (14.
Arnoldus van Lenode, 1321.
Arnoldus van Geel, 1377. 78.
Arnoldus Goyaertſz, 1343.
Arnoldus Heym, 1339. 72. 76. 83. 88. 96.
Arnoldus Mudſaert, 1332.
Arnoldus Poeldonck, 1308. 12. 13.
Arnoldus de Rovere, 1349. 55.
Heer Arnoldus de Rovere, Ridder, 1383.
Arnoldus Stammelairt, 1371. 72.
Arnoldus Stammelairt van Penu, 1353. 65. 80. 84. 89.
Arnoldus Stammelairt van Sparckt, 1370. 74. 81. 89. 93. 97.
Arnoldus van Vladeracken, 1302. 6. 8. 10. 11. 44. 49.
Arnoldus van Wadlee, 1302. 6. 8. 10. 11. 44. 49. 50. 61. 65. 67. 72.
Arnoldus Weer, 1380. 92.
Arnoldus Yſbrandt, 1349.
Bertholdus Dircxſz, 1335. 44. 48. 52. 60.
Bertholdus van Heuſden, 1326. 28. 47. 55. 58.
Bertholdus Stempel, 1333. 34.
Bodo van Tiel, 1366.
Conrardus Wrijter, 1352. 63. 64.
Daniel van Dijck, 1312. 14. 18. 20. 23. 28. 30. 33.
Daniel van Dijck Danielſz, 1315.
Dirck de Roovere, 1399.
Elias Pannicida, 1311. 13. 17. 20. 23. 28. 34.
Emondus van Gemert, 1385.
Emondus de Roovere, 1324. 26. 33. 88.
Heer Emondus de Roovere, Ridder, 1366. 68.
Engelbertus Ludinck, 1318.
Engelbertus Ludinck van Dijck, 1357.
Franco van Geeſtel, 1363.
Geraert vander Aa, 1386. 90. 96.
Geraert van Berckel, 1371. 74. 84. 88. 93. 07.
Geraert van Nijnſel, 1305. 6. 25. 28. 29. 35. 36.
Geraert Raet, 1391.
Geraert Roeſemont, 1342.
Geraert Schilder, 1307. 66.
Geraert Schilder de jonghe, 1367.
Geraert Steewech, 1360. 76.
Geraert van Uden, 1318. 74. 90.
Geraert van Vladeracken, 1370. 89.
Geraert Vos, 1337. 38. 53. 59. 60. 63.
Geraert vander Wiel, 1307. 81. 96.
Geraert die Wiſſeler, 1358.
Gerlacus van Keldonck, 1363.
Gerlacus Knoden, 1335.
Giſbertus van Dornen, 1347. 53. 57. 58. 62. 64. 67. 68. 95. 99.
Giſbertus van Dornen de jonghe, 1348.
Giſbertus Liſcop, 1316. 19. 21. 51. 52. 56. 67. 77.
Giſbertus Liſcop de jonghe, 1322. 24. 93.
Giſbertus van Vlochoven, 1378. 87. 99.
Godefridus van Bladel, 1352.
Godefridus Heerkini, 1343.
Godefridus Keyt, 1332.
Godefridus van Roey, 1315.
Godefridus Scquel, of Sceywel, 1340. 44. 46. 56.
Godſcalcus van Bladel, 1300 45 47 51. 56. 65. 73.
Godſcalcus van Bladel de jonghe, 1366.
Godſcalcus Roeſmont, 1338. 41.
Godſcalcus Roeſmont de jonghe, 1342.
Heer Goeſwijnus vander Aa, Ridder, 1387 91. 95.
Heer Goeſwijnus Cock, Ridder, 1317.
Goeſwijnus Model, 1365 70 71. 78.
Goeſwijnus Model Dickbier, 1362.
Goeſwijnus Model vander Donck, 1398.
Goeſwijnus Schywel, 1357. 66.
Goeſwijnus Steenwegh, 1353. 54. 55 57. 78. 85. 89. 99.

Goeſ-

Goeſwijnus Steenwegh de jonghe, 1333.
Heymerick van Dordrecht, 1351. 52.
Heymerick Groy, 1394. 98.
Henricus Cuylt, 1305.
Henricus Dickbier, 1383.
Henricus Dickbier Dircxſz, 1381. 90.
Henricus van Dijck, 1305. 15. 20. 40. 53. (54.
Henrick van Enode, 1320.
Henricus van Erckel, 1337. 40. 41. 45. 51.
Henricus van Erp, 1379.
Henricus van Gemert, 1354.
Henricus van Hees, 1340.
Henricus Kemerlincxs, 1305.
Henricus Knoden, 1375.
Henricus vande Laen, 1338. 41.
Henricus Loze, 1379.
Henricus Merckelini, 1363.
Heer Henricus van Moordrecht, Ridder, 1355. 65.
Henricus van Nijnſel, 1302. 31.
Henricus van Penu, 1360. 61.
Henricus Steewech, 1354.
Henricus Stierkens, 1342. 61.
Henricus van Som, 1302. 6. 13. 16. 21.
Henricus van Uden, 1337. 40. 41. 58. 63.
Hermannus van Endoven, 1343. 50.
Hevicus Raet, 1385.
Hubertus van Gemert, 1390. 97.
Hubertus Steewegh de jonghe, 1333.
Iacobus Coptiten, 1366. 71. 76. 95.
Iacobus Gheraey, 1335.
Iacobus Looze, 1384. 90. 99.
Iacobus Tijt, 1247. 48. 51. 52. 84. 91. 99.
Iacobus vanden Wiel, 1398.
Iacobus Zulicken, 1328. 36. 37. 40.
Ioannes Adekini, 1324. 29. 33.
Ioannes Aertſen Tielkini, 1391.
Ioannes de Auden, 1355. 57. 80. 86.
Ioannes Baldewijnſz, 1367. 80.
Ioannes Baſijn, 1342. 48.
Ioannes van Bruheezen, 1372. 73. 82.
Ioannes Dickbier, 1313. 15. 16. 48.
Ioannes van Dijck, 1381. 88. 92. 98.
Ioannes van Dinther, 1378. 82.
Ioannes van Doerenthem, 1373.
Ioannes van Donthem, 1358. 65.
Ioannes van Dordrecht, 1339. 88. 92. 98.
Ioannes van Erp, 1369. 70. 73. 74. 77. 78. 82. 86. 90. 94.
Ioannes van Erp Leonſz, 1382.
Ioannes van Gemert, 1361. 68. 86. 93.
Ioannes van Geſtel, 1356. 61. 89. 93.
Ioannes van Hees, 1336. 40.
Ioannes van Hees Ianſz, 1344.
Ioannes van Helle, 1344.
Ioannes van Aykenſz, 1326.
Ioannes Knode, 1357.
Ioannes Leonſen, 1379.
Ioannes Lieſcop, 1308. 10. 11. 12. 15. 16.
Ioannes Lijthem, 1346.
Ioannes van Nijnſel, 1385. 87. 91.
Ioannes van Outheuſden, 1375.
Ioannes van Penu, 1396.
Ioannes Scijwel, 1394.
Ioannes Steewegh, 1390.
Ioannes Stragen, 1375. 76. 79.
Ioannes van Stratem, 1369. 70.
Ioannes van Tiel, 1373.
Ioannes Tonde, 1385.
Ioannes Trudo, 1371. 76.
Ioannes van Uden, 1359.
Ioannes van Vladeracken, 1394.
Ioannes van Vlymen, 1349.
Ioannes Voghel, 1360.
Ioannes Vrancken, 1308.
Ioannes Vrancken de jonge, 1312.
Ioannes Vrancken de oude, 1314.
Ioannes Wolfaert, 1399.
Ioannes Wrijter, 1352.
Ioannes Zedewijnen, 1364. 68.
Iordanus Artſz Tielkini, 1389. 93.
Iordanus van Hekelen, 1382.
Laurentius Booden, 1372. 77.
Leoninus van Erp, 1343. 85.
Leoninus van Lanckvelt, 1362. 77. 84.
Leoninus van Lanckvelt de jonghe, 1378.
Lubertus Niger, 1300.
Ludowicus van Boxtel, 1342. 43.
Ludowicus Aelbertſz van Boxtel, 1346. 50. 51.
Ludolphus Pijnappel, 1397.
Marcelius van Os, 1373. 77. 81.
Martinus Berwouts, 1395. 96.
Mattheus Gegell, 1137.

Mattheus van Gestel, 1340.41.44.
Nicolaus de Auden, 1323.28.30.35.36.
Nicolaus van Berckel, 1337.
Nicolaus Cock, Ridder, 1378.
Nicolaus van Megen, 1306.10.15.16.17.20 26.29.35.
Nicolaus Niger, 1320.23.25.27.
Nicolaus van Oerll, 1361.62.73.
Nicolaus Schilder, 1339.66.79.
Nicolaus Spierincx, 1392.
Otto Bilseman, 1364.
Petrus Steewegh, 1309.10.15.16.20.22.26.56.63.
Petrus Steewech Iansz, 1316.
Petrus van Waderle, 1335.46.50.51.54.58.
Ricoldus de Cock, Ridder, 1371.
Rudolphus van Zulicken, 1342.46.52.53.
Rutgerus de Auden, Ridder, 1359.
Rutgerus de Auden, 1347.56.
Rutgerus Steewech, 1320.21.23.24.29.
Symon de Mirabelli, 1356.69.70.78.83.86.87.
Theodoricus Bartholomeussen, 1379.83.84.
Theodoricus Berwarts, 1383.87.94.
Theodoricus Buxsten, 1346.
Theodoricus van Hokelem, 1349.56.63.
Theodoricus Liscop de jonghe, 1380.
Theodoricus de Lu, 1395.
Theodoricus Postel, 1343.49.
Theodoricus Postel Dircxsz, 1350.
Theodoricus de Roovere, Ridder, 1374 77.94.99.
Theodoricus de Roovere, 1386.91.94.95 99.
Theodoricus Ywans, 1367.
Tielman van Son, 1334.
Thomas Meelemans, 1346.59.
Thomas Moleman, 1342.58.
Thomas van Uden, 1307.
Thomas van Walant, 1309.
Vranck van Gestel, 1354.
Walphardus Gijsen, 1369.
Walterus van Bladel, 1324.26.31.
Walterus Coptiten, 1392.
Walterus van Erp, 1369.77.
Walterus Nenne-Soon, 1300.4.6.
Walterus van Oerll, 1326.28.31.45.72.
Wouter van Oekel, 1391.
Wellinus Hille-Soon de jonghe, 1303.12.14.
Wellinus van Neysel, 1335.
Wilhelmus vander Aa, Ridder, 1388.92.
Wilhelmus vander Aa, 1350.
Wilhelmus Adekijni, 1371.
Wilhelmus de Auden, 1374.75.
Wilhelmus Arnoldi Tielkijni, 1370.74.78.83.87.
Wilhelmus van Berckel, 1317.25.27.
Wilhelmus Bilkin, 1366.
Wilhelmus Coptiten, 1339.73.78.84.88.
Wilhelmus van Hees, 1381.
Wilhelmus van Neynsel, 1331.67.
Wilhelmus Schilder, 1372.80.81.82.85.88.89.95.96.
Wilhelmus Tielkijni, 1366.69.78.
Wilhelmus Vrancken, 1354.61.
Wilhelmus Vrancken Iansz, 1361.
Wilhelmus Vrancken Willemsz, 1362.
Ywants van Grama, 1341.98.
Ywants Stijerken, 1382.86.96.

Anno 1400.

ADam Roompot, 1492.
Adam die Lu, 1456.71.77.
Aert Beer, 1401.
Aert Beys, 1499.
Aert Berwout, 1440 47.55.
Aert Berwout Roelofssen, 1454.59.
Aert van Bladel, 1425.
Aert Boest, 1439.
Aert Dickbier, 1407.14.
Aert van Erp van Middegael, 1441.
Aert van Gele Lambrechtsz, 1446.
Aert Gisbertsz van Wetten, 1461.
Aert Groetaert van Os, 1451.
Aert Heym, 1403.8.12.35.43.49.
Aert van Kampen, 1472.79.92.
Aert Kemp Iansz, 1490.

Aert Monnicx, 1416.88.98.
Aert Monnicx Gisbertsz, 1425. 33. 37.
Aert de Roover, 1424. (45.51.
Aert de Roover Boest, 1478.
Aert de Roover vander Porten, 1429.43
Aert Stammelaert Hendricksz, 1461.
Aert Stammelaert van Uden, 1401.6.35
Aert van Vladeracken, 1445. (39.44.
Aert van Vucht, 1487.
Aert van Welhuysen, 1470.
Aert Wolffaert, 1421.28.
Amel van Boechem, 1464.70.74.
Amel vanden Hoevel, 1444.
Antonius Hinckart, 1497.
Antonius Spierinck, 1492.96.
Andries de Lu, 1425.36.50.
Bartholomeus van Meerlam, 1445.
Bartholomeus Spierincx, 1408.27.
Bernaert van Over-Meer, 1482.93.
Berthout die Lu, 1425 38.
Bertram van Heedel Goyaertsz, 1462.
Claes van Beerze, 1436.
Claes van Berckel, 1469.
Claes Hels, 1419. 23.
Claes Loenman, 1420.24.31.54.
Claes Schilder, 1402.9.
Claes Spierinck, 1447.52.58.
Cristiaen Coenen, 1444.52.
Crispijn Becker, 1463.
Crispijn Coenen, 1452.
Daniel van Gewanden, 1468.
Daniel Roesmont, 1402.11.23.42.
Dierck vander Aa, 1456.71.77. (92.
Dierck de Borchgrave, 1471.78.84.88.
Dierck Berwout, 1404.
Dierck van Daenthen, 1431.
Dierck van Haestricht, 1417.21.73.
Dierck vander Hijnden, 1485. 95.
Dierck die Lu, 1405.15 22.30.37.41.48
Dierck die Lu Dircksz, 1418. 26.
Dierck van Merhem, Heere tot Bortel / 1418. 23.
Dierck van Os, 1448.53.61.72.
Dierck Pels, 1494.
Dierck de Roover, 1403.6.7-10.11.18.
Dierck de Roover, Ridder, 1415.19.
Dierck van Wetten, 1465.

Diederick de Beerze, 1459.
Egidius de Geel, 1401. 5.
Egidius Coptiten, 1402. 6.
Emond de Roover, 1401.
Engelbert Luedinck van Uden, 1480. 87.
Engelbert van Uden, 1465 93.
Everaert vanden Water, 1450. 62.
Floris vander Aa, 1408.
Geraert vander Aa, 1403.7.11.13.29 37.
Geraert Batensaen, 1404. 66.
Geraert Bailaert, 1413. 36.
Geraert Beelaerts van Oirschot, 1430.
Geraert van Benck, 1413.28.32.
Geraert van Berckel, 1408.13.52 82.87.
Geraert Boest, 1449. 55.
Geraert van Eyck, 1470. 87.
Geraert Ianssen van Over-Meer, 1493.
Geraert Kuyst, 1473. 86.92.
Geraert Monincx, 1418.
Geraert Schilder, 1413.22.
Geraert Symons, 1465.74.78.
Geraert van Uden, 1400.
Geraert van Vladeracken, 1436. 40. 45. 49.53.57.64.70.77.
Geraert de Wael Gisbertsz, 1427.
Geerlingh van Gent, 1415.
Gerlingh van Gemert, 1413.
Gielis van Geel, 1401.9.
Gisbert vanden Broeck, 1456.
Gilbert van Dooren, 1404.
Gisbert Gijsselen, 1465.
Gisbert Haeck, 1449.74.80.
Gilbert Pels, 1468.76.
Gisbert Roosmont, 1427.60.
Gisbert de Roover, 1424. 42.
Godschalck Roesmont, 1424.29.
Goessen vander Aa, 1402.
Goessen van Beeke, 1453. 77.
Goessen van Brecht, 1483. 89.98.
Goessen van Heesacker, 1458.63.69.74. 79.8 .88 92.96.
Goessen Heym, 1436. 42.46. 50.55.63. 68.
Goessen Steewech, 1400. 4 73.
Goessen Toelinck, 1415. 55 60.
Goeswijn Moidel vande Donck, 1422.
Gojaert Aelsfoirt, 1462.

Gojaert

Gojaert Baljaert, 1464.
Gojaert die Bye, 1495.
Gojaert Boeſt, 1442.46.
Gojaert Cleynael, 1467.
Gojaert Dickbier, 1479.
Gojaert van Dommelen, 1420.26.33.55.
Gojaert van Druetum, 1427.36.43.
Gojaert van Erp, van Middegael, 1428.32
Gojaert van Erp Ianſz, 1438.
Gojaert Grootaert van Os, 1487.91 95.
99.
Gojaert van Lanckvelt, 1453.
Gojaert die Lu, 1425.35.72.
Gojaert van Roye, 1415.20.25.30.41.45
Gojaert Schilder, 1445.52.
Gojaert Smeets, 1420.
Gojaert Swedets, 1481.
Gojaert van Zeelſt, 1419.
Gojaert vanden Boſch, 1488.
Henrick van Arenelt, 1438.
Henrick van Amerſroyen, 1423.
Henrick Becker, 1403.8.12.46.
Henrick van Berck, 1480.
Henrick Berwout, 1439.
Henrick Borchacker, 1419.
Henrick Dickbier, 1413.17.22.34.39.
Henrick Dickbier Gojaertſz, 1403.8.12.
21.29.
Henrick Dickbier Willemſz, 1462.88.
94.
Henrick Eyckenmans, 1493.
Henrick Gyſſelen, 1494.
Henrick Gyſſelen Henrickſz, 1496.
Henrick van Heedel Gojaertſz, 1460.79.
Henrick Heym, 1405.9.13.21.27.58.
83 88.
Henrick die Hoes, 1435.40.53.
Henrick van Keſſel, 1465.76.
Henrick Kuyſt, 1489.99.
Henrick de Leeuw, 1480.85.89.95.
Henrick van Meerendonck, 1459.
Henrick Monincx, 1456.72.84.
Henrick Noeden, 1457.
Henrick Pelgrom, 1480.
Henrick Sanders, 1477.
Henrick Steewech, 1421.
Henrick Stiers, 1429.

Henrick van Uden, 1402.7.12.27.60.75.
(86.
Henrick van Weerthuyſen, 1415.
Heymerick Groye, 1415.
Hermen Coenen, 1472.78.
Hemerus vanden Heuvel, 1475.
Heſſel van Drongelen, 1419.
Huybert van Gemert, 1401.18.
Huybert Hals, 1479.
Huybert Monincx, 1478.84.89.
Iacob van Berck, 1457.
Iacob van Bruheeſen, 1400.
Iacob Coptiten, 1400.10.14.
Iacob van Geel, 1416.
Iacob van Geffen, 1433.
Iacob Groye, 1425.
Iacob vanden Huevel, 1473.
Iacob Monincx, 1415.23.33.38.
Iacob van Neijnſel, 1400.4.9.14.
Iacob Steewegh, 1441.67.
Iacob Tijt, 1404.
Iacob van Vladeracken, 1405.11.17.26.
72.
Iacob vander Wiel, 1406.10.24.28.
Ian vander Aa, Ridder, 1450.67.81.93.
Ian van Achelen, 1490.
Ian de Aerle, 1482.
Ian Aert Tielkens Soon, 1400.
Ian Alaerts. 1493.
Ian van Arckel Pieterſz, 1468.82.90.94.
98. 99.
Ian Back Ridder, 1475.82.86.90.94.98.
Ian Batenſoon, 1431.38.50.
Ian Baljaert, 1413.26.33.39.43.
Ian van Beerze, 1425.29.
Ian van Beeſt, 1401.8.
Ian van Beeſt Giſbertſz, 1431.
Ian van Berckel, 1414.22.
Ian Berwout, 1419. (75.
Ian van Cranendonck Lodewijckſz, 1442.
Ian Dachverlies, 1483.87.
Ian Dickbier, 1411.25.32.
Ian Dickbier Ianſz, 1449.59.
Ian van Dinter, 1402.
Ian van Dordrecht, 1405.9.
Ian vander Duſſen, 1411.16.
Ian van Erp, 1428.
Ian van Erp Aertſz, 1455.64.73.

Jan van Erp Iansz, 1430. 43.
Ian van Gemert, 1407.
Ian Gijsselen, 1460. 66. 75. 99.
Ian Gijsselen Iansz, 1463. 69.
Ian van Haeren, 1486.
Ian vander Hagen, 1420.
Ian van Ham, 1468. 75. 80.
Ian van Heedel, 1450.
Ian van Heedel Goyaerts, 1481. 93. 95.
Ian Heym, 1406 10. 14. 82. 91. 97.
Ian Horkens, 1417.
Ian de Jode, 1407. 42.
Ian Kanapart Iansz, 1474. 82. 90. 96.
Ian Kepken, 1446.
Ian Loenman, 1418. 22. 28. 32. 47. 51.
Ian Loenman Iansz, 1455. 73.
Ian die Lu, 1417.
Ian die Lu Danielsen, 1419.
Ian Millinc, 1484.
Ian Monincx, 1423. 27. 32. 36. 40. 44. 48. 52. 56. 65. 83. 99.
Ian Monincx Iacobsz, 1452. 57. 63. 69, 73. 78.
Ian Monincx Iansz, 1458.
Ian Noyden Henricksz, 1431.
Ian Nollekens, 1433.
Ian van Os, 1475.
Ian van Ouden Willemsz, 1438.
Ian Pels, 1495.
Ian Pijnappel, 1471. 87. 94. 98.
Ian de Roovere, 1421. 42.
Ian Schilder, 1481.
Ian Spirinck, 1435.
Ian Spijcker, 1454. 60. 68.
Ian Spijcker Iansz, 1462. 67.
Ian Steenwech, 1459. 76.
Ian van Vladeracken, 1476. 83. 89. 94. 97.
Ian van Vucht, 1486. 90.
Ian Waerloos, 1443.
Ian Waerloos Iansz, 1453. 61. 76.
Ian Witmerij, 1470.
Ian Wolpharts, 1404.
Ian Aert Tielkens Soon, 1405.
Iorden van Bort, 1490. 98.
Lambert vanden Heesacker, 1496.
Lambert de Wolff, 1497.
Leonijs van Erp, 1410.
Leonijs van Erp Leonijsz, 1437.
Lucas van Erp, 1491. 94.
Lucas van Erp Geerlinghsz, 1418.
Lucas van Erp Iansz, 1405.
Lucas Pieck Iacobsz, 1464.
Ludolff Buck, 1441. 47. 51. 55. 60. 66. 74. 80.
Matthijs Kuyst, 1498.
Matthijs Back, 1431.
Marten Berwout Aertsz, 1454.
Marten van Campen, 1496.
Marten Claes Martens, 1466.
Marten Goevij, 1441. 50.
Marten Monincx Iacobsz, 1441. 51. 58. 66. 70.
Marten Soone Niclaes Notens, 1467.
Marten van Roye, 1454. 59. 67. 71. 77. 83. 87.
Marcelis de Lu, 1416. 23. 27. 34. 38.
Marcelis van Uden, 1447. 61.
Melis van Boechem, 1451.
Melis vanden Heuvel, 1448.
Melis Spirinck, 1403. 12. 27. 34.
Pieter van Arenest, 1457.
Pieter van Beest, 1448.
Pieter van Beest Gojaertsz, 1406. 10. 28. 32. 37. 49.
Pieter Colen, 1478.
Pieter van Dreuten, 1467.
Pieter van Erp, 1434. 38.
Pieter de Iode, 1411. 23.
Pieter Pels, 1471. 83. 88. 92.
Pieter Steenwech, 1417. 31. 54. 57. 62. 75.
Pieter van Vladeracken, 1484. 92.
Raso Raessen, 1494. 97.
Reynier vanden Huevel, 1475. 81.
Reynier Loyen, 1416. 22. 26. 30. 34.
Reynier Loyen Reyniersz, 1442.
Rijcout die Borchgrave, 1443. 66.
Roeloff Berwout, 1412. 24.
Roeloff van Bever, 1449.
Roeloff van Bever Roeloffsz, 1457. 69. 79 91.
Roeloff Dickbier, 1469. 74 83.
Roeloff van Haestricht, 1424. 37.
Roeloff Lonijs, 1414. 30. 35. 39. 44.

Roeloff

Roeloff Schilder, 1444. 48.
Rutger Berwout, 1457.
Rutger van Erp, 1485.
Rutger van Geldrop, 1432. 47.
Simon van Geel, 1429. 57. 63. 67. 72. 78. 85.
Simon van Haeſtricht, 1454.
Simon de Hoeſt, 1446. 54. 62. 68.
Theodorus van Os, 1434.
Tielman van Dooren, 1434. 39.
Tielman Pieckenet, 1461. 68.
Willem vander Aa, 1412. 30. 35. 40.
Willem vander Aa, Ridder, 1401.
Willem van Achelen, 1497.
Willem Aert Tielkens Soon, 1416.
Willem van Bochoven, 1471. 86. 91. 96.
Willem vanden Boſch, 1469. 86. 90. 95. 99.
Willem Brandt die Roover, 1415. 21. 31.
Willem Broeder, 1402. 9.
Willem Dickbier, 1437.
Willem Dickbier Hendrickſz, 1444.
Willem Dickbier Ianſz, 1437. 43. 47. 51.
Willem van Gent, Ridder, 1418. 24.
Willem van Gent, 1452. 58. 65. 70. 76. 81. 84. 85.
Willem Haegens, 1491.
Willem van Haeſtricht, 1482.
Willem de Iode, 1443.
Willem Loyen, 1435.
Willem Loyer, 1440.
Willem Ludincx, 1477. 89.
Willem Monincx Ianſz, 1470. 80.
Willem Pickenet, 1466. 76. 85.
Willem Reeuwe, 1424. 33.
Willem Schilder, 1449.
Willem Steewegh, 1473. 81. 85.
Willem van Wijck, 1461.
Wouter van Beerze, 1463.
Wouter vanden Broeck, 1473.
Wouter Colen Soon van Oirle, 1420.
Wouter Coptiten, 1403.
Wouter Pijnappel, 1450.
Wouter van Vucht, 1448. 53. 58. 98.
Yewaen Kuyſt, 1491. 97.
Yewaen Stierken, 1400. 6. 10. 14.
Ygrom van Achelen, 1494.
Zybrecht van Hoculem, 1407. 16. 20. 26.

Anno 1500.

Adriaen Segers Adriaenſz, 1598.
Aelbert van Berckel, 1512. 32.
Aelbert van Deventer, 1531. 37.
Aelbert van Maren, 1516.
Aert Beys, 1525.
Aert van Brecht, 1579.
Aert van Breugel, 1576. 77. 82. 83. 86. 89. 90. 97.
Aert van Campen, 1556. 59. 62. 65. 68. 69. 70.
Aert Heym, 1526. 39. 42. 93. 99.
Aert Monincx Goyaertſz, 1527.
Aert Monincx Martenſz, 1504. 5. 9. 19 22.
Aert Pauweeter, 1501. 10.
Andries van Ludick, 1583. 85. 89.
Anthonis Beelaerts van Oirſchot, 1527. 28.
Anthonis van Achelen, 1524. 30.
Arien van Eyndthoudts, 1529. 30. 33 39. 43. 44. 47. 52.
Bartholomeus Loeff, 1545. 48. 51. 52. 55. 56. 59. 60. 63. 66. 67. 68. 69. 71.
Bernaert vander Ameyden, 1584.
Chriſtophorus Spirincks, 1565.
Claes van Bochoven, 1511. 16. 26.
Claes vander Stegen, 1532. 43.
Claes Spirinckx, 1514. 18.
Claes van Tulden, 1583. 88. 89. 92. 93. 96. 97.
Claes van Vladeracken, 1566. 67. 74. 75.
Corſtiaen Coenen, 1505. 15. 20.
Davidt Everſwijn, 1597.
Dierck Aertſz, 1564. 78.
Dierck Aert Dierckſz, 1555.
Dierck die Borchgrave, 1500. 4. 12.
Dierck die Borchgrave Dierckſz, 1513. 21. 24. 25. 28. 31.

Dierck Gojaertsz vande Mereven, 1537.
Dierck van Hijnden, 1501.
Dierck van Os Iansz, 1523. 35.
Dierck van Vechel, 1574. 75. 79. 80.83. 84.88.89.92.95.98.
Dierck van Wijck, 1555.
Evert Berwouts, 1566.68.69.70.71.72. 73.79.81.82.85.
Evert die Borchgrave, 1587. 91. 94.
Evert van Dooren, 1508. 16.
Evert vanden Water, 1523. 27. 31. 34. 35.41.44.45.48.
Frans van Balen, 1538.39.42.43.46.47. 50.53.54.57.58.61.62.65.66.67.
Frans Bardoul, 1597.
Frans Boogaert, 1532.37.38.48.52.56. 57. 60.
Frans vander Cammen, 1527.49.
Frans van Hanenberch, 1549 63.68.69. 70.
Frans Henricksz van Gestel, 1586.90.
Frans Pelgrom, 1536.
Frans Toelinck, 1501.12.16.20.23.26.
Geraert van Berckel. 1502.19.24.43.
Geraert van Berckel Iansz, 1532.32.36.
Geraert vande Berge, 1584.89.95.98.99.
Geraert van Bruggen, 1509.
Geraert Colen, 1507. 13.
Geraert van Deventer, 1578.
Geraert Kuysten, 1500.4.8.
Geraert Michiels, 1537.
Geraert Pels, 1564.
Geraert van Santvoirt, 1515.
Geraert van Tulden, 1590.
Geraert van Vladeracken, Ridder/ Heere tot Gessen/ 1530.33.39. 42. 47. 54. 58.61.62.65.
Geraert van Wijck, 1510.
Gerlinck de Roover, 1503.10.17.21.
Gielis de Borchgrave, 1568.69.70.
Gielis van Heedel, 1550.
Mr. Gisbert Heym, 1533.40. 71.72.73.
Gisbert Heym, 1536.37. 56. 60.61. 65. 66. 67.71.72.73.
Gisbert Pels, 1525.29.40.46.57.58.64.
Gisbert vander Stegen, 1566.89.92.93. 96.97.

Goessen van Brecht, 1502.7.11.15.
Goessen van Brecht Iansz, 1544.48. 51. 54.57.63.83.84.90.
Goessen vanden Broeck, 1506.
Goessen van Hedel, 1553.
Goessen van Heesacker, 1501.
Goessen Pijnappel, 1556.59.62.
Goessen vander Stegen, 1522.25.28.29. 33.34.37.38.41.42.45.46.49. 50.53. 54.57.58.
Gojaert van Engelandt, 1584.87.88.91. 94.97.98.
Gojaert van Haestricht, 1562.
Gojaert de Ieger, 1541.
Gojaert Lambertsz van Enckevoirt. 1554. 57.60.63.66.67.71.72.73.78. 79. 82. 85.86.87.88.89.90.
Gojaert Loeff, 1561. 64. 68.69.70.74. 75.76.77.80.81.84.86.87.88. 91.92. 95. 96. 99.
Gojaert van Middegael, 1518. 29.
Gojaert Symonsz, 1509. 22. 25. 26. 31. 34.35.39.40.
Gojaert van Vechel, 1547.48.55.56.59. 60.63.64.
Gojaert van Vlierden, 1579.93.97.
Gregorius vander Meer. 1580.84.85.88. 93.94.98.
Herman van Heumen, 1583. 90.91.94. 95.98.99.
Herman Pelgrom. 1588.91.95.
Henrick van Achelen, 1527.
Henrick Bartholomus van Elsvoirt, 1598.
Henrick Bloeymans, 1546.50.51.54.55. 58.59.62.63.66.67.74.75.78.79.83.
Henrick van Broeckhoven, 1511.27.
Henrick van Broeckhoven, 1571.72.73. 81.85. 87.
Henrick Dachverlies, 1515.30.31.35.
Henrick van Deventer, 1525.28.35.41. 42.
Henrick Eyckmans, 1517.
Henrick van Eyndthouts, 1535. 38.45. 50.51.54.57.60.61.64.65.74.
Henrick van Eyck, 1530.
Henricus Fransz van Gestel, 1585.88. 91.94.95.98.99.

Henrick Heeren, 1571.72.73.82.83.
Henrick die Heusch, 1540.58.
Henrick de Hont de Oude, 1589.
Henrick van Hoorenbeeck, 1596.99.
Henrick Kemp, 1539.
Henrick Kuylten, 1503.12.20.26.
Henrick Kuysten Geraertsz, 1515.23.30.
28.42.46.49.50 53.
Henrick Loeff, 1535.
Henrick Loonman, 1542.
Henrick die Lu, 1500.4.13.
Henrick Massereel, 1524.
Henrick Pelgrom Dircxsz, 1513.19.23.
26.27.30 35.36.
Henrick van Staeckenbroeck, 1561.81.
Henrick van Uden, 1505.9 13.
Hercules Eyngen, alias Keystergaete,
1538.
Herman van Deventer, 1519.21.25.26.
29 30.33.34.38 39.48.
Herman van Heumen, 1587.94.98 99.
Herman Rombouts, 1582.
Hieronimus Benedicti, 1584. Maer
wiert afgeset / om dat het geenen ge-
booren Brabander en was.
Huybrecht van Loon, 1551 56.
Iacob Balen, 1587.90.91.94.97.98.
Iacob Coelen, 1531 41.
Iacob vander Cammen, 1577.80.83.
Iacob Craen, 1579.
Iacob van Heedel Dircksz, 1529.
Ian Back, Ridder, 1502.7.
Ian van Berckel, 1500 9 12.17 21.
Ian van Bever, 1508 24 27.
Ian Bloeyman, 1592.
Ian van Brecht, 1523 26.29 91.94.
Ian v. Brecht, Ridder, 1554.58.
Ian die Borchgrave, 1581 84 85.90.
Ian van Breugel Willemsz, 1520. 37.
Ian van Campen, 1532 87
Ian van Erp, 1504 12 18 19.23.
Ian van Erp van Beerze, 1515 26 27.30.
31. 34.
Ian van Erp Iansz, 1549
Ian van Erp Lucasz, 1517.
Ian Geck, 1507
Ian Gijsselen Iansz, 1503.
Ian van Guntersllaer, 1514.18.22.
Ian van Hedel, 1563. 66.67 68.69 70.
76.77 81 82.
Ian Heym, 1502.68.69 70 78.79.83.
86 87.
Ian de Ieger, 1591.
Ian Kanepaert Iansz, 1500.5 9.
Ian Kemp Iansz, 1505.
Ian van Lieberghen, 1557.60.63.
Ian Monincx, 1578.
Ian Monincx Iansz, 1503 10.16.20.45.51
Ian Pijnappel Iansz, 1531. 51.
Ian Pijnappel Willemsz, 1541.
Ian van Ravenschot, 1521 44.
Ian vander Stegen, 1526 35. 44 52.55.
59.65.68.69 70 71.73.74.75 76 77.
85. 88.
Ian vander Stegen Iansz, 1576.77.78.
Ian vander Stegen Goessensz, 1562.65.
Ian van Vladeracken, Heere van Geffen/
1501 6 11 15.19 22.25.28.29.
Ian van Vladeracken Aertsz, 1520.
Ian vande Water, 1552.59.64.
Ian Willemsz Zyberts, 1595.
Ian van Wijngaert, 1521.
Ian van Wijngaert, Ridder, 1545 46.
Ian de Wolff, 1534. 41. 44. 47.
Iasper van Eyck, 1563.64.
Ieronymus Wijnants, 1550.64.76.77.
78.82 90 93.
Ioost de Auden, 1576.77.
Iorden van Boort, 1503 8.16.
Lambert Boogaert, 1501 5 13 17 21.
Lambert vanden Broeck, 1507. 20. 29.
34 38.
Lambert van Heesacker, 1511.
Lambert vanden Larschot, 1522.
Lambert Millinck, 1502 6.10.17.
Lambert Remmens, 1583.93 94.
Lambert de Wolff; 1506.
Laurens Pelgrom, 1546 50.54.
Lenaert Vos, 1592.
Lodewijck vander Lijnden, 1553.
Lucas van Erp, 1503 11
Marten van Campen, 1504.8 12 16.20.
Marten van Elmpt, 1500.
Marten Geraerts, 1576. 77.

Marten die Greve, 1540.41.44.45.51.
52.
Marten Moins, 1574.75.91.92.
Matthijs Brugemans, 1501.
Matthijs Kuysten, 1507.14.
Matthijs vander Meer, 1592.95.96.
Matthijs Stooters Lambertsz, 1511.25.
28.32.36.37.40.
Marcelis Heymans, 1534 40.43.47.
Otto Back, 1505.
Paulus Raessen, 1539.48.49 53.
Paulus Wynants, 1574.75.76.79.80.
86.87.
Pieter van Baelen, 1533.
Pieter die Borchgrave, 1502.14 18.
44.
Pieter van Broeckhoven, 1598.
Pieter van Hijnden, 1518.
Pieter van Os, 1552.53.56.57.
Pieter Pelgrom, 1594.97.
Pieter Toelinck, 1514.
Philips van Brecht, 1596.99.
Philips Sanders, 1508.
Raso Raessen, 1502.6.10.14.18.
Reynier Everswijn, 1578.
Reynier de Haes, 1593.
Roeloff Aertsz de Becker, 1580 81.83.
87.
Roeloff van Bever, 1550.53.58.61.
Roeloff vanden Broeck Claessen, 1501.
10.17.
Roeloff van Eyck, 1536.42.43.46.49.
52.53.56.60.71.72.73.
Roeloff van Loeneman, 1587.
Roeloff Noppen, 1512.

Rutger van Berckel, 1534.43.47.61.71.
72.73.74.
Rutger van Broeckhoven, 1595.
Rutger van Griensven, 1539.96.
Seger Adriaensz, 1558.61.64 65.68.69.
70.74.75.76.77.80.85.86.89.92.
Seger Ian Gojaertsz van Heedel, 1522.
Symon Wagemans, 1596.
Vranck van Langel, 1504.
Walraven van Erp, 1533.36.40.41.44.
45.66 67.74.75.80.
Walraven van Erp den Ouden, 1524.
Walraven van Erp Walravensz. 1562.86.
Willem van Achelen, 1508.22.60.
Willem die Borchgrave, 1543 46.49.52.
55.58.59.62.65.68.69.70.80.
Willem vanden Bosch, 1503.7.
Willem van Erp, 1551.81.85.86.
Willem van Haestricht, 1528.
Willem van Lier, 1578.
Willem Monincx, 1576.77.
Willem Oliviers, 1595.99.
Willem van Os, 1519.24.25.28.31.
32.35.36.39.40.43.44.
Willem van Os, Ridder. 1547.48.51.
54.55.
Willem Pijnappel, 1518 27.28.32.33.
36.40.45.48.
Willem van Reys, 1582.86.87.
Wouter van Achelen, 1542.49.55.58.
62 63.
Wouter Dachverlies, 1521.
Wouter Pijnappel, 1581.
Wouter Schellekens, 1589.
Yewaen Kuysten, 1501.6.

Anno 1600. tot 1629.

ADriaen Segersz, 1601.4.7.
Aelbert van Breugel, 1611.14.15.
18.23.26.
Aelbert van Dungen, 1616.19.22.23.
26.27
Aert van Boecop, 1624.28.
Aert van Breugel, 1600.3. (27.
Aert van Broeckhoven, 1609 15.20.24.
Aert Heym, 1602.

Aert Monincx, 1614.
Anthonis Pijnappel, 1603.11.15.
Bartholomeus Loeff vander Sloot, 1605.
6.16.23.
Bertholt Wiffliet, 1622.
Corstiaen van Broeckhoven, 1607.
Davidt van Everswijn, 1600.4.5.6.9.
Dierck van Asperen, 1626.
Dierck van Tulden, 1618.

Dierck

Dierck van Vechel, 1601. 6. 7. 25.
Evert die Borchgrave, 1602. 3.
Frans Bardoul, 1600. 1.
Geraert vanden Berge, 1602. 5. 6. 9. 14.
Geraert van Broeckhoven, 1610. 18. 19. 22. 23. 26.
Geraert van Hoorenbeeck, 1610. 15. 16. 21. 24. 25.
Geraert van Zomeren, 1604. 7. 13. 17. 25. 26.
Gojaert van Engelandt, 1601. 2. 5. 6.
Gojaert van Herlaer, 1625. 28.
Gojaert die Ieger, 1609. 12. 13. 16. 20. 21. 24.
Gojaert Loeff, 1600 3.
Gojaert Loeff vander Sloot, 1609. 12. 15. 18. 19. 22. 27. 28.
Gojaert van Vlierden, 1602. 2.
Gregorius vander Meer, 1601.
Henrick van Broeckhoven, 1602.
Henrick Franſz van Geſtel, 1603. 4. 7. 8. 11. 12. 15. 16. 19. 20. 23. 24. 28.
Henrick van Hoorenbeeck, 1600.
Henrick van Huemen, 1608. 12.
Henrick van Zoerendonck, 1625. 28.
Herman van Huemen, 1602. 7. 10. 11. 14. 15.
Herman Pelgrom, 1621. 22.
Iacob van Baelen, 1601. 4. 5. 6. 9. 10. 13. 14. 17. 18. 21.
Iacob van Breugel, 1608. 12. 13.
Iacob vander Cammen, 1608. 12.
Iacob de Cock, 1615. 18.
Iacob de Cock de jonge, 1617. 20. 27. 28.
Iacob Vercuylen, 1613. 16. 17. 20. 23. 28.
Ian Bardoul, 1605. 6. 7. 10. 11. 16. 19.
Ian vanden Boſſche, 1626.
Ian van Breugel, 1602. 8. 9. 12 13. 16. 17. 20. 1 24. 25.
Ian Ianſz vande Ven, 1622. 26.
Ian vanden Leemput, 1621. 24.
Ian Pelgrom, 1621 27.
Ian vander Stegen, 1621 25.
Ian van Tulden, 1608. 11. 14.
Ian vanden Velde, 1608. 12. 16. 19 20. 23. 27.
Lambert Remmens, 1601. 5 6. 13. 18.
Laureyns Ianſſen de Leeuw, 1623. 28.
Lenaert de Vos, 1600.
Marten van Wermont, 1614. 17. 20.
Michiel die Burchgrave, 1617. 20.
Nicolaes Ianſſen Donckers, 1625.
Nicolaes van Tulden, 1600. 1. 4. 7. 10.
Pieter vanden Berge, 1627.
Pieter van Geſtel Hendricxſz, 1605. 6. 9. 10. 13. 14. 17. 18. 21. 22. 26. 27.
Pieter Pelgrom, 1600. 3. 4. 8. 9. 12.
Robbert van Voiren, 1609. 19. 22. 25. 28.
Rombout Romboutſz, 1618. 21.
Rutger van Broeckhoven Pieterſz, 1604. 8. 11. 14.
Rutger van Grienſven, 1601. 4. 7. 8. 11. 15. 19. 22. 25. 26.
Seger Segerſz Adriaenſz, 1610. 13.
Simon Wagemans, 1603. 7.
Tielman Ianſz, 1613. 17.
Willem Abſlons, 1619. 23. 24.
Willem van Delft, 1600. 3. 4.
Willem van Doyenbraeck, 1604. 24. 27.
Willem Oliviers, 1611. 12.

Naer de Reductie.

Anno 1629.

Henrick Kuyſten.
Robbert van Voiren.
Ian Pelgrom.
Ioris van Bernage.
Gijſbert Pieck van Thienhoven.
David Sweerts de Weert.
Herman de Bittere.
Cornelis Baccaert.
Ian vander Meulen.

Anno 1630.

Is de voorighe Schepenſtoel ghecontinueert.

Anno 1631.

Henrick Kuyſten.
Ioris van Bernage.
Adriaen Ploos van Amſtel.
Iſaack vanden Graef.
Ian Pierlinck.

Ian Vloots.
Paulus Pels.
Daniel van Hamel.
Cornelis van Cuyck.

Anno 1632.

Daniel van Hamel.
Ian Vloots.
Henrick van Casteren.
Marten van Hoorenbeeck.
Robbert van Beveren.
Elbert le Lion.
Gijsbert Kuysten.
Hans van Oort.
Henrick van Vladeracken.

Anno 1633.

Elbert le Lion.
Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Iohan Pelgrom.
Iohan vander Meulen.
Anthonis van Outheusden.
Henrick van Casteren.
Carel van Vladeracken vanden Emer.
Carel van Vlierden.
Cornelis van Meerendonck.

Anno 1634.

Ioris van Bernage.
Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Anthonis van Outheusden.
Adriaen Ploos van Amstel.
Robbert van Voiren.
Isaack Govaertsen vanden Graef.
Cornelis van Cuyck.
Iacob van Landschot.
Nicolaes Wijtmans.

Anno 1635.

Ioris van Bernage.
Iacob van Landschot.
Andries du Fresne.
Henrick Kuysten.
Abel Cats.
Henrick Vladeracken.
Iohan van Noort.
Willem Henricksz van Houten.
Rutger Tullekens.

Anno 1636.

Elbert le Lion.
Andries de Fresne.
Henrick Kuysten.
Carel van Vlierden.
Cornelis Baccaert.
Carel van Vladeracken vanden Emer.
Iohan vander Meulen.
David vanden Bossche.
Cornelis van Meerendonck.

Anno 1637.

Elbert le Lion.
Cornelis Baccaert.
Adriaen Ploos van Amstel.
Cornelis van Cuyck.
Otto Copes.
Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Nicolaes Wijtmants.
Gerard Tielmans.
Iohan vanden Bergh. (President.
David vanden Bossche, in plaets van den
Elbert le Lion, die stierf.

Anno 1638.

Adriaen Ploos van Amstel.
Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Ioris van Bernage.
Rutger Tullekens.
Iohan van Noort.
Anthonis van Outheusden.
Willem Hendricksz van Houten.
Iohan Vloots.
Hans Strick.

Anno 1639.

Ioris van Bernage.
Anthonis van Outheusden.
Henrick Kuysten.
Iohan Donckers.
Dirck van Hoorn.
Henrick Tielmans.
Matthijs Brulle.
Gillis van Brussel.
Lambrecht Ygrims Pottey.

Anno 1640.

Henrick Kuysten.
Iohan Donckers.
Cornelis van Cuyck.
David vanden Bosch.
Otto Copes.
Gerart Tielmans.
Iohan vanden Bergh.

Dirck van Cattenbergh.
Laurens van s' Gravesande.

Anno 1641.

Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Otto Copes.
David vanden Bosch.
Iohan Gans.
Adriaen Ploos.
Rutger Tullekens.
Willem Hendrickſz van Houten.
Gijsbert Kuysten.
Iohan Pelgrom.

Anno 1642.

De vorige Schepenen met den anderen/hebbende Officie ofte Dienst van dese Stadt / die jaerlijcx met de Wet vernieuwt worden/zijn voor dit jaer ghecontinueert gewoꝛden.

Anno 1643.

Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Henrick Kuysten.
Adriaen Ploos van Amstel.
Geraert Tielmans.
Iohan van den Bergh.
Matthijs Brulle.
Lambert Ygroms Pottey.
Dirck van Cattenbergh.
Laurens van s'Gravesande.

Anno 1644.

Henrick Kuysten.
Iohan vanden Bergh.
Iohan van Noort.
Iohan Strick.
Henrick Tielmans.
Gillis van Brussel.
Laurens van Berckel.
Iohan van Zutphen.
Gijsbrecht van Hamel.

Anno 1645.

Rutger Tullekens.
Iohan Strick.
Laurens van Berckel.
Willem Hendrickſz van Houten.
David vanden Bosch.
Iohan Donckers.
Goyaert van Casteren.
Pieter Lus.
I. vander Horst.

Willem Wylich, voor Iohan Strick, die stierf.

Anno 1646.

Dirck van Cattenbergh.
Pieter Lus.
Willem Wylich.
Lazarus van Zonst.
Geraert Tielmans.
Matthijs Brulle.
Laurens van s'Gravesande.
Huybert van Berckel.
Hieronymus van Tulden.

Anno 1647.

Dirck van Cattenbergh.
Laurens van s' Gravesande.
Gijsbert Pieck van Thienhoven.
Iohan Gans.
Gijsbert Kuysten.
Gijsbert van Hamel.
Pieter Schuyl van Walhoorn.
Iacob Fierlans.
Henrick Vloots.

Anno 1648.

Iohan Gans.
Pieter Schuyl van Walhoorn.
Iacob van Casteren.
David vanden Bosch.
Laurens van Berckel.
Geraert Hamel.
Aert van Coenen.
Thomas van Roye.
Iacob Focanus.

Anno 1649.

Is de vorighe Schepenstoel ghecontinueert.

Anno 1650.

Iacob van Casteren.
Iacob Focanus.
Pieter Lus.
Willem Hendrickſz van Houten.
Gillis van Brussel.
Hendrick Tielmans.
Matthijs Brull.
Gijsbert Kuysten.
Huybert van Berckel.

Anno 1651.

Is de vorighe Schepenstoel ghecontinueert.

Anno 1652.
Pieter Lus.
Gijsbert Kuysten.
Iohan Gans.
Laurens van s'Gravesande.
Govaert van Casteren.
Pieter Schuyl van Walhoorn.
Iohan Coenen.
Cornelis Cuchlinus.
Arnold van Thienen.

Anno 1653.
Pieter Schuyl van Walhoorn.
Iustus Versterre.
Iohan van Zutphen.
Geraert Hamel gesept Bruynincx.
Iohan Ruysch.
Steven Vermeer.
Iohan Davidts van Oerle.
Iohan Schoock.
Francoys Focanus.

Anno 1654.
Iacob van Casteren.
Geraert van Hamel Bruynincx.
Steven Vermeer.
Iohan vanden Bergh.
Iohan vander Horst.
Huybert van Berckel.
Iacob Focanus.
Reynier Templaer.
Iacob Ferdinand Sweerts.

Anno 1655.
Iacob van Casteren.
Iacob Focanus.
Gijsbrecht Kuysten.
Laurens van s'Gravesande.
Ioost Aertsen de Canter.
Ioost Nagel.
Abraham Graswinckel.
Iohan Daesdonck.
Daniel Wichelhuysen.

Anno 1656.
Pieter Lus.
Laurens van s'Gravesande.
Ioost Nagel.
Willem Hendricksz van Houten.
Goyaert van Casteren.
Cornelis Cuchlinus.
Iustus Versterre.
Francois Focanus.
Martin Christiaen Sweerts.

Anno 1657.
Pieter Lus.
Francoys Focanus.
Iohan van Zutphen.
Huybrecht van Berckel.
Pieter Schuyl van Walhoorn.
Geraert van Hamel Bruynincx.
Iohan Schoock.
Pieter van Teffelen.
Florentius Schuylius.

Anno 1658.
Gijsbrecht Kuysten.
Huybrecht van Berckel.
Geraert van Hamel Bruynincx.
Iacob van Casteren.
Iacob Ferdinand Sweerts.
Herman Cuchlinus.
Cornelis Gans.
Rutger Tullekens.
Iohan Francois Balbiaen.

Anno 1659.
Gijsbrecht Kuysten.
Iacob Ferdinand Sweerts.
Laurens van s' Gravesande.
Laurens van Berckel.
Steven Vermeer.
Henrick Schrieck.
Francoys Bruynincx.
Iohan Hamel.
Daniel vander Meulen.

Anno 1660.
Pieter Lus.
Laurens van s' Gravesande.
Iohan Hamel.
Gijsbert Hamel.
Cornelis Cuchlinus.
Ian Davids van Oerle.
Ioost Aerts de Canter.
Martin Christiaen Sweerts.
Pieter van Teffelen.

Anno 1661.
Martin Christiaen Sweerts.
Cornelis Cuchlinus.
Iohan vander Horst.

Arnold

Arnold van Thienen.
Francoys Focanus.
Reynier Templaer.
Iooſt Nagel.
Abraham Graſwinckel.
Nicolaes Lobel.

Anno 1662.

Iacob Ferdinand Sweerts.
Arnold van Thienen.
Nicolaes Lobel.
Iacob van Caſteren.
Laureyns van Berckel.
Iohan van Zutphen.
Iohan Francoys Balbiaen.
Francoys Bruyninx.
Daniel vander Meulen.

Anno 1663.

Iacob Ferdinand Sweerts.
Daniel vander Meulen.
Willem Hendrickſz van Houten.
Iohan Daeſdonck.
Pieter van Teffelen.
Herman Cuchlinus.
Rutger Tullekens.
Hendrick Schrieck.
Herman van Breugel.

Anno 1664.

Iacobus Focanus.
Pieter van Teffelen.
Hendrick Schrieck.
Gerard Tielmans van Breugel.
Laurens van s' Graveſande.
Gijſbrecht van Hamel.
Goyaert van Caſteren.
Cornelis Cuchlinus.
Iooſt Aertſſen de Canter.

Anno 1665.

Iacobus Focanus.
Laurens van s' Graveſande.
Iohan Donckers.
Iohan van Zutphen.
Iohan Davids van Oerle.
Martin Chriſtiaen Sweerts.
Iohan Francoys Balbiaen.
Francoys Bruyninx.
Arnoldus Tullekens.

Anno 1666.

Iohan Hamel.
Iohan van Zutphen.
Aſſuerus Tullekens.
Arnold van Thienen.
Daniel Wichelhuyſen.
Herman Cuchlinus.
Daniel vander Meulen.
Rogier van Leefdael.
Quirinus Zonſt.

Anno 1667.

Pieter Lus.
Arnold van Thienen.
Daniel vander Meulen.
Gerard Tielmans van Breugel.
Gijſbrecht van Hamel.
Iacob Ferdinand Sweerts.
Iooſt Aertſſen de Canter.
Pieter van Teffelen.
Iohan van Blotenburgh.

Anno 1668.

Pieter Lus.
Pieter van Teffelen.
Gijſbrecht Pieck van Thienhoven.
Willem Hendrickſz van Houten.
Cornelis Cuchlinus.
Iohan Davids van Oerle.
Iohan Francoys Balbiaen.
Francoys Bruyninx.
Iacob Sybert van Sybrugh.

Anno 1669.

'T 17. Hooft-stuck.

I. Geswoorens.
II. Raden.
III. Dekens.
IV. Des Stadts van den Bossche groote Regeringe.
V. Bysondere bedieningen hier ingevoert.

I. Als de Schepenen haren tijdt uytghedient hebben / soo zijn de selve jaers daer aen Gheswoozen.

Hertogh Ian de 3. van dien name Hertoge van Brabandt heeft de Stadt van den Bossche in eenen open brief dese caerte ghegheven / raeckende de Gheswoorens/ inden maent van Junius/ des jaers 1344.

Ian by der gratien Godts &c. maken cont ende kennelijck allen den ghenen die dese letteren sien of hoozen lesen. Want onse Stadt vanden Bosch ons geconsenteert heeft / ende over ghegheven met haeren vryen wille / dat wy moghen setten seven Schepenen / ende seven Geswozen / die ons orberlijck ende goet duncken in onse voorsz. Stadt vanden Bosch van jaer te jaer / ende seven die Geswozen die ghe- seten hebben ende gheweest sijn Sinte Remeys-Misse doemen schreef ons Heeren jaer duysent drie hondert dertich ende ses/tot huyden toe in desen dach in onse voorsz. Stadt vanden Bosch gheralengieert hadden/alsoo dat sy in dien saken teghen ons recht ghedaen souden hebben / of in eenigher andere manieren / daerom verclae- ren wy hen dat punt als vande Geswozen / die geseten hebben ende gheweest zijn / ende gheven onse voorsz. Stadt voir een eeweiijcke recht voir ons ende voir ons oir eewelijck dienende / dat die Schepenen die wy setten sullen voert meer in onse Stadt voorsz. ten tijden als wijse schuldigh sijn te setten haers Schependoms sullen afgaen / blijven sullen Gheswozen dat naeste jaer volghende/ende alle die an- der Schepen die wy daer setten sullen alsoo voert aen van jaer te jaer mermeer als sy afgaen haers Schependoms / sullen Geswozens blijven dat naeste jaer vol- ghende/ ende als ons voorsz. Stadt Geswozen sal van doen hebben in eenigher sa- ken van rade of dade / dat die Geswozen van onse Stadt sullen raden ende doen haer beste opten eedt die sy deden doen sy Schepenen ghemaeckt waren voort wat ghedaen of gemaeckt is by den Schepen / Geswozen / borsdraghers / Dekenen vanden Ambachten / ende by allen den ghenen die in regiment of in officien ghe- weest hebben onser voorsz. Stadt vanden Bosch sijnder Sinte Lambrechts avont doemen schreef duysent drie hondert ses ende dertigh tot opten dach van huyden wy loven ende confirmeren ende prijsen / ende hebben sy yet daer integhens ons mis- daen/ daer af schelden wijse quyt voir ons/ende voir ons oir/ ende voir ons erfghe- namen tot eewelicken daghen/ behoudelijck oock onse voorsz. Stadt allen haer vry- heden / privilegien ende caerten / die sy van ons heeft oft van onsen voirouderen / de welcke wy willen dat vast ende ghestadich blijven in haer macht ende virtuyt tot eewelicken daghen sonder breken / ende sonder subtylheydt ende arghelist daer teghen te sucken in enigher manieren.

II. Als de afghegaen Schepenen / noch een jaer daer aen Geswozens zijn gheweest / ende dat jaer als Geswozens uytghedient hebben / dan soo worden sy

Raden/

Raden/ende blijven voorts haer leven langh Raden / soo sy niet wederom tot Schepenen ghenomen worden.

III. Dekens worden hier ghenomen voor de Dekens vande Ambachts-gilden.

Hertoghe Antonis van Burgongien ende Brabandt heeft den 22. December des jaers 1408. verordonneert / dat de Schepens ende Geswoorens/ of het meestendeel der selver / de weet aen allen ghedaen zijnde/alle jaers/inden aenvangh van de bedieninghe van de nieuwe Schepens / als die oude Dekens afgaen/nieuwe Dekens kiesen sullen met den Schoutheth / onder den eedt / ende soodanighen die sy naer het best begrijp van haer vijff sinnen houden de bequaemste / nuttichste ende nodichste mannen te wesen voor den Prince ende de Stadt / die de Schouteth sal be-eedighen ter maninghe der Schepenen.

Item/dat de Dekens van yder Ambacht op het afgaen van sijn bedieninghe gehouden sal sijn schriftelijck aen de Schepens over te leveren de namen der ghener die sy oordeelen de weerdighste ende nuttighste mannen te wesen / in de Stadt ghebooren ende ghedoopt / ende wie voor dese Dekens in elck Gilde gheweest zijn/ leden zijnde van de Gilden.

Wt desen sullen de Schepenen Dekens nemen/naer dat sy het goet sullen vinden.

Item/ dat die eens tot Dekens zijn genomen / ende haren tijdt uyt-ghedient hebben / eerst naer volcomen drie jaren wederom tot Dekens moghen genomen worden.

IV. Het is door langheydt van tijden in ghebruyck ghekomen / ende daer nae door verscheyde Privilegien/Statuten ende Ordonnantien bevestight / datter drie Leden van des Stadts Regeringhe zijn / die verhandelen de saecken van staet ende Politie het ghemeene beste raeckende / staen toe de beden by den Prince van den Landen versocht / stellen in Accysen ende schattinghen / ende ordre om die te innen / maecken ende onderhouden de muyren/ dijcken / brugghen / poorten ende straten/ende stellen ordre op des Stadts incomen/ op dat daer uyt 's Stadts lasten ende schulden connen betaelt worden.

Inden jaere 1494. den 22. December is by den Keyser Maximiliaen verleent ende gegeven eene Ordonnantie den Burgheren van den Bossche met den President die doen waren / ende namaels sullen sijn inden Raede der Stadt / het voorspreecken ende de eerste opinie in alle saecken sullen hebben / ende dat den President/ als het noot is / met eenen dienaer vander groender roeden sal moghen vergaderen/ende als hy uytter Stadt soude wesen / ofte met sieckten bevaen sijnde/ dat hy dan in dien ghevalle twee Schepens in sijn plaetse sal moghen setten.

De Schepens ende de Gheswoorens maecken het eerste lidt van des Stadts regeringhe.

De Raden formeeren het tweede lidt van des Stadts regeringhe.

De Dekens zijn het derde lidt van des Stadts regeringhe.

Doch dewijle de Dekens van oudts seer sterck in den Raedt quamen / ende dat daer uyt dickmaels groote verwerringhe ontstondt/soo is by verscheyde Hertoghen daer op nadighe ordre ghestelt.

Hertogh Wenzeslaus heeft by het voorgaende noch ghevoeght / Item/ soo dickmaels de Schepenen ende Geswoorens / 't eerste lidt dan zijnde/ of het meeste deel der selver/de andere den weet ghedaen zijnde / niet comparerende/ sullen de Raden ende Dekens/dan zijnde/roepen/of doen roepen/ om by de Schepens te komen/om

aen

aen te hooren / dat de Schepenen ende Geswoorens haer sullen segghen ende bekent maecken/ende dat sy/ ende een yder van haer daer op punctuelijck ende wijsselijck naer het begrijp van haer bijff sinnen sullen antwoorden / ende dat sy sullen gedooghen dat na alle billickheydt een yder sonder uytstel contentement ende recht gedaen wierde. Soo de Dekens dit niet wel en verstonden/ ende versochten haer met Geswoorens van haere Gilden te moghen beraden / dat sy dan haer beraden hebbende wederom tot de Schepenen ende Gheswoorens sullen komen / ende yder Deken/op den eedt in het aenvanghen van sijn Dekenschap ghedaen / den Schepenen ende Geswoorens sal segghen wat van de Geswoorens van sijn Ambachts-Gilde verstaen is / bysonderlijck op de voorghedraghen Articulen / met dese conditie/dat sy dit te vooren niet en sullen bekent maecken.

Item/soo menichmael als de Stadt in schulden sal zijn verballen / ende sy haer selven niet en can redden / dat de Schepens ende Geswoorens tot haer de Raden ende Dekens van de Gilden sullen roepen / om te overlegghen op wat wijse die lasten tot de minste schade van het gemeen beste sullen konnen gedraegen worden.

Inden jaere 1525. den 12. Augusti / heeft Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabandt gheordonneert ende ghestatueert / dat voortaen de Gilden vande Ambachten tot een seker ghetal van Dekens ende Geswoorens soude ghebrocht worden/ te weten/de Gilde van de Smeden/Ec. tot 3. Dekens/ ende 12. Gheswoorens/ende de andere Gilden naer advenant / ghelijck wy die ghestelt hebben in het 10. Hooftstuck. No: 11. die daer den leser/ om een saeck gheen tweemael te stellen/ can nasien.

Item dat de voorsz. Ambachtsluyden / een yder uyt sijn Gilde / sal nomineren de weerdighste ende nuttighste gheboozen Burghers/ rijck wysstigh Rijns-guldens/ jaerlijckx incomen hebbende / ofte eens aen vaste goederen rijck ses hondert Carolus guldens. Ende soo daer soodanighe niet en connen ghevonden worden / tweemael soo groot ghetal / waer uyt de Dekens ende Geswoorens volghens Stadts recht van de Magistraet sullen ghenomen worden. Ende dat de namen van hare ghekoosen yder bysonder den Magistraet sal presenteren / op dat de Schepenen uyt 't ghetal van de ghenomineerden de waerdichsten ende de meesten tot Dekenen ende Gheswoorens nemen/ende naer ghedaene eedt/ordineren.

Item/ dat de ghesepde Dekens met de twee eerste Leden in den Raedt sullen verschijnen/de Ambachten regeren/ de boeten innen/ende haer Ampt in alles naer behooren waernemen.

Item/ dat de Dekens/ haer beraet bysonder gehadt hebbende/ den Geswoorens haren raedt niet en sullen bekent maecken / ten waer in de saecken den Prins / sijn vir/ of den ghemeynen welstant van Brabandt raeckende / ofte om gelt-middelen/gaende boven de hondert guldens eens / waer over raet ghehouden zijnde by yder Deken met sijn Gheswoorens / sal sonder verder uytstel/ ofte andere beraedtslaginghe te maecken / op des Heeren huys / of elders/ alleen in den Raedt van de twee eerste Leden comen / ende daer sal een yder van haer alleen segghen de opinie van de Gheswoorens van sijn Gilde / op dat sulcx verstaen zijnde/ de meerderheydt der stemmen plaets hebbe.

Item/ soo menichmael de Dekens van de Ambachten verschillen / sullen de twee eerste Leden met het meerder ghetal der Dekenen besluyten.

Item/ dat voortaen de Schepenen ofte anderen die de Stadt regheren / gheen vremdelinghen tot des Stadts recht sullen of het Burgherschap en sullen toelaten/ een sy hy vijff jaren ghedurigh in de Stadt vast ghewoont heeft. Is geordonneert

by

by Vrouwe Iohanna by opene Brieven gegeven binnen Brussel den 18. Meert 1387. Dat de Rentmeesters deser Stadt sullen verkoozen worden by de Schepenen uyt den voorgaenden Schepenstoel/ ende sullen ghehouden zijn tweemael s'jaers rekeninghe te doen/ te weten/ een maent nae Paesschen/ende een maent naer Bamisse.

Item/ Schouteth/ onderschouteth/ noch Schepenen/ noch Gheswoorens/ noch Rentmeesters / noch niemandt die roede draecht in onse Stadt voorsz. der selver Stadts assysen coopen sal / noch gheselle daer aen wesen/ dewijle hy eenich der selver Ampt bedienen.

Item is ghegunt den Schepenen/ Gheswoorens/ Raeden/ ende Dekens vande Ambachten / (waer uyt bestaen de drie Leden van de Regeeringhe) de Stadts Accysen soo veel te verhooghen / verminderen/ nieuwe schattinghen ende collecten op te stellen ende te ontfanghen soo veel als noodigh sal wesen om Stadts schulden ende lasten te draghen ende te betalen / als blyckt by opene Brieven ghegheven by Hertogh Ian de 3. daeghs voor St. Lambaert int jaer 1336. ende uyt het Privilegie gegeven tot Buren daeghs voor St. Michiel int jaer 1336. Item by open brieven van Hertogh Ian de 4. ghegeven den 27. January/ int jaer 1418.

V. Inden jaere 1494. inde maent van December zijn by Commissarissen van Hertogh ende Coninck Philips van Oistenrijck twee Burghemeesters ghestet/ te weten / Heer Jan Bacx ende Goossen van Brecht. Ende wierden doen mede ghestet Raetsluyden / die te Rade soude comen / ende haren Raedt houden sonder de Ambachten te vergaderen/ ende dat de Dekenen vande Ambachten niet meer te Rade en souden comen.

Anno 1498 zijn de Burghemeesters wederom afghestet/ ende is verordonneert/ dat de Dekens vande Ambachten wederom onder sekere conditie ende ghetal te Rade soude comen.

Anno 1499. den 24. Februarij naer het schrijven ende stijl van het Hof van Brabandt / sijn binnen de Stadt vanden Bosch vercoozen de eerste ses mannen / als Regheerders der penninghen / om die te ontfanghen ende uyt te gheven/ te weten/ Dirck van Heel / Henrick van Deventer / Geraert Moons / Aelbert Cetelaer/ Jan Pijnappel/ ende Roeloff Noppen.

Inden jaere 1526. zijn hier ghecoozen nieuwe vier mannen ende twee Repareermeesters deser Stadt/ te weten/ Dierck Schuercop/ Dierck van Creylt/ Henrick van Boextel/ ende Jan Pijnappel. Repareermeesters ofte Boumeesters Ambrosius van Hanenberch/ Herman Pelgroms Dierck.

Inden jaere 1578. zijn hier Politie-meesters ghemaeckt. Ordinaris zijn hier twee Raed-Pensionarissen/ende plachten hier te zijn drie Secretarissen/ maer naerderhant twee Secretarissen / ende nu eest wederom gestelt op den ouden voet.

Van der Stadt Wissele.

IOhanna by der gratien Godts Hertoginne van Luccemburgh / van Lotharinghen/ van Brabant / van Limburgh / ende Marck-gravinne des Heylighen Rijcks / doen kont ende kenlijck allen luyden / dat wy onse geminde Stadt van den Bossche / om die goede gunst die wy tot haer draghen / verleent ende ghewillecoert hebben / verleenen ende willecoren met dese brieve alsulcke poenten als hier ghescheeven staen. Inden eersten/ dat onse voorsz. Stadt / wanneer dats haer sal genueghen / setten sal moghen ende kiesen / ghelijck ons ander Steden van Loeven/

ven / ende van Bruessel doen / eenen goeden Man tot Wisselaer / die voortaen sijn ende ghehepten sal wesen / onser Stadts wisselaer vanden Bosch / ende die sal der selver onser Stadt wael ende ghetrouwelijck dienen / ende heur saken die sy hem onderhanden gheven / sal waren met burghen ende voorwaerden / dat die wissele al te hen gelt binnen onse Stadt vanden Bosch komende weerderen sal / ende dat setten na sijn weerde / ende onse ende onser oir ende nacomelinghe gelt boven al ander gelt houden gaende / sonder argelist. Ende weert dat die voorsz. wissele yet teghen ons / ende onse Heerlijckheydt broicte / ende dat metter mitigher waerheyt bevonden worde / soo sal hy staen ten selven recht als die andere Wisselaers van ons landt van Brabant doen. Desen brief was gedateert x. daghen in Julio int jaer ons Heeren M. CCC. LXXXVII.

Confirmatie vanden Lombaerden.

WY Ian by der gratien ons Heeren Hertogh van Lotharingen / van Brabant / ende van Lymburch / allen den genen die dese letteren sullen sien of hooren lesen saluyt met kennisse der waerheyt / want onse Stadt en Schepen vanden Bosch / overmits versoeke van ons / ons geloost hebben omme onser Lombarde voorwaerde te staen / ende hem daer af te geven ghelijck datmen voormaels geploegen heeft / ende op haer briebe te wijsen van Schoude diemen hem schuldich is / ende sal sijn / soo gheloven wy onse voorsz. Stadt ende Schepen / waer dat sake dat hem iemant daer af aenspreken woude / in wat manieren dat dat waer / dat wijse daer af schadeloos houden sullen / ende die ghene die dat deden / alsulck hebben met haeren live / ende met haren goede / dat sy onse voorsz. Schepen vanden Bossche / die nu sijn / ende naemaels sijn sullen / met ghemack sullen laten / voort consenteeren wy / ende orloven onsen voorsz. Schepen / dat sy braghen moeghen al den ghenen die onse voorsz. Lombarden eenighe stont willen bekennen / van wat saken of voorwaerden dat sy / ende dat sy hem dat moeten berichten. In orconschap van desen letteren bezeghelt met onsen zeghel. Ghegheven te Mechelen des donderdaeghs nae onse Vrouwen dach der conceptien / inden jaer ons Heeren M. CCC. ende XXXVII. By den Hertoghe ende by sijnen rade.

'T 18. Hooft-stuck.

I. Vryheyt van Tollen in 't Rijck Brabant, Gelderlant, Hollant, Zeelant, ende meer andere Landen ende plaetsen.

II. Verscheyde andere Privilegien, Rechten ende Vryheden, de Stadt van den Bossche gegeven.

IN den jaere 1196. heeft Keyser Henrick de seste van dien naem gegonnen ende verleent ter begheerte van Hertogh Henrick de eerste van dien naem Hertogh van Lotharinghen / die Burghers ende Inghesetenen der Stadt van den Bossche / dat sy Tol-vry zijn / ende onbeschadicht reysen mochten met haer goet ende

ende Coopmanschappen langhs den Rhijn waer sy wilden.

Inden jaere 1233. Soo heeft de Roomsche Coninck Henrick, Soon van Keyser Frederick den 2. ten versoecke van Hertogh Henrick de 2. gheconsenteert ende ghegonnen den ingesetenen van den Bossche/ dat sy door alle het Roomsche Rijck/ ende in alle Keysers landen ende vlecken vry sullen wesen van alle Tollen/ende reysen met haer goet ende Coopmanschappen waer sy willen/ op de verbeurte van dertich ponden suyver silver te verbeuren/ by die ghene die haer daer in eenighe beleth/ kommer ofte hinder dede / waer van de woorden aldus luyden: ut nulla omnino persona, humilis vel alta, sæcularis vel Ecclesiastica, homines de novâ civitate apud Sylvam contra hanc Majestatis concessionem gravare audeat, vel eos aliquatenus impedire vel molestare, sub pœnâ triginta librarum auri puri.

Dit Privilegie heeft naemaels wederom vernieuwt ende op nieuws bevesticht Keyser Carel de 4. op den 8. Kal. van Augusti/ des jaers 1349. ten versoecke van Hertogh Ian de 3. van dien naem Hertoghe van Brabandt.

Inden jaere 1204. heeft die Roomsche Coninck Philips die tweede / die Burgeren ende Inghesetenen van den Bossche gheconsenteert ende ghegonnen met opene brieven/ dat die vry sullen wesen van Tol te gheven in alle de Steden ende Landen onder dat Roomsche Rijck / Confluentiæ, Pridie, Idus Novembris.

Dese Vryheydt is vernieuwt van Keyser Frederick de tweede.

Die vanden Bosch zijn Tol-vry gemaeckt in alle Heerlijckheden ende plaetsen van de Hertogen van Brabant/eerst van Hertogh Henrick de eerste van dien naem/daer naer van Hertogh Ian de eerste Maendagh voor Vrouwen Lichtmis/ Anno 1283. ende van Hertogh Ian de derde/ Donderdaeghs nae drie Coninghen/ int jaer 1329.

't Selve Privilegie van de Vryheydt van den Tol inde Hertoghdommen van Brabandt ende Limburgh heeft bevesticht Philippus de 2. Coningh van Spagnien / als Hertogh van Brabant ende Limburgh by open brieven ghegheven tot Brussel den 14. Junij des jaers 1563.

Inden jaere 1203. Heeft tot Loben Otto, Grave van Gelre gegeven ende vergunt aen die van den Bossche met alle hare goederen ende Coopmanschappen Tolvry te zijn in alle de Landen van Gelre/ende luyden de woorden van den brief: quod Burgenses de Sylvâ juxta Ortdum, per totam terram Comitis liberi erunt à telonio.

Het selve hee't bevestight Arnaut Hertogh van Gelre/ als blijckt by de hant van den selven Hertogh voor veel Edelen tot Doornick / in de teghenwoordicheydt van den Procureur generael van Hertogh Carel van Bourgongien/ Dijnsdaeghs voor Paesschen / zijnde den 28. Meert / des jaers 1470. gheteeckent.

't Selve Privilegie heeft bevestight Ertz-Hertogh Maximilizen, ende Vrouwe Maria, Hertoginne van Bourgongien met opene brieven ghegheven tot Brugghe inde Maent van Mey / des jaers 1479.

't Selve Privilegie van Tol-vry in 't Hertoghdom Gelre / ende het Graefschap Zutphen / voor die vanden Bossche / heeft bevestight Keyser Maximiliaen ende Vrouwe Maria, Hertoghinne van Bourgongien by open brieven ghegheven binnen den Bosch inde Maent van Junius / des jaers 1481.

't Selve is mede bevesticht by Arrest vande Cancellariæ van het Hertoghdom van Gelre / den 15. Januarij des jaers 1555. te weten / dat de Burghers ende Ingesetenen van den Bosch vry zijn van allen Tol te water ende te landt in 't Hertoghdom van Gelre / ende 't Graefschap Zutphen.

Het selve Privilegie van de Vryheydt van den Tol heeft bevesticht Philips de tweede

tweede / Coninck van Spagnien / by opene brieven ghegheven tot Brussel den 14. Junij / des jaers 1563.

De reden waerom dat de Hooghghedachten Maximiliaen ende Maria het Privilegie van de Vryheydt van den Tollen in het Hertochdom van Gelre ende het Graefschap Zutphen / tot Brugghe inde Maent van May bevesticht hebben / geven sy te verstaen met dese woorden.

Soo eest dat wy aensiende 't ghene dat voorsz. is / ende sonderlinghe die groote/ goede / ende menichvuldighe diensten die de voorsz. Borgeren ende Porteren onser voornoemder Stede van den Bossche in allen voorleden tijden ghedaen ende bewesen hebben onsen voorseyden Voor-Vaderen saligher / gedachten in veele hare Oorloghen ende andersins in diverse manieren / ende daer naer ons / alsoo sy noch daghelijcx doen/ ende onder anderen boven al in deser onser teghenwoordiger Oorloghe ende divisie die wy hebben omme te reduceeren ende wederbrenghen tot onser ghehoorsaemhede ende obedientie onse rebellen ondersaten van Niemeghen/ Zutphen / ende anderen heuren mede plegeren / daer inne zy hun grootelijck ende deughdelijck ghevoeght ende ghequeten hebben / ende voeghen ende quijten/ ghelijck goede ende ghetrouwe ondersaten behooren ende ghehouden zijn van doene / tot heuren grooten costen / lasten / schaden ende verliesen. Ende ten eynde dat zy te meer gheneyght ende ghewillich zijn daer inne te continueren / zoo lancx zoo bet/ in toekomende tijden / Ec.

De bewegende oorsaecke die den Keyser Maximiliaen ende Vrouwe Maria, Hertoginne van Bourgongien bewooghen heeft dese Tol-vryheydt in het Hertoghdom van Gelderlandt ende het Graefschap Zutphen tot s'Hertoghen-Bossche in de Maent van Junius des jaers 1481. te bevestigen/ drucken sy met dese woorden wt:

Soo eest dat wy ghesien in onsen grooten Raede de voorsz. brieven van Privilegien / Ec. Aensiende 't ghene dat vooren-ghesept is/ende sunderlinghe/ die groote/ goede ende menichsuldighe diensten / die de voorsz. Borgeren ende Poirteren onser voorsz. Stadt van den Bossche/ in allen voorleden tijden ghedaen ende bewesen hebben allen onsen voorschreven Voor-Vaderen in veele heure Oorloghen ende andersins in diversche manieren / ende insghelijcken dat zy ons ghedaen hebben/ ende boven al omme onse voorschreven overhoozinghe ende rebelle ondersaten van onsen voorsz. lande van Gelre ende Zutphen weder te brenghen ende te reduceeren tot onse voorschreven onderdanicheydt ende ghehoorsaemheydt/ tot heuren grooten costen / schaeden ende lasten / vanden welcken wy wel begeerende zijn hen luyden eenichsins te verlichten ende te verheffene / ende hen luyden onderhouden heure voorsz. Privilegien ende Vryheden / alsoo wy hen luyden dat tanderen tijden belooft hebben / ten eynde dat sy in anderen saecken altijdts te meer ghehouden ende gheneghen zijn ons te ghelieven ende zoo lanck te bat contribueren in ousen dienste/ als goede ende onderdanige onderseten / Ec.

Den Burgeren ende Ingesetenen van de Stadt vanden Bossche is vryheydt van den Tol in de Graefschappen van Hollandt ende Zeelant vergunt Anno 1418. den 5. Februarij tot Woudrichem van Ian de 4. Hertogh van Brabant / ende Vrouwe Iacoba van Beyeren Gravinne van Hollandt ende Zeelandt/ ende gaven die van den Bossche voor dese vryheydt 9000. fransche Croonen / als blijckt uyt de Quitantie gegeven tot Berghen in Henegouwen den 4. Meert anno 1418. waer van de beweechredenen de volghende gegeven worden : Soo eest dat wy geneyght tot haere beden / aensiende den menichvuldighen trouwen dienst dijen zy onsen

Voir-

Voir-Vaderen Hertoghen ende Hertoginnen van Brabandt / ende ons te meniger stont grootelijcx gerne ende willichlijck bewijst heeft/ende sonderlinge obermits den dienst die zy ons met haeren goeden ende penninghen te deser tijt in onsen noot oirbaer heeft gedaen / der selver Stadt vanden Bossche voor ons / onse oir / erben ende naecomelinghen Graven ende Gravinnen van Hollant ende van Zeelandt gegeven hebben ende verleent / Ec.

Het selve Privilegie van de Vryheyt vanden Tol in de Graefschappen van Hollandt ende Zeelandt heeft bevesticht Hertogh Philips van Burgundien by open brieven gegeven tot Loven den 6. October des jaers 1430. Item by open brieven van den 29. December des jaers 1434.

't Selve Privilegie heeft bevestight de Ertz-Hertogh Maximiliaen ende Vrouwe Maria Hertoginne van Bourgongien inde Maent van Julius des jaers 1480. ende Philips de tweede Coninck van Spangien / by opene brieven gegeven den 14. Junij des jaers 1563. daer in bysonder wort uytgedruckt de Vryheyt van den Tol tot Dordrecht / Gorichem ende Veen.

Nota, dien Tol tot Veen is nu tot Gornichem.

Inden jaere 1250. inde Maent van Januarius / hebben die van den Bossche vercreghen van Ian Heere van Heusden , dat sy moghen reysen door het landt van Heusden te water ende te lande met hare goeden ende coopmanschappe sonder eenigen Tol te geben.

Die van de Stadt van den Bossche zijn Tol-vry tot Woudrichem ende Giessen mits gevende eenen oircondts penninck van Tol / soo menich werffue zy die Tolplaetsen voor by varen / eenen witten Vlaemschen / ofte anderhalffes grooten Vlaemschen/ ende niet meer hoe veel off wat goeden sy geladen hadden/ uyt kracht van het Contract gemaeckt tusschen Iacob Grave van Horne , ende Heere van Alcena , Cranendonck ende Corterschen , aen d'eene zijde / ende de Gedeputeerden van de Stadt van den Bossche aen d'andere zijde/ geapprobeert ende bekrachtight van den Keyser Maximiliaen ende Vrouwe Maria , Hertoghinne van Bourgongien by open brieven gegeven den 25. September des jaers 1480.

Anno 1481. den 25. Junij heeft Iacob van Bronckhorst , Heer van Batenborch/ Anholt / Ec. Ende Vrouwe Agnes van Wisch , de Burgers ende Inwoonders van de Stadt van den Bossche gegeven dat sy altijts ende haer goet sullen vry zijn van alle Tollen te water ende te landt in alle het landt van Batenburgh.

Die van den Bossche zijn oock Tol-vry tot Oijen ende Dieden,/ ende is die Vryheydt van desen Tol bevesticht met open-brieven van Philips de 2. Coningh van Spaengien / gegeven tot Brussel den 14. Junij des jaers 1563.

Item zijn die Burgers van den Bossche vry opten Thol tot Utrecht / mits gevende alleenlijck van eenen Schepe met eenen hangenden roeder acht penninghen/ zoo veel doende als eenen ouden Boddregher / maer heeft het Schip eenen handtroeder / dat geeft vier penningen / welcke vrydicheyt oock is gheconfirmeert by Appoinctemente inden Raede van Utrecht op den 25. dach in Augusto / anno 1489. gegeven.

Item die Poirteren van den Bossche en betalen tot Zoens opten Rhijn niet meer dan alleen halven Thol / ende daer mede moghen sy ende die Schiplunden gestaen / als blijckt by loffwaerdighe getuygenisse daer van gegeven den 14. Januarij des jaers 1484. naer Costume van schrijven deser Stadt.

Alle de Vry-brieven van de Tollen souden wy hier wel laten volghen/ maer alsoo de selve

de selve bekent ende in ghebruyck zijn / sullen wy om kort te wesen / die hier niet stellen / ende sullen daer alleen stellen het instrument van de Vryheyt van den Tol/ om dat hetselve het eerste ende alderoutste is.

In nomine Sanctæ & individuæ trinitas. Henricus septimus divina favente clementia Romanorum Imperator semper augustus, & rex Ceciliæ, excellentiæ nostræ benignitas dignum & utile attendit, ut ea quæ de imperiali gratia circa fideles & familiares suos largiter & benignè constituit, ne tam præsentium quam posterorum ignorantia, sive malitia possunt aut debeant retractari, privilegij sui munimine confirmet. Quapropter notum facimus omnibus Imperij nostri fidelibus præsentibus & futuris, quod nos attendentes puram fidem & multa obsequia quæ dilectus consanguineus noster Henricus Illustris Dux Lotharingiæ nobis & imperio constanter exhibuit, ad instantiam ipsius postulationem universos homines suos de nova civitate apud Sylvam, qui nunc ibi sunt, & in posterum ad manendum illuc convenerint, exceptis nostris hominibus qui ibi recipi non debent, à theolonijs nostris quæ nos ubicunque in Rheno ad manus nostras habemus imperiali benignitate in perpetuum absolvimus, ita videlicet quod de rebus suis nullum nobis vel nuncio nostro persolvant theolonium, nullaque in eos vel res ipsorum fiat exactio, ipsique aliorum res non deferant, nec de eis negotientur. Statuimus igitur & imperiali authoritate sanximus, ut nulla persona omnino, humilis vel alta, sæcularis vel ecclesiastica, prædictos homines de nova civitate apud Sylvam, qui ibi pro tempore fuerint, præter nostros homines, quos excepimus, contra hanc majestatis nostræ concessionem, gravare audeat, vel eos aliquatenus impedire, vel molestare, quod si quis attentaverit, triginta libras auri puri pro pœna componat, dimidium tamen nostræ, & reliquum passis injuriam. Ad cujus rei certam in posterum evidentiam, præsentem paginam inde conscribi jussimus, & Majestatis nostræ sigillo communiri, &c. Acta sunt hæc anno Dominicæ Incarnationis 1196. Kal. Iunij apud Bobardum.

Datmen die Poirters vanden Bosch beschutten sal van onrechten Tol.

WEnzeslaus van beheem by der gratien Godts Hertoghe/ ende Iohanna by der selver gratien Hertoghinne van Luccemburgh / van Lotharingen / van Brabant / van Lijmburgh / ende Marcgravinne des heylichs Rijcks/ ontbieden ende bevelen onsen Schouteth vanden Bossche/ die nu is/ of die ten tyde wesen sal Schouteth van den Bossche / dat sy sonder eenich wederseggen ten versueke onser Stadt van den Bossche / by haren rade / ende by haere hulpe haer bystandich/ ende ghehulpich sy van onser weghen / alle onrechte Tollen af te leggen/ ende te keeren datmen nu neemt vande Poirteren onser voorsz. Stadt ontrent den Bosch/ daer sy hier voirtijts Tol-vry gevaren hebben/ ende schuldich sijn Tol-vry te varen. Ende willen dat hy daer in by hulpen ende rade onser voorsz. Stadt soo ernstigh sy/ dats ons / onse voorsz. Stadt/ niet meer te volghen en hebbe / noch te verzueken/ in oirconde van welcken dinghen wy onse zegelen aen desen brief hebben doen hanghen / gegeven tot Bruessele xj. daghe in Septembri / int jaer ons Heeren M. CCC. LXIII.

II. Inden jaere 1356. den 27. September. Heeft Hertogh Wenzeslaus ende Vrouwe Iohanna, Hertoghinne van Brabant de Stadt van den Bossche verleent

de Vry-

de Vryheydt van den Houtschat / dat is / de exemptie ende Vryheyt die de Burgeren van den Bossche voortaen souden genieten inden Houtschat inde Meyerye van den Bossche.

Vryheyt van den Houtschat.

WEnzeslaus by der gratien Godts Hertoge / ende Iohanna by der selver gratien Hertoghinne van Luccenburch / van Lotharingen / van Brabant / van Limborch / ende Marcgravinne des Heylichs Rijcks / doen cont allen den genen die desen brief sullen sien / of hooren lesen / dat wy in onser incomene ende onsen ontfangene van onser Stadt van den Bossche / om der gueder gonsten wille / ende vrientschappen die wy dragen tot onser voorsz. Stadt / ende onsen gueden luyden / ende Poirteren daer in woonende / ende ooch om den menichfuldigen dienst / die sy onse Voir-Ouderen / ende ons / dickwile gedaen hebben / ende ons / ende onsen nacommelinghen noch doen sullen / der selver onser Stadt / ende onsen gueden luyden / die daer in Poirters sijn / gegeven hebben / ende geven voir ons / voir onse oire / ende erfgenaem / hen / haeren oire / ende erfgenamen / van onser speciaele gratien / dat sy voirtaen tot eewigen dagen quyt sullen sijn ende vry van den Houtschat / die men ons / ende onsen Voir-Ouderen gewoonlyck heeft geweest te betalen / ende noch is binnen onse Meveryen van den Bossch. Ende willen / dat sy daer af ongemoept ende ongecalengiert blijven tot eewigen dagen van ons ende van eenen yegelijcken / ontbieden / ende bevelen onsen Rentmeesteren van Brabant / ende van den Bossche / ende onsen Scoutheyten / ende allen onsen anderen Richteren van onser voorsz. Meveryen / die nu sijn / of namaels wesen sullen / dat sy van egeenen bosschen / of anderen Hout wassende / of niet wassende / onsen voorsz. Poirteren van den Bossche Houtschat en eysschen in egeenre manieren / maer hen daer af laten ongecalengiert / ende ongemoeyet / alsoo lief als sy onse hulden / ende vrientschap hebben te behouden. Ende om dat wy willen dat dese dingen vaste ende gestadich blyven tot eewigen dagen / soo hebben wy onse segelen gehanghen aen dese letteren. Gegeven tot den Bossche op den seven-en-twintighsten dach in Septembri. Int jaer M. CCC. LVI.

Die van den Bossche hebben het recht ende privilegie dat niemant uyt sijn huys mach gehaelt / off daer in gevanghen worden om eenigher schulden off fouten / uytgesondert eenighe grove misdaden / ende heeft dat recht dese Stadt bysonderlijck bevestight de Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabant den 26. April des jaers 1515. in sijn additien tot sijn blyde incomste.

Anno 1365. den 6 Februarij / hebben Hertogh Wenzeslaus ende Vrouwe Johanna de Stadt van den Bossche geoirloofst / dat sy tegens den Coninck van Denemarcken soude coopen een Stadt ende Vitte in Schonrelande / daer die Schepenen van den Bossche jaerlijckx souden mogen setten eenen Voocht / die richten soude inder Vitte ende inder Stadt voorschreven van allen saecken / naeder Stadt Rechten van den Bossche / ghelijck andere Steden / die daer ooch Vitten hebben nae heuren Rechten doen / onder voirwaerde dat de Voocht den Schepenen van den Bossche / tot behoeff der selver Stadt jaerlijcx van allen foursaicten rekeninge soude doen.

Van Hertogh Henrick den eersten / zijn ingestelt / ende van Hertogh Ian de eerste

anno 1283. ende daer naer van Hertogh Ian de derde 1329 vernieuwt ende bevestight / dat binnen de Stadt van den Bossche altijdts soude wesen drie Jaer-ghedinghen. Het eerste Dijnsdaeghs naer drie Coninghen. Het tweede/ Dijnsdaeghs naer beloken Paesschen. Het derde / Dijnsdaeghs naer St. Jan Baptist / die daer toe ingesedt sijn / op dat yder Borgher zijnde in possessie van eenighe erff-goeden / op een yder van dese drie jaer-gedinghen verschijne / op dat hy daer van die de selve erff-goeden soude willen eyghenen/ wierde aengesproocken. Soo hy niet wort aengesproocken / sal hy daer naer by vonnisse der Schepenen gerusteiyck soodanighe goeden besitten.

Op dit Privilegie heeft Keyser Carel de 5. als Hertogh van Brabant in de nieuwe Ordonnantie op de Administratie van de justitie gegeven den 2. Junij des jaers 1530. Art. xxix. Dese verclaringhe / ofte dit naerder Reglement gestelt: Ende vande drie jaer-ghedinghen / te weten / te Paesschen/ Sint Jansmisse / ende derthienmisse / aengaende den welcken men by abuse ghemeynt ende ghehouden heeft / datmen d'een Poirtere den anderen niet en souden hebben moghen doen gedaghen/ van teghen of in de voorsz. jaergedinghen. Ende ten anderen / dat als die verweerdere van wter Stadt ware / off niet te vinden en zy / om aen sijn persoon gedaeght te worden/ dat als dan die Schouteth ende Schepenen hem souden moeten dagen aen sijnen persoon / den welcken niet tegenstaende wy statueren ende ordineeren / dat voortaen die Poirtere ende Ingesetenen van onser voorsz. Stadt sullen t'allen tijden/ gelijck andere partijen moghen gedaeght ende bedwongen worden / ende d'een den anderen doen dagen te compareren in allen saken ende materien voor onsen Schouteth ende Schepenen voorsz. ende aldaer 't antwoorde / te Recht te staene / ende Rechte te plegene / ende dat die dagementen gedaen sullen worden in absentie van heuren persoon / tot heuren huyse / off gebuere / met behoorlijcken ende sulcken intervalle van tijden / datmen hem daer aff gebuechelijck by heuren Huysgesinne die kennisse heeft moghen doen / willende dat het selve dagement van sulcken weerde zy/ off aen heuren persoon gedaen ware. Ende voorts salmen in de selve jaer-gedinghen procederen / gelijck die in de andere saken is geordonneert / die de voorsz. jaer-gedinghen niet te min andersins in heuren wesen blijvende.

By de drie voorsz. Hertoghen is vergunt / soo yemant yet teghen eenen Burgher heeft / dat hy daer van niet en kan hebben dan by Vonnisse der Schepenen ende dat de Hertogh ende zijn oir niet anders daer van en sal eysschen.

Soo yemant in de omgeleghen plaetsen yemant van den Borghers onrecht of gewelt gedaen heeft in sijn goeden die hy met recht ende vrede beseten heeft / moet de Schouteth van den Bossche met alle rijck ende arm daer na toe trecken / ende dat ongelijck straffen / sonder te misdoen tegen den Hertogh.

Item/ soo daer twist of verschil viel/ ende de Richter daer over quam ende s'greven vrede leyde voor twee weecken / dien uyt zijnde wederom voor twee weecken/ ende voor de derde reyse voor twee weecken / ende de vierde reyse voor een jaer ende eenen dagh/ en de vijffde reys voor een jaer ende eenen dagh/ ende de seste reyse voor een jaer ende eenen dagh/ ende een van dese twistende parthe / off beyde / dede/ ofte deden teghen het beveel des Richters / soo sal sijn hooft / off haer hoofden / met alle haer goet inde macht des Richters wesen / soo die voor de Schepenen overwonnen sal sijn / ofte wesen.

Soo yemant eenen anderen met scherp geweer quetst/ ende daer van voor Sche-

penen

penen overtuyght wort/verbeurt thien ponden voor den Hertogh/off sijn han dt.

Soo yemant een ander door hem selven off door anderen binnen sijnen huyse / of verblijf-plaets overvalt / ende hem doodet / sal desen overdadighen met alle de mede-plichteren/ soo sy voor Schepenen daer van overwonnen sullen wesen / in de macht van den Hertoghe zijn.

Soo de overdadighe yemanden in sijn huys / ofte verblijff-plaets/ sal gequetst hebben / maer niet doodelijck / sal verbeuren thien talenten / ende een yder van sijn mede-plichteren 45. schellinghen Lovensche munt/ te betalen aen den Hertogh/ als sy daer van voor Schepenen sullen overwonnen wesen.

Soo yemandt in sijn eyghen wooninghe wiert overvallen / ende hy hem selven beschermende / den overdadighen met alle sijn medeplichters quam te dooden / sal voor een yder soo gedoodt aen den Hertogh / of der selver opvolghers / geven vier Deniers Loventsche munte/ende sijn daer over gehouden hem te beschermen/ de Ouders van de doodtgeslaegene te soenen/ende eenen vaste vrede te geven.

Item / alle die een ander overvallen heeft / als hy daer van voor Schepenen overwonnen is/verbeurt hooft voor hooft/ oogh voor oogh/ofte andere gelijcke lidt.

Item / soo yemandt groove misdaden gepleeght heeft/als van diverije/ brant-stichtinghe / rooverije / venijn schencken / off diergelijcke / ende daer van voor Schepenen overwonnen is/sal aen den lijve gestraft worden.

Maer soo yemant hier van betijdt is / maer niet overwonnen/ sal sich met Eede connen purgeren.

Soo wie eenen Dief in sijn huys betrapt/ soo hy kan / mach hem vast houden/ ende seven gebueren t' samen geroepen zijnde / tot den dagh toe gebonden houden/ ende den Richter over geven / het gestoolen goet op sijnen rugge ghebonden zijnde/ ende sal de Richter den Dief int gerechte aenspreecken / ende nae het Vonnis der Schepenen teghens hem Procederen.

Soo wanneer het Vonnisse van de Schepenen der Stadt van den Bossche wort wedersproken / soo verbeurt die sulcx doet voor den Hertogh x. talenten/ ende voor elcken Schepen een talent.

Soo wie in gramme sinnen yemant met de vuyst slaet/ of met de voet stoot/verbeurt 15. schellinghen.

Soo yemant geslaeghen zijnde wederom slaet/sonder bloet te storten sal niet verbeuren. Maer soo hy sonder bloedtstortinghe/ of leempde geslaghen is/ ende weder slaet met bloedtstortinghe / off leempde / sal die quetsure boeten naer Stadts Rechten.

Item / soo wie wiert beschuldight/ ende voor Schepenen overwonnen van eenighe onrechte mate oft gewichte/ verbeurt drie pont paepement.

Item / soo een Man sonder wettighe Kinderen quam te trouwen een Huys-Vrouwe mede sonder wettige Kinderen/ende een van haer twee quam te overlijden sonder wettighe Kinderen naer te laten / soo sal de langhst levende alle de roerende goeden / die sy staende het Houwelijck t'samen ghehadt hebben / behouden / ende daer mede sijnen vrijen wille doen. Maer die vaste goederen/off erff-goederen/die sy staende het Houwelijck t'samen gehadt ende beseten hebben/waer van daen die oock mochte gekomen zijn/het zy van de zijde van den overleden/het zy van de zijde van den langhst-levende/ het zy dat sy die t'samen ghewonnen hebben/sal de langhst-levende die sijn leven langh geheel besitten : Maer het erff-goedt van de zijde des langhst-levende aengekomen/als mede van de helft van de overgewonne goederen/

mach de langhst-levende vry verkoopen ende beswaren/ ende daer van sijnen vryen wille doen : Maer die andere helft van de erffenisse op soodanigher wyse t'samen vercreghen / ende van de erffenisse van des overledens zijde aengekomen / en mach de langhst levende niet verkoopen ofte beswaren / maer moet na sijn overlyden tot de rechte erffgenamen komen. Soo nochtans de langhst levende tot groote armoede / of hooghen noot / quam te vervallen / ende dat hy desen sijnen hooghe armoede ende noot met den eedt van vroome ende geloofweerdighe gebueren quam te bewijsen / soo soude hy de geseyde erfgoederen moghen vercoopen ende beswaren voor soo veel tot sijn hulpe in sijne armoede ende noot van nooden was. Soo een getrouwde quam te overlijden/ een wittich Kindt uyt dat Houwelijck overblijvende / soo en vermach de langhst levende geen erfgoet/ dat sy staende het Houwelijck t'samen beseten hebben / vercoopen of verbreemden / uytgesondert in den voorsz. noot. Soo de langhst-levende / naer het overlijden van sijn partuer/ goederen t'sy roerende of onroerende vercreghen inden Weduwelijcken staet heeft / daer mede mach hy sijnen vryen wille doen. Item / soo een Vrouwe haren eersten Man gestorven zijnde / wederom een ander quam te trouwen / ende van den eersten Man een Kindt hadde overgehouden / ende by den tweeden Man wederom een Kindt kreegh ; soo sal het Kindt van het eerste bedde alle het erfgoet / dat dese Vrouwe met haren eersten Man gehadt heeft / naer de doodt van dese Vrouwe alleen hebben/ maer van goederen die van dese Vrouwe met haren tweeden Man heeft verkregen/ sal de eene helft/ die de Man toecomt/ ende de erfgoederē die van deses Mans zijde zijn aengekomen / het Kindt van het tweede bedde hebben / maer de andere helft van de goederen staende het tweede Houwelijck by den Man ende Vrouwe t'samen vercreeghen / dat de Vrouwe raeckt / sal van het voor-kindt ende naer-kindt gelijckelijck gedeelt worden by hoofden. T'selve Recht heeft oock plaets soo de Vrouwe tot haer derde / ofte vierde / ofte meer Houwelijcken quam/ ende uyt yder Houwelijck Kinders kreegh.'T selve Recht is mede ten opsien van den Man/ soo die naer het overlijden van sijn Huys-Vrouwe eenmael / ofte meermael quam te hertrouwen / ende by yder een der selver sijnder Huys-Vrouwen Kinderen won.

Item soo ghetrouwde luyden haren Soon ofte Dochter uytheylickten/ ende die eenighe erf-goederen ten houwelijck mede gaven / die Soon ofte Dochter moet dat erffgoet ten houwelijck ghenooten weder in brenghen/ willen sy naer het overlijden van hare Ouders met hare Broeders ende Susters erven. Maer die het erff-goet ten houwelijck gegeven wil behouden / moet sich daer mede laten vergenoeghen / ende mach dat dan sonder tegenseggen van Broeders ende Susters behouden.

Item dat niemant geensins / noch vreemdelingh / noch gebuer/ noch Soldaet/ noch een ander wie het sy / om eenigher oorsaecke wille / de Burghers in Duel mach roepen binnen des Stadts Limiten / of erghens onder het gebiedt van den Hertogh/ noch oock de eenen Burgher ofte Inwoonder den anderen Burgher ofte Inwoonders.

Soo daer clachte valt over eenen doodtslagh/ soo sal de Schuldighe dry Merckt-daghen / ofte drymael veerthien ende drie daghen ghedachvaert ende ingeroepen worden / ende soo hy binnen dien tijdt niet en compareert / ghecondemneert ende voor gebannen gehouden worden. Maer soo hy binnen den tijt van den Richter vry geley sal versocht hebben/ ende niet en heeft connen verkryghen/ en kan hy niet ghecondemneert worden.

Een vreemdelingh / ofte die in het processe dient / en magh niet getuygen teghens een Burgher ofte Inwoonder.

Soo een Vrouwe seyt dat sy van een Man vercracht is / ende daer over claeghde met goede getuygen die de Schepenen voor goet kennen / en moet daer over geen proces hebben / maer de vercrachter int Gherechte overwonnen zijnde / sal daer over metter doodt gestraft worden. Soo mede soodanighe een Vrouwe in haer bewijs te cort komt / sal teghens den Hertogh verbeuren thien talenten / ende soo sy die boete niet en kan opbrenghen / voor geheel thien jaren uyt de Stadt gebannen worden.

Soo yemant eenich goet onder den tijtel van te pande verset / aen hem verbonden / een jaer ende langher sonder reclameeren beseten heeft / ende yemant den selven injurieert / sal hier over met de handt onder den Eedt verclaren wat recht hy tot die goederen heeft.

Soo daer twee tegens malcanderen voor den Richter gepleyt hebben / die het proces verliest / moet den anderen sijn costen vergoeden.

Den Ingebieder en mach geen Burgher te recht roepen / als aen sijn Huys voor twee ofte meer Burgers.

Niemant en mach voor de Schepenen comen als geroepen te worden.

Schepen vonnisse met goet vinden vande Schepenen gewesen / en mach niemant breecken.

Als yemant Burger geworden is / soo en behoeft hy niemant te dienen / maer geniet de vryheydt naer Stadts rechten. Ende de Burghers van de Stadt van den Bossche en sijn aen niemants dienst verbonden / behalven aen de Hertogen van Brabandt / noch van haren lijve / noch van haer goet teghens haren wille. Daerenboven soo een Burgher sich in yemandts dienst begheeft buyten de palen van de Stadt / sal den eyghen dagh wederom voor sonnen onderganck in de Stadt komen / ten ware de Hertog met de Burgers van de andere Steden op een Heyrvaert trock / dan soo moeten de geseyde Burghers met hare Capiteynen / gelijck de Burghers van de andere Steden voort trecken / dienst ende hulpe naer haer vermoghen nefsens andere Steden de Hertoghen van Brabant doen / ende daer door sullen sy van alle anderen dienst ende schattinghe vry blijven.

Soo yemant yemants patrimonie / ofte erffgoet gecocht hadde / ende onder Schepen kennisse sonder wederroepinghe het selve / jaer ende dagh / ofte langher beseten hadde / sal dien besitter van dat erffgoet of erffenisse / schoon sy wierde weder geeyscht yemanden van dat patrimonie of erffenisse gehouden sijn te verantwoorden.

Die voor twee Burghers van den Ingebieder binnen de Stadt gearresteert is / ende hy vertreckt uyt de Stadt sonder consent vanden Ingebieder / ende wort daer van verwonnen / verbeurt 45. schellinghen Lovensche munt / die hy voor boete aen den Ingebieder moet geven.

Soo wie yemant over schult in t' Recht roept / ende hy bewijst de schult door goede getuyghen / soo zijn de getuyghen gehouden hare getuygenisse te be-eedigen / maer den aenlegghar en is niet gehouden den eedt te doen.

Item dat yder Schepen inden tijdt van sijn Schepenschap de plaets syner wooninghe sonder chijns te geven sal besitten.

Item dat de Burghers niet en vermogen des Stadts Rechten buyten de Stadt haelen / maer soo sy advijs begeeren / dat moeten sy tot Loven haelen.

Item dat Kinderen vande Geestelijcken / of Bastarden niet en mogen getuygen

tot nadeel van een Burghers lijff ofte goet.

Item dat de Schepenen hare gewesen Vonnissen/ ende het geene sy eenmael betuyght hebben/tot niemants versoeck ofte wille wederom sullen gheven ofte verclaren/ maer de partijen moeten die aennemen/ ende naer comen / soo alst haer goet dunckt.

Item dat een yder Burgher die in boete valt / voor de boete burghe sal stellen/de Schouteth moet aennemen borghe van te recht gestelt te worden/ ende van het gewijsen te voldoen / uytgesondert in hals-saecken.

By de voorsz. drie Hertogen hebben dese Stadt van den Bossche noch veel meer andere Privilegie ende Vryheden raeckende de Politie en Justitie gegeven ende bevesticht / te veel om hier alle by te stellen.

Vrouwe Iohanna Hertoginne van Brabandt / heeft dese Stadt vergunt ten opsien van de goede diensten die de Burghers ende Ingesetenen deser Stadt haer gedaen hadde / ende noch daghelijckx deden den noot sulcx vereyschende / ende bysonderlijck doen ter tijdt inden Oorloghe die sy voerden met den Hertogh van Gelderlandt / dat Schepenen / Geswoorens / de Dekens vanden Ambachten/ ende het meestendeel der Ingesetenen der Stadts Accijsen met den aenclebe van dien sullen hebben ende heffen tot Stadts oirbaer/ die moghen opseteen/ vermeerderen ende verminderen tot profijt ende voordeel soo dickmaels als de noot sal eyschen.

Item dat sy de Soutmaet met andere maten daer hoorende voorts sullen hebben ende daer van naer haer goetduncken disponeren/gelijck sy van andere moeten doen/ ende moghen doen. Daerenboven is haer vergunt de Cooren-maet / &c. Die 18. Martij. Anno 1387.

Dit Recht vande Maet van Sout / Cooren / ende andere Maeten heeft Philippus Hertogh van Bourgongien ende Brabandt geconfirmeert den 27. May/ anno 1458.

Item heeft Vrouwe Ioanna anno 1403. de Stadt van den Bossche vergunt het Privilegie vanden Signette / te weten / hoe dat de Stadts Knapen de Vonnissen ter executie sullen stellen.

Item is geconfirmeert ende van nieuws verleent de gifte ende verleeninge vanden Officien van Weertschappe / Mijnen vanden Visch / vanden ontfanghen gehepten ingelt/van Officien te gheven van Secretaris-schappen/Dienaren van justitien Groenen-Roeden genoempt/ Steken vanden Biere/ van Henrinck te packen/ te bernen / ende te weerderen / van Zeghel-Meesterschap vande Wullen Laken/ vanden Wijnen / Bieren ende andere dranken ende eetwaeren op prijse te setten.

Item Administratie van Momborijen / super-intendentie inde Godts-huysen vanden Heyligen Geest/ vanden grooten Gasthuyse vande fabrijcke der Kercken/ vanden Leprosen ende andere cleyne Godts-huysen ende armen Gast-huysen der Stadt omme in de selve diensten ende officien te moghen setten ende stellen persoonen daer toe nutste ende oorbaerlijckste wesende.

Inden jaere 1389. soo heeft Heer Ian van Berlaer Heere tot Helmont ende Geertsberghen gelooft die vande Stadt vanden Bossche haer recht te onderhouden / ende daer niet tegens te doen / maer de Stadt daer inne te helpen mentineeren. Oude Memorie.

'T 19. Hooft-ſtuck.

I. Parochie Kercken ende Capellen.
II. Een beſchrijvinghe van S. Ians Kerck.
III 't Capittel.
IV. De Vrouwen-Broers.

I. ALſoo de Stadt van den Boſſche gebouwt is op den Dijck ende grondt van Orthen / ende onder des ſelfs Kerck-vangh/ ſoo heeft die oock geſtaen onder de Parochie van Orthen.

Als de Stadt nu begonſt geheel Volck-rijck te worden ende de Franciſcanen ghe-
ſeydt de Obſervanten , daer haer plaets ghenomen / ende met hulp van de Bur-
gerije een Kerck gebouwt hadden/ſoo heeft die de Burgerije gedient voor haer Pa-
rochie/ doch met bewillinghe van den Paſtoor van Orthen/ ende worden die Kerck
gehouden onder de Parochie van Orthen / ende vinde die genoemt geweeſt te zijn/
tertia Capella ſub Orrduno De derde Capelle onder Orthen. In voortijden plach-
men de Parochien de namen te geven van integra, media, capella, tertia capella,
& quarta capella , ende ſtaet hier den naem van tertia Capella ſub Ortduno. Wy
vinden oock / dat een Parochie Kerck wel was een integra , ende dat oock wel
niet alleen / maer met een ander gevoeght/ ende beſtont alſoo een integra mede uyt
twee Parochie Kercken / ſoo was Boxtel een inregra met Gemonde , Os met Ber-
chem , Oyen met Teffelen, &c. Maeckten oock wel twee Parochie Kercken een
Media , als Raveſteyn met Langhel Spranghe met Venloon, &c. Orten was inte-
gra , gelijck dat vinden aengeteeckent / ende heeft haer tot verlichtinghe van hare
quoten deſe tertia Capella geſtreckt.

Daer na ſijn hier oock by gekomen de Dominicanen, of Preeck-Heeren , hier
metter woon gekomen zijnde / waren de Obſervanten in den wegh / ende naemen
mede aen de bedieninghe van het recht des Parochiaens / overmits dat de Paro-
chie Kerck van Orthen dependeeren van het Vrouwen Clooſter van Oudregem van
de ordre der Dominicanen. Dit duerden ſoo langh / tot dat de Kerck van S. Jan
Evangeliſten Kerck van een ſimplex Rector, gelijck ſy die noemen/tot een Parochie
Kerck is verheven geworden. Deſe Kerck was eenen ſeer langhen tijdt de eenige
Parochie Kerck van de Stadt / ende geloove dat den Paſtoor daer van den naem
van Plebaen/ à Plebe , van het gemeen of ſlecht volck / gekregen heeft.

Inden jaere 1569. wierden de Kerck van de Cruys-broers ende de Capelle van
St. Cathar na , ende de Capellen van St. Pieter ende St. Iacob , tot Parochie Kerc-
ken gemaeckt.

Het groot Bagijn-hoff heeft in den jaere 1274. haer eyghen Parochie Kerck ghe-
kregen.

Int jaer 1458. heeft de Paus Calixtus 3. van de Kerck van het Groot-Gaſt-
Huys een Parochie Kerck gemaeckt.

Anno 1268. is gebouwt de Lieve Vrouwen Capelle / die daer in de St. Jans
Kerck ghetrocken is / waer van dat de overblijfſelen noch ghesien worden aen de
noort-zijde van den Tooren.

Hier zijn verſcheyde Capellen geweeſt / als van

St. Pieter. St. Iacob. St. Catharina.	Dese Capellen zijn tot Parochien ghewozden / als voo-ren is aengeteeckent.
St. Teunis. St. Cornelis. St. Ioris. St. Eligius. St. Barbara. St. Anna.	

Wanneer dat alle dese Capellen gebouwt zijn / dat en vinden wy niet aengeteec-kent. In een geschreven boeck vinden wy dit volghende.

Anno 1491. wiert die Capelle van St. Teunis van nieuws begrepen ende getim-mert / die oude Capelle / die by de Baseldonckschе poort stont wert ontwijt.

Anno 1500. wiert gewijt St. Pieters Capelle inde Orten-straet vanden Suffra-gaen van Luyck.

Anno 1520. heeftmen begonnen St. Annen Capelle te bouwen.

J. I. De St. Jans Evangelisten Kerck is een heerlijck ende vooztreffelijck gebou/ cui ad summum splendorem, & incredibilem elegantiam, atque mirificum ornatum nihil reliqui esse videtur, die totten hooghsten glants/ ende ongeloosselijcke schoon-heyt / ende wonderlijck verciersel niet en scheen te ontbreecken / schrijft daer van Laurentius Surius in sijn Historische Commentarien op 't jaer 1566. De Steen daer dese Kerck mede gebouwt is / sijn alle hert-steenen / uyt de Berghen gegraven in de landen van Lotharingen / Luccenborgh / Arduennen / Namen ende Luyck / ende wierden daer behouden ende tot den bouw bequaem gemaeckt / ende alsoo 't Scheep langhs de Rivier de Maes naer den Bosch afgebzacht.

Anno 1280. wiert de eerste steen aen dese Kerck geleydt / ende den Grondt-slagh van dat groot werck / ende dewijle dese Kerck gebouwt is in eenen leeghen breeck-achtigen gronde / soo heeftmen den grondt hier eerst moeten opgraven om de fon-damenten van de Kerck te leggen / ende op dat dit swaer gebouw niet en soude sac-ken / ofte de Mueren van malcanderen wijcken ende scheuren / soo heeftmen de fondamenten geleydt op ghesoute ossen-huyden / soo dat de fondamenten van dese Kerck onder de aerde meer gekost heeft / als het geheel gebouwe boven de aerde / hoe swaer ende groot / ende heerlijck het selve oock is.

Dese Kerck rust op 150. Pilaren / op het heerlijckste nae de antijcksche wijse ge-maeckt. Het Chooz is langh 100. voeten. 't Schip 150. voeten. Het Chooz ende het Schip hebben twee groote gangen / met 100. Pilaren besedt / zijnde d'eene gangh 25. d'andere 50. voeten wijt / boven met een steenen verwelft.

Dit is een Cruys-Kerck / het werck seer constigh uyt malcanderen wassende.

Dese Kerck is buyten alsoo cierlijck gemaeckt als binnen / van onderen tot bo-ven toe met beelden ende cierlijck loofwerck uyt harde steenen gehouden gemaeckt ende verciert / het dack met veele verheven Boogen ende uytsteeckende Tooren-kens in malcanderen seer constich gewzocht / ende alle met steenen beelden ende loof-werck verciert. Alle de gooten / die hier seer veel zijn die sijn van swaer loot gemaeckt De zuyt-deure van dese Kerck heeft een groot / hoogh ende wyt verre uytsteec-kende Poztael / op de antijcksche wijse gemaeckt rustende / ende is dit werck al me-de met beelden ende loof-werck gelijck de Kerck verciert. De deure in het noorden is al

is al mede van de ſelve materie ende fatſoen ſeer groot ovaels ghewijſe ghemaeckt.

Dit geheel werck van deſe Kerck rijſt ſoo hoogh in de locht/ dat de oogen ſchijnen alſmen naer de boute van de booghen/ ende de ſpitſen van de Tooreutjens opſiet.

Anno 1312. is het dack op deſe Kerck geleydt / in voegen dat dit voortreffelijck werck in den tijdt van 32. jaren is voltrocken.

Anno 1497. wiert den grondt-ſlagh geleydt van de nieuwe uytlatinghe van deſe Kerck te weten/ van S. Achten Altaer tot de Punt toe/ ende oock de Noort-zijde.

Anno 1523. heeftmen begonnen het houtwerck veerdich te maken ende te bereyden tot eenen nieuwen Tooren op deſe Kerck. Naer datmen dit houtwerck een geheel jaer op den Kerck-hoff bereydt hadde/ heeftmen inden Meert des jaers 1524. dat ſelve beſtaen eerſt op te winden voor het hoogh Choor/ ende wiert aen den Tooren gewrocht eer dat hy volmaeckt was totten jaere 1526. Ende wierde geſet op de vier binnen Pilaren van de Kerck / ſoo groot / dat hy den rugge van de Kerck met ſijn fondamenten in ſijn hoecken ombatte. Deſen houten Tooren was ſeer conſtelijck ende cierlijck gemaeckt met drie ommegangen / ende was 300. voeten hoogh / ende hadde gecoſt vijff duyſent guldens / ende was daer van de fabrijck Jan Pipels eenen Boſſenaer/ een uytſteeckent Architectus, ſeer bequaem om groote wercken te ordonneeren ende te bouwen.

Anno 1529 heeftmen het beelt van S. Ian Evangeliſt, van cooper gegoten/ wegende 150. pondt / met een yſere ſpille van gelijcken ghewichte / op deſen houten Tooren geſedt.

Deſen Tooren hadde vier omganghen/ ende rees ſoo hoogh inde Locht/ datmen uyt de hooghſte venſters de landen van vijff Provintien conde be-ooghen/ ende oock de Stadt van Antwerpen ſien.

Aen de Weſt-zijde hadde de Kerck eenen gemetſelden ſteenen Tooren / die daer noch ſtaet / daer de ſware klocken in honghen / waer van de ſwaerſte was gegoten van M. Margebelimus van Coelen , inden jaere 1462. Gebaptiſeert S. Ian Evangeliſt , ſwaer elf duyſent pondt / gemeynlijck de banclock geſeyt. De ander was ſwaer ſeven duyſent pondt gegoten anno 1408. by M. Willem van Vechel, Grimma of Margareta gedoopt. Item een Ziel-mis Clock gegoten anno 1447. den 26. Julij op S. Ians Kerck-Hoff.

Hier was oock een ſwaer ende ſeer conſtighen voor-ſlagh van 18. Clocken / dat wel een vierendeel uyrs tijdts voor den ſlagh van de ure ſpeelden / ghemaeckt by den vermaerden Meeſter Mr. Pieter van Surendonck , zijnde eenen Boſſenaer/ ende wierden die 18. klockjens ghedoopt op den 12. April 1553. ende hebben hun den naem gegeven Ieſus , Maria , Anna , voorts de 12. Apoſtelen ende vier Evangeliſten , deſen voorſlagh ſpeelden int jaer 1554. Ende wierde gehouden dat op dien tijdt ſoodanighen voortreffelijcken voorſlagh nergens meer en was.

Deſe Kerck heeft door den brant al eenen goeden rock van ſijn uytwendig cieraet uytgetoogen ende verloozen/ ende dat op de volghende tijden ende wijſen :

Anno 1410. dede den donder ende blixem in ende aen de St. Ians Kercke groote ſchade / ende aen meer Kercken ende Clooſteren.

Anno 1419. in Majo was binnen den Boſch ſoo grooten brandt / dat de Hintemerſtraet gans affbrande met St. Ians Kerck / ende deſen brandt gingh eerſt op in den Valck.

Anno 1584. op den 25. Julij des nachts is den houten Tooren door den Blixem afgebrandt / als mede den Weſterſchen Tooren/ ende ſmolten ende vergongen alle de Cloc-

de Clocken met den Voorslagh / ende worden van het gesmolten metael wederom een Clock gegoten weghende 14325. ponden / ende zijn anno 1641. in den selven Tooren gehangen 26 Clocken tot eenen Voorslagh ende de groote Clock / die geborsten was / is doen mede vergooten / ende weeght twaelf duysent pondt. Anno 1647. ende 1648. is het werck tot eenen Voorslagh door Mr. Iuriaen Spraeckel volmaeckt.

Op de oude groote Klock stonden dese Versen:

M. C. quater, sexto decies, annoque secundo
Cujus Agrippinus me fudit Moor Gobelinus,
Nuncupor ut fert res, Euangelista Ioannes,
Ex miris rebus pulsor, festisque diebus,
Fulgera ne populus noceant, aut ædibus altis,
Arceo, Demonibus obvia sæpe sono.
Nuncio plectendos pravos, ignesque tuendos.
Gentem turbari, vel in hostes arma parari.
Brabantumque Ducem sustinuisse necem.
Istius Ecclesiæ precello tympana quæque
Quin Major ac Vrbis Defensor Buscoducensis,
Christi virtute quâ protegor atque Maria.

Op de cleyndere Klock de volghende Versen.

Anno Milleno C. quater, x. bis, quoque quarto,
Busco sum nata cui servio Grimma Vocata,
Nomine sum Grimma, seu Margareta Vocata,
Terreo Latrones, prænuntio Seditiones,
Bellis armari jubeo, flammasque fugari.
Qui me fundebat Wilbelmus nomen habebat,
De Vechel natus hâc qui fuit arte probatus.

Anno 1492. heeft Mr. Aert Geel-gieter van Maestricht de coopere Vont gegoten / wegende aen cooper 2594. pondt / een seer costelijck werck/dat in Nederlant sijns gelijcken niet en heeft.

Anno 1495. wiert dat silveren beelt van S. Ian gegoten ende gemaeckt tot Colen/ ende gelept in een ydel Wijn-vat,/ ende dat vat wederom bekleedt in een ander tonne ofte pijpe wijns vol zijnde / ende soo wert het beelt met andere vaten Wijnen affgescheept/ ende sonder kennisse van yemanden ten Bossche gebrocht/ ende wierden in alle groote Processien omgedraghen.

Anno 1513. wierde gepractiseert ende ghemaeckt dat wonderlijck Spel van het laetste Oordeel by Mr. Matthijs Serennen, maer en gaet niet meer.

Anno 1610. wiert besteedt het Orgel voor de somme van 11000. guldens / ende is een heerlyck werck / als noch kan gesien worden van Toet-steenen ende Albastert-steenen ende Beelden / seer costelijck gemaeckt.

Anno

Anno 1614 wierden besteet aen Mr. Iacob Mathysen van Weenen voor de som-
me van vijff duysent guldens een Sacraments-huysken van toet-steenen ende al-
bastert-steenen / ende met vele albastert-beelden beset.

Anno 1618. wiert het Orgel besteet te maecken aen Mr. Florens Hoque voor
9600. guldens eens / ende hondert guldens tot een vereeringhe aen des selfs Huys-
vrouwe. Ende alsoo den aennemer quam te sterven eer het werck volmaeckt was /
is dit werck naer de reductie voltrocken by Mr. Galtijs Germers, ende Mr. Germert
Galtijs, die daer voor gehadt heeft 5000. guldens.

Hier hebben oock veel schoone Altaren ende Schilderijen geweest / ende inmiten
daer in uyt de Schilderijen van Hieronymus Bolz, vertoonende de Scheppinghe
der Werelt / met de Historie van Abigael / komende met hare gaven tot David.

Item van Salomo / eerende sijn Moeder Bersabeam.

Item noch een Schilderije van den selven Schilder van de Offerhande van de drie
Coningen / ende daer van noch een van de belegeeringe en het ontset van Bethulia.

Item een Schilderije vertoonende daer Christus van den Cruyce wiert gheno-
men / gedaen by Adriaen Scholers Canoninck tot Utrecht.

De alderconstighste ende hooghgeachtste Schilderije was, die seer geestigh ende
constigh vertoonde het doodt Lichaem Christi.

De Processie placht te gaen door de Peper-straet / Verwer-straet / achter de
Wevers plaets / door de St. Joris-straet / dwers door de Vuchter-straet / door de
Postel-straet / achter de Minne-broers / op de Cruys-straet / op de Visch-marckt /
over den Hoogen-steen-wegh / over de Merckt / door de Hintemer-straet / ende
soo wederom in de Kerck.

Anno 1469 waren op het Heeren Huys vergadert Mr. Ian vander Straten De-
ken van Capitule / Heer Goswijn Heym ende Simon de Hus, als Schepenen /
Simon van Geel Gesworen vander Stadt / die Prioor van den Baseldonck, Pre-
dick-heeren, Cruys-broers, ende de Guardiaen van de Minnenbroers, ende in hun-
ne presentie wiert overgedragen ende geordonneert een maniere hoe datmen altoos
die Processie lancx der Stadt onderhouden soude / op peene van hondert Enghelsche
Nobels.

Op dese omganghen wierden verscheyde vertooninghen by toegemaeckte per-
soonagien gedaen / waer over het volghende hier is voorgevallen / het welck ver-
haelt Philippus Camerarius in sijn Boeck geintituleert operæ horarum subcisivarum,
sive Meditationes Historiæ, cap. 54. Tit: quanta sit imaginationis vis & afficaria, mi-
hi pag. 240. Ceterum memorabile inprimis est quod Ludovicus Vives scribit in lib. 12.
Augustini de Civitate Dei. Margaritam Maximiliani Imperatoris filiam aliquando nar-
rasse Lamuzæo homini docto, & Ferdinandi Ungariæ Regis Oratori, quemadmodum in
Brabantiæ oppido, quod Buscumducis appellant, quum in supplicatione publica qui-
busdam ex divorum numero constituto, nonnulli in ea pompa (ut ex veterum cere-
moniarum traditione fieri solet) angelorum, alii cacodemonum ornatu incederent,
unus ex istis personatis, postquam diu lascivisset, & tripudiasset, domum statim, pru-
ritu percitus, excurrens, uxorem corripuerit, atque in lectum conjectam velle se
cacodæmone impregnare dixerit, quod etiam perfecit. Filium siquidem procreavit
infelici genio similem, qui simul ac notus esset, exilire ac cursitare cœpit. Soo ye-
mant begeerigh is dese geschiedenisse in 't Nederduyts te lesen / sal die vinden in 't
I. Deel der Historische betrachtinghe van Philippus Camerarius gedruckt anno 1617.
In s'Graven-haghe by Hillebrant Iacobsz, ende daer cap. 14. pag. 104.

Tot den bouw van dese Kerck hebben vele yverighe ende machtighe Burghers/ ende onder de selve eenighe aensienlijcke Edelen seer ryckelijck gecontribueert/ ende worden daer in boven anderen geroemt Iacob Bulichem ende Elias Pannicida.

Hier was een lieve Vrouwen Capelle / die daer naer in dese Kerck getrocken is/ ende in het Westen van dese Kerck / aen de Noordt-zijde beneffens den Tooren noch een deel van de oude mueren van de selve Capelle kan ghesien / ende van het gebouwe van de Kerck onderkent worden / ende was dese Capelle seer rijck van middelen geworden door den grooten toeloop van Menschen die hier quamen bedevaert doen tot het lieven Vrouwen Beelt/ghesept Dulcis Domina de Busco. De soete lieve Vrouwe van den Bossche. Ende wierden die middelen al mede tot desen bouw aengelept / als dat schrijft de Heer Prelaet Aug. Wichmans , in Brabantia Mariana lib. 2. cap. 25. Dionysius Mudzard schrijft in de Kerckelycke Geschiedenissen in onse Nederlanden, op 't jaer 1280. Ten selven tijde tot s'Hertoghen-Bossche geleydt zijnde de grondt-wercken in het sant van Hintem / van den schoonen ende heerlijcken Tempel / naderhandt gewijdt ter eeren van de Maghet Maria ende des selfs bewaerder Ioannes den Evangelist , soo is het werck allenskens opgetrocken ende volgens verciert met Autaren. Men seght dat aldaer langh te vooren een Capelle van onse L. Vrouwe ghebouwt soude geweest zijn / wijdluftigh in veel schoone mirakelen / &c. Ende daer nae : Door welcke mirakelen ten selven tijde / ende daer na alsulcken toeloop van bedevaerden in dese Capelle is geweest/ dat men mede door middel van groote Offerhanden/terstont daer na heeft beginnen te bouwen / ontrent de voorsz. Capelle / een treffelijcke Kercke/ van buyten ende van binnen / van boven ende beneden met konstelijcken steen-wercken verciert/ende nu genoemt de S. Ians Evangelisten Kercke/ter eeren van den Patroon der selver Stadt.

III. Binnen den Bosch was eenen Burgher ghenaemt Adam van Mierde, de welcke een schrijver was inde schrijff-camer / ende daer naer Secretaris vander Stadt / ende hy wiert seer rijck / ende als sijn Huys-Vrouwe ghestorven was / wiert hy Priester ende Pastoor van de St. Ians Kerck / ende aerbeyden met grooter costen dat in St. Ians Kerck een Collegie ende Canonisie quam/ daer hy den eersten Deken was/ ende wiert dese Canonisie van dertig Canonicken hier opgerecht anno 1366. ende Heer Ian van Arckel, Bisschop van Luyck heeft dit Collegie van Canonicken bevestight / ende waren dese Canonickdijen maer simplex beneficium gelijck sy die noemen / ende vinden dat die bestonden ex triginta beneficiis simplicibus cum dote sua in totidem Canonicatus conversis. Uyt dertigh simpele beneficien met haer incomen in soo veel Canonisijen verandert. Hier mede was de St. Ians Kerck / die eerst maer en was een simplex Rectoria , daer na een Parochie Kerck, nu een Collegiale Kerck geworden.

De Paus Ioannes den 24. heeft het volgende Diploma gegeven tot faveur van de Canonicken van de St. Ians Kerck tot s'Hertoghen-Bossche anno 1413.

Ioannes Episcopus , Servus Servorum Dei, ad futuram rei memoriam. Divini cultus diligentes augmentum , super eo volumus haberi propitii , per quod illud liberè valeat obtineri , sed illud in cathedralibus & collegiatis ecclesijs , in quibus Domino famulantium est mutitudo , fieri nequit ac commodè , nisi ipsorum reditus pro ipsis famulantibus convenienter sint adaucti. Sanè petitio dilectorum filiorum , Decani & Capituli Parochialis & collegiatæ ecclesiæ S. Ioannis Evangelistæ , opidi de Buscoducis,

cis , Leodiensis Diœcesis (quæ & parochialis Ecclesiæ Villæ de Orten, dictæ Diœce-
sis , invicem Canonicè sunt unitæ) nobis nuper exhibita continebat , quod Canonica-
lium præbendarium ejusdem Ecclesiæ S. Ioannis , quæ principalis ejusdem opidi inter
alia opidida Ducatus Brabantiæ insignis existit , & cujus quidem St. Ioannis Rectoriæ,
& de Orten Ecclesiarum collatio & provisio ad dilectas in Christo filias , Priorissam &
Conventum Monasterij Vallis Ducissæ in Oudregem , per Priorissam soliti gubernari,
ordinis S. Augustini , sub cura & juxta instituta regularia ordinis fratrum Prædicato-
rum viventes communiter pertinet , facultates sive fructus , reditus & proventus adeò
tenues & exiles sunt , quod exinde Canonici ejusdem Ecclesiæ S. Ioannis , qui triginta
sunt numero , decenter statum suum tenere , nec non incumbentia eis onera com-
modè supportare non possunt , quodque si Rectoria ipsius Ecclesiæ S. Ioannis (quæ
dignitas vel personatus non est , ad cujus quidem Ecclesiæ S. Ioannis Rectorem exi-
stentem pro tempore exercitium curæ animarum dilectorum filiorum Parochianorum
ipsarum Parochialium Ecclesiarum , nec non omnium & singulorum canonicatuum &
præbendarum ipsius Ecclesiæ S. Ioannis collatio & provisio , ex speciali privilegio se-
dis Apostolicæ , cui non est in aliquo derogatum, duntaxat pertinet) & Ecclesia de
Orten prædictæ Capitulari Mensæ ipsius Ecclesiæ S. Ioannis uniretur , ex hoc cultus
ipse in eadem Ecclesia S. Ioannis augmentari , dictique Canonici decentius statum eo-
rum tenere , nec non commodius onera hujusmodi supportare valerent.

Quare prædicti Decanus & Capitulum nobis humiliter supplicarunt , ut pro aug-
mento quotidianarum distributionum , quæ fient in ipsa Ecclesia S. Ioannis inter Ca-
nonicos illius , qui pro tempore apud ipsam ecclesiam residentiam facient personalem,
atque horis Canonicis , diurnis & nocturnis , in ipsa Ecclesia S. Ioannis personaliter
interfuerint, ecclesiam de Orten & Rectoriam prædictas mensæ præfatæ in perpetuum
incorporare, annectere & unire , & alias in præmissis oportunè ipsis Decano & Capi-
tulo providere de benignitate Apostolica dignaremur.

Nos igitur , qui cultum prædictum nostris temporibus intensis desideriis augeri af-
fectantes , volentes eisdem Decano & Capitulo atque Canonicis de alicujus subven-
tionis auxilio providere , hujusmodi supplicationibus inclinati , ecclesiam de Orten
& Rectoriam prędictas (quarum octoginta , cum omnibus juribus & pertinentibus suis
Mensę prędictę , cujus ducentarum marcharum argenti fructus , redi us & proven-
tus , secundum communem ęstimationem , valorem annuum (ut ipsi Decanus & Ca-
pitulum asserunt) non excedunt , auctoritate Apostolica in perpetuum incorporamus ,
annectimus & unimus. Datum Romę apud St. Petrum 15. Kal. Iuly , pontificatus
nostri anno tertio 1413.

Jan Bisschop/knecht der knechten Godts/tot een toecomende gheheugenisse van
de saeck/ die sucht dragen tot vermeerderinge van den Godts-dienst die willen wy
goetgunstich wesen in het ghene waer door datmen daer toe can komen / maer dat
en kan in de Cathedrale ende Collegiale Kercken / daer de menichte is die den
Heere dienen / niet wesen off niet gevoegelijck / ten sy dat haer incomen naer den
eysch van die daer dienen / betamelijck sy vermeerdert. Het versoeck van de lieve
Sonen / den Deken ende het Capittel van de Parochiale ende Collegiale S. Ians
Evangelists Kerck in de Stadt van den Bosch / onder het Bisdom van Luyck
(de welcke met de Parochie Kerck van het Dorp Orten / onder het geseyde Bis-
dom / wettelijck is vereenicht) aen ons onlanghs overgegeven/ behelsde in/ dat
de prebenden der Canonycken van de selve S. Ians Kerck / die de voornaemste
is van

is van die Stadt / zijnde een van de voornaemste Steden van Brabandt / ende dat de Rectorie van S. Jan ende van Orten de collatie ende provisie der selver Kercken staet by de lieve Dochteren in Christo / de Prioresse ende het Convent van 't Clooster te Hertoghs Dael tot Oudregem / ende door de Priorese plachte geregeert te worden / van de Ordre van St. Augustijn / onder het opsicht ende naer de Reguliere instellinghe van de Predick-Heeren levende in het gemeen / toe-comt / de middelen of vruchten / de renten ende incomen soo arm ende cleyn zijn / dat de Canonicken van de selve St. Ians Kerck / die dertigh int ghetal zijn / haren staet niet eerlijck daer op en connen houden / ende hare ordinare lasten gemackelijck draghen / maer soo de Rectoria van de selve St. Ians Kerck (dat noch weerdicheydt / noch personatus en is / maer is de Rectoor van de selve St. Ians Kerck Pastoor van de selve Parochie / ende heeft van alle ende yder Canonicksdijen ende Prebenden van de selve St. Ians Kerck de Collatie ende de Provisie alleen door een bysondere Privilegie van den Apostolischen Stoel / het welck in geenen deelen noch niet en is te niet gedaen) ende de Kerck van Orthen met de voorseyde Tafel van 't Capittel van St. Ians Kerck vereenicht wierden / soo souden den dienst inde St. Ians Kerck werden vermeerdert / ende souden de selve Canonicken haren staet eerlijcker connen houden / ende ghemackelijcker diergelijcker lasten connen draghen. Waerom dat de voorseyde Deken ende Capittel ons ootmoedelijck gebeden hebben / dat wy tot vermeerderinghe van de dagelijcxsche distributie die in de selve St. Ians Kerck / die gedaen sullen worden onder de Canonicken die daer persoonlijck resideren / ende in de getijden by daghen ende nachten ghweest zijn / dat de Kerck van Orten ende de voorseyde Rectoria / de voorgenoemde tafel gheincorporeert / geannexeert ende geunieert wierden / ende anders in het voorverhaelden den Deken ende het Capittel naer de Apostolische librealheydt wilden voorsien. Wy derhalven / die seer begeerich zijn by onsen tijdt den Dienst te vermeerderen / ende willende den selven Deken ende Capittel off Canonicken met eenighe hulp middelen voorsien / tot diergelijcken versoecken genegen zijnde / hebben wy de voorseyde Kerck van Orthen / ende de Rectoria (der welcker incomen is tachtentigh / met alle sijn rechten ende toebehooren de voorseyde Taeffel / die niet boven de twee hondert marcken silvers aen vruchten / renthen / ende incomen naer de gemeene reeckeninge (als den Deken van het Capittel verclaerden) jaerlycx incomen en heeft) door de Apostolische macht voor altijts ingelijst / daer by ghevoecht / ende daer mede vereenicht. Gegeven tot Romen by St. Pieter op den 17. dagh van Junius / int derde jaer onses Pausdoms. Dit was int jaer 1413.

Anno 1502. Ghebiel daer eenen grooten twist tusschen het Capittel van S. Jans Kercke ende de Regenten van der Stadt ter cause van de Schattinghe die de Heeren vander Stadt eyschende waren van het Capittel / ende die saecke wert opgenomen ende gestelt in handen van den Cancelier van Brabant Mr. Ludovicus Roelants, Mr. Ian van Coudenberch, Mr. Roelant van Ronsele, alle Raets-Heeren van het Hoff van Brabandt / ende sy deden een uytspraecke in deser formen / dat alle de goederen vry soude zijn die 't Capittel almoes gewijs / ofte van weghen de beneficien toebehoorden / ende van alle schattinghen exempt / maer die goederen / renthen en erffenissen / die gewoonlyck zyn geweest te staen tot exactie ende schattinge als andere wereltlijcke goederen voorts inde voorsz. gewoone schattinghe souden blyven continueren. Wert voorts getermineert ende geslooten inder uytspraecke / dat die Heeren van 't Capittele met haere dienaren ende Capitelaren eenen bysonde-

afsonderen Wijn-kelder souden hebben / om daer uyt te tappen Wijn ende dranck sonder accijns / ende den selven kelder sal blijven gesloten staen van smorghens aff tot thien uren voor middagh toe / ende van een ure tot vijff uren toe / ende daer naer tot negen uren toe open blijven / ende dat die Capittelaren ofte Canonicken geenen wijn en sullen mogen vercoopen / ofte eenighen dranck uyt den voorsz kelder voor eenige vreemde persoonen of Borgeren haelen/ofte wie hy mochte syn/dan alleenlijck voor die vande Capittule.

Inden jaeren 1516 ende 1517. was hier eenen grooten twist tusschen de Canonicken ende Regeerders van de Stadt om de Accijnsen / die de Canonicken niet betalen en wilden / voortbrenghende henne Privilegien die sy vercreghen hadden van Hertogh Philips van Bourgongien / daer sy vry verclaert waren van alle Accijnsen. Desen twist rees soo hoogh / dat de Stadt 't Claren-straetje met groote sware houten dede affpaelen/ende eenen yseren rostel brenghen op het eynde van den Papenhulst/op datmen geenen Wijn in den Heeren kelder en soude moghen in doen Maer de Priesters zijn gekomen met haere knechten/ende hebben die groote swaere posten wederom wegh gedaen / ende het Claren-straetje wederom geopent.

Dit by de Stadt verstaen wesende/ hebben een verbodt lancx die straeten van de Stadt laten aff lesen / dat niemant op de verbeurte van lijff ende goet eenige assistentie ofte bystant doen en soude die vanden Capittele / om den Wijn in den Heeren kelder te doen. Maer die Canonicken ende Beneficiaten/ die sterck ende cloeck waeren / terwijle datmen dat wij-water inde Kerck worp ende de Hoogh-Misse gesonghen wert / haere Choor-cleederen ende Tabbaerden uytgetogen hebbende/ hebben den Wijn selver in den Kelder gedaen/ niet passende op eenich gebodt/noch op den ghenen die daer by stonden ende dat aensaghen / ende die Canonicken gingen solliciteren aen den Bisschop van Luyck / om opschorsinghe van den openbaeren dienst te vercrijghen / het welck hen geaccordeert wierde / ende de Kercken bleven gesloten / ende die getijden ende Missen werden gedaen met gesloten deuren ter oorsaecke dat die Heeren vander Stadt / ende den meesten hoop van de Dekenen vanden Ambachten / ende die ses Mannen met violentie aende Canonicken henne voorsz. ontworpinghe der paelinghe wilden vergheldeN / ende alsoo bleven die Kercken in die cesse gesloten van den 19. Meert des jaers 1516. tot den Witten-donderdach toe daer naest volghende / ende men en communiceerden niet voor Paesch-abondt des jaers 1517. Maer dat die Canonicken alle haer getijden ende Missen deden met gesloten deuren / dat verdroot die Stadt soo seer / dat sy aen den Grave van Nassouw vriendelijck versochten / omme te moghen hebben vijftich ofte 't sestich Ruyters / die sy geleydt hebben in die huysen vande Canonicken / beloovende hen van allen schade ende hinder / die hen daer van souden moghen hebben overcomen / los ende vry te houden / op welcke beloofte die Ruyters / in de Huysen van de Canonicken gekomen zijnde / al open smetten dat sy vonden / te weten / tresoiren / cantoiren / bottelerijen / bier-kelders / Ec. Eetende ende drinckende dach ende nacht / daerenboven hebben sy die gelasen uytgesmeten / die Dienaren ende Dienst-maeghden vande Canonicken uytgejaeght/ alsoo dat die Canonicken henne huysen moesten verlaten : Maer niet langhe daer na wiert dit geschil ende tweedracht op genomen / ende beyde die partijen quamen inde Stadt van Camerick / alwaer sy beyde wierden veraccordeert / ende besloten / die Heeren vanden Capittule souden hebben s'jaers viertich voeder wijns/ ende twaelff hondert tonnen biers / die sy gebruycken mochten sonder eenighen accijns

accijns daer af te geven / met expresse conditie / datmen die ydel vaten altijt meten souden inde Diese in de teghenwoordicheydt van twee Canonicken ende twee Schepenen / ende twee Dekens vanden Ambachten. Oude Memorien.

Vinde in andere oude Memorien mede aengeteeckent : Dat de Heeren vande Stadt / ende de meesten hoop van de Dekens van de Ambachten / ende die ses Mannen met gewelt genomen hebben eenen wagen Wijns den Heeren van het Capittel toebehoorende / staende op het Hintemer-eyndt / ende hebben dien met de Groen-Roede doen voeren aen de Marckt inden kelder vanden swarten Arent/ om daer van haren accijns te hebben.

IV. In dese S. Ians Kerck is ingheftelt / in een bysonder Choor van de selve Kerck / in het jaer 1518. Het Broederschap van de Lieve Vrouwe , tot het welck niemant als onder den Eedt wierde toegelaten / ende bestondt uyt de weerdichsten van de Geestelijcken / die sonder Eedt daer in quamen / ende uyt de voortreffelyckste van de wereltsche persoonen/ende hadde d'selve Confraterniteyt of Broederschap Mariæ , twee Proosten.

Dese Broederschap is aengevangen met kennisse van den Pastoor van Orthen/ ende den Bossche / ende daer na door Neapolium , uyt den Stamme der Ursinen , Landt-Deken van de Kempen , ende van Adolph Bisschop van Luyck/ ende van de Pausen / Martinus 5. Eugenius 4. Innocentius 8 ende eyndelijck by Erard van Marca , Bisschop van Luyck bevestitht/ blijckende by de Bullen daer van zijnde: Hier van vinden wy het volghende:

Eraert vande Marck by der genaden Godts ende des Heyligen Stoels van Romen / Bisschop tot Ludick / Hertogh van Bullon / ende Grave tot Loon / &c. Allen ende yegelijcken die dese tegenwoordighe letteren sullen sien Saluyt : ende ontwijfelachtich gheloof te geven deser schriften. Alsulcke dinghen ongebreecksaem te onderhouden / ende alle Menschen te verkondighen : die totter eeren des almogenste Godts / ende tot salicheyt der kersten Menschen salichlijcken ingesedt syn : ende gonstelijck ghegheven / duncket ons tamelijck te wesen ende verdienstelijck. Daerom sy openbaer allen kersten Menschen / dat voor menich jaer sommighe Mans persoonen Clercken wesende : Ter eeren Godts Almachtich/ ende ten love der Jonefrou Maria des eenigen Godts Soons gebenedijde Moeder , aengeheven hebben een loffelijcke Broederschap onder den tijtel der selver Joncfrouwe Marien in die Noortsijde der Collegiale ende Parochie Kercke van S. Ians Evangelist s'Hertogen-Bosch Luydicks Bisdoms/ by den hooghen Choor / welck Broederschap sy hebben doen erigeren ende approberen by den Bisschop/ Archidiaken/ ende den Pastoor der plaetsen / dat onder veel Missen / Vesperen / Metten / Vigilien/ Commemoratien / diemen met discant ten grooten coste onderhout / ende eeuwelijck sal onderhouden. Oock hebbense veel salighe conditien daer in gheordineert/ ende andere sekere Ordonnantien onder sekere peenen. Want dan gheen dinck den Mensch meer dwinckt of treckt / dan der voorgevender dingen profijtelijckheydt ende swaricheyt. Soo hebben wy voorgenomen alle dinghen te verklaeren by Ordonnantien / die dese Broederschap eenichsins moghen betreffen.

Vanden Godts-dienst der Broederschap voorsz.

'T Is geordineert ende langen tijt onderhouden datmen tot heyl ende troost der Gilde-broeders ende Susteren alle dinxdaghen met discanteerders Vesper singhet

singhet van onser Liever Vrouwen. Ende alle Woensdaghen daer na een lofselije-
ke Misse van Maria , ende dat met dienders ende intoneerders met costelijcken
dienrocken ende cappen bedeckt. Item op alle Liever Vrouwen avont ende daghen
singhtmen die eerste ende tweede Vesper / oock Metten ende Missen seer eerlijck/
met discant/ organen / wieroock/ende brandende toertsen. Item viermael t'jaers/
te weten t'saterdaeghs na alle Heylighen. 't Saterdaeghs na half Vasten. 't Sa-
terdaeghs voor Sinte Jan Baptisten gheboorte. Ende 't saterdaeghs na onser Lie-
ver Vrouwen Hemelvaert / singetmen voor die Gilde-broeders / ende Susteren
Vigilie van 9. lessen / Misse / ende groote Commendatien. Oock doetmen een
groote spijnde als navolghen sal. Item op den avont ende op den dach van Sint
Jan Evangelist / Sint Anna / Sint Marie Magdalene / vander Kers-misse der
Capellen / ende op den Kersnacht / oock des Woensdaeghs inde Pinxt Heylige
daghen / singhtmen Vesper ende Misse met alle solemniteyten als voorsz is. Item
op dat dese Missen ende solemniteyten eerlijck onderhouden soude worden / soo or-
dineert dese Broederschap eenen Priester tot eenen Deken/ die de Misse singet/ en-
de andere ghetijden ende memorien voorschreven aenbegint. Item twee Priesters
die intoneeren. Item eenen dyaken ende subdyaken. Eenen coster : ende twee ba-
stioneren die costelijcke roeden van silver ende gout draghen. Noch onderhelt die
Broederschap voorschreven op haren swaren cost / alst oock van aenbegin ghedaen
is / een eerlijcke Cappel van meesters ende jonghen constich ende gheleert in ghe-
broocken Muyck/ oft discant/ die welcke die voorschreven Godts-diensten singhen
ende onderhouden. Item inder selver Cappellen sijn veel beneficien / alsoo datter
alle weken 29. beneficiael Missen worden ghelesen/ boven den voorschreven Godts-
dienst/oock boven veel meer votive ende ghelt-missen.

Vande Aelmissen der Broederschap voorsz.

Item want't geschrey vanden armen menschen dickwils by Godt verhoort wort.
Oock want spysinghe der armen den Almoghenden Godt seer behaechlijcken is.
Daerom eest dat die Broederschap voorschreven tot salicheydt der gildebroederen
ende susteren nae haerder rijckdom sommighe spijnden doet in broodt ende pennin-
ghen. Item als die Vigilien der dooden wt sijn op die voorghenoemde daeghen/
soo gheeftmen boven sekeren loon daer toe gheordineert / andere presenten. Te
wetene / den Deken vande voorseyde Broederschappen/ den dyaken/ den subdya-
ken/den 3. Cappellanen vander curen Sint Jans / den 2. Bastionieren der Broe-
derschappen / ende den Coster der Broederschappen/ en de 2. Costers vander cu-
ren/ ende desgheliјckx allen anderen Priesteren die met haerder teghenwoordigheyt
dese Vigilien eeren / oock den sanghers / den organist / orghel-blaser / den bayer-
man / ende die doode-gravers / elck eenen halven stuyver / den coralen een oort.
Ende alle armen voor die Cappel-door staende een half oort/ op datse t'samen Godt
Almachtich hertelijck souden bidden. Item t'sanderen-daeghs daer na deyltmen
den armen ses mudden corens in brooden / van welcken een ghenoech is eenen ghe-
meynen man voor een heel jaer broot-cost. Ende des maendaeghs daer naest-vol-
ghende leestmen een sonderlinghe Misse van Requiem ter salicheden voorschreven.
Item noch achtmael spijstmen elcke reyse 6. mudden rogghe in brooden. Te weten/
t'sanderdaeghs nae Sinte Bartholomeus. T' saterdaeghs voor Sinte Lucie.
T'saterdaeghs nae Sinte Pauwels Bekeeringhe. T'saterdaeghs ontrent den 9.
dach

dach Februarij. Op Palmavont. Op Pinxtavont. T'saterdaechs ontrent Sint Servaes dach / waer van die gheheel somme banden rogghe loopt jaerlyckx 72. mudden. Item boven deser deylinghe heeft eens Ridders weduwe gheordineert dat 7. Priesters Misse celebreren op den 9. dach Februarij tot trooste ende heyl haers mans siel ende aller in dier Broederschappen overleden / om welcke Misse te hooren ghecoren worden 13. arme mannen / ende op dat dese Priesters ende armen gheloont souden wesen van haeren arbeydt : ende die Proosten ende costere der Broederschappen voor haer opsicht / soo is daer een erff-Rente toe beset van eenen stuyver 's jaers ende 2. rijns-gulden. Item alle jaer deyltmen 60. paer schoen/ als met namen 30. paer voor arme Mans/ende 30. paer voor arme Vrouwen. Oock deyltmen inde vasten in broo tende herinck voor een somme gelts omtrent 20. rijns-guldens makende.

Van den Eeden ende verbontenis ende kiesinge des Proests ende gesworen Broederen.

ITem op dat dese Godts diensten / ende spijsinghe der armen onghebroecksaem soude worden ghehouden/soo verbinden die Clercken malkanderen by eede op dat heylighe Evangelium Gheswoeren alst van aenbeginne ghewoonlyck is gheweest/ als dat sy alle Ordinancien ende statuten der Broederschappen sullen onderhouden/ ende oock arbeyden om onderhouden te worden. Ende om dat sekerder te gheschien soo kiesen sy alle jaer't Saterdachs voor Sint Jans Baptisten gheboorten eenen nieuwen Proest/welcke met den tweeden des voorleden jaers der Broederschappen lasten draecht ende moet aenverden. Item die gesworen Broeders moeten by haren eede zijn in die Memorie der eeden voorsz. oock in de wtvaert van eenen Gesworen Broeder/ende daer in offeren/desghelijcx moetense alle Dijnsdaechs sijn inder Vesperen/ende alle Woensdaeghs inder Missen. Item oock op Sint Jans Evangelisten avont ende dach/ op Sinte Marien Magdalenen dach / op den Kermis dach/ op Sinte Annen dach/ op onser Vrouwen Hemelvaerts dach assumptio/ op onser Vrouwe gheboorte dach nativitas / op Sint Jans dach voor die Latijnse poorte/ ende Woensdaeghs na Pinxten. Desgelycx in die begravinghe van eenighe ghesworen Broeder met haren Covel:ende oock inden omganck oft processie der Stadt voorsz. Ende desen Eedt moghense met sekeren penninghen van gelde salveren : welck gelt tot een profijte der Broederschappen voorschreven gekeert sal worden.

Vande wtvaert ende begravinge eens Gesworen Broeders.

ITem het is ghewoonlijck als eenigh van de Gheswoeren Broederen inder Stadt voorsz. sterft / soo comen al die Gesworen mede Broederen met haren covelen op die begravinghe. Ende des Vrydaeghs ende Saterdaechs naestcomende/ soo houden die Broeders Vigilie-Misse/ ende groote commendatie. Alle die Broeders offeren inder Missen. Oock moet elck by sijnen Eede eenen souter lesen ofte doen lesen voor den dooden. Ende oft ghebuerde dat eenich Gesworen Broeder storf buyten die Stadt voorsz. soo heltmen syn wtvaert in der voorschrevender manieren den eersten

sten Vrydaeghs ende Saterdaeghs als syn doodt der Broederschappen kondich mocht wesen.

Vander Broederschappen maeltyden.

ITem op dat dese ordonnantie met meer andere / oock die broederlycke liefde der ghelederen te onverbreeckelycker mochte syn / soo vergaderen alle die Ghesworen Broeders inde Stadt woonende tot allen ses weken eens / oock op die vier principale spyn-daghen ende eten met malcanderen in eerlijckheydt / stilheydt ende blyschappen. In welcke Maeltijden die benedictie ende die gratie worden solemnelijck ghesonghen in Discant / ende desghelijcx tusschen alle gherichten een ghenoechlijck Carmen oft Loff-sanck / ende nae de Maeltijdt leestmen Miserere mei Deus, ende de Profundis voor de dooden. Ende op dat dese Maeltijden in gheen overdadighe weelden verandert solde worden / soo ist verbooden dat niemant meer mach drincken dan een half kanne Wijns inder Maeltijt voorsz.

Vande Confirmatien der Broederschap voorsz.

ALs dese Broederschap met haren statuten langen tijt onderhouden is geweest/ ende redelijc bevonden/ soo is deselve by Heer Adolff den Bisschop van Luyck/ ende Heer Neapolo van den geslecht der Ursinen Archidijaken over Kempelant inder Kercken van Luyck / ende Heer Willem Pastoor van Orten ende den Bossch toegelaten ende geapprobeert/ ende daer nae by den alderheylichsten Vader in Christo Heer Martinus den vierden sijns naems Paus tot Roomen geconfirmeert.

Vande vermeerderinghe der Broederschap voorschreven.

ALs dan de lasten der Broederschap swaerder vielen/ ende 't getal vande Broederen cleyn was/ soo en was die rijckdom der Broederschappen voor genoemt niet genouch die lasten te moghen draghen/ daerom heeft Heere Pileus de pratis door Godts barmhertigheydt Cardinael Sanctæ Praxedis des van Pauselycken bevel macht hebbende / ghegonnen den voorsz. Broederen / datse moghen ontfanghen in mede-Broederen ende Susteren alle kersten Menschen.

Vande Vasten der Broederschap voorschreven.

ITem wie die Privilegien deser Broederschap wil ghebruycken/ die moet een heel jaer lanck des vrijdaeghs vasten/ ende hy voldoet/ al komen oock geboden vastel-daghen des vrydaeghs / oock al waren hem sommighe inghheset voor penitentie te vasten / oock al waer hy sommighe schuldich te vasten om eenighe oorsaeck / maer is hy alle vrydaegs schuldich te vasten/ soo mach hy eenen anderen bequamen dach nemen in de weke inde plaets van den vrydag. Ende of hy den vrydach/ of den aenghenomen dach niet en vasten/ soo mach hy dien verhalen in die selve weeck of in een andere. Ende oft eenighe persoonen uit vergetentheydt / lichtveerdigheyt/ of onwe-

of onwetentheydt desen vasten versuymden / soo mach die persoon die vasten wederom van nieuws aenveerden alst hem gheleghen is. Ende of eenighe Persoonen wt outheydt / kranckheydt / sieckheydt of andere oorsaeck dese vasten int heel of deel niet en onderhielden / of onderhouden en mochten / soo mach haer ghecooren biechtvader tot haerder begheerten haer die vasten in andere doechdelijcke wercken veranderen / niet teghenstaende dat voor tijdts strengelijcker ingheset is gewecst ende langhe onderhouden. Ende op dat niemant onbequaem en zy dese gratie te ghebruycken / overmits eenich hinder / daerom absolveert die heylighe stoel van Romen alle Broeders ende Susters van den ban / interdict / suspensie ende alle andere gheestelijcke censuren van eenighen persoonen / of vanden gheschreven rechten gegeven / ende dat bysonder alleenlijck dese gratien te ontfanghen.

Vanden Biecht-Vader te kiesen ende van synder machten.

ITem die heylighe Stoel van Romen gont alle Broederen ende Susteren der Broederschappen voorschreven dat sy een yegelijck van hen / alsoo langhe als dese voorschreven Godts-diensten met en sanghers als voorschreven is onderhouden worden / moghen kiesen eenen Priester gheestelyck of weerlijck / of van eenigher orden / oock van biddende ordenen / die welcke als hy neerstelijck die biecht ghehoort sal hebben / sal moghen den Biecht-Kindt absolutie gheven ende salighe penitentie / alsoo dicke alst den Biecht-Kindt nut sal duncken. Ten waer dat alsoo swaere saecken waren daermen billicx den helighen Stoel van Romen om soude versoecken. Oock sal die Biecht-Vader den Biecht-Kinde af moghen nemen / ende in ander doechdelijcke wercken veranderen alle ghelooften van bevaerden oft abstinentien / wtghenomen bedevaert over dat meer tot Romen / ende tot Sint Jacobs in compostella. Item die Biecht-Vader sal den Biecht-Kinde staende in devotien ende onderdanicheydt des Paus van Romen rechtelyck ghekozen moghen gheven volkomen absolutie van alle sijnen sonden / daer hy berouw af heeft ende ghebiecht is / eens in den artikel des doodts / alsoo nochtans / of eenighe wederkeeringhe geschien soude / dattet Biecht-Kint / indien het levende blijft / of sijn erfgenamen indient storve ghelooven sullen te volbrenghen. Ende voor al wille die heylighe Stoel van Romen / waert dat yemant op dese gratie sondichden / datse dien geensins behulpelyck en sullen wesen.

Vande Cardinalen ende Bisschoppen aflaten.

TEn lesten op dat dit verdienstich werck te duerachtigher soude wesen / oock op dattet volck overmits gheestelijcken loon te menichvuldigher tot deser Capellen ende Godts-diensten voorschreven met devotien soude komen / ende gheestelycke handt te mildelijcker soude daer toe reycken / soo hebben sommighe Cardinalen der Kercken van Romen / Legaten / Eerts-Bisschoppen / Bisschoppen / oock ons Voor-Vaders / Bisschoppen van Luydick / ende andere Prelaten van Oordenen veel Privilegien / Aflaten / ende deelachtigheden daer toe ghegheven / met namen negen Cardinalen hebben ghegheven elck C. daghen aflaets allen den ghenen die dese Cappel versoecken op hooghtijden onser Liever Vrouwen / op den Kersmisdach /

enisdach / op den Kersdach / op den Paeschdagh / op der Ascensien dach / op
Pinxterdach / op Sacraments dach / op Sinte Peeter ende Pauwels dach / op
alder Apostelen ende Evangelisten dach/ op Sinte Stevens / op Sinte Laurens/
op Sint Jans dach voor die Latijnsche poort / op Sinte Marten Magdalenen
dach / op Sinte Barbaren dach / op Alderheylighen dach / op aller Sielen dach.
Oock over al die Octave vande daghen voorsz. is 't dat syse hebben/ ende die Misse/
Vesperen / Vigilien / ende andere Godts-diensten daer devotelyck hooren. Oock
die tot onderhoudinghe van behoeffelycke dinghen yet gheven of besetten. Heer
Jan van Beyeren Bisschop van Luydick heeft dese aflaten gheconfirmeert / ende
xl. daghen daer toe ghegheven. Item x. verscheyden Bisschoppen hebben ghe-
gheven elck xl. daghen aflaets allen die dese Cappel besoecken op den heylighen
Kersdach/ op den Jaers dach/ opten derthiendach/ opten goeden Vrydagh/ opten
Paeschdagh / opter Ascensien dach / Pinxter dach/ op der heyligher Drievuldig-
heydt dach / Sacraments dagh / die verheffinghe ende vindinghe des heylighen
Cruys dach/ op die gheboorte ende onthoofdinghe Sint Jans Baptisten dach/ op
Sinte Peeter ende Pauwels dach / op alderheylighen dach / alder sielen dach/
Sinte Michiels dach / ende op onser Liever Vrouwen hooch-tijden dach/ Sinte
Stevens dach / Sinte Laurens dach / Sint Joris dach/ Sinte Vincents dach/
Sinte Nicolaes dach / Sinte Martens dach / Augustijns dach / Jheronimus
dach / Benedictus dach / Magdalenen dach / Kateryjnen dach / Agatyen dach/
Agneten dach / Dorotheen dach / Barberen dagh / op den Kermis dach ende op
alle Sondaghen / ende oock over alle die Octaven vanden daghen voorsz. is 't dat
syse hebben. Ende den gheenen die daer Misse hooren Predikinghe / Metten/ Ves-
peren / ende andere gheestelijcke Officien hooren ende die geen den eerweerdighen
heylighen Sacramente / of den heylighen Olisel/ als het totten siecken gedraghen
wort / naevolghet. Ende wie driemael Ave Maria spreeckt / alsmen clept na dat
lof / of wie eenich licht / ofte eenich ornamente / ofte oock anders yet besit / of
brenghet der Broederschappen voorsz. ende die geen die biddende is voor die sielen
der Medebroeders verdient xl. daghen aflaets. Heer Pileus de pratis Cardinael
Sanctæ Praxedis heeft ghegheven C. daghen aflaets allen den ghenen die Vespe-
ren / Misse ende Vigilien diemen ter weken ghewoonlijck is te houden met de-
votien hooren. Heer Jan van Haeren, Bisschop tot Luydick/ heeft dese Cardi-
naels ende Bisschoppen aflaten gheconfirmeert / ende xl. daghen aflaets daer toe
ghegheven. Herman wy-Bisschop tot Luydick heeft verleent allen den ghenen
die dese voorsz. Capelle visiteren in dat Hooghtijdt van onser Liever Vrouwen
Lichtmis / van onser Liever Vrouwe Bootschap Annunciationis, ende onser Lie-
ver Vrouwen Hemelvaert Assumptionis , ende onser Liever Vrouwe Gheboorte
Nativitatis, ende in dat Hooghtijdt van Sint Jan Evangelist dach / ende Sinte
Maria Magdalenen dach / ende 't swoensdaeghs na Pinxten. Oock allen den ge-
nen die daer dagheliycx inder Capellen voorsz. Misse ende andere Godts dienst
hooren / ende haer hant daer toe reyckende sijn om Godts-diensten te onderhou-
den xl. daghen aflaets. Iohannes van Beyeren Bisschop tot Luyck verleent een
yeghelijcken die in dese Capelle voorsz. bidden / oock alsoo dickmael als dat ghe-
schiet/ of in die Misse / Vigilien / solemniteyten ende andere Godts-diensten syn/
die welck overmits die Broederschap sijn ghedisponeert. Ende oock die daer yet
leset of procureert / voor die gheen die dese aflaten hebben vercreghen / ende voor
die anders biddende is xl. daghen aflaets. Adolph Bisschop tot Luydick verleent

een yeghelijcken die is doende als voorsz. is / xxx. daghen aflaets / ende die biddende is voor den Bisschop ende voor die Kercke van Luydick x. daghen aflaets. Die generael Meester der Prediker Orden Lenaert van Florens ghenoemt / heeft ghemaeckt de Broeders ende Susters wesende inder weerdigher Broederschap voorsz. inden leven ende inder doodt deelachtich allen Missen / ghebeden / predicatien / vasten / abstinentien / vigilien / arbeyt ende goede wercken / die welcke van den Broeders der Orden voorsz. ghedaen worden / ofte sullen ghedaen worden ten eeuwighen daghen over alle die gantsche werelt. Item Heer Ian van Haerne Bisschop tot Luydick heeft verleent datmen dese Broederschap met allen haren Privilegien ende Statuten in Kercken/ ende andere bequame plaetsen/ in Steden/ ende int Bisdom van Luydick mach publiceeren overmits Priesters/ cureyten ende gheen cureyten. Ende heeft dit Broederschap allen die Statuten gheapprobeert ende toeghelaten. Ende ghebiet oock op die peen van ghehoorsaemheydt/ dat alle Priesters daer toe ghecoren sullent publiceeren. Desghelijckx oock soo heeft hy gheprefen / gheconfirmeert / ende gheapprobeert alle de ordinantien andermael daer toeghedaen synde.

Confirmatie, Privilegien, Aflaten ende verbreydinghe des Heeren van Luydick.

Ende wy Evaert vander Marck Bisschop van Luydicke voorghenoemt / begheeren oock onser ondersaten salicheydt wt bevel ons postoraels ambachts te vearbeyden / soo confirmeeren wy oock wt onser machten dese Broederschappe voorsz. met hare Statuten ende Ordonnantien / ghevende consent datmense over al sal moghen kondighen / oock laten wy toe / lauderen ende approberen alle Cardinalen / Eerts-Bisschoppen / ende Bisschoppen aflaten voorschreven. Ghebiedende onsen ondersaten op ghehoorsaemheyt ende peene des bants dat sijse versocht sijnde / sullen prediken ende vercondighen/ voor vast ende waer hebbende/ of alle brieven tot deser saken dienende van woorde tot woorde hier stonden gheschreven. Ende wy geven daer toe elcken puncte bysonder xl.dagen aflaets wt onser machten Ende ten lesten op dattet volck te overvloedigher soude dese Cappel ende Broederschap aenveerden/ om datse voelen hen daer toe gesterckt met privilegien ende gratien. Soo gonnen wy alle onse ondersaten datse alle Cardinalen ende Bisschoppen aflaten om wat saken datse oock ghegheven sijn/oock in wat plaetsen/sullen moghen verdienen. Noch gonnen ende gheven wy den selven die oock/ wanneer gheschiet dat eenich gilde-Broeder ende Suster der Broederschap voorsz.sijn biecht spreeckt/ sijn dagheliicxsche penitentie betaelt / dat weerdighe heylighe Sacrament ontfanght / sijn offerhande inde Capelle voorsz. reyckt. Oock alsoo dickmael als hy is in den dienst Godts teghenwoordich in die alre sielen daghen / ende in die vigilien / commendatien / of statien der Capellen voorsz. ende daer bidt voor die dooden / ende wie knielt ad Mariæ gloriam, Veni Sancte Spiritus, & incarnatus est, qui in Cruce positus, ende dierghelijcke buyginghe der knien ter eeren aldusdanighen woorden die ghesonghen worden. Item wie Iesus, Maria, gloria Patri ende eerelijcke woorden wtspreken ende eer aen doen Oock wie reverentie doet den eerweerdighen heylighen Sacrament / den Crucifixe / den Priester/ of wie met den heylighen Sacrament : met den heylighen Olijsel : metten dooden/als sy wt ghedraghen

gen worden om te begraven/gaet Wie die benedictie des Priesters/of wywater devotelijck ontfangt/wie de passie des Heeren in sÿnder herten overdenckt/of der Missen dient. Ende wie deser Capelle voorsz. sijn handtreyckinghe doet : met ghebedinghe / met licht / of visiteert / alsoo dickmael als hy daer Misse hoort of celebreert voor elck bysondere xl. daghen aflaets. Ende wy willen dat dese onse brieven ende aflaten eeuwelijck sullen dueren. In ghetuygenisse der waerheyt van allen puncten voorsz. Soo is onsen zegele in sulcken saken ghewoonlijck aen desen brief gehanghen. Datum int jaer vander gheboorten ons Heeren duysent vijf hondert achtien/ den 18. dach in Januarij. Desen brief is overgheset wt den hoot-brief by den eerweerdighen Heer / Meester Peeter Corterbach overseghelder tot Ludick onderteeckent / ende hy accordeert metten principalen. Dit voorgaende hebben wy genomen uyt een out boecxken gedruckt in de Stadt van den Bossche in die Kerckstraet teghen die Schole over/ by Laurens Haeyen,int jaer M. CCCCC. ende xiiij.

Van dese Vrouwen Broederschap schrijven Ian Baptist Grammaye, in Taxandria, cap. 6. pag. 16. Augustinus Wichmans , Brabantia Mariana , lib. 2. cap. 25. Dionysius Mudzaert , in sijn Kerckelycke Historie , op den jaere 1280.

De voorsz. Heer Prelaet Wichmans verhaelt / uyt den mondt van den Proosten der selver Confraterniteyt ghehoort te hebben / dat sy veel jaeren aen de sanghers van deser Lieve Vrouwen dienst wel 1800. Rijnsche guldens ghegheven / ende daerenbovens wel 72. mudden rogghen jaerlijcx aen den armen uytgedeelt hadden. Ende was dit boven Choor van dese Lieve Vrouwe soo wel met beneficien voorsien / dat de Beneficiaten alleen alle weecken wel 29. Missen deden / behalven de Hoogh-Misse / die seer solemnelijck ghecelebreert wierde.

'T 20. Hooft-stuck.

I. Het Geestelyck gebiet waer onder de Stadt ende de Meyerije van den Bossche placht te wesen.

I. VAn oudts af heeft de Stadt ende de Meyerije van den Bossche geweest onder het Bisdom van Luyck / sonder datmen vindt wanneer / ende op wat wijse sy daer onder ghekomen zijn / ende en is niet onwaerschijnlyck / dat dit sijn begin ghenomen heeft / als de Ingesetenen hier eerst bekeert zijn / of als 't selve Bisdom opgerecht / ende 't selve sijn Territorium of Diocese ghekreghen heeft. Maer inden jare 1559. zijn de nieuwe Bisdommen inde Nederlanden opghrerecht/ ende is doen hier mede een nieuwe Bisdom gekomen/waer van hier naer.

Wat belanght 't Bisdom van Luyck / dat is een seer out Bisdom / eerst ghefundeert tot Tungren/een plaets ghelegghen op 't Waterstroomken de Iecker/ drie uren beyde van Luyck ende Maestricht/en wort daer voor gehouden dat Maternus daer de eerste Bisschop soude geweest zijn/en zijn hem opgevolgt Navitus , Marcellus, Metropolus, Severinus , Florentius, Martinus , Maximinus, en Valentius. Sie Baron. in Annal. ad an. 46. Dionys. Mudzard in sijn Kerck. Historie en Ghesciedenissen in onse Nederlanden. Aug. Wichmans , in Brab. Mar. lib. 1. cap. 4. & lib. 3. cap. 40. Naer het overlijden van den gemelden Valentius zijn de Hunnen in 't lant ghekomen/

ghekomen/ende hebben de Stadt Tungren gantsch gheruineert/ waer door de Bisschoppen om gelegen/en oock seecker te woonen/ hare wooninge tot Maestricht genomen hebben/dat dicht by Tungren was/ende daer sy bevrijt waren voor de Hunnen/alsoo dese plaets wel de rijckste van middelen en Volck in die Landt-strecke op dien tijdt was/ende hebben tot Maestricht ghewoont dese Bisschoppen: Servatius, ende na deses overlyden vaceerde de Stoel 114. jaren / om dat het Volck hier gantsch door den Oorlogh verwildert ende wederom tot het Heydendom verballen was / maer als het hier wederom in stilte quam / soo is onder den Francen Coningh Clodovæus, door toedoen van S. Remigius, Bisschop van Reems, hier Bisschop geworden Agricolaus, en zijn dien hier op gevolght Ursicinus, Designatus, Resignatus, Sulpitius, Quirinus, Eucherius, Fulco, Eucharius, Domitianus, Monulphus, Gondulphus, Perpetuus, Ebregisus, Ioannes Agnus, Amandus, Remaclus, Theodardus, Lambertus, Hubertus. Dese hebben alle tot Maestricht gewoont / maer Hubertus in het 13 jaer van sijn regeeringhe heeft int jaer 709. den Bisschoplijcken Stoel naer Luyck ghebrocht / als dat aenteeckent Ioan. Robbertus in sijn notis & Paralipomenis, in Vitam S. Huberti, pag. 159. nº. 63. Ende is de Bisschoplijcken Stoel daer noch. Dewijle tot Maestricht soo veel Bisschoppen ghewoont hebben / soo sijn veel in ghevoelen / dat tot Maestricht den Bisschoplijcken Stoel mede soude ghewe eest zijn. Sie Guicciardijn, in Descript. Tungr. Adr. Havermans, in sijn korr begrijp ende bericht van de Historie van Brabandt, Cap. 5. Mudzardt lib. cit. d' Bredaeschen Almanac, ende andere meer. Doch andere willen dat den Stoel tot Tungren gheblebven is/terwijle de Bisschoppen tot Maestricht woonden / ghelijck den Pauselijcken Stoel tot Romen bleef/ als de Pausen tot Avignon in Vranckrijck woonden / ende dat den Bisschoplycken Stoel niet van Maestricht/maer van Tungren naer Luyck over ghebracht is. Ioan. Robberti loc. cit. & in Quæstionibus, Hubertus, Quæst. 6. Wy sullen daer van voor den nieusgierighen leser het volghende cortelijck stellen.

De Chronijck van de Kercken van Tungren en Luyck behoort hier in seecker te gaen / de selve wordt ghevolght in Magno Chronico Belgico, edito à Pistorio Francofurti 1607. Daer staet pag. 13. mortuo Beato Servatio, sedes Tungrensis vacavit absque Pastore. Naer de doodt van S. Servaes, heeft de Stoel van Tungren ledigh ghestaen sonder Herder. Hier wort de Stoel naer de doodt van S. Servaes noch ghenoemt de Stoel van Tungren / ende is het ghemeen ghevoelen dat dese Servaes den Stoel in sijn leven naer Maestricht soude over ghebrocht hebben / van meest alle die willen / dat de Stoel tot Maestricht soude gheweest zijn / en wort hy by den selven al mede ghestelt onder de Bisschoppen van Maestricht. Sie Mudzardt in sijn Gheschiedenissen, den Bredaeschen Almanac, en Guicciardijn loc. cit. Daer wordt mede verhaelt / dat de Prelaten van de Gallen mede-lijden hadden met de Kercke van Tungren / en dat sy Agricolaum ghestelt hebben Episcopum Tungrensem, Bisschop van Tungren / en dien stelt Mudzardt onder de Bisschoppen van Maestricht / en den voorsz. Almanac den tweeden Bisschop van Maestricht.

Pag. 29. staet. Hubertus Ecclesię Tungrensis, tricesimus & Leodiensis primus. S. Hubert van de Kercke van Tungren de dertichste/ende van Luyck de eerste. De voorsz. Almanac stelt den selven voor den lesten Bisschop van Maestricht / ende den eersten van Luyck. pag. 82. quadragesimus quintus Episcopus Tungrensis, & decimus sextus Leodiensis succedit Euraclius vel Heraclius. De 45. Bisschop van Tungren/

gren / ende 16. van Luyck wordt Euraclius of Heraclius. Soo wordt dien Bis-
schop noch Bisschop van Tungren ghenoemt / die al den sestienden Bisschop van
Luyck was. Maestricht en wordt daer niet eens gedacht.
De Schryver van het leven van S. Hubert, die geleeft heeft met S. Hubert, ende ge-
woont heeft by S. Hubert, zijnde des selfs Discipel ende Vrient / die heeft wel gewe-
ten hoe dat het met 't Bisdom op dien tijdt gelegen was / ende den selven heeft sijnen
Interpres Ionas soo trouwelyck gevolght / dat hy daer van schrijft aen den Bisschop
van Luyck Walcandus: fidem dictorum illi attribuimus, nec alia cudimus, quam ab
ejus relatione comperimus. Wy hebben syne woorden ghelooft / en niet anders ghe-
schreven / dan dat hy ons verhaelt. Ende die stelt den titel of opschrift van dit leven
aldus: incipit Vita sanctissimi Huberti, Ecclesiæ Tungrensis Episcopi & Confesso-
ris. 'Tleven vanden heylighsten Hubert, Bisschop van de Kerck van Tun-
gren ende Confessor beghint. Hy en wort hier niet ghestelt voor den Bisschop van
Maestricht / of voor den Bisschop van Tungren of Maestricht / maer al-
leen voor Bisschop van Tungren. In 't beghin van 't selve leven wort ghewagh
ghemaeckt van S. Lambert, den voorsaet van S. Hubert, ende daer van staet: qui
Pontificalem apicem apud urbem Tungrensem quadraginta annis strenuè ferens, &c.
Die 't Bisdom in de Stadt Tungren vromelyck bedienende / &c. Dese S. Lam-
bert wort hier ghestelt voor Bisschop van Tungren / alhoewel hy altijdts tot Mae-
stricht ghewoont hadde / ende van Mudzard, en in den ghemelden Almanac ghe-
stelt wort onder de Bisschoppen van Maestricht. Cap. 2. Cum igitur in Parochia
Tungrensi apud memoratum Principem Hubertus conversaretur. Als dan in de Pa-
rochie van Tungren Hubert by den ghemelden Prins verkeerde. Ende dat was
te Maestricht / ende daer woonde S. Lambert. Cap. 3. wordt verhaelt dat een En-
ghel Lambertum noemde Bisschop van Tungren / ende tot den Paus Sergium
seyde: substitues ad regimen Tungrensis Ecclesiæ Discipulum ejus Hubertum. Ghy
sult in de regheeringhe van de Kercke van Tungren Hubert sijnen Discipel stellen.
Soo wil dan de Enghel dat Hubert sal volghen in de regheeringhe van de Kerck
van Tungren / ende de voorghemelde Schrijvers maecken van de selve al Bis-
schoppen van Maestricht.
Veie andere Schrijvers voeren al mede soodanighe tale / onder anderen Nico-
laus Canonicus Leodiensis, circa annum Domini 1120. Dese schrijft in vitâ S. Lam-
berti, apud Chapeaullum, Tom. 1. in Dedicatoria ad Wedericum Letiensis Ecclesiæ
Abbatem, pag. 372. quam irrationabiliter ab Ecclesia Tungrensi ejectus, quamque
gloriosè iterum inthronisatus. Hoe schandelijck hy uyt de Kerck van Tungren ghe-
stooten / ende hoe heerlijck weder inghebrocht is. Soo wort S. Lambert hier al
mede ghekent voor Bisschop van Tungren / hoewel hy tot Maestricht woonden.
Cap. 1. pag. 375. Landoaldus sub S. Amando Episcopo Archipresbyter Ecclesię Tun-
grensis ordinatus est. Landoaldus is onder den Bisschop Amandus Landt-De-
ken van de Kerck van Tungren ghewozden. Desen Amandus wort by Mudzard
al mede ghestelt onder de Bisschoppen van Maestricht. Cap. 3. pag. 377. Com-
mendabatur à Patre, sanctissimo viro Theodordo, qui B. Remacli successor Tun-
grensi tunc præsidebat Ecclesiæ. Hy wierde gherecommandeert van den Vader / den
alderheylighsten Man Theodordo, dewelcke synde successeur van den B. Remalcus,
die doen Bisschop was in de Kerck van Tungren. Ende dese twee / Remalcus en
Theodordus hebben al mede tot Maestricht gewoont / ende worden by de anderen al
mede ghehouden voor Bisschoppen van Maestricht.

Van

Van de verwoestinghe van Tungren / en wat daer op ghevolght is / beschrijft dese Schrijver Cap. 3. pag. 378. Eo tempore Tungrorum civitas ab Hunnis jam pridem funditus eversa, evolutis ab excidio plus quam ducentis annis vix à paucis inhabitabatur, cunctaque suæ antiquæ nobilitatis & claritatis insignia, vastitatis & solitudinis ipsius magnitudo obliteraverat, solam verò Pontificalis Cathedræ dignitatem, quam à Materno primo ipsius civitatis Episcopo acceperat, adhuc in Ecclesia S. Mariæ perpetuæ Virginis, inter ipsas murorum suorum ruinas inconcussè retinebat. Op dien tijt was onlanckx te vooren de Stadt Tungren vande Hunnen inden gront omghekeert / en naer verloop van meer als 200. jaren naer hare distructie wierden sy noch qualijck van weynigen bewoont / ende zijn alle de teeckenen van hare oude heerlijckheydt ende glants door de groote van haere verwoestinghe en eensaemheyt verdonckert / behoudende alleen ongheschent de waerdicheydt van den Bisschoplijcken Stoel in de Kerck van de Maghet Maria / onder de verwoestinghen van hare mueren die sy van Materno / den eersten Bisschop van hare Stadt ontfangen hadde. Dit was 200. jaren naer de distructie van Tungren / doen de Bisschoppen soo langhe mede al tot Maestricht ghewoont hadden / doen was daer noch ongeschent den Bisschoplijcken Stoel. Hy voecht daer by: quoniam Trajectenses qui erant ei versus orientem satis finitimi, rebus multâque populi frequentiâ tunc ea in regione potentiores habebantur, eorum ordinatione & dispositione Tungrensis sedes, tamquam decrepita & præmortua Mater à validiore & prudentiore filia gubernabatur, adeo ut usque ad Sacerdotium S. Huberti non minus Trajectensis quam Tungrensis Episcopatus diceretur. Dewijle die van Maestricht Oost-waert naer ghenoch gheleghen waren (te weten by Tungren) ende sy in die landtstreecke de rijckste ende de machtichste van Volck waren / soo is de Stoel van Tungren door hare Ordonnantie ende dispositie / als een oude ende by na verstorven Moeder / van hare machtigher ende wijser Dochter gheregeert ghewordeu / soo datmen tot het Bisdom van S. Hubert 't Bisdom soo wel ghenoemt heeft van Maestricht / als van Tungren. Soo wil hy dan dat het Bisdom mede den naem ghekreghen heeft van 't Bisdom van Maestricht / behoudende evenwel oock den naem van 't Bisdom van Tungren. Ende bleef Tungren noch de Moeder / schoon dat sy door de ordinantie en dispositie als een oude ende by na verstorven Moeder van haer machtigher en wijser Dochter gheregeert wierde / om dat de Bisschop met de Klergije daer doen woonden.

Ægidius Bucherius, in Disputatione Historia, de primis Tungrorum ac Leodiensium Episcopis, cap. 6. pag. 48. num. 95. Qui Trajecti residêre Pontifices, non tam Trajectenses à Domicilio, quam ab antiquissimæ sedis nobilitate Tungrenses appellati sunt. De Bisschoppen / die tot Maestricht ghewoont hebben / en sijn soo seer van haer wooninghe niet ghenoemt Bisschoppen van Maestricht / als wel van dese Edelheydt van den alderoudtsten Stoel Bisschoppen van Tungren. Hy schrijft mede in Addendis, ad Cap. 6. Quin & Leodienses primos viginti tres eundem titulum vsurpasse docent antiqua Imperatorum, Pontificiumque Diplomata, quantumvis fixum Leodij rerum suarum Domicilium statuissent. Jae dat selver de 23. eerste Bisschoppen van Luyck den selven tijtel gevoert hebben / hoe wel dat sy vast oock tot Luyck woonden / dat blijckt uyt de oude diplomata van Keysers ende Pausen. Ende voecht daer noch by: Donec Henricus primus Leodiensis Episcopus à summo Pontifice & Imperatore, circa annum Christi 1080. obtineret, ut Episcopatus hic deinceps non Tungrensis, sed Leodiensis simpliciter appellaretur, ut M. S. codex antiquus Canonicorum Regularium Tungrensium fidem facit, & approbant insequentia

ria omnia diplomata, quæ Episcopos Leodienses dumtaxat indigitant. Tot dat Henrick d' eerste Bisschop van Luyck / ontrent den jaere 1080. van den Paus ende Keyser verkreegh / dat dit Bisdom voortaen niet meer ghenoemt soude worden van Tungren / maer simpel van Luyck / als blijckt by 't oudt gheschreven Boeck by de Canonicken Reguliers te Tungren / ende uyt alle de volghende Diplomata, waer in die Bisschoppen alleen genoemt worden Bisschoppen van Luyck. Desen Titel van Bisschop van Tungren was in oude tyden soo ghemeen / datmen die vindt in de oude Diplomata van Coninghen, Keysers ende Pausen, in de oude Concilien, in de oude Epitaphien, jae de Bisschoppen selfs maeckten haer selven dien tytel aen / tot dat dien ouden titel van Bisschop van Tungren eyndelijck door den nieuwen titel van Bisschop van Luyck vernietight ende gantsch verdweenen is.

Dit Bisdom van Luyck heeft van oudts onder hem ghehadt het grootste deel/ soo niet gheheel/ van de Landen van Brabandt / doch hebben de Vorsten een groot stuck daer van ghebrocht onder het Bisdom van Camerick / als dat wort aengeteeckent by den Heer Prelaet Augustinus Wichmans in Brab. Mar. lib. 3. cap. 40. Ende in 't oprechten van de nieuwe Bisdommen in Nederlandt is de Kerck ende Dioecese van Luyck voorders afghenomen al dat die noch hadde in 't Hertoghdom van Brabandt / als blijckt uyt de Bulle van den Paus Paulus 4. te lesen by Arnoldus Havens. in Commentario de erect. novor. Episcop. en by Aubertus Miræus Donat. Belg. lib. 1. cap. 145. Ende wort daer in de Stadt van den Bossche verheven tot een Hooft-Stadt / ende d' S. Jans Evangelisten Kerck tot een Cathedrale Kerck / ende haer toegheboeght voor haer Dioecese thien Steden met de tusschen geleghen dorpen / in de lenghte t' sestigh / ende in de breedte dertigh Italiaensche mijlen. Doch alsoo dese groote de Stadt en de Meyerye niet en konden uytmaecken/die tot dien tijt toe gheweest waren onder de Kercke ende Dioecese van Luyck/ soo zijn daer by ghenomen veel andere plaetsen die te vooren ghestaen hadden onder de Dioecesen van Utrecht en Camerick / ex quarum Diœcesibus hic noster desumptus & conflatus est, uyt welckers Dioecesen dese de onse ghenomen ende t' samen gheboeght is / schrijft Metsius in sijn Voor-reden op de Synodale Acten van 't Synode binnen den Bossche by hem ghehouden anno 1571. Dit Bisdom is ingelijft d' Abdije van Tongerloo / om de Bisschoplijcke waerdicheydt na staet op de goederen van dese Abdije te onderhouden / ende is deselve Abdije van het Bisdom wederom vry ghemaeckt / anno 1590. ende wierden den Bisschop voor sijne dote uyt des Abdijs goederen aen Thienden / Moelens / Pacht-hoeven / Ec. Toegedaen / bedraghende ontrent acht duysent guldens jaerlijcx / als dat aenteeckent Mudzard op dat jaer van 1590. Sie oock Wichmans lib. & loc. cit.

Laurentius Metsius, tweede Bisschop van den Bossche / heeft int jaer 1571. een Synode van sijn Diœcese ghehouden binnen den Bossche, ende 't selve sijn Bisdom verdeelt in thien Landt-Dekens, ende yder Landt-Deken sijn Kercken toegevoeght op deser wijse:

Onder den Landt-Deken van der Stadt.

1. 't Plebaenschap van de S. Jans Kerck.
2. D' Parochie Kerck van St. Jacob.
3. D' Parochie Kerck van S. Catharijn.
4. D' Parochie Kerck van S. Pieter.

5. D' Parochie Kerck van 't Baghijn-Hoff.
6. D' Parochie Kerck van 't Gast-Huys. Met alle de Capellen in de Stadt gelegen.

Onder den Landt-Deken van Orten.

1. Alem.
2. Berlicom.
3. Boxtel.
4. Dijnther.
5. Empel.
6. Essche.
7. Engelen.
8. Gestel. by Haerlaer.
9. Gemonde.
10. Helvoirt.
11. Haren.
12. Heeswijck.
13. Orten.
14. Oosterwijck.
15. Roesmalen.
16. Schijndel.
17. Vlymen.
18. Vucht S. Pieter.
19. Vucht S. Lambert.

Onder den Landt-Deken van Beeck.

1. Arendoonck.
2. Beeck.
3. Bladel.
4. Oosterbeerze.
5. Westerbeerze.
6. Best.
7. Castren.
8. Netersel.
9. Diesen.
10. Duysel.
11. Eersel.
12. Gestel by Oosterwijck.
13. Ghoirle.
14. Hulsel.
15. Hapert.
16. Hoogheloon.
17. Hoogemierdt.
18. Leegemierdt.
19. Oirschot.
20. Poppel.
21. Ruesel.
22. Tielburgh.
23. Wijntelre.
24. Vessem.

Onder den Landt-Deken van Eyndhoven.

1. Aelst.
2. Bergheyck.
3. Breughel.
4. Blaerthem.
5 Dommelen.
6 Eyndhoven.
7. Gestel by Eyndhoven.
8. Geldrop.
9. Heeze.
10. Knechsel.
11. Leendt.
12. Merefeldt.
13. Nederwetten.
14. Oerle.
15. Roy.
16. Rijthoven.
17. Strijp.
18. Steensel.
19. Sonderwijck.
20. Tongelre.
21. Waelre.
22. Weerdt.
23. Woensel.
24. Westerhoven.
25. Zeelst.
26. Zon.

Onder den Landt-Deken van Os.

1. Berchem.
2. Dieten.
3. Diemen.
4. Dierenberch.
5 Doerne.
6. Geffen.
7. Heessche.
8. Haren.
9. Hueselinghen.
10. Herpen.
11. Kessel.
12. Lith.
13. Litthoyen.
14. Loon.
15. Langhel.
16. Maren.
17. Megen.
18. Macharen.
19. Nulandt.
20. Nistelroye.
21. Os.
22. Oyen.
23. Ravesteyn.
24. Tefelen.
25. Uden.
26. Velpen.

Onder den Landt-Deken van S. Geertruyden-Berghe.

1. Baerdwijck.
2. Besoyen.
3. Capelle.
4. Druenen.
5. Drymmelen.
6. S. Geertruydenberghe.
7. Raemsdonck.
8. Spranghe
9. s'Gravenmoer.
10. Sevenberghen.
11. Swalue.
12. Ven-loon.
13. Waelwijck.
14. Wasbeeck.

Onder den Landt-Deken van Heusden.

1. Autheusden.
2. Almkerck.
3. Aelborch.
4. Bochoven.
5. Broeck
6. Doeveren.
7. Dussen.
8. Eeten.
9. Emmichoven.
10. Ghijssen.
11. Gheenderen.
12. Heusden.
13. Heesbeen.
14. Herpt.
15. Hedickhuysen.
16. Meeuwen.
17. Neerael.
18. Opael.
19. Rijswyck.
20. Sleewijck.
21 Worcum.
22. Veen.
23. Wijck.
24. Wercken.
25. Wtwijck.
26. Werckendam.
27. Werthuysen.

Onder den Landt-Deken van Geel.

1. Balen.
2. Bel.
3. Casterle.
4. Desschel.
5. Gheel.
6. Loemel.
7. Mol.
8. Milligem.
9. Oevele.
10. Oosterloe.
11. Postel.
12. Rethy.
13. Samale.
14. Tongerloe.
15. Westerloe.

Onder den Landt-Deken van Helmondt.

1. Asten.
2. Aerle.
3. Beeck by Aerle.
4. Bakel.
5. Buedel.
6. Dorne.
7. Erp.
8. Gemert.
9. Gerwen.
10. Helmont.
11. Lierop.
12. Liefhoudt.
13. Mierloe.
14. Maerheeze.
15. Nuenen.
16. Rixtel.
17. Stiphout.
18. Someren.
19. Vechel.

Onder den Landt-Deken van Bommel.

1. Aelst.
2. Amersoeden.
3. Bommel.
4. Braeckel.
5. Brueckem.
6. Driel.
7. Gameren.
8. Herwaerden.
9. Hedel.
10. Hemert.
11. Horwenen.
12. Kerckwijck.
13. Nyewael.
14. Poderoyen.
15. Rossem.
16. Suilichem.
17. Wel.

Sie dese verdeelinghe van't Bisdom / ende het stellen van alle de Kercken die onder dit Bisdom behooren in de Synodale Acten van't ghemelde Synode, Tit.

de, Tit. De Archipresbyteris, & eorum districtu cap. 1. Ende vinde met de hant/ by sommige Kercken geschreven integra, by sommige media, by anderen Capella, ende oock by anderen quarta Capella, ende worden oock wel twee Kercken ghestelt gelijckelijck onder de twee eerste namen / ende tsamen daer uyt afnemen / dat de Kercken eertijdts verdeelt ghweeest zijn in integras, medias, Capellas, ende quartas Capellas Ende dewijle wel twee Kercken t'samen uytmaecken een integram, of mediam, soo vertrouwen wy dat dit meest ghesien heeft op de middelen ende het incomen der Kercken / ende dat sy daer naer zijn genaemt en ghescHat ; ende als eene Kerck dat alleen niet conde opbrenghen / dat hier dan een ander wierde bygevoeght / die dan t'samen onder dien naem de lasten in het ghemeen droeghen. Dewijle hier de meeste Kercken onder den naem van Capella, of quarta Capella staen aengeteeckent / soo en hebbe ick niet connen naelaten aen te wijsen / waer dat den naem Capella van daen komt : In de oude primitive Kerck / onder de vervolghinghe/ plachten de Christenen hier ende daer kleyne Tempeljens op te richten / ende die in forme van tenten op te slaen / welcke sy bedeckten pellibus Capellarum, met vellen van Geyten / ende hebben die ghenoemt Capella, welcke naem daer naer gegeven is den licht opgheslaghen / ende cleyne ghebouwen den Godts-dienst gheheylicht / die dan door den naem van Capella onderscheyden worden van groote Cathedrale, Collegiale ende Parochie Kercken.

De eerste Bisschop van den Bossche was Franciscus Sonnius, SS. T. Doctor, ende Canonick tot Utrecht, dewelcke van de Gheestelijckheyt op den 18. November 1562. wierde geintroduceert / ende de Schout/ Schepenen ende Raets-Heeren ghelepden hem in de S. Jans Kerck / ende waren daer by Heer ende Mr. Nicolaes Oddaert, Ridder / Heere van Ranst ende Rymenaert, en Mr. Nicolaes van der Steghen, beyde Raets-Heeren in den Provincialen Raedt van Brabandt / daer toe specialijck gedeputeert / maer de Schutters en de ghemeente en ginghen niet mede / om dat hy sonder consent van 't derde lidt van de Regheeringhe ingebrocht wierde / en hy was hier Bisschop 7. jaren ende 5. maenden / ende in 't jaer 1570. wiert hy Bisschop van Antwerpen. Desen is gesuccedeert Laurentius Metzius, Deken van S Goedelen tot Brussel, die te vooren was ghweeest eerst Vicarius, eerst van den Bisschop van Camerick, ende daer na van Mechelen. Is hier geintroduceert den 7. May 1570. hy weeck om de inlandtsche beroerte naer Namen / ende is daer den 18. September 1580. overleden / ende in de Cathedrale Kerck van S. Albaen begraven. De Stoel heeft vier jaren gevaceert naer de doodt van den voorsz. Bisschop Metsius, ende is doen Bisschop geworden Clemens Crabeels, ghewijt anno 1585. ende den 22. October des jaers 1592. overleden. En is op 't hooghe Choor van de Cathedrale Kerck alhier begraven. Hier na heeft den Stoel wederom 2. jaren gevaceert / ende wiert doen Bisschop Gisbertus Masius van Bommel geboren / die hier in de S. Jans Kerck Plebaen was / wierde ghewijdt anno 1594. ende stierf den 11. Julij des jaers 1614. wiert in 't hooghe Choor hier mede begraven met een verheve Tombe / waer op zijn beeltenisse staet in het Albastert / ende dit Devijs : omnia mors æquat en dit Epitaphium : Hic jacet : Quem Bommelia mundo protulit, Ducis-Sylva infula excepit, mors virtutibus canisque auctum intercepit. Quid hic triumphas Germana somni? ille tibi reddidit quod debuit, & quod non debuit, in patriam transtulit.

Desen is ghevolght Nicolaes Zoes, van Amersfort gheboren / was Raets-Heer in 't Parlament, ofte hooghen Raedt tot Mechelen, is den 10. Mey 1615.

inde

inde Cathedrale Kerck alhier van den Aerts-Bisschop van Mechelen ghewijt/ ende stierf den 22. Augusti anno 1625. ende wiert hier mede in de Cathedrale Kerck begraven.

Naer desen wierde Bisschop Michiel van Ophoven, van de Orde van S. Dominicus, ende is geweest de seste ende leste Bisschop/ende is by sijnen tijdt anno 1629. de Stadt van sijn Hoogheydt den Prince van Orangien, Frederick Henrick met de Wapenen gewonnen/ ende ghebracht onder den staet der Vereenichde Nederlanden.

T 21. Hooft-stuck.

I. Mans Cloosters.
II. Vrouwen Cloosters.
III. De Gheestelycke ghe schadt.

I. DEse Stadt van den Bossche is in haer begin al seer langh sonder eenighe Cloosters gheweest als Simon Pelgromius in sijn beschrijvinghe van den Oirpronck van den Bossche dat aenteeckent met dese woorden: nulla primo in urbe fuêre Monasteria, ac Religionum Ordines. Int beghin en waren in de Stadt geen Cloosters / of Religieuse Ordens. Maer als die daer quamen / soo sijn sy in corten tijdt seer aengewassen / waer dat wy vinden aengeteeckent: nullibi tam brevi tempore plura Monasteria & Cœnobia constructa. Nerghens en sijn in soo korten tijt meer Cloosters ende Conventen gebout.

De eerste die hier quamen waren de Minne-Broeders, ende naer de reformatie genaemt Observanten van de Ordre van St. Franciscus, ende dat anno 1228. of soo Grammaye wil 1258. haer Kerck wiert gewijt anno 1263. vergroot anno 1327. ende is haer Clooster eerst geconcipieert achter het Palleys van den Hertogh / ende anno 1355. vergroot/ ende hebben de mueren van de oude Stadt met haer Clooster betimmert. Anno 1490. wierden sy onder den Provinciael Ian de Ponto gereformeert. Van dit Minne-Broers Clooster is gesprooten 't Minne-Broers Clooster van S. Truyen.

De Preeck-Heeren, van de Ordre van St. Dominicus quamen hier anno 1250. naer dat haer Ordre maer 34. jaeren gestaen hadde/ oste geapprobeert was van Honoricus 3. anno 1216. ende hebben hier een groot ende schoon Clooster gehadt/ ende is daer uyt gesprooten 't Predick-Heeren Clooster tot Loven.

Anno 1483. 's daeghs voor de verhooginghe des Heylighen Cruys / als Generael van de Ordere der Preeck-Heeren was P. F. Salivus de Casseta de Panormo, ende Provinciael vande Provincie van Duytslandt Iacobus Stubach is hier ingevoert een nieuwe reformatie door P. Iacobus Sprengher Prior van Ceulen/ Magister Brixius Florentii Prior van Bruessel. Magister Berowald Petri lector, des Convents tot Ceulen / ende P. F. Petrus van Os eertijdts Prior tot s'Hertoghen-Bosch.

De Bogaerden sijn hier gekomen anno 1319. dese waren leecken/ haer geneerende met het weven ende drappenieren / ende hielden eenen Priester / die den dienst met consent van den Pastoor dede. Anno 1439. sijn sy gereformeert / ende hebben het geestelijck habijt aengenomen. Anno 1515. hebben sy de Weverye laten varen / ende

ende aengenomen den 3. regel van St. Franciscus, ende de drie Clooster-beloof-ten. Anno 1584. is door authoriteyt van den Paus haer Clooster gegheven aen de Regularissen van den Annenbergh tot Roosmalen/ van de Ordre van S. Augustijn, welckers Clooster door den Oorlogh was afghebrandt / ende naem de laetste van de Bogaerden de Ordre van de Regulieren aen/ende wierde Pater van de Baghijnen van den Annenbergh.

Begin ende Oirspronck van de Cruys-Broers binnen de Stadt van den Bossche.

Vijff Clercken van de Bogarden met seven leecken / of 6. Clercken ende 10. leecken / ginghen anno 1470. naer Luyck/ ende versochten van Ludowijck Borbon, Bisschop aldaer / verloff om tot de Ordre van Cruys-Broers over te moghen gaen/ dat sy oock verkreghen / ende ginghen daer mede naer de Cruys-Broers in de Stadt van Hoy / waer over Peregrinus de Campis, Prior tot Hoy / ende Generael van deselve Ordre / vergeselschapt met vier Priorен / gegaen is naer den Bossche/ ende heeft die Bogarden in de Ordere der Cruys-Broederen ontfanghen / ende Broer Albert van Hamont aldaer tot Prior gestelt.

Anno 1469 is tusschen de Bogarden ende dese nieuwe Cruys-Broers grooten twist ende processen ontstaen om het Clooster der Bogarden, elcke partije sustinerende daer toe gerechtight te wesen / doch bleven de Bogarden, die by de eerste fondatie ghebleven waren / in de possessie / ende sijn de nieuwe Cruys-Broers op den 7. December des jaers 1469. daer uyt getrocken / haer wooninghe nemende in een schamel Burghers huys ontrent de Mortel / ende sijn daer in gebleven tot den somer toe / soo hebben sy door hulpe van Jan Monincx, achter de S. Jorisstraet / een plaets ghekocht voor 1614. goude Rijns guldens / daer sy een nieuwe Clooster ghetimmert hebben.

De Fratres sijn hier ghekomen van Swol in Over-Ysel anno 1425. waren van de Orden van St. Hieronymus, ingestelt van Gerardus Magnus van Deventer op d'Ysele gheboozen / overleden anno 1384. ende van Paus Gregorio den 11. anno 1376. onder den Regel van den Heylighen Augustinus bevesticht. Ende wierde haer Clooster genoemt Domus Fratrum S. Gregorij. De Fratres maeckten hen werck om de jonghe jeught in de latijnsche ende grieksche talen te onderwijsen / ende hebben vele Scholen opgericht ende besorght / als tot Deventer / tot Swol / tot Duisburgh / tot Utrecht / tot Groeninghen / tot Delft / ter Goude/ tot Bruessel / in den Bossche / te Mechelen / te Gent / te Geertsberghen / tot Winocksberghen / te Nimmeghen / tot Emmerijck / te Wesel / tot Luyck / te Camerijck / tot Colen ende elders. In hunne Scholen sijn ghewee st Thomas Kempensis, Alexander Hegius, Des. Erasmus Roterodamus, Ioannes Murmelius, Mathias ende Tilmannus Bredenbachii, Petrus Canisius, ende de Busen ghebroeders/ Cornelius Valerius, Henricus Cuyckius, Franciscus Haræus, Henricus Sedulius, Ioannes Dispauterius, Ioannes Nemius, Simon Verepæus, Christophorus Vladeracus, ende andere gheleerde mannen meer.

De Studenten die in 't Frater-Huys wierden aengenomen / worden hier verdeelt in rijcke middelmatighe / ende arme Fratres, de eerste hadden Beursen daer ghefondeert. De andere moesten mede bedelen/ ende gingen gekleet met Kappen.

In dit Frater-Huys is gheprofesset ende oock overleden Georgius Macropedius, ghesejt Lanck-velt van Gemert, die Rector tot Utrecht was gheweest / een goet Grammaticus, ende seer wel ervaren in de Latijnsche ende Grieksche tale / die voor het Choor uytgeschildert plach te hanghen met dit Epitaphium, ghestelt anno 1562.

Comico Doctiſſimo, Præceptori ſuo pietatis ergô
Ioannes Lentius Regius Senator poſuit Georgio Macropedio Grammatico & Poëtæ.
Iulius exſpirans Sylvæ-Ducis occupat artus
Macropedi tenues; Spiritus aſtra tenet.

Van deſe Fratres ten Boſſche zijn geſprooten ende voort gekomen de Fratres in de
Steden van Luyck ende Nimmeghen.
De Cellebroers, of Alexiani zijn eerſt metter wooninghe gekomen teghen over
de S. Jacobs-ſtraet/ van daer in den Noot-boom teghen over de Schilder-ſtraet/
van daer by zuyden het groot Bagijn-Hoff daer ſy een Clooſter ghebouwt hebben /
ende is daer van de Capelle ghewijt anno 1470. ter eeren van St. Auguſtijn ende
Alexius, Item van de Trinitept daer de ſtraet den naem van ghekreghen heeft.
Waren leecken / ende leefden naer den Regel van St. Auguſtijn, ende geneerden
hen van dooden te begraven die in de peſt geſtorven waren.
Anno 1560. is van dit Cellebroers Clooſter het Stadts Weeſ-Huys gemaeckt.
Op het platte landt ſijn ghefondeert ende ghebouwt gheweeſt de Huyſen / ofte
Clooſters van de Wilhelminen, ende van de Carthuyſers, die in den tijt van Oorlogh
in de Stadt van den Boſſche met de wooninghe gekomen ſijn.
De Guilelmiten ſijn van de Orde van St. Willem, Hertogh van Aquitanien ende
Grave van Pictou, die haer Huys of Clooſter eerſt ghehadt hebben tot Heeſch ter
plaetſe gheſeyt de Winckel / is ghebouwt van eenen ghenaemt Wynant van Baſel
anno 1152 ende is het anno 1191. ghebrocht dicht by de nieuwe Stadt by Ortdu-
nen/ daer na Boſſche ghenoemt / ende ghebouwt op een plaetſe genaemt Donck/
à loco paluſtri elevatiori, ſchrijft Aug. Wich. in Brab. Mar. lib. 3. cap. 67. Soo wor-
den de plaetſen die in de broeckachtighe landen wat rijſen/ doncken ghenoemt. Dit
Huys van de Wilhelmiten wierde veel by den gemeenen Man van ſijnen Stich-
ter/ die den naem van Baſel droegh / ende van deſe plaets de Donck/ Baſeldonck
ghenoemt / ende de Heeren Baſelaers. Dit Huys van de Heeren van Baſeldonck
wort genoemt porta Cœli. De Poort des Hemels. Wy vinden dat meer rijcke Cloo-
ſters die benaminge ghehadt hebben/ ende heeft een ſeker Poët deſe Dichten op een
der ſelver ghemaeckt:

Want hun het beſte doch en 't vetſe toebehoort;
Soo had het oock by hen den naem van s hemels-Poort.

Wy vinden aengeteeckent dat Sonnius tot Romen by den Paus ſoude voorge-
ſlaghen hebben / datmen van de Heeren van dit Convent van den Baſeldonck Ca-
nonicken tot luyſter van 't Biſdom van den Boſch ſoude konnen maecken/ ende dat
hy daer van gheſeyt ſouden hebben / eſt enim minimus, ſed opulentus. Het is wel
het kleynſte / maer rijck. Met den Gelderſchen Oorlogh onder den Velt-Mar-
ſchalck Marten van Roſſem wiert het by de burghers confuſelijck afgebroocken /
ende quamen doen de Heeren metter wooninghe binnen den Boſch in een Edel-
mans Huys van het adelijck gheſlachte van de Heyms woonen / daer ſy een
Clooſter-Kerck aenbouden/ die de ſuffragaen Gedeon vande Gracht, anno 1549.
ghewijt heeft. Deſe Heere bouwden hare Landerijen/ ende leefden op haer eygen
middelen/ en ſy waren alle laſten ende Schattinghen vry gemaeckt van de Vrou-
we van Parma / om dat haer Clooſter by de burgerije buyten haer conſent / ende
tot

tot haer groote schade was afghebrooken / ende wierden daerom oock by Heeren ghenoemt / waren seer liberael ende milt teghen de Burgers / ende daerom van de selve oock wel bemint.

Wt dit Clooster is gesprooten het Huys / of Clooster te Huybergen / by Bergh-op-den-Zoom / waer van Wichmans lib. & loc. cit. Ex hoc Cœnobio originem suam sumpsit, & quasi tradux colonia est Domus S. Mariæ de Hubergis, haud procul Bergis ad Zomam in Brabantia sita.

De Carthusers hebben aldereerst haer Huys of Clooster ghebouwt anno 1467. onder den bevangh van St. Oden Roy, ter plaetsen ghenaemt Ollandt, ende wierde Dionysius à Rikel, of Richelius van Ruremondt ghesonden dirigendæ plantationi novellæ. Om dit nieuwe plantagie te bestieren / als Grammaye dat aenteeckent. Anno 1471. sijn sy vertrocken van Ollandt naer Vucht, ende hebben daer door hulp van Lodewijck de Buc, alias vande Water, eenen rijcken Canonick van St. Jans Kerck ten Bossche / een heerlijck Clooster ghebouwt / dat ghenoemt wierde het Huys van Sophia. Sie Wich. lib. cit. cap. 77. daer hy schrijft: anno 1471. Propè Sylvam-Ducis constructum est Monasterium cognomento domus Sanctæ Sophiæ.

Nota, alle de Cloosters van de Wilhelmiten ende Carthuysers draghen den naem van Huysen / als Wichmans schrijft in Brab. Mar. lib. 3. cap. 68. Guilhelmitæ & Carthusiani Monasteria sua domus nuncupant. Dionysius Mudzaert in sijn Kerckelycke Historie, pag. 226. stelt een Register van de Cloosters van de Wilhelmiten in de Nederlanden / ende geeft daer de Cloosters van die Orde alle den naem van Huysen. Ende pag. 225. stelt hy mede alle de Cloosters van de Orde der Carthusen in de Nederlanden / die gheweest sijn ende noch sijn in aensien / ende noemtse daer alle Huysen van de Orde der Carthuse, ende geeft der Carthuse by s'Hertoghen-Bossche / het Huys van Sophia ghenaemt / als een Clooster op hem selven sijn plaets / als mede die Carthuse te Ruermonde / ghenaemt Bethlehem / ende alle andere Cloosters van die Orde. Grammaye in sijn Taxandria, stelt in den Index onder de Cloosters de voornaemste de Carthuysers ende de Wilhelmiten, ende noemtse by uytnementheydt Prioratus Carthusianorum & Guilhelmitarum. Dit Clooster van de Carthuysers heeft mede ghelijck andere Cloosters sijn Priores ghehadt / daer van dat hy cap. 16. mede eenighe heeft aengheteeckent / ende is den Prior van dit Clooster mede geweest Provinciael van de selve Orde / waer van dat hy schrijft cap. 5. Inter Prælatos secundi ordinis invenio 4. eodem tempore ex cœnobiis Sylvæ-ducensibus ad Provincialatum sui ordinis vocatos, Mathiam Mennium Carthusiæ, Symonem Pelgromium, Guilelmitici, Adrianum de Oisterwijck, Dominicani, Joannem Cnyffium Franciscani Cœnobiorum Præfectos.

De Jesuyten sijn hier binnen de Stadt van den Bossche ghekomen anno 1609. ende hebben haer wooninge genomen in ende omtrent de plaetse alwaer van te vooren ghewoont hadden de Bogarden, ende daer nae anno 1584. de Bagijner vanden Annenburgh / dewelcke haer Clooster aen de Jesuiten verkocht hebbende / sijn ten deele met haer supprioresse over dese vercoopinghe te onvreden zijnde / vertrocken naer 't Clooster van Soeterbeke.

De Capucijnen quamen binnen den Bossche anno 1613. meest door hulpe van Heer Goyaert van Engelandt, Raedt ende Schepen deser Stadt. Ende dese hebben haer nedergestelt inde Postel-straet in 't Huys van de abdije van Postel / alwaer zy nae de maniere haerder Ordre getimmert hebben een schoon Kerck ende Clooster.

Anno 1519. is by ende binnen den Bosſch het Capittel generael gehouden van
de Orde der Wilhelmiten, der Obſervanten ende der Predick-Heeren, ende duer-
den het Capittel der Predick-Heeren wel ſes daghen / Domini de Capitulo & de
oppido propinarunt ejus vina, ſtaet in een gheſchreven boeck.

JJ. Het Clooſter van St. Clara binnen den Boſch is te vooren een Burght ofte
Caſteel gheweeſt / toebehoorende eenen Jonc-Heer Geerlingh van den Boſſche /
tot wiens ghedachteniſſe die ſteenen brugghe inde Hintemer-ſtraet by het Clariſſen
Clooſter noch den naem draeght van de Geerlinger-Brugghe. Deſen Jonck-Heer
is geſtorven ſonder wettinghe geboorte na te laten / ende ſoo quam dat Caſteel op
ſynen Broeder Jonc-Heer Willem van den Boſſche / Ridder / Heer van Erpe.
die woonden inden Noot-boom / teghens over de Schilders poort / ende deſe Heer
Willem heeft van deſen Burght / of Caſteel een Jonck-Vrouwen Clooſter ghe-
maeckt / aſſignerende groote renten ende veel goederen tot onderhouding van 't ſelve
ende heeft ſyn Teſtament gemaeckt anno 1335. op den 28. dagh in Auguſto / ende
heeft dat Clooſter gebouwt anno 1344. Heer Dirck de Horne, Heer van Cranen-
donck / executeur van het voorſz. Teſtament. De eerſte Clariſſen quamen upt het
Clariſſen Clooſter tot Bruſſel anno 1359.

Anno 1423. is begonſt het Clooſter op den Ulenburgh / geſept Marien-burgh /
ende zijn de Suſteren van den derden Regel van St. Franciſcus. De eerſte Stich-
ter was Wouter van Oeckel. Anno 1469. den 11. July is dit Clooſter ghebrocht
onder de drie Clooſter-beloften van Ludowyck Barbon; Biſſchop van Luyck / ende
wiert op het ſelve jaer op de vier gekroonden Marteiaers dagh een beſlooten Cloo-
ſter gemaeckt / ende de Suſteren begonnen ſwarte wijlen te draghen.

Anno 1427. op den vyffden September / is eerſt opgenomen die vergaderinge
van de Suſteren van Orthen op de plaetſe ghenaemt Trinitey / daer de Celle-
broers laetſt hebben gewoont / ende ſijn van daer gekomen inde Hintemer-ſtraet /
daer noch haer Clooſter is / dat ſeer groot van begrijp is / ſtreckende tot des
Stadts wallen toe. Jan Biſſchop van Luyck heeft haer geconſenteert een Capel-
le te bouwen / ende is deſe Capelle gebouwt anno 1435. ende gewijt ter eeren van
S. Andries den Apoſtel ende S. Agneten, ende daer waren te ſamen in dat Cloo-
ſter ſeven hondert Suſteren / ende dewijle dat ſy ſeer groote neeringhe hadden / met
lynen laecken te weven / ende te vercoopen / ſoo wert hen die hanteeringe van weven
verboden / om dat die vanden gilde der Webers ende Linne-reyders haer niet inde
Stadt konden geneeren. Daerom ſoo gonck het grootſte deel van de Suſteren woo-
nen tot Vucht / op die plaetſe daer de Cathuyſers daer nae gewoont hebben / daer ſy
haere hanteringe van lynen laecken vry mochten doen / ende die Suſteren bouwden
daer huyſingen met een Capelle / ende ſtonden onder den Pater ende Mater van het
Convent van den Boſſche. Soo gebeurdent in den jaere 1473. dat de Suſteren
tot Vucht eenen Pater ende Mater wilden kieſen / op haer ſelven / ende ſcheyden
van het Clooſter van den Boſſche. Als dat de Suſteren vanden Boſſche int hey-
melyck vernomen hadden / ſoo hebben ſy met veel pleyten ende ſchuyten alle die
Suſteren van Vucht met allen den huyſ-raet binnen den Boſſche ghebrocht / ende
is wederom een Convent geworden. De plaets tot Vucht vercochten ſy om 1300.
Andries guldens / ende quamen de Carthuyſers van Ollant daer metter woon.

De Suſteren van Orthen dragen den naem van Orten / van haren eerſten fon-
dateur Heer Jan van Orten ende Suſter Eliſabeth van Orten ſyne Suſtere ghelyck
breeder int 24. Hooft-Stuck getoont ſal werden.

Anno 1459. is het Clooster achter de Tolbrugge begonnen voor de Susteren van S. Elisabeth ende Agnes van den 3. Regel van S. Franciscus, ende is den 12. October des selven jaers geapprobeert van Ludowyck de Borbon, Bisschop van Luyck/ ende haer toegestaen een Voosters Kerck met twee Autaren behalven het Autaer van het Choor te moghen bouwen / ende eenen Kerck-Hoff binnen haer Convent/ die de suffragaen soude wijen / ende dat sy haer plaets daer sy op den Wijnt-Molenbergh ghewoont hadden tot dienst van een nieuw Convent souden moghen vercoopen ende vervreemden.

Anno 1449. des Vrydaeghs binnen de Octave van Pinxteren heeftmen beginnen te begrijpen 't voortreffelijcke Klooster van S. Gertruyden by de oude Brusselsche poort / inde Orthen-straet / in 't district van 't selve bevangende de wooninghe ende Capelleken van acht Prekeressen van de Ordere van S. Dominicus. Synde fundateurs van dit Convent Peter de Gorter, ende Aleyt Troyaerts syn Huysvrouwe ende Tieleman sijnen Broeder daer toe laten doterende andere 14. mud en een half roggen jaers. 8. gulden 15. stuyvers erffelijck met het gene dat de executeure van sijn Testament daer noch by dede/ als onder andere 10. goude Rijns-gulden op 't Huys van Loon by de Lombaerts brugghe &c. Ende sijn in 't selve jaer door beveel vanden Bisschop van Ludick hier gekomen ses Susteren van de Ordere der Regularissen vanden Regel S. Augustini uyt 't Convent buyten Maseyck/ vier gewieide; naemelijck Sr. Christijn Hoerns Prioresse/ Sr. Catharijn van Wyckrode, Sr. Ida vander Schueren en Sr. Aleyt van Welle. Ende twee ongewielde / te weten Sr. Lijsbeth Emons, ende Sr. Lijsbeth van Luttelick, met eenen Biecht-Vader van deselve Ordere / met naeme Broeder Gregorius vander Spreet, om de wijse ende maniere van leven naer de Ordere vande Regularissen hier in te voeren. Als dese in 't begin seer armelyck leefden / hebben Suster Heylwich Pels ende Suster Lisbeth vanden Hovel, twee rijcke Bagijnen van 't groote Bagijn-Hoff alhier in dit Convent de Ordere der Regularissen aengenomen / ende 't selve met haeren Huys-raet ende erff-goeden seer verrijckt; doen de Suster Heylwich Pels Professie / ende ontfanghende den wiel in tweede jaer naer de fundatie des Cloosters op den dagh als Hilgerus wye-Bisschop van Ludick dit Clooster heeft gewijdt ende gesloten. Ende in 't jaer 1456 in 't sevende jaer der fundatie heeft Juffrouw Anna vander Aa Weduwe Heer Gerardus vander Aa Heere van Bockhoven dese Ordere aengenomen/ naerlatende seven Soonen ende twee Dochters/ vande dewelcke twee Soonen sijn geweest Religieusen inden Convent der Regulieren buyten Eyndhovē/ ende eene Dochter Clarisse in dese Stadt. Ende dese Juffrou Anna heeft 't Clooster met haere clijnodien en goeden seer verbetert. In dit Clooster zijn oock geweest Barbara natuerlijcke Dochter van Keyser Maximiliaen, Walburgh Dochter van Heer Iohan van Horn; Margriet Dochter vanden Heer van Hemert, ende meer andere aensienlijcke Juffrouwen. Hertogh Arnout van Gelder, naer dat hy ses jaeren door onmenschlijckheyt van sijnen Soon Adolph op het slot van Bueren gevangen hadde geseten/ wierde van Hertogh Carel los gelaten/ int jaer 1470. ende sterft int jaer 1473. was inden Bosch eenen Vrouwen Broeder/ ende een oudt Schuts/ ende wiert begraven in de Stadt Grave inde Lysabeths Kerck/ ende sijn herte is op sijn begeerte in dit St. Geertruyden Clooster gebrocht / ende daer eerlijck op het Choor begraven/ ofte met een silveren kofferken in de aerde gesteken/ uyt oorsaecke dat hem in sijn hechtenisse tot Bueren een Bagijn uyt dit Clooster t'elckens hadde komen besoecken/ ende troosten / ende op sekeren tijt hadde aengeboden

ende

ende hem geraden/ dat hy haer kleederen soude aentrecken/ende de wacht alsoo met die vreemde dracht verbysteren/om weg te comen/het welck dien vromen Hertogh/ vreesende dat de onnoosele Bagijn daer door in swaricheyt soude komen/ weygerde/ ende evenwel in sijn uyterste op dese trouhertigheyt acht nemende/ gewilt heeft dat sijn hert int selve Klooster soude begraven worden/gelijck dat aenteeckent Mr. Arend van Slichtenhorst in de Geldersche geschiedenissen op het jaer 1473.

Anno 1466, den 31. January is gebouwt het Huys van de Regularissen/ geseyt Bethania van de Orde van St. Augustijn , ter eeren van Maria Magdalena op den Wijntmolen Berch van Ludowijck de Bourbon, Bisschop van Luyck. Dese ver-gaderinghe heeft sijn beghin gehadt van 4. Dochters/ die eerst te Vucht woonden/ niet wijt van 't Carthuysers Klooster.

Anno 1477. den 12. November is gebouwt 't Clooster der Swesteren op den Pa-pen-huist / van den Regel van S. Augustijn , ende wort haer Klooster genoemt Nazareth. Sy hebben tot haren Patroon S. Alexium , ende staen onder het bevel van den Bisschop in welckers Bisdom sy waren. Sy maecken haer werck van de siecken te dienen / selfs oock die mette pest besocht sijn.

Van de Nonnen int groot Gast-huys sal volghen in de beschrijvinghe van het groot Gast-huys.

In het Klooster van de Boogaerden , inde Verwer-straet zijn gekomen Bagij-nen te woonen / uyt verscheyde Kloosters van buyten/ dewelcken om den Oor-logh haer Kloosters hadden moeten verlaten / ende vinde daer van het volgende aengeteeckent. 't Klooster inde Haghe by Helmont heeft geleghen aen de zijde van 't Slot van den Heer van Helmont / dicht by de Stadt Helmont/ het welck inden Oorlogh van Marten van Rossem anno 1543. door last van den Heer van Helmont/ als het Slot ende de Stadt by tijden van belegh te nae geleghen / is afgebrandt/ ende zijn de Bagijnen getrocken naer den Bosch / ende hebben haer aldaer ver-voeght by de Bagijnen van Roosmalen / versterckt met die van Driel / die haer wooninghe genomen hadden inde Verwer-straet / in het Klooster van de Boo-gaerden door Apostolische macht/ gelijck sy dat noemen/ zijnde van een ende de sel-ve Ordre / ende wierde dit Klooster door het aenkomen van dese Bagijnen met haer goederen seer verrijckt/daer 't te vooren van sober incomen was/maer de Prio-resse met eenighe Bagijnen lieten haer daer nae vande Iesuiten met een pensioen voor haer leven uyt coopen / ende gaven de Iesuiten haer Klooster over / waer in vele niet willende bewillighen/ is daer over de Prioresse met de selve naer 't Kloo-ster van Soeterbeke vertrocken.

't Groot Bagijn-Hoff is seer out / heeft sijn eygen Parochie gekreghen int jaer 1274. is seer groot / ende wort geseyt datter eertijdts wel 300. Bagijnen op sou-den gewoont hebben. 'T beghin van de Bagijnen is onseker / sommighe bren-ghen 't selve op St. Begga , Hertoginne van Brabandt. Andere op eenen Lam-bertus Beggus, Priester van Luyck. Hier van schrijven Petrus Coens ende Zege-rus Hontzum , beyde Canonicken tot Antwerpen/ ende P. Elias à S. Teresia, Pa-ter van de Discalciaten.

De Carmelitessen of Discalciatessen die St. Thresia tot hare Patronesse hebben/ syn naer 't verloop van 't 12. jaerighe bestant in den Bossche gekomen/ende hebben hare wooninghe gehadt eerst op den Papen-huist/ ende daer naer inde S. Joris-straet.

Buyten de Stadt van den Bossche / in des Stadts vryheydt / op den wegh naer den Dunghen / op den Eyckendonck / is gebouwt een Klooster van de Su-steren

steren van den derden Regel van St. Franciscus, ter eeren van S. Barber, ende wierde ghenaemt Barbaren-Dael, is opgerecht van Ludovicus de Borbon, Bisschop van Luyck int jaer 1475. maer is met den Oorlogh geheel wegh geraeckt.

III. Inden jaere 1474. inde maent van Junio was Hertogh Carel van Bourgongien tot Mechelen / ende bereyde hem om te belegghen de Stede van Nuys / ende bevindende dat door de Oorloghen / die hy gevoert hadde / sijnen schat ende rijckdom seer verminder was / ende niet sufficiant genoch tot sulcken reyse ende Oorloghe / heeft hy goet gevonden de Geestelijcken over al onder sijn gebiet te schatten / ende geboden / dat alle geestelijcke Kloosteren / Abten / Abdissen / Proosten / Dekenen / Capittelen / Prioren / Prioressen / Kercken / Kapellen / Gast-huysen / Godts-huysen / ende andere geestelijcke persoonen / van wat staet ende conditie sy waren / in schriften souden setten ende stellen alle heur goeden ende possessien vanden landen / leenen / heerlijckheden / thienden / renten ende pachten die sy beseten ende gebruyckt hadden vanden tijdt van t' sestich jaren herwaerts / om daer uyt te elicieren ende te maken een exactie naer den valeur ende waerde der voorsz. goeden / possessien / vruchten ende renten / ende heeft de Geestelijcken seer swaerlijck geschadt.

Anno 1516. ontrent Paesschen sijn by den Hertogh van Brabant verordonneert Commissarissen om te schatten alle verkreeghen Geestelijcke goederen zedert den doodt van Hertogh Carle van Bourgongien / ende mosten alsulcke goeden over geven in schrift / ende de renten van twee jaren daer van geven / ende wierden seer scherpelijck geexecuteert in 't quartier van den Bossche.

Int selve jaer wierden alle Geestelijcke Gast-huysen / Godts-huysen ende andere Kloosters / niemant uytgesondert / van alle hen goeden binnen veertigh jaeren verkreghen geschat / ende beliep die schattinghe in Brabandt over de lx. duysent Philips guldens.

'T 22. Hooft-stuck.

I. Eenige Godts-Huysen tot dienst van de arme ende behoeftighe Burghers ende hare Kinderen ghemaeckt.

II. Een verbodt om tot behoef van de Cloosters ende Godts-Huysen geen vaste goederen sonder consent van den Hertogh meer te moghen koopen, &c.

I. 'T Groot-Gast-Huys is seer oudt / ende het beghin daer van onseecker. Het heeft eertijts ghestaen in de oude Gast-Huys straet / diemen hout dat daer van den naem heeft / ende wilmen dat het daer ghebouwt is anno 1277.

Maer inden jaere 1385. is het met toedoen van Ian van Nevnsel, een rijck Burger getransporteert ter plaetse daer het nu staet / is van een groot begrijp / voorsien met groote gebouwen / hoven / plaetsen ende erven / onder welcke uytsteeckt de Sael ghebouwt inden jaere 1594. of daer ontrent / langh 40. ende breet 23. voeten. Hier is een groot Sieck-Huys / lanc 130. Rijnlantsche voeten / ende breet 44. gelijcke voeten. Aen dese

dese Sael of Sieck-Huys staet een Kerck met eenen Tooren/ gebouwt anno 1483.

Noch is daer een groot ghebouw om siecken te legghen / lanck 121. Rijnlandtsche voeten / ende wijt 27. gelijcke voeten.

Hier is mede een Pest-Huys / waer in een Sael is 133. Rijnlandtsche voeten langh/ ende 23. breedt/ ontrent den jaere 1483. al mede ghebouwt.

Anno 1631. is hier noch by ghevoecht een nieuw ghebouw voor die besocht sijn voor het root Melisoen.

De gheleghentheden van de Sieck-Huysen zijn hier soo groot ende veel / datter op eenen tijdt daer in gheweest zijn inden jaere 1635. over de drie hondert siecken.

Hier is oock een groot Bouw-Huys/lanck 97 ende breet 43. Rijnlantsche voeten.

Tot dienst van de siecken plachten hier eerst Religieusen te wesen bestaende in Mans ende Vrouw-persoonen van de Orde van St. Augustijn , maer alsoo onder de selve eenighe abusen waren ontstaen / wierden die afgheschaft / ende in die plaets ingheboert / seven Nonnen met eenen Clerck / ende wierden dese Nonnen ghenoemt / de Juffrouwe Nonnen van het groot Gast-huys / ende gheschiede dese inboeringhe van dese Nonnen anno 1355. of als andere willen 1376. door Ian van Arckel , Bisschop van Luyck. Dit waren ghewielde Nonnen/ ende hadden tot hare wooninghe een groote ende bequame huysinghe / met bequame Kameren ende binnen eenen Hof / afgheschepden van de andere Huysinghe van het Gast-Huys. Men houdt dat dese Huysinghe ghewеest zijn het Hoff van den Hertogh / met noch eenen Block behuysinghe staende bezuyden van de Nonnen wooninghe / ende wort ghehouden dat daer de Capelle ghewеest is / ende is in oude Schepenen brieven / ende in de oude Registers van 't Gast-huys bekent met den naem van het Hoff van Brabant / ende men wil dat in 't woon-huys ende de Kercken van den Meester van het Gast-Huys een stallagie voor des Hertoghs paerden soude ghewеest zijn.

Dit Gast-huys heeft veel Privilegien / ende groote Vryheden / mach selver backen/brouwen ende slachten/sonder te geven eenige Landts/ of Stadts accijsen.

Die daer in sonder Testament komen te overlijden/daer van komen de goederen aen het Gast-Huys.

De opper-vooghdije van 't Gast-Huys komt de Magistraet van de Stadt toe.

Hier sijn veel Huysen / die den naem draghen van Gast-Huysen / die van eenighe particuliere zijn opghericht / ende met eenighe middelen voorsien / voor oude arme persoonen/ die daer in woonen / ende heeft yder der selver Gast-Huysen een Dienst-maecht/ende vinde die in deser voeghen gestelt.

Voor de Mans-Persoonen zyn dese.

1. Van Adam van Mierde , inde Schilder-straet voor 13. Mannen.
2. Van Christina Meelmans , voor 13. Mannen.
3. Van Iacob den Ruyter van Oisterwijck , ende Mechtelt Spronck syn Huys-vrouw , op den 19. Iunij 1408. voor 12. Mannen.
4. Van Ian Monijs , ende Alidt syn Huys-vrouwe op den Papen-hulst , voor 12. Mannen.
5. Van Ian van Sambeeck , voor 12. Mannen.
6. Van Ghiselbert van den Broeck , in St. Ioris-straet den 19. Iunij 1464. voor 7. Mannen.

7. Van Henrick van Deventer, op de Wijnt-Molenbergh 1407. voor 6. Mannen
8. Van Wilhelmus Loyers, op den Uylenborgh 1407. voor 6. Mannen.
9. Van Arnoldus de Ouden, voor 6. Mannen.
10. Van N. Heym, op den Vuchterendijck, voor 4. Mannen.
11. Van Henrick Smeedts, voor 4. Mannen.
12. Van Gerardus de Weert, voor 10. Mannen.
13. Van Ian Croyer, achter de drie Mollen, ende verrijckt door Catharina Wellemans, voor 7. Mannen.

Naer de Reductie.

14. Van Hester van Grinsveen, op den Wijnt-Molenbergh int jaer 1651. voor 15. Mannen.

Voor de Vrouw-Persoonen.

1. Van Adam van Mierde, voor 13. Vrouwen.
2. Van Henrick van Neynsel, geseyr Campens inde Hintemerstraet, voor 13. Vrouwen.
3. Van Arnoldus Keyts, voor 12. Vrouwen.
4. Van Beatrix vanden Brouck, voor 9. Vrouwen.
5. Van Anthony Mynschot, voor 8. Vrouwen.
6. Van Christina Ulemans, inde Peper-straet, voor 8. Vrouwen.
7. Van Ioannes Schilders, op den Uylenborgh, voor 8. Vrouwen.
8. Van Catharina Katers, in St. Iacobs-straet, voor 4. Vrouwen.
9. Van Ioanna Hamers, int Lombaert-straetjen, voor 8. Vrouwen.
10. Van Gualterus van Oeckel, ende Margriet syn Huys-vrou inde Orten-straet op den 5. Sept: 1394. voor 7. Vrouwen.
11. Van Aleydis van Berckel, vanden jaere 1536. voor 5. Vrouwen.
12. Van Henrick Brants, inden jaere 1485. voor 5. Vrouwen.
13. Van Margareta Heeren, inde Put-straet, voor 4. Vrouwen.
14. Van Margareta Spijckers, inde Possel-straet, op den 20 October 1443. voor 4. Vrouwen.
15. Van Wouter Ooms, ende Beatrix Eeckaerts, op de Wevers-plaets, vanden 25. Feb: 1524. voor 13. Vrouwen.
16. Van Beatrix vanden Heuvel, by St. Barberen Capelle, voor 12. Vrouwen.
17. Van Hendrick Smits van Vessen, inde Berwout-straet, op den 20. Iunij 1394. voor 4. Vrouwen.

Naer de Reductie.

18. Van Hester van Grinsveen, op den Wijnt-Molenbergh int jaer 1651. voor 7. Vrouwen.

Inden jaere 1390. heeft Coenraet van Driel voor de reysende Luyden ende Pelgrims gefondeert S. Loys Gast-huys, staende op het Orthen-eynt / alwaer sy moghen blyven ende vernachten.

Anno 1268. is gebout het groote Aelmoessenier huys/de taefel des H. Geestes/ ofte Spijnt gemeenlijck genaemt / ende is seer rijckelijck gedoteert / ende wort daer voor de armen seer mildelijck gedeelt.

Dit Aelmoessenier Huys is van oudts bedient geweest by eenen Meester of Rector / ende wierde daer toe genomen by den Magistraet / by den welcken staet de superintendentie ende opperste Vooghdije van het selve Aelmoessenier Huys.

Anno

Anno 1401. heeft Henrick de Buc gefondeert ende gedoteert het Huys der Bon-
santen / voor 10. arme Studenten / die in 't singhen van den Godts-dienst in de
S. Jans Kerck mede ghebruyckt wierden.

Hier is oock een Vondelings Huys gheweest / dat met de Reductie geincorporeert
is der Taeffele vanden H. Gheest; werdende de Vondelingen tot last van deselve op-
gevoet ende daer nae voor een sekere somme bestelt in 't Wees-Huys deser Stadt.

Anno 1442. heeft Reynier van Arckel hier gefondeert ende gedoteert 't Sinne-
loos-Huys.

Buyten de Hintemer-poort onder des Stadts Vryheydt heeft gestaen een Le-
proos-huys / ende wierde genaemt den Eyken-donck ter siecken / was een schoon ge-
bouwe met een Kerck / ende wierde met den Oorlogh van de Gelderschen onder
den Marschalck Marten van Rossem anno 1541. mede afgebroocken / doch is daer
nae wederom opgebouwt / ende was anno 1558. daer Meester Mr. Geraert Keelst,
doch is daer naer door den Oorlogh weder afgebroocken.

JJ. Opene Brieve / waer in verboden wort de Kloosters Godts-huysen ofte
vergaderingen van Mans ende Vrouwen binnen den Bossche ende hare Meyerije
eenighe erff-goeden meer te moghen krijghen / &c.

Philips by der gratien Godts Hertoge van Bourgongien / van Lothrijck / van
Brabant ende van Lymburch / Grave van Vlaenderen / van Artoys / van Bour-
gundien / Palatin van Henegouwe / van Hollant / van Zeelant / ende van Na-
men / Marcgrave des heylighen Rijcx / Heere van Vrieslant / van Salins en-
de van Mechelen / doen cond allen luyden / dat wy ontfanghen hebben die ootmoe-
dige bede van onsen Schouteth / Schepenen ende Rade van onser Stadt van den
Bosch / inden name ende van weghen allen den inwoonderen der selver / inhou-
dende hoe dat onlancx leden vele cloosterlijcke Godts-huysen / Gast-huysen / verga-
deringhe van Mannen ende van Wijven in onser voorsz. Stadt ende Meyerije der
selver gefundeert / gemaeckt ende opgeset sijn / daer aff die Regeerders ende die
Gouverneuren der selver / daeghelycx by coope / transporte / gifte van testamen-
te / ende andersins vercrijghen vele chijnsen / renten / pachten ende ander erf-
goederen / ende die als sy se alsoo vercreghen hebben / hen pynen te houden voor gee-
stelijcke goederen ende exempt / ende verschepde vande Weerlicheden ende weer-
lijcke goeden / sonder ons daer aff te doen off te willen doen eenighen dienst het sy
in contributien van onse beden of andersins / of oock staen ten gebuerlijcken Rech-
ten als sy schuldich sijn te doen / in grooten achterdeele / schade ende interest van
ons ende van onsen ondersaten van onser voorsz. Stadt ende Meyerije der selver /
die alsoo sonder hulpe ende contributie te hebben van de selven goeden / by den voorsz
geestelijcken luden vercreghen alleen betalen / ende die lasten ende diensten doen
moeten op den cost van hen / ende van heuren goeden / contrarie den ouden Rech-
ten ende Privilegien by onse voir-ouderen / Hertogen ende Hertoginnen van Bra-
bant / onse landen daer op verleent / ende oock den ouden costuymen / daer aff
in velen plaetsen vande voorsz. landen onderhouden / ons ootmoedelijck biddende /
dat wy hen hier op voorsien willen nae onsen gratien / soo eest dat wy gemerckt
dat voorsz. is / willende daer in voorsien ende alsoo verre alst metter Rechte be-
hoort / ende hier op gehadt advijsen ende deliberatie / ierst met onsen lieben ende
getrouwen Cancellier ende Raets-luyden by ons geordineert / in onsen voorsz.
lande van Brabant / ende daer na metten landen van onsen grooten Rade / hebben
geordineert ende gestatueert / ende onse voorsz. Stadt van den Bossche verleent

ende

ende geoctroieert / ende met dese tegenwoordighen onse brieven ordineren/ statueren/ verleenen ende octroieren/ voor ons / onse oiren ende nacomelinghen / Hertoghen / ende Hertoginnen van Brabant / dat van nu voortaen tot eeuwighen daghen die voorsz. Kloosteren / Godts-huysen / Gast-huysen/ vergaderinghe van Mannen ende Wijven / ende alle andere geestelijcke persoonen / noch iemant van huerent wegen/ noch tot heuren behoef / egeen chijnsen / renthen / pachten/ of erfgoeden by maniere van coop / transporte / gifte by testamente oft andersins en sullen moghen vercrijghen binnen der voorsz. Stadt ofte Meyerijen geleghen / ten sy by openbaren oorlof ende consent van ons/ ende ons ierst geadverteert zijnde van onsen interessen / ende dattet blijcke by onsen opene brieven / behoudelijck dies dat die goede luden wael sullen moghen laten of hen belieft ende besetten in heure testamente of andersins den voorsz. Cloosteren ende Godts-huysen cleyne parceelen van chijnsen/ renten / pachten ende erfgoeden totter somme van hondert stuyvers elcx jaers voor heur jaergetijde ende anniversarie / de welcke chijnsen / pachten ende renten ende erfgoeden tot der voorsz somme die den voorsz. geestelijcken luden by testamente ofte andersins gelaten ende beset sullen worden / sullen wesen ende blijven staen tot alsulcken lasten contributien ende gebuerlijcke Rechten zoo sy stonden daer te voren ende eer sy den selven geestelijcke luden beset of gegeven waren/ sonder argelist / ende oft alsoo gebuerde / dat die voorsz. Cloosteren ende Godts-huysen / Gast-huysen / vergaderinghe van Mannen ende Wijven ende andere geestelijcke persoonen by consente ende oirlove van ons als voorsz. is / ofte andersins vercreghen eenighe chijnsen / renthen / pachten of erfgoeden / soo willen wy oock nochtans ende consenteren / dat die oiren ende erfgenamen / of die maghen ende vrienden der geenre die voorsz. chijnsen / renten / pachten ende goeden vercocht sullen hebben / die sullen moghen lossen ende quijten tot eeuwighen daghen den penninck om xvi. Ende datmen die erfgoeden/ renten van coren ende granen/ die alsoo als voorsz. is by den voorsz. geestelijcke persoonen vercreghen sullen werden / oock sal moghen lossen ende quijten den penninck nae advenant ende der gemeyne taxatie van de lande. Voort soo willen wy noch consenteren ende verclaren/ dat egeen geestelijcke personen inde voorsz. Stadt ende Meyerije nae dien sy professie sullen gedaen hebben in Cloosteren ende Religien / eenighe renten / chijnsen/ pachten of erfgoeden van heuren ouderen of eenighe andere persoonen aen versterven / noch by eenighe successien aencomen en sullen moghen / maer sullen die selve goeden / die den selven persoonen aen souden moghen versterven ende succederen op heur naeste oiren / erfgenamen ende nacomelinghen inder weerlichlijck levende blijvende/ ende in weerlijcken staet ende habijt wesende. Ende dat die Maghen ende Vrienden der voorsz. geestelijcke persoonen die goeden die hen toebehoorde toecomen ende verstorven waren eer sy professie deden/ nae orde der voorsz. geestelijcke persoonen / ende niet eer/ sullen moghen lossen ende quijten/ den penninck om sestien gelijcke penninghen alsoo voorsz. is van de goeden by de voorsz. geestelijcke luden vercreghen. Gebieden hierom ende bevelen onsen Cancellier ende luden van onsen Raede / Drossaerden / Meyeren / Schoutetten / ende voort allen anderen onse Officieren / Justicieren ende Richteren ons voorsz. landts van Brabant / heure stede houderen ende een iegelijck besunder tegenwoordelijck of die hier namaels wesen sullen / dat zy onse voorsz. Stadt van den Bossche van onse voorsz. gratie ende verleeninghe / ende van allen den puncten hier boven verclaert / doen ende laten genieten ende gebruycken rustelijck ende vredelijck tot eeu-

wighe

wighe daghen / sonder hen daer inne te doen / of laten geschijen commer/hijnder/letsel of moeyenisse in eenigher manieren / want ons alsoo belieft / ende willen dat gedaen zy in kennissen der waerheden. Wy hebben onsen zeghel hier aen doen hangen. Gegeven in onser Stadt van Brugghe den andcren dach van Januario int jaer ons Heeren Duysent vier hondert drie ende 't zestich. Ende op de plijcke stont geschreven. By mynen Heer den Hertoghe in sijnen grooten Raede/ daer die Bisschoppe van Dornicke / ende die Heer van Gonx , Heer Hendrick Magnus, Simon van Herbais, Meisteren/ Claes Cloppere ende Geldolff vander Noodt waren / ende was onderteeckent de le Kerrest.

'T 23. Hooft-stuck.

I. Oploopen.
II. Veranderinghe van de Religie met syn gevolgh.

I. Hertogh Carel van Bourgongie / bygenaemt de Stoute / hadde dese landen van Nederlandt seer hardt geregheert/ hy was de eerste van die van de Staten vercreghen hadde om Ruyters te moghen aennemen/ dat den ingesetenen niet al te wel en beviel. Hy hadde sijne ondersaten met veel sware Heyrvaerten/ waer van oock eenighe buytens landts vielen/gematteert. De wereltlijcken ende de Geestelijcken wierden beyde seer swaer gheschadt/ waerom dat hy by de gemeente oock seer ghehaet was. Als nu desen Hertogh Carel de Stoute inden jaere 1476. ofte inden jare 1477. gelijck naer den stijl van sommighe plaetsen op dien tijdt / naer den stijl van andere plaetsen gereeckent wierde in den bloedighen slach voor Nancij verslaghen was / ende maer een erf-dochter naliet / genaemt Maria , ghebooren zijnde den 5. Februarij des jaers 1457. doen noch ongetrouwt. Soo stonden die gemeynte op teghens die Regeerders ende Wethouders van den lande / ende insonderheydt inde landen van Brabant ende Vlaenderen / ende viel hier mede binnen den Bosch voor eenen seer swaren oploop onder de gemeente teghens den Magistraet begon inden jaere 1476. naer de reeckeninge van den stijl hier doen gebruyckelijck/ ende duerde van den 18. Meert tot den 26. May. In desen oproer wierden eenighe van den Magistraet by de gemeente gevanghen/ te weten / Willem van Gendt , Ian van Berckel, Ian van Erp , Ludolph Buc , Symon van Geel , Goessen van Heesacker , Reynier vanden Hoevel. Teghens de selve wierde by de gemeente seer hardt geprocedeert / om dat sy hardt gedronghen hadden om des Hertoghs bevel wt te wercken tot beswaernisse van de gemeynte / ende wilden de selve om het leven brenghen/ dat oock soude geschiet zijn / ten ware dat de selve Heeren door behendicheyt van de Heeren van het Hof noch los geraeckt waren. De Hoofden ende aenleyders van desen oploop sijn daer nae noch metter doodt gestraft/ende de rest by Vrouwe Maria van Bourgongien den 20. Junij des jaers 1477. naer den stijl van dese Stadt / gepardonneert. Oude Memorie.

By de geleghentheydt sullen wy hier by stellen/ dat de Schrijvers seer verscheyden schrijven den tijdt dat Hertogh Carel de Stoute gebleven is / ende stellen sommighe het jaer 1476. andere 1477. Om dese te vereenighen/ staet te letten / dat de lan-

de landen doen bysondere tijdt reeckeninghen hadden. Naer den Roomschen stijl be-
gint het jaer met de maent van Januarius. Naer den franschen stijl / den 25. Mer-
of met het Paesschen-Feest. Die van Vlaenderen die reeckenen het jaer me-
van 't Paesschen-Feest / als te sien is by Albertus Miræus, de Orig. Equestr. Or-
lib. 3. cap. 1. mihi pag. 60. in Margine. Die van Luyck ende Cameryck had-
den oock al eenen bysonderen stijl. Dewijle yder Schrijver den stijl van sij-
plaets gevolght heeft / daer uyt is geresen dat sy inden tijt schijnen te verschillen
alhoewel dat sy inden tijdt inder daet oock wel over een komen.

Den tweeden oploop was binnen den Bosch in den jaere 1525. ende begon op
beloocken Paesschen / ende zijn doen vergadert in het convent vande Preeck-Hee-
ren achter in den beemt alle die Meesters van den Ambachten met haere knechten
ende dienaren / ende daer zijnde spienen sy t'saemen ende trocken eene linie / ont-
boden sommighe Heeren ende Schepenen by hen / ende leyden hen te vooren / dat-
men terstont soude af setten het mael gelt van den rogge / terwe / &c. Ende van
elcke tonne biers vier stuyvers minder geven soude van sy gegeven hadden / alle het
welck hen doen terstont geconsenteert wierde.

Den 20. Junij daer naer op Dijns-daeghs vergaderden de voorsz. Ambachten
wederom inden beemt voorsz. ende ontboden alle de Burghers ende Leechgangers
mitsgaders alle de Paters vande Cloosters binnen ende buyten deser Stadt / en-
de begheerden met wille ofte onwille / dat sy die Stadt wat te hulpe komen wilden /
ende dat sy voortaen soo wel ende soo veel accijns souden geven van alle dinghen
als die Borghers deden / soo overquamen alle de Paters vande Cloosteren soo
wel Mans als Vrouwen / ende accordeerden met die Borghers / behalvens die
Predick-Heeren, die Carthuysers tot Vucht / ende die Baselaers buyten Sint An-
thonis poorte / die en wouden niet veel daer toe geven / nochtans waren daer som-
mighe Heeren / die begheerden dat sy maer geloven wouden / om die gemeyne
Borghers te contenteren / sy souden maecken dat sy van hare geloften niet en sou-
den geven / maer sy en wildent niet doen. Alsdoen waren daer sommighe Bur-
ghers die begheerden dat een yegelijck t' huys woude gaen / ende trecken haer har-
nassen aen / ende komen op de Merckt / blijvende daer by malcanderen tot dat
de drie Paters met die Burghers geaccordeert souden sijn / het welck oock alsoo ge-
schiede / ende quamen t'saemen op de Merckt / daer sy by haelden noch sommi-
ghe persoonen uyt St. Nicolaes, maeckende alsoo eenen rinck aen die pape op de
Merckt / van waer sy des snachts ontrent tusschen twaelve ende een ure altesa-
men trocken met hen geweer naer dat Predick-Heeren Clooster / ende aldaer ko-
mende vonden sy die poorte gesloten / dan sy naemen een Molen-kerre (die sy daer
vonden staen) waer mede sy die poorte open liepen / ginghen voorts int convent
al op etende ende drinckende dat sy daer vonden / sonder nochtans die Kercke te
hinderen / ende sonder met hen te overcomen / vertoghen sy van daer des smor-
gens ontrent vier uren met pijp en tremmelen met vliegende vendelen naer Vucht
by de Carthuysers, maer eer sy noch inden Convent quamen / sijn eenighe Hee-
ren vande Carthuysers hen voor inden Boomgaert teghen gecomen / hebbende
daer doen stellen Taeffelen met broot / kaes ende bier / daer aten ende droncken
die Burghers / ende die poorten waren al open gedaen doen sy quamen / ende die
Carthuysers accordeerden met die Burgers / soo dat sy wel te vreden sijnde wederom
naer die Stadt trocken. Maer ontrent acht uren sijnder eerst thien of twaelf per-
soonen gegaen naer den Baseldonck, ende hebben die poorten oock opgesmeten / en-

de voorts

de voorts geloopen int Convent / doen waren daer sommighe Burghers die wi-
sten datter wijn lach in eenen kelder rontsom toeghen etc / die braecken sy
open / ende dronckien een deel van den Wijn aff / etende ende drinckende voorts
dat sy daer vonden / treckende doen wederom inde Stadt / sonder met hem te
overcomen/ want de Prior was wegh gereyst soo sy seyden. Dit dus inde Stadt
geschiet sijnde / soo sijn die Predick-Heeren ende Cathuysers by Vrouwe Margareta
getrocken / doen ter tijdt wesende Gouvernante deser Nederlanden / want Key-
ser Carel de 5. doen in Spangien was / klaghende in het Hoff over den overlast
ende gewelt hen by die Burghers aengedaen / onderwijlen worden de Heeren van
de Stadt eens / twee ofte driemael ten Hove ontboden om sekere penninghen te
consenteeren/ maer die Burgers en wilden de Heeren niet laten trecken dan op heu-
ren eyghen cost / ende wilden dat sy niet meer en souden consenteeren/ als sy selver
wilden betalen. Daer naer op Dijns-dagh den 25. Julij des selven jaers quamen
Heer Floris van Bueren Stadthouder van den Keyser met den Heer Audencier
Mommeranci ende meer andere Heeren vanden Hove tot Vucht / by hen hebbende
een deel paerden ende voetvolck / Vrouwe Margareta ginck tot Heusden ligghen /
ende sy arresteerden tot Vucht alle die Poirters goederen comende van Antwerpen/
ende deden alle de andere goederen den Borghers toebehoorende beschrijven ende
confisqueren. Dit hoorende die gemeente binnen den Bosch sijn seer ontstelt ghe-
weest ende hebben grooten oproer gemaeckt by daghen ende by nachten / dat seer
sorgelijck was / want sy die poorten toe hielden / ende namen de sleutelen vander
Stadt / ende en vraeghden naer die Heeren niet / dwingende eenen yegelijcken by
hen te komen met gewelt / noch daer en mocht niemant uyt de Stadt met sijne
goederen. Voorts en mochten niemants goederen door bevel van Vrouwe Marga-
reta ontgaen / of sy wierden gearresteert in Hollant / Zeelant / ende tot Antwer-
pen / die Borghers van den Bossche toebehoorende / ende daerenboven leyden sy
die van den Bosch noch op / dat sy lijff ende goet verbeurt hadden / mits dat sy
hunne Heeren ende Dekens te Hove beschreven wesende/hen niet en hadden willen
laten komen / ende meer andere delicten / die sy de Stadt noch op leyden. Doen
sijn de Heeren vander Stadt naer Vucht gegaen / ende tot Heusden by Vrouwe
Margareta om den peys te verkrijghen.

Donderdaeghs daer naer ontrent elff uren inder nacht wiert de klocke ten Bosch
alarm gelupt / alsoo dat alle die Borghers op die beenen waeren / ende bleven op
de beenen tot des sondaeghs smorghens toe daer naer / ende binnen middeleren tij-
de soo reysden die Heeren ende sommighe Dekens naer Heusden / omme te over-
comen met Vrouwe Margareta, ende die Grave van Bueren : Maer int sluyten
van den accoorde soo woude Vrouwe Margareta hebben / datmen haer soude ge-
ven twaelff Burghers die sy verkiesen soude / ende die wilden sy corrigeeren met
recht / of sy wilde daer voor hebben een groote somme van penninghen / ende
ondertusschen die tot Vucht laghen deden de Stadt ofte Burghers egeen gewelt /
want die Burghers ginghen tot Vucht wandelen / ende quamen weder sonder yet
te kort gedaen te werden / maer hunne goederen wierden gearresteert / maer die
Borghers en wilden niemanden van hen inde Stadt laten / voor ende aleer dat sy
met hen overcomen ende geaccordeert waren/ ende veel vande Heeren ende Sche-
penen waren uyter Stadt gereyst van vreese vande Borghers/ noch en wilden daer
niet weder in comen / voor ende aleer desen twist gecesseert was.

Sondaechs daer naer soo reysden die Heeren vander Stadt wederom tot Vucht/
ende

ende seyden dat die Burghers geensins haere mede-burgers op die vleesbanck leveren en wilden / soo overquamen sy met den Grave van Bueren in presentie van den Audiencier ende den President van Mechelen/ die volcomen macht hadden van Vrouwe Margareta met die Burghers te hanteren/ dat die Burgers Vrouwe Margareta souden inhaelen met hondert ende vijftich tortsen/ende daer toe geven twaelf duysent Rijnsguldens/ soomen seyde/ maer veel wilde seggen dat het meer was.

Des Vrijdaeghs daer naer den 5. Augusti sachternoens soo moesten alle die Dekenen vanden Ambachten / ende d'oude Dekenen / ende voorts die te lote viele / elck een brandende tortse draeghen sijnde gekleedt met swarte tabbaerden / die alsoo ginghen tot buyten de Vuchtere poorte met den Heeren vanden Raedt totten lesten boome/ alwaer Vrouwe Margareta met den Tresorier ende den Grave van Bueren, den Audiencier ende met meer andere Heeren gecomen sijnde / vielen die Heeren van der Stadt ende die Burgheren op haer knyen voor Vrouwe Margareta ende bleven legghen ter tijt toe dat sy een teecken dede / dat sy opstaen souden / hen vergevende alle die misdaden van de gemeente / ende opgestaen wesende / leyden sy alsoo Vrouwe Margareta in haer Logis met den voorsz. brandende tortsen / ende van daer brochten sy die tortsen in St. Jans Kerck voor het Heyligh Sacrament. Daer naer mosten die Burghers wederom geven die vier stuyvers acchijns meer op elcke tonne biers by hen te vooren affgeset.

Op den 8. Augusti daer naer soo sijn gecompareert seeckere Schepenen/ Raets-Heeren / Dekenen vanden Ambachten / ende van de ses Gecommitteerden van de Stadt van den Bosch/ omme te overcomen ende te accordeeren met den Prioren/ Patren ende Oversten van alle Cloosteren binnen deser Stadt / uytgheschepden de Minne-broeders , ende die Susteren van Orthen van mede te contribueren van de Acchijnsen der Stadt / gelijck de gemeene Burghers doen / ende tot desen sijn geordineert twee Schepenen / te weten / Mr. Jan van Vladeracken, Henrick Kuysten, Willem van Achelen, Goyaert van Middegael, als Raedts-Heeren. Mr. Marten van Greve, ende Jan Lombarts, als Secretarissen/ Jan van Strijp ende Wouter van Lith, als Dekenen vande Ambachten.

Des maendaeghs daer naer den 14. Augusti vertrock Vrouwe Margareta wederom uyter Stadt van den Bosch / ende den selven daghe moestmen wederom mael-gelt geven van rogge ende terwe.

Den 28. Augusti wiert het mael-gelt wederom afgeset van rogge ende terwe.

Daer naer den 4. September wert wederom opgeset met consent van de Dekenen ende Ghesworens vanden Ambachten / datmen van elcke mudde terwen tot mael-gelt soude geven thien stuyvers / daermen te voorens acht stuyvers aff plachte te geven / ende datmen den terwe ter molen soude brenghen / in roode sacken / om die alsoo te onderkennen.

Verhael van de eerste beginselen, aenwas ende vervolginghe van de Gereformeerde Religie binnen de Stadt van s'Hertogen-Bossche, Beelde-stormen ende andere gedenckweerdighe gheschiedenissen by die occasie daer ghevallen.

II. NAer dat inden jare 1516. de Gereformeerde Leere in Switserlant/ ende daer nae in Oost Vrieslant / Duytschlant / ende in andere Landen

rontsomme

rontſomme Nederlant geleghen / wierde aenghenomen / ende met publijcque
Schriften ende Boecken verdedicht / in welcke Landen die van s'Hertogen-Boſ-
ſche doen ter tijdt ſterck trafijckeerden / ende hare Coopmanſchap dreven ; Soo
is by die occaſie de ſelve leere hier mede by velen aengenomen / ende zijn hier vele
boecken van de ſelve leere gebrocht.

Die vande Roomſche Kerck hebben haer terſtont hier tegens geſtelt / ſelfs oock
door publijcke macht / ende wierden by den Keyſer Carel den 5. ſtrenge Placcaten
daer tegens gemaeckt / ende oock wel hert geexecuteert.

Inden jaere 1526. op den 7. Octobris / zijn binnen de Stadt ghekomen twee
Commiſſariſſen van 't Hof / met twee Heeren vander Stadt/ by den Hove mede
gecommitteert / om ſommighe vande Gereformeerde Religie/ diemen doen Lu-
terianen noemden/ te corrigeren. Deſe hebben 14. dagen langh negen perſoonen/
die daer van befaemt waren / dach op dach gheexamineert op den Papen-hulſt /
ten huyſe genaemt den ouden Heeren Kelder / in preſentie van den hooghen ende
leegen Schouteth / twee Raets-Heeren vander Stadt / ende den Notaris van 't
Capittel / ende hebben deſe neghen perſoonen / met namen Meeſter Willem Gla-
ſemaker, Ian de Molder, Willem den Orgelmaker, Ian van Roye Speldemaker/
Ancem Michielſz van Hemert, Ianneken Wed: Lamberts vanden Kerckhove, Yda
Willems Dochter van den Grave, Heylken Henrick Snoecx Dochter, Bagijn
ende Alidt Bul Ianſz Dochter, Bagijn / ghecondemneert in deſe correctie : Dat ſy
ſouden moeten komen in perſoon (ghelijck ſy deden) in preſentie van alle de Heeren
ſoo Gheeſtelijck als Wereltlijck in St. Ians Kerck op het Oxael / in maniere van
een Schavot / voor de Proceſſie / die doen aldaer ghereet ſtont om uyt te gaen/ en-
de als ſy daer een wijle tot een ſpectakel voor alle man gheſtaen hadden/ zijn ſy haer
gheloove af-gegaen / ende 't Roomſch gheloove aen-gegaen / belovende aldaer
voor alle de Heeren ende omſtanders / op het Evangelie-boeck / dat hun voor-
gelept wiert / ende op peene van metten vyere geexecuteert te worden / nimmer-
meer haer leef-dagen 't Luthers ghelove wederom aen te nemen. Alle 't welck ſy
oock in een Cedulle hebben doen ſchrijven / ende met hunne eygen handen onder-
teeckent. Sy moeſten doen oock voorders gaen in de Proceſſie met een brandende
Waſſe-keerſſe voor 't Sacrament / gaende daer mede om 't Ghewant-huys /
ende komende voor 's Heeren Huys/ wierde de Proceſſie daer ſtil ghehouden / en-
de daer wierden gebracht alle hare Luterſche boecken / ende wierden in preſen-
tie vande Heeren ende alle die in de Proceſſie waren openbaerlijck door des Stadts
Beul/ daer deſe 9. perſoonen by ſtonden ende dat aenſagen / verbrant. Hier-en-
boven moeſten die 5. Mans perſoonen op haer opperſte kleedt een jaer langh dra-
ghen een geel Cruys / ende de 4. Vrouwen een geel Cruys een half jaer langh /
ende moeſten haer verbinden binnen een jaer haer perſoon ofte goeden niet te ver-
porren om uyt de Stadt te trecken ofte te wijcken; maer oock te komen in alle groote
Proceſſien / ende daer te dragen een Waſſe brandende toortſe voor het Sacrament.

Inden jare 1533. 's maendaechs naer Paeſſchen / waren tuſſchen Vucht ende
Herlaer meer als 200. perſoonen by malcanderen vergadert / ende daer was een
jonck gheſelle / een Drooch-ſcheerder van ſijn Ambacht/ die las daer een Evange-
lie/ het welck hy uytleyde.

De Hooch Schouteth dit vernemende / heefter eenighe doen in rechte roepen/
van die daer gheweeſt waren. Ende daer quamen Commiſſariſſen van den Ho-
ve met den Procureur Generael / om haer te informeren op de voorſz. Verga-
deringhe/

deringhe / ende wierden daer sommighe gebangen / sommighe gingen loopen / ende die wierden ingedaecht om in persoon te compareren op de verbeurte van lijf ende goet ende ten eeuwigen dagen gebannen te worden uyt Brabant ende de Landen van over Mase/ende soo sy niet en compareerden/soo wierden daer nae ghebannen dese volgende persoonen: Gerrit Goorsz, Hantschoenmaker. Henrick Lepper, Koorn-kooper. Willem inden name Iesus. Arent in 't gulde aengesicht. Daniel Goossensz, Stoel-maker. Meester Willem Glasemaecker. Reynier de Lepper, tot Herlaer / ende Claes inden Spieghel.

In 't selve jaer zijn by den Hove geordonneert neghen persoonen/soo Schepenen als Raets-Heeren ende Gesworens van s'Hertoghen-Bossche / om mette voorsz. Commissarissen te besoingneren over die gene die binnen dese Stadt in 't stuck vande Lutersanen befaemt waren/ ende waren dese volghende Heeren: Adriaen van Eyndthouts ende Willem Pijnappel, Schepenen. Mr. Dirck die Borchgrave, Willem van Os, Matthijs Stoeters ende Gijsbert Pels, Geswoorens. Jan van Erp, van Beerze, Goyaert Symons, Henrick Dach-verlies ende Aert Heym, Raets-Heeren. Dese t'samen met den Commissarissen hebben sommige verwesen ten viere ende ten sweerde.

Den 3. Julij wiert Ioost Gerritsz Leppers, om dat hy van sijn Reltgie niet en wilde veranderen / onthoost.

Pieter Hors, Wever tot Vucht / werde oock terstont daer nae aen eenen staeck op de Merckt gewrocht / ende daer nae geheel verbrant.

Donderdaeghs nae S. Catherijn / wiert Emond de Snyder onthooft ende Mr. Willem Glasemaker eerst gewrocht ende daer nae ghebrant.

Donderdaeghs nae Lichtmisse in den jare 1534. wiert Ioost de Potbacker, tot Vucht woonende / op de Merckt binnen deser Stede onthooft / naer dat hy ontrent drie vierendeel jaers wel swaer gevangen geseten hadde. Hy seyde: hy en hadde nieuwers mede om-gegaen als met Godts Woort.

Vele swacken / die uyt vreese des doodts haer geloove af-ginghen/ wierden verwesen tot verscheyde penitentien / als op 't Schavot te staen / een Kruys op haer aengesicht te branden / een toortse te draghen voor 't Sacrament van des 's Heeren Huys tot binnen S. Ians Kerck/ te gaen hooren predicken/ sekeren tijdt te gaen met roode Roeden in haer handt/andere een toortse/op haer kleederen te dragen een geel kruys een vierendeel langh / andere tot gelt te geven / ende tot de voorgaende penitentie moesten sy alle noch gelt toe geven / d'eene twaelf / d'andere vijf-en-twintich / vijftich / tachtentich guldens / ende eenighe meer / naer dat sy rijck waren.

In den jare 1542. op den eersten April des Woensdaechs in de goede weeck / worden tot Vucht twee Vrouwen ende eenen Man levendich ghebrant / ende noch een Man ghericht ende een Vrouwe levendich ghedolven / waren woonachtich gheweest by Valencijn / ende vluchten naer Wesel metter woon / sy en konden gheen Duytsch / en moesten sterven om dat sy 't Sacrament wilden ontfanghen onder twee specien/ gelijckmen in sommighe plaetsen in Duytschlant ende in Oost-lant dat ghebruyckte. Sy gaven haer gewillich ter doodt met vreughden.

Die

Dit volghende is ghetrocken uyt een oudt ghe-ſchreven Boeck, binnen de Stadt van s'Hertoghen-Boſſche, by eenen Vrouwen Broeder, ende eenen van de yverſte Roomſch-gheſinden, ende daerom niet ſonder paſſie gheſchreven, ende moet derhalven by diſcretie oock aen-genomen worden.

OM van onſe Stadt oock van hare oneyndelijcke ſchade ende verlies van hare
loffelijcke Name ende heerlijcke Fame / daer ſy door deſe voorſz. Sectariſ-
ſen in is gekomen / een weynich te verhalen ende te ſchrijven. Soo is te weten / dat
des Sondaeghs voor Sinte Marien Magdalenen dach / weſende den 21. Julij
Anno 1566. voorſz. heeft een vreemt Predikant genoemt Cornelis van Dieſt begoſt
te predicken in 't Boſch-velt op den hoogen Camp / by de Boſſcher-ſloot / daer
vele Burghers vanden Boſſche / van Gorcum / Heuſden / Bommel / ende van
alle kanten zijn komen hooren predicken / welcke Predicatien hy op alle Sondaghen /
ende Heylich-daghen daer nae / heeft ghecontinueert des morgens ende des after-
noens / ende de Predicatie uytweſende / hebben ſy den Predicant met ſes of ſe-
ven Buſſen inder Schuyten geleyt ende met hem gevaren tot Hedel / daer hy by
den Paſtoor was gelogeert / welcke Paſtoor wel een jaer oft meer te vooren / tegens
de Roomſche Kerke ende haer Doctrine ende Ceremonie hadde gepreeckt / daer on-
ſe Burgers met 10. a 12. ende meer Schuyten alle dagen henen voeren om hem te
hooren predicken / daer door onſe Burghers ſeer geinfecteert wierden. Ende om-
me de Predicatie vanden voorſz. Cornelis te beletten / ſoo heeft onſe Schouweth /
Heer Iacob van Brecht Ridder aen deſe Stadt verſocht / datmen hem uyt elcke
Schutterije 60 mannen doen ſoude / omme de Predicatie te beletten ende den Pre-
dicant te verjaghen / oft vanghen / maer is hem ſulcx by den derden Lede ghe-
weygert / ſeggende / dat den Schouth met den Biſſchop ende Gheeſtelyckheydt /
met de ghene die hem in-gehaelt hadden / den Predicant verjagen oft vangen ſou-
de / het en waer haer werck niet ſulcx te doen / ende dat af-geſlagen zijnde / heb-
ben de twee eerſte Leden verſocht / dat een yegelijck / die daer ginck hooren predic-
ken / verbeuren ſoude ſes gulden ; maer is haer ſulcx oock af-geſlaghen geweeſt /
alſoo dat een yeghelijck willende den Predicant hooren predicken / daer nae heeft
vryelijcken ghehoort / ſonder eenige op-ſpraeck oft Calengieringhe. Ende heeft die
Predicant aldaer in 't Velt / kinderen ghedoopt. Item op Laurentij Martyris
dach heeft die voorſz. Predicant hem verſtout / ende begoſt te predicken doen by de
Stadt op 't Deuteren / ende nae den Sermoon hebben hem ſijn Auditeurs door
St. Jans Poorte geleyt met veel gheſchuts / ende door de Poſtel-ſtrate hem ghe-
brocht opten Vuchteren-dijck ten huyſe van Dirck van Thiel, ſtaende by de Vuch-
ter-poorte. Ende des Sondaegs daer nae den 18. Augusti hebben twee Predicanten
op Deuteren ghepreeckt / en hebben hen Auditeurs haer Predicanten wederomme
met geſchut inde voorſz. Stadt ten huyſe voorſz. ghelevt.

Item daer na den 22. Augusti ontrent den avont zijn in St. Ians Kercke verga-
dert geweeſt verſcheyden Sectariſſen ende quaetdoenders / ende hebben voor den
Orael gheſongen eenen Pſalm / ende dat gedaen weſende / hebben begoſt de Au-
tharen te breken ende de Beelden af te werpen / ende in ſtucken te ſlaen / tot on-
trent.

trent thien uren dat de Schutters binnen de Stadt de voorsz. quaetdoenders hebben upt-ghejaeght.

Item des anderen daeghs naer den 23. Augusti heeftmen de Kercke voorsz. toe gehouden / datmen geene dienst en heeft gedaen / ende heeft als doen dese Stadt haer Privilegie ende Secreten / de Kerck-meesters / de Broerschappe van ons L. Vrouw / ende andere Autaer-meesters ende Capittelarissen / haer Brieven / Ornamenten / ende Clepnodien uytter Kercken gehaelt ende gevoert / ende hebben de Schutters de deure vande Kercke bewaert / ter tijdt toe sulcx ghedaen ende geruymt was / ende dat gedaen wesende / zijn die Schutters van de Kercke elck getoghen ende ghegaen naer huys / ende hebben de Kercke laten open staen / ende is het gemeyn volckje met groote menichte als doen inder Kercke gheloopen / ende hebben alle de Autaren / Beelden / het Metael-werck dat rontomme buyten ende binnen 't Choor stont / al vernielt ende aen stucken geslaghen / uyt-genomen den metalen Moyses ende David midden in 't Choor staende / alsoo datter niet een Autaer met den cieraden gheheel is ghebleven / uyt-genomen 't Choor van onse liebe Vrouwe boven / dat hebbe ick Dominicus Beyens van onse L. Vrouw met ses Soldaten gehouden / datter geen schade en geschieden tot op den 26. Augusti toe / als doen hebben de Sectarissen alsulcken commotie op-ghereert / dattet niet veelen schilde de Burghers ende de Heeren souden malkanderen geslaghen hebben. Ende des anderen daeghs hebbe ick met sommighe vande Broers / omme alle commotie te verhoeden / het Autaer van onse L. Vrouw af laten nemen / ende de Beelden rontomme de Pilaerne vander Capellen staende / af-gewonnen ende wech doen voeren mettet Metael-werck inden voorsz. Chooze staende. Ende hebben als doen de nieuwe Religie met haer adherenten de voorsz. Kercke van alle Beelden ende andere cieraden / datter over-ghebleven was / voorts vernielt ende in stucken gheslagen / uyt-genomen de Preeck-stoel / het spel van 't Oordeel / het groot Orgene ende Vonte.

Ende nae dien sy de voorsz. St. Jans Kercke op den 31. Augusti hadden gespolieert ende vernielt / soo sijn sy op den selven dach in de Cloosters / te weten / op de Baselaers / Minne-broeders / Prekers / Cruys-broederen / Bogarden / ende inde Vrouwe-Cloosteren binnen ende buyten deser Stadt rontomme gheloopen als verwoede honden / ende hebben insgelijcx de Kercken ende de Cloosteren binnen seer jammerlijck verdestrueert / berooft / ende vernielt / alle Autaren / Beelden / Secreten / ende al wat sy vonden / berooft ende ghestolen / ende hebben inden nacht de Poorte ende Mueren vande Minne-broederen Kerck-hof / aen de Merckt / af-ghebroken ende af-geworpen / ende hebben de Vrouwe-Cloosteren rontomme open gheset / dat een yegelijck daer uyt mochte gaen dien 't beliefde / ghelijck oock vele Susteren ghe-professijt ende ongeprofessijt hebben ghedaen.

Daer nae op Bartholomeus dach / ende Sondaechs daer nae / wesende den 24. ende 25. dach Augusti heeft de voorsz. Cornelis van Diett Predicant ghepreeckt in S. Jans Kercke / ende heeft de Misse des Autaers schandeloofelijcken van stuck tot stuck uyt-ghelept / ghelijckende deselve by Apen of Guychelspel / ende by eenen Quacksalver / die Salve te verkoopen heeft voor alle ghebreken / met meer andere abominabele ende ignominieuse woorden / die hy op de Misse voort-stellende was / ende heeft als doen twee of drie Kinderen voor den Predickstoel ghedoopt. Ende daer nae hebben verscheyden Predicanten gepreeckt in S. Jacobs / S. Pieters / ende S. Cornelis / ende noch daghelycx ter weken tweemael inder voorsz.

Capellen

Capellen predekende zijn / ende in S. Annen Capelle haer abondt ende morghen Collatie alle daghen doende zijn / ende daer sy ooch haer kinderen doopen ende trouwen.

Den tweeden Septembris Anno 1566. heeftmen alhier binnen den Bossche / een Placcaet van den Hove ter Puyen af ghepubliceert / datmen alle Kerck-roovers / Pilgierders ende Destrueerders soude straffen metter coorden ende galge/ en diese doot sloegh en soude daer af niet ghestraft/ maer vry ende quijt van Soenen ghehouden worden/ ende waert dat die gemeente/of die Heeren/die niet en straften/ oft hielpen straffen/dat'e van haere Privilegien souden berooft werden/gelyck naerder blijckende is by den selven Placcaten daer af de Copye autentijcq staet gheschreven in 't Boeck van Accoorde onder den Kercken deser Stadt berustende.

Vanden 22. Augusti totten elfsten Septembris daer naer en heeftmen in S. Jans Kercke / noch in Cloosters / gheen Missen / Predicatien of diensten gedaen/ dan zijn die al ghesloten ghebleven tot op den elfsten Septembris / als doen heeftmen 's morghens in S. Jans Kercke een Sermoen / ende in ons Lieve Vrouwe Choor een solemnele singhende Misse gedaen / ende heeftmen daer na inde voorsz. Kercke ende Cloosteren Misse ende Sermonen wederomme ghedaen totten thienden Octobris daer nae.

Op den 20. September voorsz. heeft dese Stadt met Accoorde van de drie Leden ter Puyen af doen publiceeren / om voortaen ende achter-volghende met malkanderen te leven / dat die vande oude Religie / noch vande nieuwe Religie/ malkanderen in haer affairen oft diensten/niet souden mogen met woorden oft met werken missegghen oft misdoen / op arbitrale correctie / noch eenighe quade tydinghe voort-seggen/ oft onder het Volck zaeyen / ten ware een ygelijck sijnen segger koste noemen.

Op den 9. Octobris daer nae / is onder den Sectarissen een nieuwe commotie op-ghestaen/ doordien dat sy seyden/dat Mr. Dirck Noppen, ende Mr. Claes vander Stegen, Raden van Brabant/ een heymelijcke Inquisitie inde Stadt wilden brengen / mits dien sy ondersoecken wilden / wie vande nieuwe / oft van de oude Religie was / ende welcke partije een yder sustineren wilde / door welcke commotie des anderen daechs den 10. Octobris dese Stadt ter Puyen af dede publiceeren / dat niemandt van d'een of d'ander Religie souden malkanderen misseggen oft misdoen als voor / ende dat niemant hem vervoorderen en soude/ eenige Cloosteren/ Godts-huysen/ oft Kercken te spolieren/ berooven/ oft destrueren op lijf-straffinge / ende souden de Dekens / Gheswoorens / ende vier Schutteryen behulpelijck wesen om de selve Quaetdoenders te helpen straffen / ende als het voorsz. Edict ghelesen was / soo riepen de Quaetdoenders in versmadinghe van 't voorsz. Edict/ Hu. Hu. Hu.

Op den 10. Octobris voorsz. des avonts ontrent vijf uren zijn de voorsz. Sectarissen wederomme in 't Baselaers Clooster in-gebroken / ende de Heeren / Schouteth ende Schepenen / met sommighe Schutters dat hoorende / zijn al ghewapent ghetrocken nae 't voorsz. Clooster om voorder schade te beletten / ende over S. Jacobs Kerck-hof treckende / hebben aldaer ghevonden eenen grooten hoop Sectarissen/ ende Quaedtdoenders/ ende onsen Schouteth met sommighe Schepenen / ende Raets-Heeren / ende haer Dienaers over den Rooster vanden Kerckhof treckende / ende na de Baselaers loopende/ hebben gheroepen slaet doot/mits latende-los drie oft vier sinck-roeren / soo hebben die voorsz. Sectarissen terstont aen-ge-

aen-gevallen / ende de Dienaers vanden Schouteth ter aerden geworpen / gheslaghen / ende haer gheweer ghenomen / ende zijn de Schouteth / Schepenen ende Raets-Heeren / ende die by hun waren t'samen ghewecken in 't voorsz. Clooster / ende aldaer zijnde / zijn sy alsoo berent vande Sectarissen / in 't Clooster zijnde / dat sy t'samen achter moesten wijcken door den Boogaerdt / door den doren Hegge / over 't Water / op de Walle vande Stadts mueren / ende soo een yegelijck tot haren huyse ghewecken / ende terwijlen dat die Schouteth met den genen die hy by hem hadde over den Rooster nae 't Clooster liepen / soo zijn die andere Raets-Heeren / Delkens / ende Schutters door den Rooster gheschut geweest dat sy de andere niet te hulp en kosten komen / ende sy sulcx siende / zijn wederom te rugh getoghen nae S. Jacobs-straet om nae huys te trecken / ende hebben in 't af-wijcken sommighe Schutters oock haer gheweer ghenomen / ende de Raets-Heeren met de Gesworens seer schandelijck nae geroepen ende oock violentelijcken gevolcht; maer niemant van d'een oft d'ander zijde en is doodt ghebleven / dan sommige Dienaers vanden Schouteth zijn wat ghequetst gh. weest.

Door welcke Victorie de Sectarissen met haren aenhanck seer versterckt zijn geweest / ende hebben het voorsz. Baselaers Clooster als doen t'samen vernielt / van Glasen / van Vensteren / Deuren ende alle 't Hout-werck datter binnen het Clooster stont / ende hebben t' samen ghepilgeert ende berooft / datter niet en is blijven staen dan de bloote Mueren ende Dack. Daer nae zijn die voorsz. Sectarissen t' samen vergadert op de Merckt / ende hebben die in-ghenomen ende bewaert / alsoo datter door de gheheele Stadt geen wachten en wierden gestelt / ende hebben als doen op de Merckt malcanderen eenen Eedt gedaen / gehouw ende getrouw te wesen / om alle de Cloosteren binnen de voorsz. Stadt t' samen te vernielen / ende de Monicken ende Nonnen uyt te jaghen / behoudelijck dien / datse dien nacht in gheen Vrouwe-Cloosters in breken en souden / ende zijn eenen grooten hoop op de merckt ghebleven / die de merckt bewaerden / ende d'andere menichte zijn gheloopen na de Prekers / Minne-broeders ende andere Mans-Cloosteren / ende hebben dien nacht anders niet ghedaen / dan destrueren / rooven / stelen ende vernielen / datter binnen de Cloosters niet geheel en is ghebleven / dan alleen de bloote mueren en het dack / jae datse oock die Orgenen niet ghespaert en hebben / dan geheel en al vernielt.

Des anderen daeghs zijn sy in de Vrouwe-Cloosters oock geloopen / ende hebben daer oock al vernielt / berooft ende in stucken geslagen datse vonden / ende in S. Jans Kercke zijn zy oock inden voorsz. nacht met gewelt in-ghebroken / ende hebben in onse L. Vrouwe Choor de Orgene t'samen in stucken gheslagen / ghestolen ende vernielt / met allen den Sittens ende Houtwercke onder d'Orgene staende / ende de Sit-plaetse neffens den Autaer ende de Sit-bancke rontomme staende / met twee Metale Lessenaren / midden in 't Choor staende / daer de Sangers ende Inthoneerders haer Boecken op leyden / ende noch sommighe Pilaerkens in stucken geslaghen / staende inden metalen Thuyn aen de Trouw-deure / van ghelijcke hebben sy de Oxale boven 't middelste uytsteck in stucken geslaghen / met alle 't ghestoelte inden hooghen Choore staende / ende den Autaer-steen / rontomme de kanten af-geslaghen / ghelijck sy oock in onse Lieve Vrouwen Choor gedaen hebben / noch hebben sy het Crucifix op d'Oxael staende van boven vanden Choore af-geworpen / ende verbrant / ende de metalen Vonte in drie stucken geslagen ende ter aerden gheworpen.

Daer

Daer nae zijn ſy geloopen inde buyten Clooſteren / als de Carthuyſers / S. Annenborgh / Eyckendonck / Couwater / ende hebben aldaer van ghelijcke pilgeringhe / berovinghe / ende deſtructie ghedaen / ende heeft deſe deſtructie ende roovinghe gheduert tot op den 15. October ſonder ceſſeren / als doen zijn by de Stadt rontomme inde voorſz. binnen Clooſteren wachten ghelept / anders ſouden ſy de voorſz. Clooſteren tot inden gront af-ghewporpen hebben.

Op den 16. October hebben de Heeren Schepenen ende Raedts-mannen / Dekenen vande Ambachten / de hondertſte Mannen metten Leegh-luyden / malkanderen by Eede gheſworen ende belooft / de Burghers ende Geeſtelyckheyt van alle overlaſt / die hen ſoude overkomen / aen haer perſoon ende hare goederen / metter daet by te ſtaen ende te helpen defenderen / daer na d'Ambachten geroepen ſijnde / ſoo van gelijcken Eedt te doen / ſoo hebben ſy den voorſz. Eedt door ingeven vande voorſz. Sectariſſen niet willen doen / dan daer by voeghende 't meeſtendeel vande voorſz. Ambachten / datmen de ghedeſtrueerde Clooſteren ende Godts-Huyſen niet wederom ſoude optimmeren oft metſen / noch egheen Miſſe oft Dienſt van inkomen te doen / noch eenighe Schellen oft Bellen op der ſtraten meer te roeren / ter tijdt ende wijlen toe / de Staten van den Lande anders gheordineert ſouden hebben / maer datmen de voorſz. Clooſters toe palen oft metſen ſoude / ende dat van gelijcken de Geeſtelijckheyt de Borgeren den Eedt van getrouwicheyt ſouden doen ; Dien achtervolghende hebben die voorſz. Ambachten haer Eeden ghedaen / van ghelijcken hebben de Canonicken ende Beneficiaten inder Stadt zijnde / oock onder de voorgaende conditien ende reſtrictie Eedt ghedaen / op den achtienſten October naeſt-volgende / te weten dat ſy geen dienſte van Miſſen en ſouden doen / noch Schellen oft Bellen / ter tijt toe anders ſoude worden als voor gheordineert. Dus verre het voor gealligeerde geſchreven Boeck.

Hier door ſijn die vande Religie by veele verdacht geworden als oftſe aen de beelt ſtormerije plichtich waeren geweeſt / waer over ſy eene apologie van verantwoordinge aen ſijne Majeſteyt gepreſenteert hebben / ende met vele redenen / oock met preſentatie van groot gelt / de vryheyt van hare Religie verſocht hebben.

In 't laetſte van deſe Maent van October / heeft die Hertoghinne van Parma / Gouvernante vande Nederlanden / binnen s'Hertoghen-Boſſche gheſonden Heer Ian Scheyf, Ridder / Heere van S. Achten-roode / Cancelier van Brabant / ende den Baenre-Heere van Merode / Heere van Peterſem / met brieven van den 20. Octobris / inhoudende / dat ſy de voornoemde Heeren aldaer ſondt / om de Stadt ende Burgeren wederom in ruſte / vrede ende eenigheyt te brenghen / begeerende dat ſy luyden (de Magiſtraet) hen lieden gheloove ſoude gheven / ende haer lieden gehoorſamentlijck toonen / ende de ſelve alle mogelijcke hulpe / byſtant ende aſſiſtentie doen ſouden.

De Fame binnen deſe Stadt ghekomen zijnde / dat de voorſz. Gouvernante den Grave van Megen commiſſie gegeven hadde / om 10. Vaendelen voet-knechten aen te nemen / om die in deſe Stadt te brenghen : Namen die van den Boſch oock vier Vaendelen voet-knechten aen / waer van Capiteynen waren / Ian Maeſſen, Pieter de Gruyter, Middelaer ende Willem Cloet.

In Februario des jaers 1567. quam de voorſz. Grave met ſijn aenghenomen volck tot Vucht / ende heeft de Stadt belegert.

Herman de Ruyter wierde geſonden van die vande Gereformeerde Religie / die daer ſeer ſterck waren / naer Antwerpen by den Heere van Bredenrode, die binnen

s'Hertoghen-Bossche sondt eenen Anthonis van Bomberghen , zijnde een verstandich ende kloeck Edelman / dewelcke aldaer ghekomen zynde / maeckten die van den Bosch Capiteyn generael ende Gouverneur vander Stadt/ ende namen noch een Vaendel Burgeren aen/ die ter liefde/ sonder gagie dienden/ ende was daer Capiteyn over Steven van Ceulen.

Anthonis van Bombergen nam 't Gouvernement vander Stadt aen / ende stelden op alles ordre / ende arresteerden den Cancelier ende Merode / ende liet haer met Burgeren vande Religie bewaren.

Als nu de Grave van Megen ontrent 14. daghen voor de Stadt gheleghen hadde/ sonder daer binnen met sijn volck te konnen komen / noch de voorsz. gearresteerde Heeren upt de Stadt konden krijghen / wat practijcke hy met sijne toe-ghedane daer binnen hadde ghesocht by der handt te nemen/ is hy op-ghebroken/ ende met sijn volck vertrocken nae Utrecht.

De Gouvernante hier over op die van s'Hertoghen-Bossche seer verstoort sijnde / heeft teghens de selve op des Coninckx naem laten uytgaen dit volghende Placcaet.

Placcaet teghens die van s'Hertoghen-Bossche.

By den Coningh.

ALsoo eenen ghenaemt Anthonis van Bombergen , gheboren tot Antwerpen , segghende last te hebben , Commis ende Ghedeputeerde des Heeren van Brederode te wesen , hem onlancx binnen onser Stadt van s'Hertogen-Bossche gevonden ende geintrudeert heeft , hebbende de Gemeente aldaer , ende sonderlinge de Sectarisen verweckt , verleyt ende gesolliciteert teghen ons op te staen , ende groote menichte van die aen gheschreven hebbende , oock de Artillerye , Munitie ende Gheschut , midtsgaders de sleutelen ende Poorten der selver Stadt in sijn handen ghenomen , ende hem oock ghevordert aldaer te gebieden ende bevelen in den Name ende van weghen den voornoemden Heere van Brederode synen Meester , alsoo hy seyt , wesende daer-en-boven de selve van Bomberghen met synen aenhangeren soo verre gheweken van ghetrouwigheydt ende onderdanigheydt , die sy ons als natuerlijcke ende ghebooren Ondersaten schuldich zyn , sulcx dat hy hem niet ontsien en heeft te arresteren ende gevanghen te houden , onder de Wacht oft Guarde vande Ingesetenen der voornoemde Stadt , daer toe gheordonneert ende ghestelt , onsen Cancelier van Brabant , Hooft vande Iustitie , ende bewaerder van onsen Zegele des selfs Landts , ende den Baender-Heere van Merode , Peterssem, &c. Beyde van onsen 't weghen gedeputeert, gecommitteert ende geschickt , omme in de selve Stadt de beroerten ende commotien te voren aldaer gheresen , neder te legghen ende te pacificeren. Iae dat meer is , al ist soo , dat die van onse voornoemde Stadt van s' Hertoghen-Bossche van onsent weghen schriftelijck gelast ende ghesommeert zijn gheweest , dat sy niet alleenlijck de persoonen van onsen voorsz. Cancelier ende van den Heere van Merode met haren Dienaers ende goeden terstont ende binnen 24. uren slaecken , ende tot volkomen vryheyt ende liberteyt stellen souden , maer oock de selve tracteren , respecteren ende eeren , nae den eysch van haren staet ende qualiteyt , ende die in versekerde plaetsen doen stellen , ten eynde dat hen gheen inconvenient , overlast , oft ongerief aengedaen en soude werden , en hebben sy ons nochtans daer

daer inne niet willen obedieren oft gehoorsaem wesen , maer ter contrarie tot haren aenlien ende wetenschap lyden ende gedooghen , dat die voornoemde van Bomberghen ende sijne aenhangeren , Burgeren ende Inwoonders der selver Stadt, den voornoemden Cancelier ende Heere van Merode met openbare Wacht ende Guarde aldaer houden. Daer mede sy niet alleenlijck den selven Ghedeputeerden ende Commissarissen , maer by consequentie onsen eyghen persoon doen groot ongelijck ende injurie , ende sulcx hen zijn draghende als ongehoorsame , ongetrouwe ende wederspannighe Ondersaten Waeromme soo ist : dat wy 't selve aen-gemerckt, ende niet willende sulcke overdadigh , moetwilligh ende af-grijselyck feyt ende misdaet lyden , onder dissimulatie. Ende hier op ghehadt advijs van die van onsen Rade in Brabant , hebben by deliberatie ende advyse van onse seer lieve ende seer beminde Suster de Hertoghinne van Parma ende van Playsance , voor ons Regente ende Gouvernante in onse Landen van herwaerts-over , ende van onsen seer lieven ende getrouwen , die Luyden van onsen Rade van Staten , neffens haer wesende , ghewilt ende gheordonneert , willen ende ordonneren wel ernstelijck by desen, dat alle persoonen , Poorters, Burghers, Koopluyden ende Ingesetenen onser voornoemde Stadt van s'Hertoghen-Bossche , tot wat plaetsen de selve binnen onsen voorschreven Lande van herwaerts-over bevonden sullen worden , mitsgaders hunne goeden roerende ende onroerende , actien ende schulden , terstont ende sonder vertreck , onder onse hant gestelt, gehouden ende gearresteert sullen worden , ende daer-en-boven hebben wy geschorst ende gesuspendeert , schorssen ende suspenderen by desen , alle Privilegien , vrydom van Tolle , ende andere exemptien ende Vryheden , die sy in eenighe plaetsen van onse voorschreve Landen moghen hebben , hoedanich de selve soude moghen wesen , ende insgelycx alle Gratien , Octroyen, Uytstellen of Atterminatien van betalinghe van hare schulden ende achterheden , wien sy de selve schuldich moghen zijn : Ordonnerende ende bevelende voorts meer onsen Procureur Generael van Brabant teghens de voornoemde van s'Hertoghen-Bossche te procederen, soo wel in het generael als particulier , ende namentlijck teghens den ghenen die hem van onsent weghen beteyckent sijnde , ghenoemt sullen worden , soo nae recht ende reden behooren sal. Ende op dat van onse jeghenwoordighe Ordonnantie niemandt ignorantie en soude moghen pretenderen , soo ontbieden ende bevelen wy u , dat ghy de selve terstont ende sonder vertreck , kundight , uyt-roept ende publiceert , of doet kundighen , uyt-roepen en publiceren alomme binnen den bevryden ende limiten van uwer Officie , daermen gewoonlijck is uyt-roepinghe ende Publicatien te doene, ende van onsent weghen ghebieden ende ordonneren allen onsen ende onser Vassalen ende Smalre-Heeren , Rechteren , Iusticieren , Officieren ende Ondersaten , die dit aengaen sal , dat sy aentasten , vanghen , ende arresteren allen de Poorters , Burghers, Koopluyden ende Ingesetenen onser voornoemde Stadt van s'Hertoghen-Bossche, hare Huysvrouwen ende Kinderen , ende die Landen , Erven , goeden ende incomen, roerende ende onroerende , actien ende schulden , den selven toe-behoorende , van wat natuer oft hoedanigh die moghen wesen , in onse handen stellen ende houden, soo langhe ende totter tijdt toe , dat onse Commissarissen ende Gedeputeerde boven ghenoemt, uytte voorschreven ghevanckenisse ende detentie, daer inne sy iegenwoordich binnen onse voornoemde Stadt van s'Hertoghen-Bossche zijn , gantschelijcken ende volkomelijcken gelost, vry ende ontslaghen , ende in goede versekerde plaetsen gestelt sullen zijn , daermen vryelijcken ende onbekommert toe gaen , komen ende wederkeeren mach , ende dat daer inne anders by ons gheordonneert sal wesen ,

doende oock alomme publiceren ende kundighen die suspentie ende schorssinghe vande Privilegien, exemptien, atterminatie, ende van alle andere gratien soo voorschreven is, tot onderhoudenisse ende observatie vande selve onse Ordonnantie, bevel ende ghebodt, procedeert ende doet procederen sonder eenighe gunste, dissimulatie oft verdrach. Op pene van 't selve te verhalen opte ghenen die des in ghebreke bevonden sullen wesen in haren eyghen naem, ende 't gene des voorschreven is, te doene met dieser aenkleeft, gheven wy u ende de voornoemde Rechters ende Officiers volkomen macht ende authoriteyt, ende sonderlinghe bevel: Ontbiedende ende bevelende voorts eenen yeghelijcken, dat sy u ende hen, sulcx doende, ernstelijck verstaen ende obedieren, want alsoo ons ghelieft. Gegeven in onser Stadt van Brussel onder onsen Contre-zeghel hier op ghedruckt in Placcate den 18. dagh van Meerte, int 't jaer 1566. (dat is nae de ghemeene stijl 1567.) Ondergeschreven by den Coningh, Geteeckent I. Defacuwetz.

Dit Placcaet wierde den eersten April binnen Antwerpen ghepubliceert / ende voorts alomme / uyt-ghenomen binnen Amstelredam / daer de Heere van Brederode den 28. Februarij te voren binnen was ghekomen / ende en dorsten 't de Magistraet daer uyt vreese van oproer niet publiceren / maer excuseerden haer met Brieven by de Gouvernante.

Naer de Publicatie van dit Placcaet heeft de Gouvernante dese Stadt van s' Hertoghen-Bossche seer doen benauwen / soo dat daer geen victualie binnen en konde komen.

Als daer op de tijdinghe binnen dese Stadt quam / dat de Heere van Beauvoys met den Drossaert van Brabandt de Soldaten verslaghen hadden / die de Heere van Tholouse tot Austerveel / ontrent een ure gaens van Antwerpen / voor die van de Religie vergadert hadde / ende dat de Hertoginne de wapenen inde handt genomen hadde / veroorsaeckte dat een groote verslagentheyt aldaer / ende vreesden die vanden Bosch / dat 't met haer niet wel en mochte afloopen / te meer / alsoo het voor die vande Gereformeerde Religie te vreesen stont / dat de Heeren ende het meestendeel vande Roomsch-gesinde / in tijden van swarigheydt / haer niet veel ghenoofs en souden houden / maer haer Vyanden toe-vallen ende hare partije worden / ende zijn op den 7. April / voor noen / de Ghedeputeerde vande Schutterye ende van die vande Gereformeerde Religie in notabel ghetal / met de drie Leden van de Stadt by den anderen vergadert / ende eendrachtelijck geaccordeert / datmen uyt den naem vande ghemeyne Stadt / soo wel van de eene als de andere Religie aen de Gouvernante soude solliciteren om generael Pardon van 't gene eenichsints ghecommitteert was / des souden hun die vande nieuwe Religie / soo sy de Gereformeerde Religie noemden / ghehouden sijn hun te reguleren in alle behoorlijcke saken als goede Ondersaten van sijn Majesteyt / ende dat oock die ghene / die daer niet en wilden blijven / met hare goederen vrijelijck souden moghen vertrecken / ende dat middeler tijt / terwyl men 't Pardon soude solliciteren / niemandt eenighe seditie / commotie ofte beroerte binnen der selver Stadt maken en soude.

Van dit Accoort souden twee Acten ghemaeckt worden / een voor die van de Roomsche / ende een voor die vande Gereformeerde Religie.

Dit Accoort ghetroffen zijnde / hebben haer die vande Religie ten meestendeel gereet ghemaeckt om met hare goederen te vertrecken.

Den 11. April trocken de Predikanten ende het meestendeel vande Ghereformeerde

meerde

meerde Religie met hunne ghereetste goederen uyt s'Hertoghen-Bossche naer 't Lant van Cleef / met de voorsz vier vaendelen Soldaten / ende de Schepenen / Gheswoorens / Raets-Heeren / Dekenen van den Ambachten / met eenige vande vier Schutteryen / gaven haer Acte van Certificatie / datse niet vertrocken uyt der Stadt / uyt oorsake van datse eenighe seditie ofte ongehoorsaemheyt aldaer hadden ghepleecht ; maer datse binnen de selve Stadt haer hadden ghedraghen als goede ende ghetrouwe Ondersaten van den Coningh van Spaengien / als Hertoge van Brabant / ende datmense over sulcx over al vryelijck ende onverhindert met hare goederen soude laten passeren ende repasseren. Welcke Acten met 't Zegel ad Legate bezegelt / ende ter ordonnantie van de drie Leden geteeckent by H. Gooswijn, elcx ghegeven wierde.

De Cancelier met den Heere van Merode / wierden op hare vrye voeten gestelt / ende van den Magistraet wel onthaelt / die haer excuse deden over haer voorgaende detentie / die sy seyden / teghens haren wille gheschiet te zijn / de welcke sy hebben aen-genomen / ende zijn met goet genoeghen vertrocken.

Op den eersten Mey heeft de Goubernante voorsz. vier Vaendelen Duytsche voet-knechten / elck Vaendel sterck drie hondert ende vijftich man / onder den Oversten Bernhart van Schouberch binnen de Stadt van s'Hertoghen-Bossche voor Guarnisoen ghelept / ende zijn daer noch twee Vaendelen / van gelijcke sterckte / daer by ghesonden.

Op den laetsten Mey heeft de Goubernante een ander Placcaet laten uytgaen / daer by verklarende / dat alsoo die vande Stadt van s'Hertogen-Bossche de Commissarissen in haer Placcaet van Arrest teghens die van s'Hertoghen-Bossche gementioneert / volghens haer beveel van haer Arrest hadden ontslaghen / ende op haer vrye voeten ghestelt / het vorighe Placcaet van Arrest op de persoonen ende goederen van die van s'Hertoghen-Bossche gerevoceert ende te niet gedaen wierde / ende dat sy van 't selve Arrest ontslaghen werden. Ende was dit Placcaet gegeven binnen Antwerpen onder 't Conter-zegel des Conincks / onderteeckent / Boote.

In den eersten van Junio zijn twee Commissarissen van 't Hof van Brabandt binnen de Stadt van s'Hertoghen-Bossche ghekomen / om informatie te nemen van alle het ghene dat binnen dese Stadt in de voorsz. trouble geschiet was.

Als de Hertoginne van Parma nu verstont het groot vertreck vande Nederlanders tot groote nadeel der Nederlanden / ende gheen middel siende om het selve met ghewelt te verhinderen / soo heeft sy met haren Raet goet gevonden om het voorder vluchten voor te komen / ende het volck tot stilte te brenghen / den volgende Brief te schrijven ende door de Nederlantsche Provincien te senden / ende heeft den 3. July den selven mede ghesonden aen de voorsz. Commissarissen van den Hove tot s'Hertoghen-Bossche wesende.

Lieve ende beminde. Alsoo wy onlanghs metten Heere van Billy ontfanghen hebben brieven van onsen Heere den Coninck , by den welcken syne Majesteyt ons ontbiedt , dat na dien de selve niet soo gheringhe herwaerts-over en heeft konnen komen , als hy verhoopt ende wel begheert hadde , omme den noodt ende 't gebreck die alhier is van syne iegenwoordigheydt , omme op d'affairen van herwaerts over een oprecht vast ende bequame remedie te stellen , sijne voorschreven Majesteyt niet laten en soude metter hulpe Godts binnen dese Landen te komen ten alder-eersten , dat het selve moghelijck soude wesen , ende dat noch voor 't eynde van desen Somer , daer van wy ons wel versekert moghen houden , ende want wy wel

wel dencken dat dese groote ende goede tijdinghe ende nieuwe maren alle goede ende ghetrouwe Onderlaten van sijne Majesteyt groote blijdtschap ende ghenoeghen geven sullen , soo en hebben wy niet willen onderlaten u daer van te verwittighen by desen , ende met eenen weghe te vermanen ende versoecken dat ghy particuliere ende generale oft gemeene bedinghen doen wilt, ende oock doen doen, voor de goede ende voorspoedighe reyse van sijne Majesteyt , soo wanneer de selve veerdich wesen sal die aen te nemen , ende te Zeyle te gaen om herwaerts over te komen , ten eynde dat syne voorschreven Majesteyt alhier wesende , op alles sulcken goeden ordene ende remedie stellen mach , als ter eeren Godts , tot onderhoudenisse ende conservatie van onsen ouden Catholijckschen ende Christen Gheloove , ende omme den gheheelen ende universelen staet van dese voorschreven Landen te handt-houden , behooren sal, ende dat met alle goedertierentheydt, ende genade, daer van sijne Majesteyt ons alle hope geeft te willen ghebruycken na sijne natuerlycke inclinatie ende genegentheydt, ghelyck de selve ons alreede tot verscheyde stonden sulcx geschreven heeft, daer by voeghende , dat hem ongelijck gheschieden soude , indienmen andere opinie, oft bemoedenisse van hem hadde, ghemerckt dat syne Majesteyt niet en komt om syne Steden ende Ondersaten te bederven , maer om die te bewaren ende beschermen , 't welck de selve ons belast heeft schriftelyck te kennen te gheven ende laten weten daer ende alsoo 't behoort, sonderlinghe ten eynde dat de Ondersaten hen wederomme stellen ende voeghen souden in hun ghewoonlycke Ambachten , Hantwercken , Coopmanschappen ende Traffijcken te doen ende te continueren , hen betrouwende op sijne Majesteyts goetheydt ende genade , daer van ghy oock de Burghers , Poorters ende Ingesetenen van uwe Stede berichten ende adverteren sult, nemende sorchvuldighe toesicht op den ghenen die hen van daer soude willen vertrecken, den selven voor-houdende, dat soo verre men hem op de gratie van syne voorsz. Majesteyt niet betrouwen en wilde , men sulcke noteren sal , ende sullen die der selver gratie ende pardon gantschelyck onweerdigh zijn , op dat daer van niemant ignorantie en soude moghen pretenderen , bevelende u 't selve alsoo te doen ende notitie te houden van den ghenen die vertrocken zijn , oft als noch souden willen vertrecken , sonder des in ghebreke te wesen , ende ten eynde dat syne voorschreven Majesteyt des te meer geneghen soude wesen , om syne voorsz. ghenade te ghebruycken teghens den genen die hen ontgaen, ende de ongehoorsaemheden , schandalen ende ongerechticheden die zedert een jaer herwaerts gheschiedt zijn , aenghestelt ende ghecommitteert hebben , daer door ons Heere Godt grootelycx vertoornt ende geoffendeert , alle goede Christenen menschen die tot sijnder eere affectie ende liefde draghen, ghescandaliseert, ende syne voorsz. Coninckcklycke Majesteyt met goede redenen tot gramschap verweckt zyn gheweest, soo hebben wy u wel willen waerschouwen ende verwittighen, dat van nooden ende billijck is , dat die verdoolden tot den rechten wech keeren, ende hen eerst aen Godt versoenen, hen totte Heylighe Catholijcksche Kercke gevende ende onderworpende , ende der voorsz. Coninckl: Majest: synen Officieren ende Wethouderen alle gehoorsaemheydt betoonende , oock dat de gevioleerde ende de geschende Kercken, ghebroken Altaren ende Beelden, ende alle gewyde ende geconsacreerde dinghen, by hen geprofaneert, gerepareert ende in haren eersten ende behoorlycken staet gestelt wierden , 't welck zijn de oprechte middelen om de gramschap Godts, ende van sijne Coninckclijcke Majesteyt te paeyen, ende des te lichtelijcker vande voorleden misbruycken ende misdaden gratie ende pardon te verwerven. Lieve ende beminde, onsen Heere Godt zy met u. Ghescreven t' Antwerpen den derden van Iulio. Anno 1567. Onderteyckent Margrieta.

De Gereformeerde hebben hier van coppe gekregen/ ende hebben hier teghens
een gheschrifte in druck laten uytgaen / verhaltende hare grieven ende swaricheden
teghens den selven brief.

In dese Maent van Julio / heeft Bernhardt van Schouberch, de Burgers van
s'Hertoghen-Bossche ontbloot van haer gheweer ende wapenen.

De Gouvernante verstaende datter daghelycx meer ende meer Volcx uyt het
Lant vertrock/ door vreese vande komste des Hertogen van Alba ende der Spaen-
giaerden / diemen wist op den wech te zijn / heeft den 18 Septembris deses jaers
1567. doen verkondighen seker Placcaet op des Coninckx name/inhoudende in sub-
stantie als volght:

Alsoo de Conincklijcke Majesteyt by verscheyden brieven verklaert ende te
kennen gegeven hadde, dat syne meeninghe niet en was te willen ghebruycken stren-
gicheydt ende rigeur, met of teghens syne Ondersaten, die gheduerende de voorleden
troubelen ende beroerten teghens hem misdaen souden moghen hebben; maer ter
contrarie alle soeticheydt ende ghenade naer syne natuerlijcke genegentheydt, sonder-
linghe met den ghenen die hen der selver ghenade niet onweerdich en souden maken,
principalijck compassie ende medelyden hebbende met het schamel simpel volck,
Ambachts-luyden ende andere verleyt ende verdoolt wesende. Ende al wast soo,
dat de selve syne Ondersaten wel souden behooren hebben hen te betrouwen ende
syne Majesteyts ghenade te verwachten: des niet-te-min was sijn Majesteyt onder-
richt dat vele van dien, van alle staten, conditien, ende qualiteyt, ende namentlijck
de voorschreven schamele Ambachts-luyden ende 't simpel volck, d'welcke door
de quaetheydt van andere ervaren ende door-trocken op-ghemaeckt zijnde, die van
alle alteratien ende commotien soo wel in de Religie als andersints Hoofden ende
Autheurs gheweest hadden, hen mistrouwende van sijn gratie ende goedertierent-
heydt, dagelijcx verloopen ende hen voor-vluchtigh maken, hun goet ende Huys-
gesin uyt-voerende ende transporterende, verlatende hun Lant, ende by consequentie
hun selven bedervende ende ruynerende, ghelijck sy oock diversche hun Crediteu-
ren daer door defrauderen ende ontruymen. Soo ist dat sijn Majesteyt, begheerende
sijn verdoolde Ondersaten op den rechten wech te brenghen, ende wederom te roe-
pen, op dat de selve in de devotie vande oude Catholijcksche Religie, ende in sijnen
dienste ende onderdanicheydt souden continueren ende blijven, onderhoudende haer
Coopmanschappen, Neeringhen, Ambachten ende Hant-wercken, naer haer vocatie
ende qualiteyt, willende oock ordre stellen dat sy hen selven soo veel quaedts ende
ongelijcks niet en souden doen, als sy door haer vlucht ende willighen ban doende
waren. Waeromme syne Majesteyt by advijse ende deliberatie vande Regente, ende
den Rade van Staten ende Secreten neffens haer wesende, verboden ende geinterdi-
ceert heeft alle sijne Ondersaten, soo wel de ghene die in de selve Landen geboren,
als andere die aldaer vaste woonstede ghehouden hebben, van wat state, qualiteyt of-
te conditie die moghen wesen, uyt de selve Landen te vertrecken, 't zy alleen, oft
met haer Huysghesin ende Familie, in 't heymelijck oft in 't openbaer, noch oock
haren Huysraedt, Meubelen, Katheylen, Goeden, Waren oft Koopmanschappen uyt
te voeren ofte te transporteren te Water oft te Lande, in meeninghe van hen te ab-
senteren, ende uyt de voorschreven Landen te vertrecken. Op pene van ghehouden
te worden voor culpabel, immers ten minsten voor suspect vande voorledene be-
roerten ende ongeregeltheden aldaer ghebeurt, ende over-sulcx aen-getast ende ver-
volcht te werden, mitsgaders van confiscatie vande uytgevoerde goederen, ofte ghe-

laden om uytghevoert te werden. Verbiedende alle Schippers, Veer-luyden, Wagen-luyden, Voer-luyden ende andere die voorschreven vluchten ende uytvoeringhen te helpen doen, ofte daer toe assisteren, maer indien sy eenighe vernemen ofte ghewaer worden, die soude willen vluchten oft vertrecken, oft hun goedt ende meubelen uytvoeren, dat sy daer van wete souden moeten doen aen den Officier vander plaetsen, op pene van selfs ghehouden te werden voor suspect, ende gestraft te werden naer ghelegentheydt vande misdaet, midtsgaders van confiscatie vande Schepen, Schuyten, Waghen, Karren ende Paerden, daer mede het uytvoeren ghedaen soude worden, ende ten eynde datmen niet dencken en soude, dat sijn Majesteyt onder 't decksel van dit verbodt, 't welck ghedaen wert om de welvaert ende salicheydt van de Ondersaten, den selven oft anderen soude willen benemen die vryheydt van hare woonsteden te moghen veranderen als hem 't selve soude ghelieven, om eerlijcke ende wettelijcke redenen. Soo heeft syne Majesteyt gestatueert ende geordonneert, op datmen de oorsaken van een ygelijcx vertreck soude moghen weten, ende dat de oprechte Crediteurs van hare schulden ende creditie niet ghefraudeert souden werden, dat soo wanneer yemant om eenighe apparente redenen hem uyt eenighe Steden, Plaetsen of Landen soude willen vertrecken, dat de selve ghehouden soude wesen 't selve een Maendt te vooren te kennen te gheven den Officiers ende Wet-houders vander Stadt daer uyt sy souden willen trecken, ende in ghevalle hy op 't platte Landt woonachtich ware, soude daer van de weet moeten doen ses weken te voren aen den Gouverneur, oft Stadt-houder, Drossaert, Balju, Meyere, Schouteth, ofte principale Officier, onder wiens Iurisdictie hy ghesceten is, ende daer van brengen ende toonen goedt deuchdelijck bewijs, onder den Zeghele vander Stadt, Plaetse, ofte Iurisdictie waer uyt hy treckt, opte pene als boven: Belastende ende bevelende allen Rechteren, Iustificieren, Officieren, Ampt-luyden, Capiteynen, Hopluyden, Krijghs-luyden ende Ondersaten, dat sy sullen scherpe visitatie doen ende toesicht nemen, dat niemant van syne woonstede of residentie en vertrecke: Bevelende insghelijcks allen wachten vanden Frontieren, Havenen, Poorten, Passagien, Veeren, Brugghen ende Uytganghen, 't zy ter Zee, te Lande of op de soete Wateren ende Revieren, daer toe sorchvuldighe toesicht te nemen, deselve op te houden, arresteren ende teghens den overtreders te procederen sonder gunste, dissimulatie oft verdrach, op pene van 't selve op hen te verhalen, als Fauteurs ende mede-plichtighe. Ordonnerende ende bevelende oock alle Tollenaren, Pachters ende Collecteurs van de Tol-rechten, dat sy gheen Schepen, Schuyten, Wagenen oft Peerden, gheladen wesende, laten deur varen, ryden oft passeren, sonder het selve eerst neerstelijck te visiteren, ende weten wat die voeren oft gheladen hebben. Verbiedende alle Schippers, Veer-luyden, Wagen-luyden, ofte Voer-luyden uyt Havenen, Frontieren, oft Palen vanden Lande, te voeren, ofte ryden, ten ware dat sy den Officieren, Wachten, ofte Ghecommitteerde vande voorsz. passagien, al voren hadden laten weten 't ghene sy gheladen hebben, ofte wech voeren, op pene van ghelijcke confiscatie als boven Sonder dat de Officieren, Wachten, oft Ghecommitteerden vande selve Visitatie eenich loon ofte salaris souden moghen nemen, &c.

Den 14. Augusti gheschiede de eerste apprehensie van die vande Gereformeerde Religie binnen s'Hertoghen-Bossche inder nacht/ soo wanneer vele Burghers/ die haer op 't voorsz. schrijven vande Hertoginne van Parma betrouwt hadden / ende daer op inde Stadt ghebleven waren/ van haer bedde wierden gehaelt/ tusschen den Woensdach ende Donderdach 's nachts.

Op

Op den derden Novembris / zijn acht Vaendelen Spaenjaerts binnen dese Stadt ghekomen / daer Overste van was Don Gonsala Braquemont, ende zijn daer in Guarnisoen gheblevan.

Inden jaere 1568. den 24. Marty is by Klock-gheslach binnen dese Stadt afgelesen/ dat alle die gene die aen eenige persoonen die voor-vluchtich waren ter sake van troublen / ofte die ingedaeght waren / yet schuldich mochten wesen/ het waren Renten / Chijnsen / Pachten / oft anders / 't selve binnen acht daghen by specificatie souden aenbrenghen aen de Commissarissen des Coninckx/ ghelogheert ten Huyse van Jacob Bacx, Rentmeester vande Staten des Landts van Brabant / woonende inde Verwer-straet / ende geen betalinghe aen de selve doen op pene van andermael te betalen/ ende arbitrale correctie/ ende ghehouden te worden als faulteurs ende onderhouders der selver persoonen / &c.

Ten selven daghe zijn by Vonnisse van de voorsz. Commissarissen ende Schepenen van s'Hertoghen-Bossche vijf-ende-vijftich Burghers ende Poorters van dese Stadt / om de Religie ende voorleden trouble wille uyt Brabant ende den Landen van over Mase ghebannen/ende hare goederen geconfisqueert/ten behoeve van sijn Coninckliijcke Majesteyt.

Noch zijn ten selven daghe over de veertich Burghers in-gemaent/ende alsoo sy niet en compareerden/ is daer teghens d'eerste default versocht/ ende toe-ghestaen.

Ten selven daghe is Michiel Rombouts, een oudt aensienlijck ende wel bemint Burgher/geweest zijnde Diaken vande Gereformeerde Ghemeynte aldaer/zijnde den 14. Augusti s'nachts mede van sijn bedde gehaelt/ende hebbende beneffens vele andere vande Gereformeerde Religie van dien tijdt af gevanghen ghesetem / in een sware ghevanckenisse / ter scherper examen ghewesen.

Den 16. Julij wierden alhier binnen de Stadt vier Burghers vande Gereformeerde Religie gehanghen/ met namen dese: Schaepken sonder Wol, Antonis Hermansz, Laurens in 't seven gesterte/Herbergier/ende noch eenen Sacken-dragher.

Den 20. July zijn Ian Maessen ende Pieter de Gruyter op 't Schavot onthooft / ende de Lichamen de Vrouwen t'huys ghesonden / ende ten selven daghe wierdt de voorsz. Michiel Rombouts voor het 's Heeren Huys ghehangen/ met Ioris Koenen Weber.

Ende alsoo de Jonghers seer liepen om de executie te sien doen / soo hebben de Duytschen / die daer de Wacht hadden / de Jonghers ghestooten/ geslaghen ende met steenen ghewworpen / soo datter veel van de selve Jonghers ghequetst wierden ; waer door eenen grooten oploop ende gedrangh gekomen is / in welck ghedrangh Arent Antonissz. Verwer doodt ghedrongen is / die men seyt / den voorsz. Michiel Rombouts, van de ghevangen-Poort komende/ qualijck toe-ghesproken/ ende de doodt / als een Ketter wel verdient hebbende / toe-ghewenscht te hebben.

Als desen Michiel Rombouts voor de executie sijn Ghebedt tot Godt gedaen hadde/ ende op de Galge-ladder soude treden/ badt hy / dat Godt (soo het hem gheliefden) een teecken soude gheven van sijn ontschult voor het volck / ende hy was naulijcks van den Scherp-rechter af-gestooten/of daer quam sulck een duysterheyt ende onweder van Wint / Haghel / Donder ende Blixem / dat de duysternisse den Aertbodem gantsch verdonckerde / ende datmen de vensteren van weghen het onweder niet en konde toe krijghen/ de Kerren op de straet worden om verre geworpen/ ende eenen waghen met Hoy geladen/staende sonder Peerden op de straten / wierde ter Poorten uyt gedreven/ende en verspreyden sich dat onweder over een ure gaens

sijn 't ronde niet. Ende was het voor/ ende in de executie seer lieffelijck weder/ sonder datmen eenighe op-gekomende Wolcken aen de Locht sagh.

Als dit onweer gecesseert was / hebben de Vrienden van Jan Maessen, ende Pieter de Gruyter de Lichamen seer eerlijck doen begraven.

Den 14. Augusti zijn noch twee Burgers vande Religie / met namen Gijsbert Claessen inden witten voet / ende de Knecht vande Vis-koopers / gehanghen.

Den 28. Augusti des morgens vroech/ ontrent 6. uren/ is gehangen Jan Joosten Trijts ende Adriaen Gommertsz, ende Govert van Bulken onthooft/ ende daer nae onder sijn armen op-geschort / ende mede gehanghen binnen de Stadt.

Ten voorsz. daghe zijn van s' Heeren Huys by Block-gheslach ingedaecht dese volghende persoonen / om binnen 3. weken te compareren voor den Hertoghe van Alba / of sijnen Ghecommitteerden/ om te verantwoorden 't ghene hen te laste gelept soude worden.

De Namen vande ingedaeghde Persoonen van de Gereformeerde Religie.

Adriaen Timmerman inden Hamer
Antonis Neyts.
Aert Thijssz tot Orten.
Antonis van Zeelst, Wever.
Aert vande Steen.
Alexander Tesmaker.
Anna Marcelis.
Abraham Peter Lenaerssz.
Andries Francken, Spel-maker.
Antonis Francken tot Orten.
Buyser, Weert inde Kroon.
Barbara Buysen.
Blom van Erp.
Baltazar de Schoen-lapper.
Cornelis Geldens, Spel-maker.
Christiaen Beelt-snyder.
Cornelis het Schoen-lapperken.
Cornelis van Thorn.
Cornelis Cornelissz van Beeck.
Den Valen Adriaen Wever.
Dionijs Scherm-meester.
Dirck den Bult.
Daniel de Metselaer.
Dirck Ongael.
Dirck Dircksz, Vel-blutter.
Dirck van Nimmegen.
Daniel de Hert-dragher.
Dirck den ouden Sprenaert.
Dirck den Tendecker.
Evgrom Michielsz.
Frans Florissz.
Frans de Korden-wagen-kruyper.
Gillis Henricksz Snyder.
Gerardt de Kolder-maker.
Gillis Kangieter, Loper.
Gerrit genaemt Lapperken sonder leer.
Gerrit Hoede-maker.
Goyaert in den gulden Salm/ Snyder.
Gerrit Klaessz.
Goyaert van Spoerdonck.
Goyaert Strijck.
Gijsbrecht van Nimmegen.
Gijsbrecht den Dapper.
Gerardt van Tulden.
Gijsbrecht de Boye.
Goyart de Schoen-maker.
Hansken van Bueren.
Henrick de Snyder.
Henrick van Thulden.
Henrick inde Olymolen.
Henrick Schoelwenckel.
Hans van Herentals.
Hubert de Schoen-lapper.
Henrick van Rijn.
Henrick Mannekens.
Hansken van Helvoort.

Henrick Lambertsz.
Henrick Loeckermans.
Iacob Kloot Ioachimsz.
Ian in 't Vier-stael.
Ian Strijck.
Ian de Kolder-maker.
Ian Hoedt.
Ian Sonmans.
Ian Fredericksz, Kupper.
Ian Herlincx, Wever.
Ian van Goch, Kramer.
Ian van Heel, Korde-wagen-kruyer.
Ioost diemen noemt quade Lijs.
Ian Maessen Spel-maker.
Ienneken Buysen.
Ian de Hoef-smit.
Ian de Kort.
Ioost in 't Schaeps-hooft.
Ian Kloet, Spel-maker.
Iacob Kolen inden Pantoffel.
Ian Reynen Spel-maker.
Ian de Leydecker.
Ioost de Lint-wercker.
Ian van Achten.
Ian de Richterhoone.
Ian van Wamel.
Iacob de Post, Sack-drager.
Iacob de Ketaer.
Iacob van Mynen.
Ian van Os, alias Blocxken.
Ioost den langhen Timmerman.
Lambert de Smit.
Lambert Beyens.
Laurens Iansz.
Laurens van S. Truyen.
Marten de Schrepn-wercker.
Matthijs Slootmaker in het gulde Slot.
Marten den langhen Metser.
Paulus Iansz.
Paulus van Cleef Sack-drager.
Peter Mathijsz.
Peter Dircksz.
Peter Ceris Kupper.
Peter Pinxten.
Peter Geerlincx.
Peter op 't Orten-eyndt.
Ruth Mr. Dircksz.
Sil Verschoon.
Sobert Iansz alias Muynen.
Thomas Boes.
Thomas Morie.
Thijs Petersz Metser.
Willem Remmen.
Wouter Kielinck.
Willem Ys-voghel.
Willem de Leyter, alias den grooten Mee-ster.
Wouter de Linne-wever.
Wouter de Leydecker.
Willem de Dragher.
Willem de Zeel-draeyer.
Willem Peters, alias Musken.
Willem Ploecxken.
Willem de Hayr-wasser met sijn Broeder

In den jaere 1569. is binnen de Stadt een Pot-backer van Orten om de Religie ghehanghen.

Tusschen den 6. ende 12. Augusti als de Princesse Anna, Dochter van Keyser Maximiliaen, die de Coninck van Spaengiaen tot een Huysvrouwe soude hebben, tot s'Hertoghen-Bossche quam / om voorders naer Spaengien te trecken / zijn hier vele Burghers / die langhe om de Religie hadden ghevanghen geseten / door gunste vande voorsz. Coninginne af-ghelaten / als Willem Michielsoon, Ieronimus Gevers, Thomas Lootgieter, Iacob in 't Schaeps-hooft, Thomas Goyartsz, ende meer anderen.

Verscheyde Mennoniten / ofte Herdoopers / zijn binnen s'Hertoghen-Bossche om haer gheloove / oock verwesen ende ghedoodt.

Inden jare 1538. in Augusto / worden daer ghevanghen 16. of 17. Mannen ende Vrouwen / als schamele Luyden / als Wevers / Schoenlappers ende Messe-makers / ende daer was eenen Goutsmit onder / ghenaemt Paulus van Drunen, diemen

diemen seyde / dat Bisschop was / dese Paulus wierde tot Vucht met noch drie
Mans-persoonen op een Schavot levendich ghewrocht ende voorts verbrant op
den 19. September / de andere drie waren ghenoemt / Michiel Stevens van Oo-
sterhout, Potbacker/ Ian Block van Gent Linne-wever/ ende Adriaen van s'Gra-
ven-Haghe, Linne-wever / men hadse elck een zeel oft tou / met eenen knoop/ in
den mondt ghelepdt / om datse niet luyde spreken / of roepen en souden. Daer
waren twee Minnebroers ende twee Prekers by/ die haer veel segghen wilden/ en-
de toonden haer een houten Crucifix / dan sy en wilden 't niet aensien / maer sey-
den / dat sy Godt in 't herte hadden / wilden Hout noch Steen aenbidden / oock
baden sy voor die ghene die haer de doodt aen deden/ seyden/ de Knecht en waer niet
beter als de Meester/ ende in sijnen naem storven sy gewillich/willende nae de Mo-
nicken niet hooren.

Dit dede eenen Commissaris vanden Hove/met namen Mr. Adriaen van Grave,
Licentiaet in beyde de Rechten / die hadde by hem een Mans-persoon van deselve
Secte / die Pardon hadde / ende die wees hem waer dat sy woonden. By desen
Commissaris worden 7. Schepenen gevoecht/die dese t'samen veroordeelden.

Den 11. Septembris worden ter plaetse voorsz. drie Vrouwen ghewrocht ende
een Man / die oock gehouden wierden van deselve Secte te wesen/ daer van de ee-
ne was Paulus des voorsz. Bisschops Huysvrouwe / daer waren oock Monicken
by. Dese seyde : o Heere wilt doch de ooghen verlichten van die ons dit doen / op
datse moghen sien wat sy doen. Ick dancke u Godt dat ghy my weerdich kent/te
lyden om uwes naems wille. De Preecker seyde tot een andere Vrouwe : en blijft
ghy niet by de Kercke? Sy seyde : Ick blijve by Godt/en is dat niet Kercke ghe-
noech? De Preecker seyde tot den Mans-persoon / ghenaemt Ian van Capelle :
Bidt Godt dat hy 't u vergheve/ dat ghy anderen quaedt exempel ghegeven hebt.
Hy antwoorde/ ick en hebbe niet ghedoolt / maer met Godts Woort om gegaen/
het is my leedt / dat ick soo langhe in duysternisse gheweest hebbe. Ick bidde u
Burghers wilt doch het Evangelie lesen / ende daer nae leven / wilt u droncken
drincken / boeverije / vloecken ende kyven laten. De derde Vrouwe seyde : Godt
almachtich en wilt my niet meer op-legghen / als ick verdraghen mach/ ende stor-
ven alsoo blijdelijck.

Inden jaere 1569. den 26. April wierde binnen dese Stadt de Munt-meester
van Nimmeghen / als zijnde een van dese Secte / tot pulver verbrant/ ende was
eerst met eenen gloeyenden priem door sijn tonghe gesteken/ ende sijnen mondt was
met dweylen toe-gestopt / op dat hy niet en soude spreken.

Verhael vande ghedenckweerdighste Gheschiedenissen, in de Schermers tyden ende daer na, hier voor-gevallen, als dese Stadt de partye der Staten verliet, ende haer met den Coningh reconcilieerde.

INden jare 1577. ten tijden van Don Iohan van Oostenrijck / waren die van s'
Hertoghen-Bossche met Hoogh-duytsch Guarnisoen beswaert / waer over de
Staten Generael sonden naer s'Hertogen-Bossche den Heere van Schampangny
met den Grave van Hohenlo. Dese komende tot Vucht voor den Bosch / presen-
teren

teren de Hooghduytschen af-rekeninghe te doen ende eenighe betalinghe. Maer al-
soo Don Ian, vyantlijcker wijse / de Stadt ende 't Casteel van Namen ingenomen
hadde / ende de Spaenjaerden uyt den Lande vertrocken waren / heymelijcke
correspondentie hieldt met dit Hoogh-duytsch Guarnisoen / het welck bestont
uyt vier stercke Compagnien Hoogh-duytschen / onder den Grave van Over-
steyn , en hebben sy naer dese presentatie niet willen hooren / maer hebben secre-
telijck een van haer Vendrichs / met een Schrijver / aen Don Ian ghesonden /
hem te kennen ghevende hare gelegentheyt/ en presenteeren hem haren dienst. Hy
gaffe ghehoor / ende beloofde se in korten tijdt te betalen ende te ontsetten. Als dese
hare Af-gesondene met dit bescheyt binnen dese Stadt weder ghekomen waren/ soo
en wilden sy de Stadt niet ruymen / ende als sy saghen / datmen hen wilde dwin-
ghen/ bol-wercken sy de Poorten toe / hielden scherpe wachten / ende deden ghe-
stadich Ronden/ om dat sy de Burgheren niet en betrouden. Ende om haer meer
ende meer te versekeren/ende een fortificatie-werck te hebben naer hare macht/ die
in den grooten Circkel vande Stadt te seer wierde verstroyt / ofte verbreydt / ende
daer door verswackt/ hebben sy haer binnen beginnen te versterken / ende groeven
rontsom de Merckt op/ met Graften van 10. voeten wijt/ende van 't ghene sy uyt-
groeven/ maeckten sy hare Borstweringhen/ vijf voeten hooch ende vijf voeten dick/
ende alle de Keyen vander straten daer in ghesett ende ghemetst/ ende die Borstwe-
ringhe beset met Haeck-bussen/ van Gildens ende Collegien van den Ambachten/
wel gheladen. Desghelijcks deden sy oock de principale Straten.

Den 9. Septembris/ 's morghens ontrent te vier uren/ zijn alle de Soldaten in
haer ghewer ghewweest / ende hebben hare Capiteynen ende principale Officieren
ghevanghen gestelt / ende op de Merckt met goede wacht beset / ende besetten alle
de Stadts Poorten ende principale Straten ende Hoeck-huysen met stercke wach-
ten. Daer nae hebben sy ten huyse vanden Rentmeester Bax , inde Postel-straet/
de deure van den Huyse op-geloopen / ende het geweer uyt den Huyse gehaelt/ende
met meer andere dinghen uyt den Huyse voorsz. mede genomen: Ende dit deden sy
oock in alle de Huysen / daer sy suspicie op hadden datse haer niet toe-ghedaen en
waren/ doende den Burgeren groot ghewelt met slaen ende stooten/ ghelijck of syse
hadden willen ombrenghen/ verschoonende de Geestelijcken ende alle die sy hielden
voor hare Vrienden.

Komende in S. Joris-straet in de oude Schutters Boogaert/ wierpen sy de Bo-
gen/ Pijlen ende Pijl-koockers buytens Huys op de strate / de selve ontstucken
slaende/ende namen de Vaendels ende stelden die op de Vesten/ in welcke fortse ende
ghewelt 3. Burghers doodt bleven / ende wel 300. ghequetst.

Den 11. Septembris wierde gheseyt / dat dese Soldaten der Burgeren Huysen
op sijn Antwerpens wilden plonderen/ maer wierde noch belet/ende begon dese Fu-
rie wat te cesseren / ende heeftmen daeghs daer aen / zijnde den 12. Sept: met dit
Guarnisoen beginnen te handelen/ ende is het selve naer lange onderhandelinge den
21. Septembris tot groote blijdtschap der Burgeren daer uyt ghetrocken.

Daeghs voor 't uyt-trecken van 't Guarnisoen / dede de Heere van Scham-
pangny / onder dreyghemente dat 't Guarnisoen anders niet en soude uyt-trecken/
door sijnen Secretaris ende des Stadts Pensionaris/ buyten weten van den Gra-
ve van Hohenlo / alle de Collegien ende Ambachten der Stadt onderteeckenen /
een seeckere by weynighe ghefabriceerde Unie / dat sy den naem gaven van ghe-
nerale Unie / waer door sy sochten de Provincien met Eede te verplichten/ om ten
eeuwi-

eeuwighen daghen de Roomsche Religie te onderhouden ende daer by te blijven/den derden Artijckel vande Pacificatie van Gent expresselijck contrarierende / in den welcken besloten was/dat terstont naer het vertreck der Spaengiaerden ende haere Adherenten/als alle saken in ruste ende verseckerheyt souden zijn/inde Vergaderinge vande Staten Generael ordene soude ghestelt worden op 't feyt ende exercitie vande Religie.

Naer het vertreck van dit voorsz. Guarnisoen / is stracx in-ghestelt de Schermers Gilde by de hooghe Overheyt/ ende binnen de Stadt van s'Hertogen-Bossche op-gherickt / in welcke Gilde haer meest begeven hebben jonge Gesellen/ende vele die geduerende de Tyrannije buytens 's Landts gheweest / ende onder den Prince van Orangien voor Soldaten ghedient hadden. Ende daerom is by de selve Gilde (bestaende / als ghesept is / ten meerderen-deel uyt geoeffende Soldaten/ die haer op 't stuck van den Oorloghe seer wel verstonden/) doorgaens de meeste voorsichtigheydt ende couragie gheweest/ende soo de Overste der selver haer werck daer van hadden willen maken / hadden de Stadt van beginne aen voor ende door de selve konnen versekeren.

De Prince van Orangien / doen wesende Gouverneur van Brabant/ selfs oock by de drie Leden van dese Stadt den 4. Novembris des jaers 1577. daer toe gheëligeert / heeft oock goede sorghe voor dese Stadt ghedraghen / ende heeft sijne V. G. in November sekere Commissarissen hier ghesonden / om ordre te helpen ramen tot des Stadts fortificatie.

Ende hebben de Heeren vander Stadt / om de onkosten der fortificatie op de dranckken te vinden / terstont tot dien eynde elcke tonne Biers / die by den Tappers ghesleten soude worden / beswaert over de twaelf stuyvers / ende die by den anderen Burgeren soude ghedroncken worden / over de ses stuyvers / ende een Ame Wijns twee gulden thien stuyvers / ende andere dranckken naer hare weerde. Welcke penningen sy negen maenden op-gebeurt hebben / bedragende een groote somme / ende hebben syne V. G. door de selve voor sijne sorchvuldicheydt voor de Stadt doen bedancken / ende mede aen-segghen/ dat de fortificatie binnen drie ofte vier dagen ten langhsten souden begost worden/ doch is de selve wel twee Maenden daer na eerst begonnen.

Op den 18. January des jaers 1578. zijn de Schutters van den ouden Voetbooch / daer Capiteyn af was Lieven Iansz, uyt de Stadt getoghen/met een half Vaendel voor het Huys te Hedel in Bommeler-weert / dat beleghert was met een Compagnie van S. Michiels Gilde / die in het voorleden jaer binnen de Stadt waren aen-ghenomen / ende daer eerst voor laghen.

Op den 5. Februarij daer nae / zijn een partije van de Schutters vanden Hantboge/ een partije van de oude Schutters/ ende een partije van S. Michiels Gilde/ op het Huys te Hedel gekomen/met den Heere van Cloetingen/ende den Schouteth van den Bossche.

Omtrent desen tijdt wierden binnen deser Stede / naer het exempel van andere Steden/Politie-meesters gestelt/die dagelijcks veel goede middelen tot verbeteringhe/ versterckinghe ende verseckeringe van de Stadt / den Magistraet aenwesen/ maer dese fiende datse gheen vruchten in haren dienst en konden doen/ hebben binnen twee maenden haren dienst ghequiteert/ ende hebben de Heeren vander Stadt anderen terstont wederom in-ghesét.

Doch niet langhe daer naer heeft sijn V. G. den Prince van Orangien / als

Gouver-

Gouverneur van Brabant / dese nieuwe gedestitueert / ende de oude wederom in Officie ghestelt / met behoorlijcke authorisatie / om haer Ampt naer behooren te bedienen.

De Prince van Orangien / verstaende dat het aen-ghevanghen fortificatie-werck niet seer voort en ginck / ende dat dese Stadt niet al te wel versterckt en was / heeft sijn V. G. gheschreven aen den Grave van Hohenlo / dat hy met die vande Stadt handelen soude / om teghens alle ongeluck een weynich Guarnisoens in te nemen / de welcke van Venlo daer ghekomen wesende / ende voor-gevende datmen de twee Vaendelen van Capiteyn Berwouts, ende Capiteyn Coenen, de welcke beyde soo veel als Burgeren / ende den Burgeren wel bekent waren / in-nemen soude / met sijn eyghen Vane Ruyteren / op sijn eere ende geloof toe-seggende / dat hy die uyt Hollandt soude doen betalen / ende alsulcke regiment daer onderhouden / dat hem niemandt met recht soude moghen beklaghen ; ghelijckewel niet uyt-ghericht en heeft / soo odieus hadden de Heeren onder de Burgheren 't Guarnisoen weten te maken.

Als nu de begoste Bolwercken / tusschen de Hekel van de Cruys-broederen ende den Papen-hulst / begonnen op-gemaeckt te worden / al-hoewel slappelijck / heeft den Abt van S. Geertruyden aen de Stadt in hare drie Leden gheschreven : De Bolwercken den Steden schadelijck te wesen / alsoo de selve eeuwighe Guarnisoenen veroorsaeckten / ende dat hy verstaen ende ghemerckt hadde / dat door sekere Sluysen de Stadt altijdt in het Water soude konnen ghesett worden / alsoo datmen geen Bolwercken en behoefden / ende wierde sijn Advijs ghevolcht / ende 't voordere fortificeren ghestaeckt.

In Mey hebben alle Gheestelijcke persoonen in dese Stadt den Eede gedaen / om mette Burghers te leven ende te sterven / ende malkanderen gehouw ende getrouw te sijn.

Den 17. Mey is binnen deser Stede gepubliceert een Ordonnantie vande Wacht by de Stadt in haer drie Leden ghemaeckt / ende 15. Capiteynen eendrachtelijck aengestelt tot versekeringhe der Ingesetenen der selver Stadt.

Op den 7. September hebben die vande Gereformeerde Religie in S. Pieters Kercke op 't Orthen-eyndt / ende den 8. September in S. Jacobs Kerck op den Wintmolen-berch / eerst haer Predicatie ende exercitie ghedaen / naer dat sy langen tijdt in Huysen ghepredickt hadden.

Den 11. September wierde de Vuchter-Poort door eenighe moetwilligers op geslaghen / ende wierde dat van eenige quaet-willigen den van 't Schermers Gilde / ende die van de Religie te last ghelept / als of sy eenich Volck daer door hadden willen in-brenghen : Maer wort by de uyt-geweken Burgeren / in hare verantwoordinghe tegens de Justificatie / in den name van de Ingeblevenen uyt-gegeven / wel expresselijck ontkent / ende dat om dese 2. Redenen :

1. Om dat dese Poorte van 2. Mannen / komende met de Sleutelen van 's Heeren Huys / wederom wierde toe-ghesloten / het welck teghens den wille vande Schermers Gilde / die daer de Wacht hadden / niet en soude hebben konnen ghescheiden.

2. Ende of daer doen wel juyst ontrent 200. Knechten ontrent de Stadt ghekomen waren / dat die niet gekomen waren om in de Stadt te komen / maer om door ofte voorby de Stadt naer Deventer te trecken / gelijck sy ten selven daghe hare Commissie daer van toonden.

Ten selven daghe / ontrent des avondts/is inde Stadt gekomen de Edele Welgheboren Heere/Heer Iohan van Hoorn, Baner-Heer van Boxtel / Ec. met Commissie van sijner Hoogheydt / totten Gouvernemente der Stadt / ende was den selven volkomen macht/ authoriteyt ende sonderlinghe beveel ghegeven/om op alle de affairen ende voorvallende saecken der voorseyder Stede ende Meyerye met des daer aenkleeft/ soo wel den Krijghs-handel als der Politie aengaende / te versien/ ende alsulcke goede orden te stellen / als hy tot vorderinghe ende welvaren van der selver Stede / Meyerije / met alle den Inwoonderen van dien soude bevinden te behooren.

Op den 3. October hebben die oude Schutters / in presentie van Doctor Elbertus Leoninus , met noch eenen Commissaris uyt den Hove / ende den ghemelden Heer van Boxtel / als Gouverneur vande Stadt/Eedt gedaen om den Religious-Vrede te onderhouden/ ende dat in de Huysinghe van Wouter Bouwensz, staende by S. Joris Capelle.

In desen Religions-Vrede is die vande Ghereformeerde Religie toe-ghelaten/ om vryelijck te moghen Predicken / Doopen/ 't Nachtmael uytdeelen/Trouwen/ ende de Begraeffenisse te doen inde voorsz twee Kercken / midtsgaders in S. Cornelis ende S. Anna Capellen/die hen mede wierden toe-gelaten/ ende wierden alle voorgaende geschiedenissen en commotien vergeven.

Tot versekeringe van dese Stadt hadde de Heere van Boxtel raetsaem ende noodich bevonden / dat hy vande thien Vaendelen der Blocken ende Wijcken soude maken twintich Vaendelen / ende nae de exempelen van andere Steden daer over soude stellen vier ofte vijf Colonellen / ende op dat hy Capiteynen soude moghen hebben / daer hy op soude moghen staen / heeft hy voor eerst de Capiteynen van de thien Vaendelen alle ghelijckelijck af-gedanckt/ op dat niemant oorsake en soude hebben om hem te beklaghen / ende heeft andere thien in hare plaetsen gestelt / ende wijders en heeft hy niet konnen komen/ alsoo hy allesins vande quaet-willigers wierde verhindert/ende als hy dit soo ter herten nam/dat hy een groote quale gheset heeft / heeft hy sijn af-scheyt van sijn Hoogheyt versocht ende bekomen / latende in sijn plaetse synen Soon Heere Maximiliaen, Heere van Lokeren/ van sijn Hoogheydt daer toe gheautoriseert zijnde.

Als de Prince van Parma Maestricht beleghert hadde / soo zijn die Roomschgesinden binnen dese Stadt seer stout ghewooorden/ ende zijn eenighe van den Magistraet/ende een deel van de Burgheren met die Geestelijckheyt seer twistich geworden teghens die vande Gereformeerde Religie / die gantsch mis-trouwende. Desen twist wierde door de Gheestelijcken dagelijcx meer ende meer ghestijft/ ende dat niet alleen bedecktelijck/ maer oock openbaerlijck:want eenen van de Minne-Broers hadde opentlijck ghesevt: Dat soo de Spangiaerden voor de Stadt quamen/ dat sy Burgeren ghenoech aen de handt hadden / om de selve daer in te laten/ende diergelijcke propoosten meer/ om de Burgerye aen die partye / als zijnde verre de sterckste te kryghen ende te houden.

De Pastoor van de Parochie van S. Catharyne/of Cruys-Broers Kerck/met namen Heer Gerardt Breuckelaer, ghebooortich van Aernhem / was seer oproerigh in sijne Predicatien tegens die vande Ghereformeerde Religie/ ende hadde op onser Vrouwen-dach/ den 25. Meert/openbaerlijck op den Stoel gheypredickt/dat alle die tot dese nieuwe Predicanten liepen/om hare Duyvelarye(soo noemde hy de Predicatien der Gereformeerden) te hooren/ten eeuwigen dagen verdoemt souden zijn/ende

alle

alle die ghene die daer in consenteerden/ het ware Hooghe ofte Laghe Overheyt/ die souden qualijck varen/ende meer andere oproerige propoosten. Ende als hy daer op vanden Magistraet ontboden werdt/ heeft hy 't selve bekent / ende daer by ghepersisteert / verklarende mede / of hem schoon sulcx verboden werde op den Predickstoel te segghen / en soude hy het niet laten / en wilde sulcx segghen / overmits hy niet en was die daer spraeck / maer den Gheest des Heeren/ ende heeft dese verklaringhe den 4. April onderteeckent / nessens Jor. Iohan Monincx ende Reynier van Oversteyn, Schepenen doen ter tijdt. De voorsz. Heere van Locren was teghenwoordich / als de voornoemde Gerrit Breuckelaer dese voorsz. confessie / van sijn oproerighe Predicatien dede / bekende / ende daer by persisterende verklaerde sulcx niet te willen laten/ waeromme de voorsz. Heer van Locre / met consent vande Schepenen / den voorsz. Pastoor met sijne Hellebardiers uytter Stadt dede leyden. Maer Jor. Iacob van Brecht, Schouteth aldaer / met die vande Roomsche Religie dit vernemende/ hebben den voorsz. Pastoor wederom in de Stadt met gewelt ghehaelt / ende hebben daer door by na oorsake gegeven tot eenen allarm ofte oploop binnen de Stadt/ dan sulcx wierde noch voor-ghekomen door eenighe vreedsame persoonen.

Der Stadts saken dan in sulcken staet wesende/ en heeft dien goeden Heer weynich goets in sijn Gouvernement konnen upt-richten / ende zijn de moetwillighe sonderlingh ghestijft ghewordden door sommighe Commissarissen / by de generale Staten nae Ceulen totten Vrede-handel af-gheveerdight / de welcke door s'Hertoghen-bossche derwaerts treckende / ettelijcke Hoofden der moetwillighen hebben weten in te beelden / wat sy doen ofte laten souden / ende besonder / dat sy hen voeghen souden/om den Vrede/welcken sy hun toe-seyden/aen te veerden.

In gelijckformighept vande welcke/ den Abt van S. Geertruyden/ over thien daghen niet tot Ceulen gheweest zijnde / aen de Stadt in hare drie Leden gheschreven heeft ; dat korts ghewisselijck den Vrede ghetroffen soude worden / dan soo sommighe daer teghens contremynen/ (dit was sijn woort/ de Unie van Utrecht daer mede denoteerende) voor-wenden souden / dat sy hun daer voor soude weten te wachten. Waer door de moetwillighers sulcken moet kreghen / dat sommighe van hun by den dranck wesende / dersden segghen : Den Vrede is voor handen / maer daer sijnder die den selven niet aenstaen en sal / metten welcken wy weten hoe wy sullen hebben te handelen.

Hier-en-tusschen verbitterden in de Stadt de partijen hoe langher hoe meer/ende voornamentlijck teghens die vande Schermers Gilde / ende hebben hare Partije daer toe ghebrocht / dat soo wanneer de Schermers Gilde de wachte hadde / de moetwillighe by-wachten hebben begonnen te houden / het welck hun mishagende/hebben sy aen den Magistraet versocht ; dat sy hare wachten naemaels vry ende sonder by-wachten soude moghen houden.

Ende alsoo doen volkomentlijck ghesepdt wierde / dat de Unie van Utrecht tot Antwerpen ghepubliceert was / soo hebben sy mede versocht / dat de selve Unie aldaer oock gepubliceert mochte worden/waer op sy/als oock op haer voorgaende versoeck van 't af-schaffen vande by wachten / goede toeseggingh e gekreghen hebben/ ende zijn elck nae huys ghetrocken.

Het gerucht van 't innemen der Stadt van Maestricht/ begon onder de Burgerpe te komen/ ende op den eersten dach July/ wanneer voor den middach de moetwillighers sterck op de been gheweest waren / ende op den rechten middach den Raedt

Raedt der Stadt volkomentlijck vergadert zijnde / heeftmen de Capiteynen op het 's Heeren Huys ontboden / hun aenseggende / datmen hun op hare versoecken goet contentement soude doen hebben/ dan dat sy soo weynighe van de Bevelhebberen souden mede brengen/als mogelijck ware/ gelyck sy oock gedaen hebben.

Op de Merckt vergaderde het volck / het welck soude uyt-trecken met hunne wapenen / om tot Essche / Hal / Herlaer ende elders sommighe Brugghen ende Sluysen af te werpen/ ende dat / als het dien naem hadde / op dat de Spaenjaerden daer metter haest niet en souden over komen/maer als andere vreesden/en was die Commissie niet ter goeder trouwe gegeven / ende soude dese uytgeschickt ghe-worden hebben / om eenighe passagie teghens de Schotten te bewaren / die de quade vreesden / dat naer dese Stadt soude komen. Is derhalven by die occasie een groote menichte op de Merckt by malkanderen ghekomen / ende zijn oock tusschen de 20. ende 30. vande Schermers-Gilde voor des Vendrichs Huys / aen 's Heeren Huys staende/ mede vergadert/sonder de eene den anderen te moepen.

Als nu de Capiteynen op 's Heeren Huys ghekomen waren/ soo heeft de Magistraet / voornamentlijck aen die vande Schermers-Gilde vermaninghe ghedaen/ dat sy sommighe puncten/ van 't gene sy noodich vonden van stonden aen gedaen te worden/ op 't schrift stellen/ ende haer ter handt stellen souden.

Ontrent 14. daghen te voren warender sommighe noodighe artijckelen den Capiteynen ter handt ghestelt / maer noch niet in 't werck gestelt. De Schermers-Gilde daer van kennisse hebbende/ ende vertrouwende immers een weynich daer op ghelet te wesen/ hebben het by die Artijckelen laten blyven/ ende daer benessens versocht/ dat de Unie van Wtrecht mochte ghepubliceert worden/ om in den noot van de Nabueren bystant te moghen hebben / te meer soo hun over eenighe dagen toe-gesept was / dat het selve ghedaen soude worden/ soo haest als het blijcken soude / 't selve tot Antwerpen gheschiedt te wesen / ende dat het selve nu bleeck by 't schrijven der Colonellen van Antwerpen aen de Stadt ende aen de Capiteynen gesonden.

Op dit punct hebben de Heeren seer langhe ghedelibereert / ende zijn onder-entusschen de Ghedeputeerde van de Religie / namentlijck Mr. Henrick inden Hooren, ghesept Agilæus, Doctor inde Medecijne ; ende Aert Ieronimus van Keelst, by de gemeynte ghesonden / dat sy hun op 's Heeren Huys by den Capiteynen souden verbvoeghen / om de antwoorde ende resolutie der Heeren aen te hooren / de welcke dese was : Dat sy verklaerden / de voorschreven puncten nae te willen komen ende te doen effectueren / behalven dat sy 't punct vander Unie in deliberatie hielden tot 's anderen-daechs. Daer op heeft eene vande Gedeputeerde van de Religie / met namen Mr. Henrick Agilæus , den Capiteynen voor-gedraghen : De begeerte der Gemeynten te wesen / dat daer geen vertreck in ghenomen en soude worden / aengesien dat nae vermelde der fame / de vyandt voor handen wesende/ 's anderendaeghs wat anders te doen mocht vallen ; ende dat de Heeren nae hare belofte den Schermers-Gilde gedaen/ daer over langhe behoorden gedelibereert te hebben / besondere soo sy tot verscheyde tijden by de Hooge Overicheydt / ende onlancx by den Colonellen van Antwerpen daer toe versocht waren.

Dese redenen hebben de Capiteynen alsoo doen aenhouden / dat de Heeren daer in geconsenteert hebben/ende om de Gemeynte te paeyen ende tot stilte te krijghen/ zijn sommighe Heeren op de Puye voor de Gemeynte verschenen / ende een van de Stadts Dienaren heeft in effect dese woorden gheproclameert :

Men

Men verkondight eenen peghelijcken / dat de Stadt in hare drie Leden bewil-
light ende aen-neemt de naerder Unie tot Utrecht ghepubliceert den 29. January
deses teghenwoordighen jaers / ende men wil eenen peghelijcken vermaent heb-
ben / dat hy hem daer nae te reguleren sal hebben.

Dit de Ghemeynte voor spotterije nemende / heeft op de Ghedeputeerden des
Religions-Vrede begheert / dat sy versoecken souden / dat elck Capiteyn sijn Volck
onder 't Vaendel vergaderen soude / ende aldaer doen voor-lesen de Unie van Artijc-
kel tot Artijckel / midtsgaders de Brieven vande hooghe Overigheydt de Unie
aengaende / ende oock de twee Brieven der Colonellen van Antwerpen / op dat
een yegelijck weten mochte wat de Unie waer.

De Capiteynen hebben door sterck aenhouden van de Heeren verkreghen / dat sy
van stonden aen de Unie ter Puyen hebben laten af publiceren / maer de voorsz. Brie-
ven hebben sy achterwaerts ghehouden / op dat de Ghemeynte vande vruchten
ende eynde der Unie niet onderricht en soude worden.

De Ghemeynte voor dien tijdt tamelijck verghenoecht zijnde / is vertrocken /
elck gaende naer sijn huys / ende soo die vande Schermers-Gilde voor des Ven-
drichs Huys noch wat vertoefden / de Capiteyn met ettelijcke Bevel-hebberen
binnen ghegaen zijnde / om eenen dronck te doen / soo wiert daer / sonder teecken
van vyantschap te doen / onder den hoop gheschoten / ende laghen daer al drie ofte
vier van de Schermers-Gilde / eer sy eenigh teghenweer konden doen / alsoo sy
niet op haer hoede en waren / ende zijn daer over handt-ghemeyn teghens malkan-
deren ghewordden / ende is daer een seer groote ende furieuse schermutsel ende inval-
linghe van den eenen teghens den anderen ghevolght ende gheballen / in de welcke
minder dan in een halve ure ten beyden zijden ontrent 40. Burgeren doodt bleven /
ende wel 120. ghequetst. Sy waren soo seer verhit op malkanderen / dat de Gou-
verneur de Heere van Locren / ende andere goede Luyden ghenoech te doen hadden /
eer syse konden bevredighen.

Twee daghen naer dese schermutsinghe / als men verstont dat de Publicatie van-
der Unie van geener weerden en wierde ghehouden / als af-ghedronghen wesende /
hebben vele treffelijcke Burgheren / die onpartijdigh wouden schijnen te wesen /
approbatie ende ratificatie der gedane Publicatie versocht / ende hebben naer lan-
ghe aenhouden 't selve verkreghen / met dese exceptie : Soo de selve Unie niet en
prejudiceerde de Pacificatie tot Ceulen gheraemt / ofte ghemaeckt wordende.

Op desen tijdt quam daer eenen Trompetter met Brieven vanden Vyant aen de
Stadt / ende wierde de Stadt daer door gheheel in beroerte ghebrocht / ende soo-
men anders niet en wiste / of de Vyant was voor handen / heeft de Gouverneur met
kennisse van eenighe vande Schepenen aen de Colonels vande Schotten / met hun-
nen volcke over de drie mylen niet vande Stadt wesende / gheschreven / dat sy vyf of
ses Vaendelen van stonden aen nae de Stadt soude willen schicken ; maer soo de
Brieven niet stracx uyt-ghesch[i]ckt en wierden / hebben de quaetwilligher tijdt ghe-
wonnen / ende door sommighe vande Ghemeynte / die sy aen haer handt hadden / dat
weten te beletten.

Op den selven tijdt was eenen Luytenant van een Vaendel Knechten uyt den
Briel binnen dese Stadt ghekomen ; om hulpe aen te bieden / ende zijn den selven
by den Gouverneur oock brieven mede ghegeven / om twee Vaendelen / inden Briel
liggende / sonder vertreck herwaerts te brengen.

's Anderen-daeghs ontrent den avondt is hier het geheel Legher der Schotten /
Enghel-

Enghelschen ende Francoysen ontrent dese Stadt ghekomen/om voorts nae Brussel te trecken/ende quam daechs daer aen hier binnen de Commissaris Asseliers, de welcke siende 't perijckel daer de Stadt in was / heeft den Capiteynen doen aenseghhen / dat soo sy wilden / hy soude hun doen hebben vijf ofte ses Vaendelen Schotten/voor de welcke hy borghe soude worden/ jae metten lyve/ dat sy soo inde Stadt handelen souden/ dat niemandt niet recht daer over soude hebben te klagen. Maer waren soo teghens de Schotten op-ghemaeckt/ dat sy die voor Guarnisoen in te nemen / geweygert hebben.

Als des anderen daeghs inden Raedt voor-gedraghen wiert / datmen van stonden aen Guarnisoen behoorden in te nemen/ ofte die vertrecken wouden/ het selve toe te laten. Heeft 't selve/ onder den gemeynen man komende/ vele tot 't vertrecken ghebrocht/ ende zijn vele vertrocken.

De vlucht begonnen zijnde/ gelijck 't gemeynlijck gebeurt/en konmen niemanden op-houden/ ende soo heeft 't vluchten meer ende meer toe-genomen.

Op den 8. 9. ende 10. July is de vlucht ende 't vertreck meest gheweest/ende zijn ettelijcke duysent menschen met hare Mobile goederen uyt de Stadt van s'Hertoghen-Bossche vertrocken/sommighe naer Bommel/ andere naer Gorichem/Worichem/Dordrecht/Haerlem/Amsterdam/Utrecht als elders.

Oock zijn ter selver tijdt drie vande Magistraet mede vertrocken/ de vierde was binnen twee Maenden ghestorven / alsoo dat de Magistraet van malkanderen scheyden / ende de principaelste vande Roomsch-ghesinden bleven met haren aenhangh inde Stadt van s'Hertoghen-Bossche.

Als die vande Ghereformeerde Religie ende andere uyt de Stadt van s'Hertoghen-bossche ghetrocken waren/soo heeft de Prince van Parma aen die van s'Hertogen-Bossche geschreven/ haer aenbiedende een gelijcke Vrede als hy in onderhandelinghe was met de Provintien van Arthoys ende Henegouwe : Maer den Abt van S. Geertruyt / wesende een vande Ghecommitteerde van den Erts-Hertogh Matthias ende Staten Generael/ tot den Vrede-handel die binnen Ceulen ghetracteert wierde / by de Commissarissen vanden Keyser Rodolphus als onderhandelaers / tusschen den Heere Karel van Arragon / Prince van Castrevan/Hertoghe van Terra Nova , des Coninckx van Spaengniens Gedeputeerde ter eenre/ ende de Ghedeputeerde van den voornoemden Eerts-Hertoghe ende Staten Generael ter andere zijden / schreef twee brieven aen die van s'Hertoghen-Bossche / hen aenradende de aennemminghe van de voorsz. Ceulschen Vrede / wesende de voorsz. brieven van date den 17. ende 24. July deses jaers 1579. waer door die van s'Hertoghen-Bossche / alleen voor hun selven / ende sonder te verwachtende de resolutie van Brabandt hun Vaderlandt / waer af dat sy een Lidt zijn / ende uyt welcker Commissie de Ghesanten der Staten tot Ceulen besich waren / de Articulen hebben aen-gheveert / ende aen den Hertoghe van Terra Nova verklaert/ dat sy de Vrede begeerden/ende met de selve conditie wel te vreden waren. Ghelijck in eenen brieff van date den 14. Septemb: 1579. aen de Ghedeputeerden tot Ceulen verklaert hebben. Vide hanc Epistolam in relat: Pacificationis Coloniensis. Colomniæ apud. Lud: Alectorium 1579. fol. 102.

Op Sondagh den 20. dagh Decembris daer nae is alhier binnen dese Stadt ter Puyen af ghepubliceert den Peys van Ceulen ende de reconciliatie by dese Stadt s'Hertogen-Bossche met sijne Coninckl: Majesteyt als Hertogh van Brabant aengegaen / in presentie van mijn Heere de Doctoor Philips Veusels , Raedt Ordina-

ris van sijn Majesteyts Rade in Brabant / ende Commissaris van weghen sijn Coninckl: Majesteyt gedeputeert / ende ghesonden van sijn Excellentie den Prince van Parma / Stadthouder / Gouverneur ende Capiteyn Generael vande selve sijne Majesteyts Landen van herwaerts over. De Edele ende Wel-gheboorene Heeren/ Heere Glaudi van Barlaymont, Heere van Houterpenne/ Engus/ Kermpt/ Ec Heeren Gerarden van Hoorn, Baron tot Boxtel/ Heere tot Bausengnis/ Ec. Heeren Iacob van Brecht, Riddere / Schouteth der Stadt van s'Hertoghen-Bossche / Heeren ende Meesteren Henrick Bloyman, Heere tot Helvoirt / President / Mr. Goyarden Lambarts van Enckevoirt, Jor. Iohan Heym, Paulus Wynants, Mr. Dircken van Vechel, Mr. Iacob Craen ende Goyaert van Vlierden, Schepenen/ Ieronymus Wynants ende Iannen vander Steghen Iansz, Gesworene / Jor. Willem de Borchgreve, Heere tot Oerle / Jor. Gooswijn van Brecht, Iannen vander Stegen Goossens, Mr. Zegeren Adriaens, Goossen van Hedel, Iannen van Hedel, Mr. Goyarden Loeff, Marten Moins, Henrick Heeren, Mr. Henrick van Broechoven, Arnden van Broeghel, Mr. Iacob vander Cammen, met meer andere Raets-Heeren/ ende de Dekenen vande 16 Ambachten der voorsz. Stadt / representerende de drie Leden der selver Stadt / dewelcke dese Publicatie des Peys ende Vrede-handel vanden beginne tot den eynden toe aengehoort/ ende daer by/ aen/ ende over geweest zijn/ als dese Publicatie des Peys openbaerlijck ghelesen wierde by den Secretaris Willem van Emmel.

Ende terstondt op den staende voet naer de Publicatie voorsz. inde presentie vande Ghemeynte/ de Publicatie vanden selven Peys aengehoort hebbende/ hebben de drie Leden der Stadt s'Hertoghen-Bossche den behoorlijcken Eed van getrouwigheyt van zijn Majesteyt / als Hertogh van Brabandt / aen handen des voorsz. Commissaris Veusels / als daer toe by zijn Excellentie den Prince van Parma / Stadt-houder/ Gouverneur ende Capiteyn Generael van de selve zijne Majesteyts Landen van herwaerts over/ ghecommitteert/ ghedaen.

Op Woensdagh den xvj Decembris is by de drie Leden vande Stadt van s'Hertoghen-Bossche gheresolveert/ datmen aen de Schouteten vande 4 Quartieren deser Meyerije depecheren soude brieven/ ten eynde sy den Peys in conformiteyt gelyck den selven binnen dese Stadt soude worden gepubliceert in elck Dorp respective / onder elck Quartier resorterende/ souden doen publiceren.

Alsoo hebben die van s'Hertoghen-Bossche de partye vande Staten Generael ende van Brabandt verlaten/ ende bleven alsoo onder desen Peys alleen sitten/ die de andere / om redenen verworpen hebben.

'T 24. Hooft-stuck.

I. Vryheydt vanden Bosch.
II. Iurisdictie van den Bosch buyten haere Stadt.
III. Dijck-Recht.

I. Onder des Stadts Vrydom hebben van oudts behoort dese volgende plaetsen.

I. Orthen.

I. Orthen.
II. Hinthem.
III. Dungen.
IV. 't Reut.

Orten, of Ortduynen heeft sijnen naem van sijn situatie/ het leyt op 't Oort ofte 't eyndt van de Brabantsche Duynen / ende draecht daer van den naem van Ort ofte Oort Duynen. Dese plaets wort ghehouden de laetste Brabantsche Zee-plaets gheweest te zijn / naer dat de Zee uyt Brabandt begon te wijcken/ ende den gront daer te hooghen ende te verlanden. Het is een oude traditie/ dat een seker Drossaert in onweer op Zee beloofden een Kerck te sullen timmeren/ daer hy eerst soude Landen / ende dat die tot Orten soude gelant zijn / ende sijn belofte volbrocht ende de Kerck aldaer soude ghetimmert hebben. De Kerck van Orten/ ghelijck wy in de beschrijvinghe vande Stadt hebben aen-ghetreckent/heeft langhe des Stadts Parochie-Kercke gheweest.

Tot Orten is gheweest een Stam-Huys van een seer adelycke Familie ende Ridderen *portoint d'on a trois faires de moulins de Geules* ghenoemt van Orten, onder welcke geflorеert hebben int jaere 1203. Arnoldt van Orten, ghelijck blijckt uyt eene compositie tusschen Hendrick Hertogh van Lothrijck ende Otto Grabe van Gelder int jaer voorschreven te sien inde Trопheen van Brabant door den Heere Prior Butkens ghеschreven in sijne proeven fol. 53. vanden vierden boeck. Ende libro quarto fol. 164. Mede van sijnen Soone Daniel als te sien is in Butkens voorsz. op 't jaer 1232. Eene sekere compositie tusschen Hendrick Hertoghe van Brabant / ende Baudewijn van Vucht, prouve vanden vierden boeck Tropheеs van Brabant fol. 73. ende lib. 4. fol. 196. ende fol. 141. lib. 4. ende fol. 223. onder den Adel van Brabant vermaert. Mede Huybert van Orthen, heeft Heere van Rixtel gheweest. Tot waerheyt van dese dient oock niet versweghen Heere Iohan van Orthen eersten fundateur van't Clooster van Orthen, die gestorven is 1409. op S. Matheus avont. Ende int selve jaer begonst Elisabeth van Orthen weerdige Susterе de vergaderinge van het Clooster van Orthen oudt wesende dry-en-veertich jaeren sy sterfde int jaer 1457. den 19. Januarу als blijckt inde oude Registeren van het voorsz. Clooster ende begravenisse inde Kerck aldaer.

Van welcken fundateur de Religieusen draghen den naem als sijnde Susteren/ van Heere Ian van Orthen als begifflichde Susteren of Geestelycke Dochteren van Heere Ian van Orthen, waeromme sy heeten Susteren van Orten, niet als sommighe meenen naer het Dorp van Orthen als hier voor oock geroert hebbe.

Hinthem, oft Hintham meynen sommighe dat sijnen naem draeght van den Heym / of wooninghe der Hunnen / maer 't is waerschijnlijcker / dat de naem Hinthem komt van Heynen/ om dat Hinthem eertijdts een beheynde plaets was/ gelegen dicht by des Hertoghe groot Bossche / voor het wildt Ghedierte/ daer sulcke plaetsen onbeheynt anders voor open ligghen.

Den Dungen is een wel bewoonde plaets/ ende is daer goet Landt/op het welck veel Hop wort gheteelt / ende gheeft boven alle plaetsen daer ontrent vroeghe ende vele Kerssen.

De Kerck van den Dungen is in den jare 1569. een Parochie-Kerck geworden.

S. Anthonis Poort/ by den Oorloghe verlaten / plachte te ligghen op den wech naer de Dunghen.

't Reut leyt daer nu 't Fort Isabella leyt.

Dese Stadts Vryheydt plachte seer dicht betimmert te wesen / ende waren die plaetsen

plaetſen als voor-ſteden vande Stadt / maer by den Oorloghe zijn de Huyſen ten meeſtendeel verdeſtrueert.

Inden jare 1543. naer het vertreck van Marten van Roſſem, wierden door bevel vanden Hove alle die Huyſen buyten die Stadt af-ghebroken 2500. voeten vander Stadt. Ende zijn in de volghende Belegeringhen ten meerderen-deel al voorts verdeſtrueert.

Inden jare 1415. heeft Iohan Hertoghe van Lottharinghen en Brabant/ &c. des Stadts Vrydom buyten de Vuchter-poort in een ſeker Privilegie de Stadt van s'Hertoghen-Boſſche den 4. Augusti vergunt/ vergroot/ volghens dit volghende Extract uyt 't ſelve Privilegie.

Extract.

NOch conſenteren wy ende verleenen onſe Stadt van den Boſſche, want alderhande perſoonen hare wooninghe begrepen hebben, ende daghelycks doen buyten onſe Stadt vanden Boſch op den Vuchteren Dijck, om hare Neeringhe te hanteren, daer mede die Neeringhe uyt onſe Stadt van den Boſſche ſeer getoghen wert, als onſe Stadt van den Boſſche ons ghetoont heeft, aenſiende de groote ſchade van Branden, die onſe Ingheſetenen ende Poorteren van den Boſſche nu gheleden hebben, dat die ſelve Dijck voort tot Heſſels Molenaers Hof-ſtadt toe, omgaende des Gaſthuys goet der Leger-ſtraten toe, aen die Maſe ligghende, voortaen weſen ende blyven ſal binnen de Vryheden deſer Stadt van den Boſſche, alſoo die gene, die daer binnen woonen, ende woonen ſullen, metter ſelver onſer Stadt te ſchote ende te lote ſtaen ſullen, &c.

De Inwoonders van des Stadts Vryheydt plachten ghenoemt te worden buyten-Burghers.

II. Onder den Boſch heeftmen van oudts gereeckent te zijn de Steden Grave/ Raveſteyn/ Meghen/ Helmont ende Eyndthoven.

De Stadt Grave was eertijdts een vry allodiael goet / maer anno 1323. heeft Ottho Heer van Cuyck ende Heverle de Stadt Grave met alle ſijn Rechten ende aenhanghſelen opgedraghen aen Hertogh Ian den derden van dien naem Hertoghe van Brabandt/ ende heeft de ſelve Stadt van de Grave op gelijcker wijſe wederom van den ſelven Hertogh te leen ontfanghen / als blijckt by de Brieven gegeven tot Bruſſel op den geboort-dagh van St. Jan Baptiſt des ſelven jaers van 1323.

Anno 1481. hebben Maximiliaen Ertſ-Hertogh van Ooſtenrijck/ ende Vrouwe Maria Hertoginne van Bourgongien ende Brabant / by opene Brieve geſtatueert/ dat de Stadt Grave met de Heerlijckheydt van Cuyck ende van Oyen voor altijdt ende eeuwigh aen het Hertoghdom van Brabant ſoude geannexeert blijven ten opſien van de Daghvaerdinghen der Staten/ Juriſdictie/ Reſoirte/ Privilegien / Rechten/ Vryheden/ Exemptien/ Heerlijckheydt/ Rekeninghen/ &c. Dit ſelvighe is mede te vooren al vaſt geſtelt by verſcheyde Privilegien / Brieven van blyde Inkomſten / ende andere.

Item / dat de Schepenen van de Stadt Grave/ van Kuyck ende Oyen voortaen onder de Juriſdictie van de Schepenen van den Boſſche ſullen weſen/ ten opſien dat ſy daer ſullen gaen om berecht te worden by Schepenen der Stadt van den Boſſche van Vonniſſen dier ſy niet wijs en zijn / als blijckt uyt deſelve Brieven

gegeven tot Brussel den 26. Novembr anno 1481.

Als Wilhelm Prince van Orangien ende Grave van Nassou voor hem ende sijn nacommelinghen met bewillinghe van de drie leden van Brabant de Stadt Grave ende de Heerlijckheydt van Cuyck in pandtschap kreegh / soo heeft hy als Pandt-Heer belooft/ dat by ofte mitte verpandinghe de Stadt vanden Bossche geen schade en soude comen te lyden in hare Privilegien / Usantien / Jurisdictie ende Rechten/ Ec. Als blijckt uyt de Brieven gegeven tot Gent den 6. Augusti des jaers 1559.

Is mede onder den Bossche begrepen de Stadt van Ravesteyn / met sijn slot ende toebehooren / de Heerlijckheydt van Herpen/ Uden/ Ec. Ghelijck dat begrepen is in het Testament van Philips Heere van Ravesteyn / van date den 20. May 1526. Item in de hanteeringhe tot Venloo / gehandelt tusschen Keyser Karel de 5. ende Willem Hertogh van Cleef ende Gulick den 7. September anno 1543. Is hier eertijdts Heer gheweest Walraven van Valckenburgh, Heere van Borne/ Zittart / Ec. Ende is daer nae gekomen aen Adolph van Cleef ende sijne Nazaeten. In dese Stadt ende Heerlijckheydt gaet de Jurisdictie van de Stadt van den Bossche soo verre / dat de beschrijff-brieven daer mede plaets hebben / Item de Ingeboden / dat de saecken voor Schepenen van den Bossche worden getrocken/ ende by den selven geweesen / ende dat hare sententie ter executie wort gestelt / ende dat ten aensien van de goederen van de Burghers ende Inwoonders van den Bossche / ende haer persoonen. Item ten opsien van de Chijns-brieven/ contracten/ renten / obligatien / ende andere schulden voor de Schepenen van den Bossche gemaeckt ende belooft / doch verder niet / dat geapprobeert ende voor goet gekent is by den Keyser Carel de 5. als dat blijckt uyt des selfs Brieven gegeven tot Brussel den 25. May des jaers 1537.

Belanghende de Heerlijckheydt van Herpen/ anno 1345. is gemaeckt een Compromis over het verschil dat ontstaen was tusschen Hertogh Wenzeslaus ende Walraven van Valckenburgh, Heere van Borne/ Zittaert ende Ravesteyn / by occasie van het nederwerpen van het Slot tot Herpen / ende heeft de Heer Walraven voorsz. toeghestaen ende belooft/ dat de Hertogh / ende de Stadt van den Bossche/ alle haer oude rechten ende privilegien voortaen souden blijven in haer geheel ten opsien van de Jurisdictie / citatie / executie / panden ende arresteeren in de Heerlijckheyt van Herpen / welcke submissie / conventie / ende declaratie bevestight is by Keyser Carel de vierde van dien naem op de boete van duysent Marck sijn Silvers/ by den overtreders te verbeuren.

Dat de Heerlijckheydt van Herpen van den Hertogh van Brabandt te Leen gehouden wort / blijckt uyt de brieven gegeven anno 1191. Waer in dat Heer Henrick van Cuyck, met sijn Huys-vrouwe Sophia, ende sijn Soon Albert, mede teghenwoordigh zijnde / sijn allodiael goet van Herpen aen Hertogh Henrick van Lotharinghen heeft opgedraghen / ende heeft dat de selve Heer met sijnen Soon oock wederom te Leen van den Hertogh ontfanghen.

Het recht van 't Ingebodt is in de Heerlijckheydt van Herpen bevestight by Brieven van den Hertogh Henrick den derden van dien naem anno 1328. Willende dat de Stadt van den Bossche haer volle recht soude houden van citeren/ executeren / vast houden ende arresteren / datmen noemt 't Recht van Ingebodt in de Heerlijckheydt van Herpen. Ende is dit Recht daer beneffens mede met huld ende manschap versterckt / Item / by declaratie ende sententie vanden Cancelier ende Raedt van Brabandt van den 21. Februarij des jaers 1454.

De

De Stadt Meghen wort van den Hertogh van Brabandt te Leen ghehouden in Hooghe / middele ende Laeghe Jurisdictie / ende hebben die van den Huyse van Dickbier dese plaets beseten onder den Titel van een Graefschap/ ende is daer naer gekomen aen Guido de Brimeu Heere van Hijmbercourt / Ridder van 't Gulde Vlies / ende is in sijn familie gebleven. De Jurisdictie van de Bossche die streckt al mede over dese Stadt / Heerlijckheydt ende byligghende plaetsen / dat hare beschrijff-brieven daer mede plaets hebben / dat de saecken by sententie by Schepenen van den Bossche gewesen / daer mede geexecuteert worden/ ende soo het ghebeurt dat de goederen van de Burghers van den Bossche in de Stadt ende Heerlijckheydt van Meghen / of haer persoonen daer overlast geschiet/ vast gehouden of gearresteert worden / datmen het selve / als strijdende teghens de Privilegien van de Stadt ende hare Burghers / herroept ende vernieticht / ghelijck dat beslooten is by den Keyser Carel de 5. als blijckt upt sijn brieven gegeven den 22. November des jaers 1537.

Item dat de brieven van chijnsen / renten / contracten / obligatien / beloofsten / ende van alderley schulden voor Schepenen van den Bossche gemaeckt / het Ingebodt onderworpen zijn / ende datmen daer over voor Schepenen van den Bossche mach betrecken de Schuldenaers ende besitters van de goederen/ die voor de chijnsen / renten / schulden / Ec. Als Hypotheke zijn verbonden.

Van de Steden Helmont ende Eynthoven sal in de beschrijvinge van de Meyerije van den Bossche gehandelt worden/ dewijle die twee Steden daer in geleghen zijn.

Wat belanght het Recht van Ingebodt in het gemeen/dat is een seer out Recht/ niet veel jongher als de Stadt van den Bossche selve / ende volghens de Privilegien van den jaere 1283. versterckt anno 1323. ende op andere tijden meer bevestight / soo vermoghen de Ingebieders citeren ende indaghen alle die ghene die onder het Recht van het Ingebodt woonen / ende die hen selven / ofte hunne goederen voor Schepenen van de Stadt van den Bossche verbonden hebben.

Ende dewijle 't Recht van 't Ingebodt seer wijt gaet / soo zijn hier tot bevorderinghe van dit Ampt bysondere Persoonen gestelt / die den naem van de Ingebieders draghen / ende haer werck daer van maecken.

Register vande Ingeboden
ende solaris van dien.

ALem.	3. st.	Berlicom, Middelroy.	4.	Cromvoirt.	4.
Aerlebeeck.	6.	Bladel.	8.	Cranendonck.	10.
Aelst.	8.	Baeckel.	9.	Dortson.	5.
Asten.	9.	Berckel.	5.	Dieten.	7.
Bocxtel.	4.	Boeckel ende Volckel.	7.	Dinther.	5.
Berse.	6.	Buel.	10.	Duyssel.	8.
Broegel.	7.	Beecxedonck.	8.	Dommelen.	9.
Berchem.	6.	Cuyck.	4.	Diessen eñ Westerbeerze.	7.
Blaerthem.	8.	Caethoven.	5.	Druenen.	5.
Bercheyck.	9.	Casteren.	8.	Demen.	7.

Dennenburgh lange.	7.	Lith.	6.	Roy.	6.
Deurne.	7.	Littoyen.	6	Ravesteyn.	7.
Deurne Liesel.	9.	Lieshout.	7.	Roosmalen eñ Nollant.	4.
Eyndoven.	8.	Lommel.	10.	Raveis in Kempenlant.	8.
Eersel.	8.	Leegemierde.	7.	Ravels.	10.
Esch.	4.	Loon op Zant.	6.	Stiphout.	7.
Enschoten.	5.	Lierop.	9.	Strijp.	7.
Eeckart.	7.	Liemde.	9.	Straethem.	8.
Erp Boerdonck.	6.	Megen.	6.	Son.	7.
Empel eñ Meerwijck.	4.	Maren.	5.	Schayck.	7.
Gesten.	5.	Mierlo.	8.	Scnyndel.	5.
Gemert.	8.	Marhese.	10.	Someren.	9.
Geldrop.	8.	Mid delbeerze.	7.	Ses gehoochten.	9.
Gerwen.	8.	Moer-Gestel.	6.	Stercxsel.	8.
Gestel by Herlaer.	4.	Merevelt-hoven.	7.	Steensel.	8.
Gemonden.	4.	Macheren.	6.	Teeffelen.	6.
Goirle.	6.	Nulant.	3.	Tielborch.	6.
Gestel.	4.	Nistelroy.	6.	Tongeren.	8.
Gestel by Eyndoven.	7.	Nederwetten.	8.	Vessem.	7.
Gewanden.	4.	Neder-mierden.	7.	Uden.	6.
Haeren by Oosterwijck.	5.	Nuenen.	7.	Vechel.	6.
Hueckelum.	5.	Netersel.	9.	Vlierden.	9.
Hogenmiert, Hulsel.	8.	Os.	6.	Velthoven.	8.
Hilverenbeeck.	6.	Oirle.	7.	Udenhout.	5.
Heeswijck.	4.	Oirschot.	6.	Vucht.	4.
Heesch.	6.	Oister-Beerze.	7.	Velp.	7.
Hees by Leend.	8.	Oisterwijck, Belveren.	5.	Wetten.	9.
Helmont.	8.	Oyen.	6.	Westerhoven.	8.
Helvoirt.	4.	Op Vinckel.	5.	Wintelre.	7.
Hoogeloon.	8.	Op Zeelant.	7.	Waelwijck.	6.
Hapart.	8.	Ortten.	4.	Waelre.	9.
Herlaer.	4.	Poppel.	8.	Woensel op acht.	7.
Herpen.	6.	Roesmalen.	3.	Weert.	10.
Husselingh.	7.	Riel.	8.	Weelde.	9.
Haeren.	6.	Ruesel.	8.	Zeelant.	6.
Herwaerden.	6.	Rijthoven.	8.	Zoerendonck.	10.
Kessel.	6.	Ricxtel.	8.	Zeelst.	7.
Knechsel	8.				

Die van den Bossche hebben altijts seer nauw onderhouden het Recht van't Ingebodt/ende deovertreders seer scherpelijck geexecuteert.

Anno 1544. sijn Schouteth/ Schepenen/ Raets-Heeren / Dekenen ende veel van de Schutterijen omtrent tien uren in den avondt / met acht Wagens ende ontrent vijftigh Paerden uyt de Stadt getrocken in het Landt van Ravesteyn tot Herpen / ende hebben daer van den bedde ghehaelt eenen genaemt Claes Brunen , ende noch eenen op Schaijck / om dat sy het Recht van 't Ingebodt niet en wilden gehoorsamen/ende hebben die alle beyde op de gevanghen poort gebracht.

III. Dewijle aen de Maescant veel leghe landen zijn / die by tijden van 't opper-water licht onder het water gheraecken/soo heeftmen die laeghe landen tegens het

het Water moeten bedijcken / ende op dat op de selve Dijcken goede toesicht soude
wesen / heeftmen daer over oock eenighe Collegien van Heemraden tot versorgers
ende opsienders van de Dijcken gestelt/ die op de Dijcken de keuren legghen/ om
die tot een bequame swaerte ende hooghte te brenghen / ende om de selve te verbe-
teren daer die vervallen sijn / ende die dat werck daer naer oock besichtighen ende
beschouwen/ ende de wederspannighen met gelt-boete straffen/ op dat door de een-
sinnigheydt van weynighen den geheelen Polder niet en kome te lijden.

¶ 1. Collegie van de Hooghe Dijck-Heemraden maecken die van Os, Lit, Lit-
toyen ende Geffen , ende heeft Hertogh Ian den derden van dien naem anno 1323.
de Privilegien ende palen gegeven.

¶ 2. Collegie formeeren die van Maren , Alem ende Kessel , ende worden ghe-
noemt Leeghe Heemraden / hebben haer Caerte/ geseyt Caerte des Heemraets/
gekreghen anno 1349. van den selven Hertogh Ian den derden.

¶ 3. Collegie maecken uyt die van Rosmalen, Nieulant, ende Orten , ende zijn
dese Heem-raden over den Polder vander Eyghen / ende komt hier mede in de
Schouw de Hoogh-Schouteth van den Bossche achtervolgende sekere Privilegie
gegeven anno 1360. van Vrouwe Johanna ende Hertogh Wenzeslaus. Ende heeft
sijn Wetten ende Privilegien gekregen anno 1309. van Hertogh Ian den tweeden
van dien naem. In dit Collegie sijn 7. Dijck-Heemraden/ende daer van 3. Sche-
penen van den Bosch/ twee van Rosmalen, een van Nieulant, ende een van Orten.

¶ 4. Collegie formeert Empel alleen. Anno 1372. heeft Vrouwe Ioanna , Her-
toginne van Brabandt by Privilegie met opene Brieven gegeven/ dat die Schou-
teth van den Bossche inder tijdt zijnde/ oftenamaels wordende / ten versoeck van
de Stadt altijts de gemeyne Weteringe gaende tusschen dese Landen ende de Lan-
den van Meghen/ende voort door dese Landen tot in de Mase/ soude schouwen die
te doen ruymen ende open houden/dat het water sijnen vrijen ende open loop hebbe.

De Hoogh-Schouteth magh mede schouwen de Dijcken van de Maes tusschen
de Stadt van de Grave ende de Dijse geleghen/ uytwijsende het getuygenisse van
het Dijck-Recht/gegeven den 1. May anno 1360.

Anno 1365. den 19. September heeft Hertogh Wenzeslaus geordonneert/dat de
Schouteth van den Bossche / den noot sulcx vereysschende / de Schouw met de
Clockenslagh sal leggen ende dryven op den Zee-dijck tusschen Haren ende Duerne,
de gehoefslaeghden tot het maecken van den Dijcke dwinghen / ende soo in foute
blijven den Dijck te maecken / op de kosten van de naestgeleghen landen/ die daer
toe gehouden zijn / te doen maecken.

Die van Vucht hebben mede haer Dijck-recht/ ende Dijck-Carte / bevestight
van Hertogh Philips van Bourgongien anno 1463.

Van den Zege-Dijck te houden.

WEnzeslaus van Behem by der gracien Godts Hertoghe/ ende Iohanna by der
selver gracien Hertoginne van Lutzenburgh/ van Lotharingen/ van Bra-
bant/ende van Limborch/ Marcgravinne des Heylichs Ryks/ontbieden ende beve-
len ernstelijck u onsen Schouteth vanden Bosch/ dat ghy rijdt in onser Meyerijen
vanden Bosch / by der Masen opten Zege-dijck / tusschen Haren ende Dueren ,
ende dien maken doet hogher ende breder dan die Maes-dijck is / ende dien cost
doet gelden dengheenen die dien Dijck schuldich is te houwen / ende of ghy niet en
vint

vint datten yemant schuldich is te houden / soo doet dien cost den gemeynen lande velden / die winre ende verlieser daer aen sijn moghen/ ende dit doet metten Clocgen-slach / ende des niet en laet/ alsoo lief als ghy ons hebt / gegeven tot Bruessele onder onsen Zegel daer aen gehanghen xix. daghe in Septembri int jaer ons Heeren M. CCC. ende LXV.

Iohanna by der gracien Godts Hertoghinne &c. Ontbieden ende bevelen u onsen Schouteth vanden Bosch die nu ter tijdt sijt / of hier-naemaels sijn sal / dat ghy ten versuecke onser Stadt vanden Bosch/altoos die gemeyne weteringhe tusschen ons / ende de Landen van Meghen gaende / ende vort door onse Lant tot inder Masen / doet ruymen ende open houden alsoo alst van langhen jaren heeft gegaen/ ende des en laet niet / behoudelijck daer in altijdts onse Heerlyckheydt/ ende eenen yegelijcken sijns rechts. Gegeven tot Bruessele onder onsen Zegel hier aen gehanghen int jaer ons Heeren M. CCC. ende LXXII. vj. daghe in Aprille.

Alsmen acht neemt op het geven van de Dijck-Caerten van dese Landen / soo bevintmen hier / dat dese Dijck-Heemraden niet geweest en zijn / ofte immers van de Hertoghen niet geauthoriseert voor den jaere 1300. Waer uyt datmen oock wel can afnemen / dat de Wateren voor dien tijdt hier soo swaer ende schadelijck niet geweest en sijn. Ende of wel de Maes naer dien tijdt met het opper-Water meer heeft begonnen te swellen / ende met haer overloopen meer schade te doen / als wel voor dien tijdt / soo is het evenwel seker/ dat sy noyt soo seer de Landen beschadicht gehadt heeft / als wel in de laetste eeuwen / alsoo de Wateren nu veel hoogher rijsen / ende de Landen veel meer overloopen / als die wel in voor tijden plachten te doen / het welck blijckt uyt de teeckenen die hier en daer te sien zijn. Sommighe meenen daer van de oorsaecke te zijn / om dat de gronden inde Rivieren souden rijsen/ ende dat het selve die hooghe wateren souden veroorsaecken. Wy houden dit te wesen wt oorsaecke / dat wy nu meer vochtighe Winters/ ende natte Somers hebben/ als daer eer wel plachten te wesen / ende dat daerom de Rivieren oock meer waers moeten ontfanghen ende lossen als in voortijden / want alle het Water dat door de Wolcken naer boven drijft / ende met haghel / sneeu ende reghen daer neder valt / dat moet door de Rivieren van boven naer beneden wederom afcomen ende in de Zee lossen. Dat maeckt dat de Rivieren met seer swaer water beswaert worden. Daerenteghen worden de Rivieren verkleent / ende het water in sijnen loop gebroocken / door dien dat de selve Rivieren dagelijcks meer als sy wel plachten door uytsteeckende Hoofden / sware Cribben / ende met het bepooten van de Gorssen ende buyten-weerden worden benaut / ende daerom en can het anders niet wesen / ofte het sware opper-water / door het swaer gevolgh in de Rivieren aengedreven ende geperst/ ende missende sijnen ouden ruymen loop/ moet nootsaeckelijck opsteygeren / ende oock des te meer / als het door eenen hooghen vloet / ende stercken windt in sijnen loop noch wort verhindert.

Dit zijn de natuerlijcke oorsaecken / waerom dat de Wateren nu veel hoogher rijsen in de Rivieren als die wel plachten. Maer daer is noch een bysondere reden/ waerom de Wateren hier in ende rontsom den Bosch veel hoogher worden als wel voor eenighe eeuwen / jae selfs voor veele jaeren/ gelijck dat notoir is / ende sulcx uytwijsen alle de oude ende nieuwe Water-pijlen die hier te sien zijn.

Indien de Wateren van oudts hier oock soo hoogh waren ghekomen als die nu wel doen / soo soudemen hier Heuvels gemaeckt hebben om de Huysen daer op te bouwen / om voor het hooghe water bevrijdt te zijn / ende soo dat niet doendelyck

en waer

en waer ghewcest ten aensien van alle de Huysen / soude evenwel wel connen ghedaen zijn in de gronden van de Kercken / Capellen / Cloosters ende Huysen van de grooten ende Ryerxsten/'twelck niet geschiet en is/gelyck de bevindinghe dat leert. Dat de Wateren eertijdts soo hoogh niet en reesen / daer van houden wy de oorsaeche geweest te zijn / dat hier geen ander water en quam / als het water van de Riviere de Maes/ die soo veel opper-water niet en ontfanght / als wel den Rhijn doet / ende daerom oock soo hoogh niet en conde rijsen/ als het nu wel doet. Dewyle de selve Rivierede Maes nu niet en heeft / maer oock beswaert wort met het water van den Rhijn. Dat de Maes hier geen ander water en conde brenghen als haer eyghen water / dat is gewis / door dien de Wael ende de Maes in haere oude loopen seer verre van malcanderen laghen / ende de Wateren van die twee Rivieren daerom oock gantsch geen gemeenschap met malcanderen en conden hebben/ gelijck wy dat hebben aengewesen in ons uytgegeven oudt ende nieuw Dordrecht, off Beschrijvinghe van Dordrecht, in het 2. Hooft-Stuck, nº. 2. In hare verleydinghe zijn dese twee Rivieren wat naerder by malcanderen gebrocht / doch hebben in het beghin noch elck sijnen bysonderen loop gehadt/ ende dien volghens mede alleen haer eyghen water. Maer door den jaere duysent vier hondert ende een en tachtentigh / is het landt tusschen de Wael ende de Mase tot Herwerden doorgesteecken / ende de Maes inde Wael geleyt.

Hier komt noch by dat inden laetsten Oorlogh noch een openinghe ghemaeckt is by Rossem , ende soo heeftmen hier het opper-water van beyde de Rivieren de Wael ende de Maes / door soo veel die de Wateren malcanderen mede deelen / te verwachten / ende dat doet niet weynich de Wateren hier rijsen.

Hier comt noch by / dat de Wateren van den Rhijn ende Wael eenen gheheelen anderen drift hebben / als die wel plachten te hebben. Want de Wateren van den Rhijn plachten veel harder ende stercker te loopen/ als de wateren inde Wael waer van dat hy schrijft Cornelius Tacitus Annal. 2. Rhenus uno alveo continuus , aut modicas insulas circumveniens apud Principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur , servatque nomen & violentiam cursus , quâ Germaniam prævehitur , donec Oceano misceatur , ad Gallicam ripam Latior & placidior adfluens , verso cognomento Vahalem accolæ dicunt. Den Rhijn / die anders een eenighen stroom gestadelijck heeft / ende niet dan verscheyde cleyn eylandekens somtijts ombanght/ deelt hem in het beghinsel van het Landt der Batavieren / als in twee groote Rivieren. Van welcke d'eene loopt aen de zijde van Duytschlandt/ behoudende den selven naem / ende gelijck gewelt van stroom / tot dat hy inden Oceaen valt/ aen den Gallischen kant is hy wijder ende saehter stroomende/ende noemen hem de luyden die daer woonen met veranderinghe van naem de Waele.

Maer nu is de Wael in drift boven den Rhijn seer verstercht geworden/ende rijst daer door het opper-water oock te meer / dat de Wateren hier al beswaert. De reden daer van is / om dat de platen in de Rivieren veranderen/ waer door de wateren naer d'eene of de d'andere zijde meer ende meer gedwonghen worden / daer sy dan sterckeren loop nemen/ ende dat de Rivieren de Rhijn ende Wael al mede verleydt zijn. Die van Amsterdam hebben boven de Schencken-Schantsche door sware cribben het water gesocht te dwinghen/om den loop van den Rijn te versterc-ken / op dat de Yssel te bet mochte water crijghen/dat hier verlichtinghe soude gegeven hebben/ maer is verloozen costen ende moeyten geweest. Soo en is hier geen ander middel om verlichtinghe van water te krijghen/ als door verleydinghe/

ende datmen het selve door den Bosch-Sloot naer den Wies-bosch brocht/ende door Sluysen daer losten.

Hier van is een perfecte Caerte ghemaeckt ende ghedruckt in den jaere 1658. by Evert Bastingius, die de leser kan nasien.

Dewijle wy voren gestelt hebben/dat voor desen het lant by Herwaerden is doorgesteken / ende daer door de Wael in de Mase gebrocht / soo hebben wy dese twee brieven daer by gevoeght / waer in die van Bommel ende Tiel/ die van den Bossche toestaen / dien doorsteeck te moghen toelegghen/ toestoppen/ ende toedijcken/ ofte doen toedijcken:

Wy Schepenen, Borgemeesteren, Raedt, ende die gemeyne Stadt van Zalt-Bommel doen cont eenen yegelijcken, alsoo eenen langhen tijdt herwaerts, eenen onwille ende veede is geweest tusschen den Hoogh-geboorne, Doorluchtighe, vermogende Vorst Hertoghe Maximiliaen Hertoghe van Oostenrijck, van Bourgongien, van Lotharinghe, van Brabant, van Limborgh, van Lutzenborgh ende van Gelre, Grave van Vlaenderen, &c. Onsen genadigen Heer ende sijnre genaden Stadt van den Bossche haren toestenderen ter eenre, ende die Ingesetenen van Bommel ende andere Ingesetenen der ongehoorsame Steden ende plaetsen 's Landts van Gelre ende Graefschappen van Zutphen ende haren toesteneren ter andere syden, ende die eersame Stadt vanden Bosch daer nae tot onser nerstiger begeerte ende vriendelijcker bede langhe heeft vervolght aen onsen genadighen Heer den Hertoghe voorsz. om ons ende die Ridderschappe ende andere Ingesetenen van Bommel ende Tielre-waerden tot eenre minlycker ende goetlijcker dedinghen met denselven onsen genadighen Heer te helpen, ende om voor ons sijnre genaden, gratie ende gunste te moghen vercrijghen, ende wy daer toe door middel ende bysonder hulpe vander Stadt van den Bossche voorsz. nu ter tijdt gekomen zyn, soo eest dat wy desen aengemerckt, ende om wederomme van 't geen dat voorsz. is teghen die voorsz. Stadt van den Bossche danckbaer te wesen, de voorsz. Stadt vanden Bosch voor ons ende onsen erve, oir ende naecomelingen toegeseght ende gelooft hebben, ende mits desen onsen brieven toesegghen ende in goeder trouwen gelooven, dat wy tot egeenen tijden de voorsz. Stadt van den Bossche noch haren Burgeren die zyn ofte wesen sullen, commer, hinder noch beleth en sullen doen int vercrijghen of gebruycken van sulcke vryheydt als de Stadt van den Bossche off hare Burgeren hebben, als van Tol-vry te wesen over al inden Lande van Gelre, te water ende te Lande van allen haren goeden, hebben noch de selver Stadt van den Bossche toegeseght ende in goeder trouwen gelooft, ende mits desen onsen brieven toesegghen ende gelooven als vooren, dat wy derselver Stadt sullen gehenghen ende gedoghen, dat sy sal moghen toelegghen, toestoppen ende toedijcken of doen toedijcken alsulcken doorsteke als tot Herwaerden gemaeckt is, om die Mase aldaer inden Waele te leyden, ende dat wy der selver Stadt vanden Bosch daer inne egeen beleth, commer off hinder sullen doen, ende dat wy den voorsz. doorsteke daer nae niet wederom en sullen doorsteken noch openen tot egeene tijden sonder drogh ende argelist, des t'oirconden hebben wy Schepenen, Burgemeesteren, Raedt ende gemeyne Stadt Zalt-Bommel voorsz. den seghel ad causas der selver Stadt hier aen doen hanghen op den 27 dach der Maent van April, int jaer ons Heeren 1481. nae Paesschen.

Wy Schouteth, Borgemeesteren, Schepenen, Raedt ende gantsche gemeynte der Stadt van Thiel, doen cont eenen yegelycken, dat ende alsoo een langhen tijdt herwaerts, onwille ende veede geweest is tusschen den Doorluchtighen Hooghmachtighen Fursten, Hertogh Maximiliaen Hertogh van Oostenrijck, van Bourgongien,

gien, van Lotharinghen, van Brabant, van Limborch, van Lutſcenburgh ende van Gelre, Grave van Vlaenderen ende van Zutphen, &c. Onſen ghenadighen lieven Heeren, ende ſijnre genade Stadt van den Boſch ende haren toeſtenderen ter eenre, ende die Ingeſetenen heure toeſtenderen ter eenre, ende die Ingeſetenen van Thiel ende andere Ingeſetenen der ongehoorſamer Steden ende plaetſen s'Landts van Gelre ende des Graeffſchaps van Zutphen ende haren toeſtenderen ter ander ſijden, ende ſoo wy dan nu met onſen genadighen Heer ende der Stadt van den Boſſche voorſz. ende haren toeſtenderen ter minnelijcker dedinghe ende ſaken gekomen zijn, ende om voorder gunſt, vrientſchap ende minnelycke verkeeringe metter voorſz. Stadt van den Boſſche onderlingh te onderhouden, ſoo hebben wy der eerſamer Stadt van den Boſſche voorſz. wederom voor ons, onſen erven ende nacommelinghen toegheſeght ende gelooft, ende met deſen onſen brieven toeſeggen ende gelooven in goeder trouwen, dat wy tot egeenen tijden der voorſz. Stadt van den Boſſche noch haren Burgeren die zyn ofte weſen ſullen, commer, hinder noch beleth en ſullen doen int vercrijghen noch gebruyck van alſulcker vryheydt als die ſelve Stadt van den Boſſche oft hare Burgeren hebben, als van Tol-vry te weſen over al inden Lande van Gelre te Water ende te Lande van alle haren goeden, ende hebben noch die voorſz. Stadt van den Boſſche toegeſeght ende in goeder trouwen belooft, ende met deſen onſen brieven toeſeggen ende geloven, dat wy der ſelver Stadt ſullen gehenghen ende gedoghen dat ſal moghen toeleggen toeſtoppen ofte toedijcken, ofte toe doen dijcken alſulcken doorſteken als te Herwerden gemaeckt is om de Maſe aldaer inde Waele te leyden, ende dat wy der ſelver Stadt daer inne egeen beleth, commer ofte hinder en ſullen doen, ende dat wy den voorſz. doorſteken daer na niet wederom en ſullen doorſteken noch openen tot egeener tijde, ſonder droch ende argeliſt, des oirconden ſoo hebben wy Schouteth, Borgemeeſteren, Schepenen, Raedt ende gantſche gemeente der Stadt Thiel voorſz. onſer Stadt grooten Segel open aen deſen brieve doen hanghen, gegeven int jaer ons Heeren 1481. op ten heyligen beloken Paeſſchen dach.

'T 25. Hooft-ſtuck.

I. Eenighe gedenckwaerdige ſaecken hier voorgevallen.
II. Verſcheyde ſwaricheden van brandt, diere tijden, groote ſterſten, hooghe Wateren, ende ſware onweeren.

I. Anno 1277. wiert Floris de 5. de 19. Grave van Hollant binnen den Boſſche Ridder geſlaghen van Hertogh Jan de eerſte van dien naem Hertogh van Brabandt, waer van dat ſchrijft de oude Holl: Rijm-Chronijck.

Op een ſtont wert die Here
Te Rade doe in enen kere
Dat hi Ridders name ontfinc
Ten Buſſce gheſchiede deſe dinc,
Met bliſcepen ende met eren,
Alſmen ſchreef die jaere ons Heren

Twaelf hondert t'seventich ende sevene,
Ontfinc die Here in jonghen levene,
'T s'Hertogenbussce Ridders name,
Na derthien daghe alst hem betaemde,
Tenen tornoy daer die Hertoghe
Ian was, die Prince hooghe, &c.

Anno 1386. wierden binnen den Bossche ghehouden eene groote Vergaderinge/ om den twist tusschen die van Brabandt ende Gelderlandt neder te legghen / ende quamen daer de gesanten van den Coninck van Vranckrijck, Philips le Hardij, Hertogh van Bourgondien / Vrouwe Ioanna Hertoginne van Brabant/ Hertogh Albrecht van Beyeren, Grave van Hollandt / Hertogh Willem van Gulick ende van Gelre, met meer andere groote Heeren / ende daer wiert besloten / dat de Stadt van de Grave aen Brabandt soude blijven.

Anno 1420. was binnen de Stadt van den Bossche een groote Vergaderinghe van veel groote Heeren ende vele Prelaten uyt Brabandt ende Hollandt / die daer gekomen waren om de verschillen wech te nemen die geresen waren tusschen Hertogh Ian van Brabandt ende sijn getrouwe Vrouwe / Vrouwe Iacoba Hertoginne van Beyeren / ende Gravinne van Hollandt / Ec.

Anno 1481 quam de Arts-Hertogh Maximiliaen, logeerden tot de Predick-Heeren / ende gaf hen 't gelt om een Bibliotheeck op te rechten / ende Vrouwe Maria met haren Soon Philips was in 't Convent van de Susteren van Orthen / ende heeft hier gehouden het Feest van het gulde Vlies op den achtsten dagh vande May des voorsz. jaers / waer in Hertogh Philips, Soon van Maximiliaen, van Adolph Heer van Ravesteyn den Ridderlijcken hals-bandt met het gulde Vlies wert omgehanghen/ende in de orde van het gulde Vlies aengenomen.

De Ridders die daer teghenwoordigh waren/ ende welckers Wapenen aen weder zijde boven het gestoelte in 't Choor staen/ sijn dese geweest:

Ferrande Roy de Castille, de Lyon, & de Sezille, d'Arragon, &c.
Ferrande Roy de Napels, &c.
Iehan Roy de Arragon & de Naverre.
Edovart Roy de Angleterre & Seigneur d'Yrlande.
Iacques de Savoye Conte de Romont, Sr. du Pays de Vaulx & de Leuze.
Philippe de Savoye, Conte de Baugay Sr. de Bresse.
Johan Duc de Cleves, Conte de la Marhe.
Adolph de Cleves Sr. de Ravesteyn.
Philippa de Croy. Conte de Chimay, Visconte de Limog.
Baron de la Boüe.
Anthoine de Croy, Conte de Porcijen, trespassé.
Iehan de Melun, Sr. de Antoing.
Englebert de Nassou, & de Viende, Sr. de Breda.
Messire Adolph de Geldres, Trespassé.
Piere de Luxembourg, Conté de St. Pol, de Linay, de Brienne, de Marle, Sr. de Enghien.
Iacques de Luxembourg, Sr. de Fiennes.
Iehan de Rubenpre, Sr. de Bievene, trespassé.
Anthoine de Bourgoigne, Conte de la Roche & Ardenne.

Philippe

Philippe de Bourgoigne, Sr. de Beure.
Ian Sr. de Lannoy.
Le Besgue de Lannoy, Sr. de Molenbaix, trespassé.
Messire Guillame, Sr. de Egmonde.
Iosse de Lating, Sr. de Montignij.
Loys de Bruges, Conte de Winceſtre, Sr. de Gruthuſen, Prince de Steenhuſen.
Wolfart Conte de Grantpré, Sr. de la Vere.
Messire Barthelemi de Lichteſteyn.

In de plaets van de overleden Ridders zijn gekomen.

Philippus ab Auſtria Comes Caroleſij.
Ioannes Baro de Lignij.
Claudius Dominus de Toulonion.
Petrus Dominus de Boſſut.
Balduinus Dominus de Molenbaijx.
Guilielmus de la Baume, Dominus de la Arlant.
Ioannes de Berges, Dominus de la Lang.
Martinus Dominus de Polhain.

Dit Feest van 't gulde Vlies wierde ghehouden met Tornoyen ende andere Ridderlijcke oeffeninghen / ende met een grootе menichte van Menschen die daer ghekomen waren om die Heerlijckheydt van dit Feest te sien.

Op dit houden van dit Feest van 't gulde Vlies wierden dese Versen gemaeckt:

Int jaer duſent vierhondert tachtentich een
Als di ſonne acht daeghen inden Mey ſcheen
Wert t' Capittel vanden Heeren gecelebreert
Vanden Oirden des Gulden Vlies vermeert
Door den Doorluchtigen Vorſt Maximiliaen bekant
Hertoge van Oiſtenrijck ende Brabant,
Oock wert daer nae Memorije gehouden ſtatelyck
Voir den Heeren die voorleden waeren uytter tijdt
Des Sondaechs daer nae volgende, was in deſer Kercken
In preſentien der Hertoge ende Hertoginne te mercken,
Hoe dat die jonge Hertoge Philips Heer van Charlois
In ſijn drie jaer gaende der Landen hoop ende troiſt
Is geſlaghen Ridder van den Heere van Raveſteyn
Ende oock ontfinc opt Choor tgulden Vlies gemeyn
Den welcken Godt geſparen wil ende gunnen mede
Syn Landt in ruſt te brenghen hier namaels ende in vrede.

Het is notoir / ende upt de Historien bekendt / dat de groote Coninghen / Vorsten ende Princen meest alle haer Ridderlijcke ordens gehadt / ende neerstigh onderhouden hebben / waer door sy de grooten van haer landt bysonderlijck aen haer verbonden hebben / zijnde eenen gouwen politijcken streeck / om haer selven / ende haer Rijck / ende Regeeringhe door dat middel te stercken ende te verseeckeren.

Philippus Hertogh van Bourgongien / is op den hooghsten trap van eer ende Regeeringhe in Nederlant geclommen / ende is geweest Hertogh van Bourgongien / van Lothrijcke / van Brabandt ende van Limburgh / Graef van Vlaenderen / van Bourgongien / van Artoys / van Henegou / van Namen / Heere

van Salmes / ende Mechelen / Marck-Grave des H. Rijcks / ende daer nae geworden anno 1436. Graef van Hollandt / Zeelandt ende Heer van Vrieslandt/ waer toe hy anno 1449. Noch het Hertoghdom van Lutzenburgh verkreegh/ ende meer andere Graefschappen ende Heerlijckheden.

Desen machtighen Vorst heeft in het jaer 1430. getrouwt Isabella, Coninck Jans Dochter van Portugael / ende wierden het Bruylofs-Feest tot Brugge in Vlaenderen gehouden/ ende heeft aldaer/ ende op dat jaer den elfsten Januarij / by occasie van dit sijn Bruylofs-Feest de Ordre vanden gulde Vliese ingestelt / ende dat op deser wijse. Tot dese Ordre verkoos de Hoogh-gemelte Hertogh 24. Ridders vande treffelijckstten zijner Vassalen ende Ondersaten. De 25. van dit Collegie was Hertogh Philips van Bourgondien selver. Tot dit Ridderlijcke Collegie voeghden hy vier Officiers / eenen Cancellier / eenen Thresorier / eenen Herald/ ofte Wapenkundigher / ende eenen Secretaris/ ofte Griffier. Dese Ridders ende Heeren formeerden het Collegie des Ordens vanden gulden Vliese.

De Hertoghe Philips van Bourgongien gaff een yder Ridder ofte Heer van dese Ridderlijcke Ordre des gulden Vlies eenen gouden Hals-bandt/ gemaeckt met des Hertoghs teecken van het Vier-slach uyt de keye ende Vier-slagh/ hanghende de Hals-bandt met het gulden Vlies op de borst / daer by noch onbesnoeyde viergevende Lauwrier-stocken/ cruys-gewijs over malcanderen geslaghen.

De selve Hertogh Philips van Bourgongien heeft mede geordonneert / dat yder Ridder der selver Ridderlijcke Ordre vanden gulden Vliese op de Daghvaerdighe ende Vergaderinghe souden verschijnen met eenen wollen purperen Tabbaert.

Dit was de eerste instellinghe van de Ordre des gulden Vlies.

In dese Ordre van den gulden Vliese is namaels al eenighe veranderinghe ghevallen/ ende dat.

Ten eersten / in het ghetal van de Ridders van dese Ridderlijcke Ordre / want Hertogh Philips van Bourgongien/ heeft daer na het getal der selver Ridders van 25. gebrocht op 26. Als blijckt uyt sijne Brieve gegeven tot Rijssel den 27. November int jaer 1431. Keyser Carel de 5. houdende het Feest vande gulde Vlies tot Brussel anno 1516. heeft het getal van dese Ridders seer vergroot / ende gebrocht op het getal van 51.

Daer is ten anderen mede veranderinghe gevallen in den Tabbaert/ waer mede de Ridders op de Daghveerdinghe/ ofte Vergaderinghe moesten verschijnen/ want daer Hertoghe Philips van Bourgongien in de eerste Instellinghe van dat Ridderlijcke Collegie verordonneert hadde eenen swaren wollen purperen Tabbaert/ daer heeft sijnen Soon Hertogh Carel van Bourgongien / houdende 't feest van 't gulde Vlies tot Valecijn in Henegouwe/ anno 1473. geordonneert/ dat de Ridders voortaen soude compareren met eenen zijden Fluweelen Tabbaert.

De Beweegh-reden / waerom dat dese Hertogh juyst dit Ridderlijcke Collegie/ den naem van het gulden Vlies gegeven / ende een gulden Vlies aen den gouden Hals-bandt van dese Ridders vast gemaeckt heeft / is waerschijnlijck/ om dat de Hertogh in het instellen van 't selve Collegie op het gulde Vlies schijnt gesien te hebben / dat Jason int Eylandt van Colchos met sijn Argonauten soude becomen hebben / waer van siet Iustinus lib. 42. mihi pag. 443. Want Hertogh Philips maeckt in sijn instellinghe schrijft daer van gewach / als Aubertus Mireus de Origine Equestrium, sive Militarium Ordinum, lib. 2. Cap. 1. mihi pag. 60. getuyght. Als Hertoghe Philips van Bourgongien het Feest van het gulde Vlies inde groote

Kerck

Berch van s'Gravenhaghe in Hollandt hielde / soo was die alomme met costelijcke gulde Lakenen behanghen/ gebordueert ende gewrocht vander Historie van Iason / hoe hy dat gulde Vlies int Eylandt Colchos gewan / gelijck dat soo wordt aengeteeckent in de groote Hollantsche Chronijcke Divis. 29. Cap. 25.

Op den gouden Hals-bandt pasten dese woorden/ pretium non vile laboris. Den prijs van geenen slechten arbeyt. Men recompenseerden daer mede den arbeyt ende trouwe diensten vande grootste Vassalen ende getrouwste Ondersaten.

De twee viergevende Lauwrier-stocken cruyssselinghs over een geleyt was het Devijs van Hertogh Ian den onvertsaeghden / Hertogh van Bourgongien ende Graef van Vlaenderen met dit opschrift : Flammescit uterque. Sy beyde ontvlammen. De Lauwrier-stocken teghens malcanderen geslagen geven vier nae het schrijven van Plinius Histor. Natural. lib. 16. cap. 40. ende Seneca Natural. lib. II. cap. 22. Soo doet oock eenigh hert hout in Indien.

Men wil oock dat de Boomen van gheheel Bosschagien in brandt zijn geraeckt/ door dien dat de stercke winden haer teghens malcanderen seer hert sloeghen. Sommighe willen dat de gemelde Hertogh Ian daer mede soude hebben willen aenwijsen/ dat alser twee machtighe Princen teghens malcanderen Oorloghen/ dat sulcx sonder schade van beyden niet en is.

Dese twee houten over malcanderen cruyssselinghs geleyt / worden genoemt een Bourgundisch Cruys. Hertogh Philips hadde beneffens dit teecken noch het staelen vyer-slagh / slaende vyer uyt een keye / met dese woorden : ante ferit quam flamma micet. Het slaet eerst / daer nae vlammet. Daer mede aenwijsende/ als eenighe willen/ datmen de vruchten des vredes/ die op den Oorlogh volghen/ niet en can genieten / of men moet eerst de ongemacken des Oorloghs gehadt hebben. Doch andere nemen het anders.

Van de instellinghe des Ordens van den gulden Vliese schrijven/ Iacobus Mejerus, in Annal. Flandr. ad annum 1429. Marchantius lib. 3. in Philippo bono. Pontus Heuterus rer. Burgond. lib. 4. ad annum 1430. Aubertus Miræus de origine Equestrium Ordinum lib. 2 cap. I. Franciscus Menneus in Diliciis Equestrium Ordinum, mihi pag. 134. Ludovicus Guicciardinus, in Descript. Belg. Ende andere Schrijvers meer.

Anno 1504. quam Hertogh Philips binnen de Stadt van den Bossche / ende quam daer by hem sijn Vader Maximiliaen , met sijn nieuwe Huys-vrouwe de Keyserinne / ende quamen doen daer mede Heer Ian van Hoorn Bisschop van Luyck / Hertogh Willem van Gulick , ende Hertogh Ian van Cleve ende sijnen Soon Ian , met veel andere Heeren / ende worden hier ghehouden veele Ridderlijcke feesten van steck-spele / batament-spele / katsen / danssen / springhen/ende veel meer andere geneuchelijcke exercitien / ende als de winter over was soo scheyden die Heeren van malcanderen met grooter vrientschappen/ ende elck reysden tot den synen.

Anno 1510. was ten Bossche een groote dachvaert van de Staten van Brabant/ daer hen te voore geleyt worden op te brenghen tot behoeff van den nieuwen Prince Caerle de somme van vijf-en-tachtentich duysent Rijns. guldens / ende die Staten presenteerden 70000. guldens uytgenomen die Stadt vanden Bossche/ die egeensins en wilden consenteren/ de wijle sy excessive costen int belech van Pouderoyen gedaen hadden in het voorgaende jaer van 1508. ende alsoo smelte dien eysch des Hofs.

Anno 1515. op den 15. Julij quam Hertogh Carel binnen den Bosch alwaer hy

seer feestelijck ingehaelt ende ontfanghen wierde van Geestelijck ende Wereltlijck/ ende des anderendaeghs / op eenen Sondach wert daer gelt geworpen ter papen af totter somme van veertich guldens toe / ende de Stadt beschonck Hertogh Carel met twee silvere stopen / ende eenen silveren cop met een deckfel / 't samen weert zijnde ses hondert Rhijnsche guldens/mitsgaders noch twee voeder wijn.

Anno 1539. quam Vrouwe Maria, de Suster van Keyser Carel de 5. Weduwe van Coninck Lodewyck van Hongarien / als Gouvernante van de Nederlanden/ vergeselschapt met veel groote Heeren Geestelijck ende Weerlijck in dese Stadt van den Bossche / ende de Stadt beschonck haer met een beurse met duysent guldens/ ende een voeder wijns / ende eicken Heer van de Ordre van den gulden Vliese met een Ame wijns/ende die van het platte landeelck een Ame.

Den 21. Augusti wierde Keyser Carel de 5. hier seer feestelijck ingehaelt/de Magistraet is hem teghen gereden tot Vlijmen/ met ontrent 40. peerden/ presenteerende hem die roede ende de sleutelen van de Stadt / ende waren den Keyser tegen getrocken ontrent die 1400. Burghers / al rustich int Harnas/ met vier vanen/ ende vier Hooft-luyden te peerdt / ende buyten de Stadt waren geplant ses Slanghen / diemen tweemael los branden. Ende beschonck hem de Stadt met twee voeder wijns/hondert malder haver/ende twee vette Ossen.

Anno 1545. quam hier binnen den Bossche den 4. December/Keyser Carel de 5. met een seer groote swiete van Hertogen/ Princen/ Graven ende Bisschoppen/ende 2000. peerden / ende meer dan 200. geladen Mupien met bagagie/ ende bleef hier toe den 28. der selver Maent.

Anno 1549. den 22. September / is Prince Philips, Keyser Carels Soon/hier seer feestelijck ingehaelt : De Gouverneuren/ Wethouderen ende Regeerders al te peerde / ontrent 40 persoonen int getal / met 2500. Burghers crijghsgewijse toegerust / met roye-sluyers/ met ontrent 100. erff-ruyters te peerde / al seer wel gerust int Harnas / met spissen / hellebaerden / slachsweerden ende bussen / met 10. vendelen / by hen hebbende acht kleyne velt-stucken ontrent een halff mijle van der Stadt / de Burghers / als crychs-volck / staende in haer slagh-ordre/ ende de Wethouderen te peerde sittende comende by den Prince zijn van haere peerden afgetreden / ende hebben den selven op haer knyen seer eerbiedelijck gesalveert / offerende den selven alle eere / dienst ende getrouwicheyt/ ende dat in de Brabantsche tale. Buyten de Stadts poorte stonden de Cleergien in processie met hare cruycen ende vanen. 16. ofte 17. groote stucken waren gheplant op de vesten ende toorens / ende stonden in ende binnen de poorte ontrent 300. persoonen alle in Harnas geseth/ ende werden het geschut gelost. De Prince komende binnen de Stadt met een gevolgh van verscheyde ballinghen naer ouder wijse / stonden aldaer de Baghijnen met wit lijnwaet behanghen in plaets van huycken / ofte falten / ende veel oude ende bedaechde Burghers van ontrent 700. int getal aen beyde zijden van die huysen op de straten/tot de plaets van de Huysinghe van Henrick van Deventer, daer de Prince soude gebrocht worden / met brandende tortsen in haer handen / daer de Prince tusschen beyde door passeerden naer sijn logijs / ende volghden daer op de Regeerders te peerde/ ende de Burghers te voet als vooren/ ende trocken alle door by het Logijs van den Prince / ende soo voorts een yeder sijns weeghs naer huys. 's Maendaechs daer aen wiert hy openbaerlyck ende seer triumphantelijck door het Raedt-Huys gehult / ende des anderen daechs reysde hy naer Heusden / ende soo voorts naer Hollant. Die voorsz. Prince Philips wierde beschoncken van de

Heeren

Heeren vander Stadt met ses Voederen wijns ende 200. malderen haveren / ende
twee schoone Ossen met silvere hoorens voor sijn incomste.

Anno 1570. wierde de Prince van Orangien Gouverneur van Brabandt gekoo-
ren / selfs oock by de drie Leden van de Regeeringhe van den Bossche / ende wier-
de by de Ghedeputeerden van den Bosch tot de Daghveerdinghe binnen Brussel
getracteert ex Archivis.

Anno 1606. op den 9. November stelde de Stadt van den Bossche een Loterye
op / om uyt haren kommer te komen / die groote looten waren ses silvere Kannen /
weerdich 600 Rijns-guldens / ende 12. Schaelen.

JJ. Inden jaere 1410. dede de donder ende blixem groote schade aen de S. Jans
Kerck / ende meer andere Kercken ende Cloosters

Inden jaere 1416. in Augusto was binnen den Bosch eenen grooten brant.

Anno 1419. op Mey avont / comende op den Sondach / was hier eenen grooten
brant / ontstont inde Hintemer-straet in den Valck / ende daechs daer aen / zynde
Maendagh / verhief hem de brant op nieuws / ende branden af de geheele Hin-
temer-straet / het dack van de S. Jans Kerck / de Spint / het groot Bagyn-Hoff /
het Predick-Heeren Clooster / het groot Gast-huys / ende alle de Huysen op de
Merckt / behalven het Huys in de handt. In desen brandt syn gebleven 112. Men-
schen.

Anno 1463. op den 13. Junij / op de Heusdensche Kermis was hier eenen groo-
ten brandt / ontstack eerst inde Verwerstraet ontrent den Bomgarden Clooster /
ten Huyse van den Ketel / mits versuymenis van eenen Verwer / daer mede ver-
branden dat Raet-huys ende die schrijf-camer met alle die Protocollen ende Stadts
Schriften / ende meer dan 4000. Huysen met veel cleederen / cleynodien / beesten ende
oock vele Menschen / alsoo dat die schade die daer geschiede op vijff tonnen gouts ge-
schadt wierde. Daer na wierde de Stadt alleenskens wederom opgetimmert met
schoone lustighe Huysen / ende die neringhe nam seer toe / soo dat vele in korten
tijdt weder wonnen 't gene sy door den brandt verlooren hadden / de Huysen wierden
al met hert dack gemaeckt / die te vooren meest met stroo gedeckt waren.

Dewijle de diere tijden ende de sterfte veel t'samen gaen / ofte malkanderen vol-
ghen / soo sullen wy die t'samen hier laten volghen.

Anno 1315. heeft het begonst te regenen in Meert ende duerde by naer het geheel
jaer door / soo dat alle het saet ende vrucht meest vergongen / ende volghden daer op
een groote dierte niet alleen van Cooren maer oock van alle eet-vruchten / waer over
het meestendeel der Menschen van hongher storven.

Jaers daer aen is daer op gevolght een sware pest ende groote sterfte.

Anno 1421. was binnen den Bosch een groote sterfte.

Anno 1424. was binnen den Bosch een groote dierte ende sterfte / duerden over de
twee jaren / ende storven de meeste Menschen int jaer 1426.

Anno 1439. was binnen den Bossche een soo groote sterfte van de Peste / ende
duerden tot het jaer 1442. ende storff de Stadt soo ledich / dat het gras op de straten
wies gelijck in campen ende beemden.

Anno 1521. Hinck eenen strooden wis uyt den Raedt-huyse / want die peste was
aldaer.

Anno 1529. quam hier de sweetende sieckte / sleepte een groote menichte van
Volck mede / in yder huys laghen vier ofte vijf / min ofte meer naer de gelegent-
heydt van de familien sieck / 't was als een mirakel als daer yemandt van genas.

Sy quam met sulcken groote fellicheydt / dat de Menschen meest binnen den tijt van twaelf uren gesont ende doodt waren. Sy worden de sweetende sieckte ghenoemt/ om dat sy quam met eenen schielijcken sweet/ de welcke soo brandende ende stinckende was/dat dit quaet (ghelijck Erasmus spreeckt) sijnen oorspronck schijnt te hebben uyt de helsche Rivier Phlegethon. Dese sweetende sieckte was een sware plaegh/ insonderheydt de nagelen/ ende druckten de oxelen soo vast toe / dat de armen niet en conde opgeheven worden. Die den brandt niet en conden verdragen/ ende haer in de lucht begaven sijn meest al haest ghestorven. Andere siende dat dit velen soo qualijck bequam / stopten alle de scheuren / maeckten goet vier / ende deckten haer wel / om soo veel meer te sweeten / maer en holp niet / maer wierden door de hitte gestickt/ ebenwel was de coude noch doodelycker. Ten laetsten gevonden zijnde den middel-wegh/soo quamender meer op als datter storven.

In dit selve jaer/ ontrent Vrouwen Lichtmis is hier een swaer Opper-water gecomen/ waer door alle de Straten ende Huysen in het water stonden/ ende braecken aen den Maeskandt veel Dijcken door.

Anno 1530. Is uyt den stanck van het water door de putrefactie veroorsaeckt ontstaen een sieckte van Root-Melisoen/ ofte Bloet-gangh/ die mede vele Menschen hier wech sleepte/ waer op int selve jaer ontrent October gevolght is eenen grooten dieren tijdt.

Anno 1531. Dit jaer was een Pest-jaer / een water jaer/ zijnde die twee plagen vergeselschapt met de derde/ te weten/ van eenen dieren tijdt.

Anno 1532. Was hier eenen swaerderen dieren tijdt / als hier wel opt te vooren geweest was.

Anno 1378. wiert hier geordonneert ende geboden / datmen op die Vunte niet meer geven en souden/ dan eenen Boddragher.

Anno 1539. was den Ooghst voor S. Jan Baptisten dach in / dat noyt Man beleeft en hadde / ende was in dien Ooghst soo groote hitte ende drooghte/ dat veel Menschen ende beesten van dorst storven / ende was nerghens geen water te krijghen/ want het regenden noyt dien geheelen somer door. Als het Cooren gemeyt wierde / soo rees het van de drooghten uyt / bleef op het velt ligghen/ ende ginck inde Maent van Augusto soo dick weder op / als oft gesaeyt waere geweest. Op dese groote ende gantsch ongewoonlycke hitte soo volghden int selve jaer een groote sterfte/ ende storven veel Menschen van heete cortsen/ die ten meestendeel maer acht off neghen daghen sieck en laghen.

Anno 1552. was hier eenen seer dieren ende benauden tijdt.

Inden jaere 1556. was 't alsulcken drooghte / soo dat 't niet en regende van April tot inden Oextmaendt / waer door alle 't Koorn en gras op den velde / ende de fruyten op de boomen verdrooghden/ ende geenderhande vruchten en wiesschen; oock de beesten van hongher en dorst stierven. Waerop in 't jaer 1557. alsulcken dieren tijdt volghde / dat menighte van Menschen van hongher verginghen/ alsoo daer nergens rogge of ander Koorn te krijghen was. De Heeren vande Stadt ginghen alle solderen van Borgeren en Cloosteren besoecken / maer vonden nerghens veel. Ende de H. Geest-meester ginck op 't Raet-huys klagen / hoe dat hy uyt gebreck van Coren de spinde soude moeten ophouden ; ende de Heeren sonden sommighe Borgers nae Amsterdam om Coren te koopen ; want sy wouden niet laten volghen ; want daer oock niet veel en was. Soo hebben onse Heeren vande Stadt nae Brussel ghescreven / om van Amsterdam wat Corens te krijghen ; waer

door

door sy noch een weynigh kregen. Inden Meert hadde 't broodt wel drie merck-ken: 't broodt vanden Dierlantschen rogge kosten 7. st. vanden vremden rogge 6. st. ende vanden blocks rogge 5. st. 't welck alleen verkocht wierde aen die dewelcke vande block-meesters een teycken hadden. Inden April kosten 't broot 8. st. Inden maent Junius backtemen broodt van rogge / garst / en boonen onder een/ en dat costen 7. stuyv. Ende 't Volck drongh he malcanderen doot in die spijnde/soo datmen daer een ordonnantie settede/datter maer vier ende vier teffens mochte ingaen/ ende dat volck stondt langhs de straten al totten hooghen steenwegh toe/ aen de eene sijde/ ende aen de ander sijde tot over de Geerlinckse brugghe/ al twee ende twee neven een / ende soo ginghen sy inde spijnde van beyden sijden / ende men seyde datter ter spinde quaemen over de dertigh duysent Menschen. Uyt een out boeckjen in dien tijdt met de handt geschreven.

Anno 1557. Volghde op desen dieren tijdt ende honghers-noodt soo een groote sterfte ende sware peste/ datmen geen graven voor de dooden konde maecken/ maer wierden groote cuylen gegraven op S. Jans Kerck-hoff ende in 't Gast-huys/ daer de doode lichaemen in gelept wierden/ ende storven op dat jaer wel 15000. Menschen.

Anno 1445. was ten Bossche soo een Water/ dat alle de straten vol Waters stonden/ ende men voer met Schuyten naer S. Jans Kerck.

Anno 1552. den 16. Januarij was alhier soo hooghen Water alle het landt door ende het stont 20. daghen lanck / soo dat het Volck buyten op de haen-balcken mosten sitten / ende veel Steden ende Dorpen dreven wech / soo datter groote schade geschieden. Onder de Menschen ende beesten was groote armoede ende sonderlinge by die aen de Maescant daer veel Menschen verdroncken/ sommighe hadden haere Kinderen inden arm/ sommighe metter handt/ andere dreven metter wiege wech die de lieden niet helpen en conden 't welck seer jammerlijc om sien was. Doen gingen goede Mannen uyt de Stadt om die Lant-luyden te spijsen. Den H. Geest spijnde wierde tweemaels daer toe oock gebruyckt / om het welcke het arm Volck vander Stadt seer misnueght was / niet denckende dat daer meerder noot was.

Diergelijcke hooghe Wateren synder meer geweest / ende zijn op die tijden als wat raers aen geteeckent / doch wy sullen die voor by gaen / dewijle de Wateren hier by onse tyden veel hoogher geweest zijn / als wel opt te vooren / waer van de mercken in steen gehouwen achter het Heeren-Huys hier te sien sijn/ ende hebben de Wateren selfs in de S. Jans Kerck gestaen.

Anno 1410. dede den Donder ende Blixem groote schade in de S. Jans Kerck/ ende aen meer andere Kercken ende Cloosteren.

Anno 1532. Dijnsdaechs voor Sacraments dach was hier een swaer tempeest van Donder ende Blixem / ende sloech int S. Geertruyden Clooster/ alwaer het dack vande Kerck wierde geruckt / ende den Weer-Haen wierde daer naer verre buyten de Stadt op de Donck gevonden.

Anno 1584. den 25. Julij des snachts ontrent ten elf uren is van den Blixem den Tooren van de S. Jans Kerck afgebrandt / ende de klocken daer in hanghende zijn gesmolten / ende dede groote schade in dat voortreffelijck gebouw van de selve Kerck / waer van wy in de Beschrijvinghe van de Kerck oock ghewach gemaeckt hebben.

'T 26. Hooft-stuck.

I. Een verhael van de voornaemste Oorloghen die in Brabant ende aengrensende Landen zyn voorgevallen.
II. De beleghheringhen ende het Innemen van de Stadt van den Bossche.

I. DAt wy hier een kort verhael van de voornaemste Oorloghen stellen die in Brabant ende de aengrensende Landen zijn voorgevallen/ dat geschiet/ om dat de Hertoghen van Lotharinghen uyt den Huysen van Loven ghewoon waren de Inwoonders uyt de Steden ende van den platten Landen tot hare heyrvaerden ten tijden van den Oorlogh op te ontbieden / om daer mede te Oorloghen. Daer beneffens om dat het meestedeel der selver Oorloghen gevallen zijn teghens Gelderlandt / in welcke Oorloghen de Stadt ende de Meyerije van den Bossche / als de naestgeleghene / de grootsten aenstoot / ende de meeste schade geleden / ende hen vromelijck in den Oorlogh gequeten hebben / ende wort de Stadt van den Bossche geroemt van haere cloecke ende in den Oorlogh wel geoeffende Burgerije by Adrianus Barlandus , in Catalogo insignium oppidorum inferioris Germaniæ, ende by Abrahamus Ortelius, in Theatro Mundi, in Descriptione Brabantiæ.

Wy sullen de beschrijvinge van dese Oorlogen aenveerden met dese volgende Versen

Oridior arma quibus contermina finibus arsit
Stirps Iulææ duro de robore Sylva
Transrheenanus Eques Batavo dum Marte calescit,
Neustrius Austrasio decertat limite miles
Ambitiosa faces in prœlia miscet Enyo
Semper acerba novo fremuit Vicinia bello.

Anno 1198. zijn t' samen verbonden Diederick de 7. van dien naem / de 14. Grave van Hollandt / ende Grave Otto van Gelre / Grave Willems swagher / teghen den Bisschop van Utrecht. Die Grave van Gelre creegh aen hem alle het Landt van Over-Yssel / ende verdreef aldaer des Bisschops Ampt-luyden ende Drossaten / ende besette Deventer met sijn Volck. Ende die Grave van Hollant verwoeste alle het Landt aen dese zijde van de Ysele / ende ginck ligghen voor de Stadt van Utrecht rontomme. Onder dese wort de Grave van Gelre onderschept ende gevanghen van Hertogh Henrick van Brabandt / doen hy totten Roomschen Koninck Otto op een vast ghelepde reysen soude. De Grave van Hollandt dit verhoorende / brack sijn Leger op voor Utrecht / ende stack alle sijn macht te samen / ende quam daer mede voor den Bossch / daer hy met gheweldigher handt in quam op den 6. dach van September / ende vinck aldaer des Hertochs Broeder Willem de eerste Heere van Parwijs / ende Henrick van Cuyck met sommighe Ridderen ende Knechten. De Hertogh van Brabant weerts gewaer/ende versaemde haestelijck sijn Volck / ende hadde in sijn hulpe den Aerts-Bisschop van Colen/ den Bisschop van Ludick/ den Hertogh van Limborgh / ende den Grave van Vlaenderen / ende is alsoo den Grave van Hollandt / die op den weghe

was om de gevanghens te verboeren / gevolght / om hem die wederom te benemen. De Grave vernemende dat hem die Hertogh verbolghde / dede van grootmoedicheydt sijne banieren ontwinden / ende vertoefde hem tot Outheusden by Heusden / ende settede hem daer ter weere / maer int eynde / alsoo de Hertogh hem te sterck van volck was/ wierden hy daer gevanghen. Ende de Grave gaf den Hertogh tot een rantsoen / ende de schade die hy hem ghedaen hadde twee duysent Marck silvers. Sie daer van de Holl. Chronijck Divis. 14. Cap. 10.

De Holl. oude Rijm-Chronijck schrijft van desen Oorlogh aldus:

Int jaer Godts tweelfhondert ende twee,
Worden onderlinghe ghevee,
Die Bisschop Diederic van Utrecht,
Ende die Grave van Hollant echt.
Soo dat de Grave quam in sijn Lant,
Ten lesten wasser vrede ghenomen.
Oec was hem ghevanghen comen
Des Hertoghen Broeder Willem,
Ende die Heer van Kuuc met hem,
Ende Ridderen ende ander liede,
Als de Hertoghe dus misschiede,
Gewoen hi doe an sine side,
Groet Ridderschap tsinen stride,
Van Colen uter grooter stede,
Den Bisschop van Ludic mede,
Van Limburgh den Hertoghe,
Van Vlaenderen den Grave hooghe,
Ende ander die ic niet can noemen,
Ende is aldus te Heusden comen.
Ende Diederic lach met overmoede,
Met luttel Volcx, met cleenre hoede.
Ende hi verloes ter selver tyt,
Bi sijnre overmoede den strijt
Ende wort aldaer ghevaen,
Ende gaf eer hi mocht ontgaen,
Twee duysent pont. Met desen doene,
Was aldaer ghemaeckt die soene.

Maer Otto Grave van Gelre moeste sijnen Soon laten in gijselinghe / ende heeft alle sijn erf-landen van Maestricht tot aen Roermond toe tot betalinghe van 3000. Merck kolensche gelts aen de Luyckenaerts moeten verbinden. Wy vinden aengeteeckent in een geschreven Boeck / dat het rantsoen van desen Grave Otto aldus soude gemaeckt syn: Grave Otto soude voor sijn rantsoen aen den Hertogh geven 2500. Marck silvers / op dese termijnen : Op den Sondagh Invocavit, sal hy geven 1500. of 1000. alleen/ende dit gelt sal hy tot Loven geven/ naer de waerdije van de Marcken Lovensche munt. By aldien hy ten voorsz. daghe de 1500. Marck silvers sal opgebrocht hebben / soo sal hy Bamis naestcomende den Hertogh de andere 1000. Marcken silvers oock tot Loven betaelen naer het ghewichte van de Coelsche munte. Soo hy op den Sondagh Invocavit alleenlijck sal gegeven

gegeven hebben 1000 Marcken / soo sal hy Bamis daer aen geven 1500. binnen Loven Coelsche munte. Voor dese geloofde penninghen sal de Grave in gyselinghe geven sijn twee Soonen ende 25. Kinderen van sijn Volck/ende soo hy de voorseyde somme van penninghen op de voorsz. termijnen niet en betaelde / sal de Grave den Hertogh verbinden het Landt tusschen Maes ende Wael gelegen ende Tiellerwaert voor 1000. Marcken in rechte verpandinghe / met alle het recht dat de Grave daer heeft. Ende Bommelerweert voor 1500. Marcken in rechte verpandinghe / met alle recht/ gelijck de Grave dat houdt. Dit Landt sal moghen gelost worden van jaer tot jaer van den ingangh vande belastinghe. Byaldien op den Sondagh Invocavit de 500. ende 1000. Marcken sullen betaelt wesen/soo sullen alle de Kinderen van des Graefs Volck vry gelaten worden/ de Soonen van den Grave sullen alleen blijven in gyselinghe / ende sal 't Landt tusschen de Maes ende Wael ende Tielreweert tot pant voor 1500. Marcken verbonden blijven. Daerenboven soo de Grave des Sondaeghs Invocavit de geheele somme sal betaelt hebben / soo sullen wel de Soonen / als de Kinderen van sijn Volck / met het landt selver vry wesen. Daer is by gevoeght soo eenigh van de voorsz. Kinderen quam te sterven/ kranck te worden/ ofte te ontvluchten/ datmen de selve sonder bedroch/ of een ander van gelijcker weerde/ sal weder geven. Yder moet weten/dat de Grave dese sware somme van penninghen aen den Hertogh moeste op brenghen / om dat hy belooft hadde tot Utrecht voor den Coninck / Cardinael/ Aerts-Bisschop van Coelen / den Bisschop van Luyck/ den Hertogh van Limburgh/ den Grave van Loon / ende veel Edelen / dat hy inden toecomenden tijdt den Hertogh als eenen getrouwen Leen-man soude dienen/ ende geen schade aen en soude doen/ dat hy niet en heeft naergecomen/ ende heeft de Grave van Hollandt/ met hulp vande Geldersche Thiel ingenomen/dat den Hertogh doen eygen was/item Ortduyn doen noch met geen Mueren off Vesten beslooten/ende vele daer gevangen genomen. Als de Hertogh versocht op den Grave van Gelre / dat hy hem wilde helpen / heeft hy hem verlaten / ende is den Grave van Hollandt toegevallen / seyndende sijn Volck tot des selfs hulp ende assistentie. Om dese fouten heeft hy hem laten toewijsen door sijn Volck 't landt dat hy van den Grave te Leen hielt / maer door dit gelt is het al vergeven ende het afgenomen landt wederom gegeven.

Daer is mede bedongen dat de Grave al sijn recht dat hy pretendeerden op Meghen / ende het Quartier van Kempenlandt / moest afgaen / ende beloofden ende swoer de Grave van Gelre onder anderen / dat de Burghers van den Bossche by Orthen door geheel Gelderlandt/ ende dat alle de Coopluyden van den Hertogh in het gebiet van den Grave in den Rhijn sonder bedroch souden Tol-vry wesen.

Dwaelt dan grootelyckx de Nederduytsche Brabantsche Chronijck/ ende alle die de selve volghen / die schrijven/ dat Henrick de eerste van dien naem Hertogh van Brabandt / in het 18. jaer van sijn Regeringhe/ by Uden in Peelant Florens Grave van Hollandt / ende Otto Grave van Gelderlandt in eenen Velt-slagh ghevanghen gekreghen/ hem wel getracteert / ende yder der selver een van sijn Dochters ten Houwelijck gegeven heeft. Sie daer van mede Adrianus Barleus Histor. de Reb. Gest. Duc. Brab. Want doen en was geen Florens, maer Diederick Grave van Hollandt. Florens is eerst tot Graef van Hollandt genomen int jaer 1223. Ende Graef Diederick en heeft geen Dochter van den Hertogh van Brabandt ten Houwelijck gehadt/ maer wel Graef Floris, maer die en is noyt van den Hertogh van Brabandt in enighen slagh gevanghen geweest/als te sien is in 't leven van Graef

Floris

Floris in de Holl. Chronijck Diviſ. 17. Item in de oude Holl. Rijm. Chronijck in het leven van den ſelven Graef Floris.

Anno 1266. ontſtondt eenen Oorlogh tuſſchen den Biſſchop van Luyck ende de Stadt van Mechelen. De Biſſchop viel met een groot Heyr voor de Stadt/ende beleyde de ſelve Stadt. Die van Mechelen ſonden om hulp aen die vanden Boſſche / die met veel Ruyteren ende Volcks optrocken om Mechelen te ontſetten / waer over den Biſſchop uyt vreeſe ſijn Legher opbrack / ende verliet de Stadt. Die van Mechelen preſenteerden aen die van den Boſſche tot danckbaerheydt het lichaem van St. Rombout, dat die van den Boſſche weygerden aen te nemen/waer over die van Mechelen haer toeſtonden / dat op den omgangh vande Kermis de Boſſenaers/ die dan tot Mechelen mochte weſen/ ſouden het ſelve Lichaem mede helpen omdraghen / ende met koſt ende wijn van die van Mechelen ghetracteert worden.

Anno 1284. is overleden Hertogh Henrick, den laetſten van den ſtamme van Limburgh / ſonder mannelijck oir naer te laten / hadde een eenighe Suſter ghenaemt Ermgard, getrouwt geweeſt of zijnde met Reynald Grave van Gelre die mede uyt dien hoofde op Limburgh pretendeerde / waer over dat Oorlogh ontſtont tuſſchen deſe Grave ende den Hertogh Ian van Brabandt / over dit Hertoghdom van Limburgh. Reynald hadde in ſijn hulp Suffrid Aerts-Biſſchop van Coelen / als mede de Grave ende Heeren van Cleeve/ Spanheym/ Neuwenaer/ Salme/ende Valckenburgh. De Hertogh van Brabant viel in haer landt/ende dede met rooven ende branden daer groote ſchade/ daerenteghen Reynald met ſijn bontgenooten taſten de landen van den Hertogh mede aen / ende dede van ghelijcken / naem de Stadt Tiel in / ende verwoeſte de ſelve. De Hertogh nam Bommelerweert ende Tielreweert in/ bouwde tot Triel een Caſteel/ daer hy den Grave uyt beoorloghden. Deſen Oorlogh heeft wel vier jaeren achter een gheduert / tot dat eyndelijck door tuſſchen ſpreecken van goede Heeren ende Vrienden een ſtilſtant van wapenen/ende daer naer den Vrede gemaeckt wierde.

Anno 1286. is Ian de eerſte van dien naem Hertogh van Brabant met een groot heyr voor Heuſden gekomen / ende 't Slot daer ingenomen ende met Guarniſoen verſeeckert / ende is voorders getrocken naer de Maes/ende 't Slot Malrepas ingenomen ende omgeworpen.

Anno 1302. claeghden die van den Boſſche over den overlaſt die ſy leden van die van Heuſden aen Henrick de tweede Hertogh van Lotharinghen/die met een heyrlegher voor de Stadt van Heuſden quam / ende de ſelve Stadt innam / doch door tuſſchenſpreecken van goede Vrienden ende Heeren worden het by geleyt ende gaff de Hertogh de Stadt aen den Heere van Heuſden wederom/mits dat hy die Stadt/ Slot / ende landt van Heuſden van den Hertogh / ende ſijnen nacommelinghen ten eeuwighen daghe te Leen ſoude houden. Ian de laetſte Heer van Heuſden verkoft de ſelfde Heerlijckheydt van 't Slot / Stadt ende Landt van Heuſden aen den Hertogh van Brabant / doch onder conditie / dat hy ſijn Heerlijckheydt ſoude blijven beſitten ſijn leven langh. Als Heer Ian geſtorven was ſoo pretendeerden beyde de Hertogh van Brabandt/ende de Grave van Hollandt op de ſelve Heerlijckheydt De Hertogh uyt kracht van Coop / de Graef als Leen-Heer/ ende nam de Hertogh het Slot / ende de Graef de Stadt in / ende ſtelden beyde haer ſelven daer in de poſſeſſie. Onderentuſſchen komt de Grave van Saffenbergh en maeckt mede pretenſie van wegen ſijn Huys-Vrouwe Vrouwe Sophia, die de Suſter was/ van den

den laetst overleden Heere van Heusden / ende versoeckt de Heerlijckheydt van den Hertogh van Brabandt te leen te outfanghen / maer als hem dat wierde ghewey-ghert / soo treckt hy naer Hollandt / ende vercoopt sijn Actie aen den Grave van Hollandt. Daer mede oock noch niet te vreden zijnde/ krijght een groot deel Volck by malcanderen / valt daer mede in Brabandt/ plondert ende brandt de Vryheydt van Turnhout af / ende doet rontsom met rooven ende plonderen veel quaets. De Hertogh uyt vreese van grooter quaet / ende dat hy van eenighe grooten mochte gestijft worden/ koopt hem sijn Actie oock af voor drie hondert goude Realen jaer-lijcx ende erffelijck/ die hem op de Stadt van den Bossche bewesen sijn.

Anno 1304. ontstont eenen Oorlogh tusschen Gwye Dampiere , Grave van Vlaenderen / die tot sijn hulp hadde Ian de tweede van dien naem / Hertogh van Brabandt/ ende Ian de tweede Grave van Hollandt/ ende hebben de Vlaminghen Noort-Hollandt meest tot Haerlem toe ingenomen / ende is Hertogh Ian oock ghe-trocken voor S. Geertruyden-berghe/ ende heeft die Stadt ingekreeghen/ geheel Zuyt-Hollandt ingenomen uytgesondert de Stadt Dordrecht / die hy 10. daghen beleyden / bestormden / ende een deel daer van in brandt schoot. Heer Claes van Putten ende Strijen dede op den Vyandt eenen uytval / ende verdreef die van de Stadt Dordrecht ende uyt gheheel Zuyt-Hollandt / ende vervolghdense tot den Bosch toe / ende schoot tot wederwraecke daer het vier in/ daer door een groot deel van de Stadt afbranden / namen S. Geertruyden-berghe oock wederom in/ ende trocken met groote Victorie ende buyt naer Dordrecht.

Anno 1315. is twist ontstaen tusschen Ian den derden van dien naem / Hertogh van Brabandt / ende Otto Heer van Bueren. Dese hielt sich in Gelderlandt op/ ende hadde geklaeght aen den Hertogh van Brabandt / dat het verdragh by des Hertoghs Voor-Ouders met sijnen Vader besloten/niet trouwelijck aen des Her-toghs zijde en wierde naergecomen ende onderhouden / ende hy wierde daer op van des Hertoghs Raedt wat onheuselijck bejeghent / ende als hy geen contente-ment en conde krijghen / is hy naer huys getrocken / ende om sijn leedt te wreec-ken / is met sijn gewapent Volck naer Thiel getrocken / dat doen een Brabant-sche Stadt was / ende als daer eenighe Burghers quamen uytgevallen/ om hem af te weeren / heeft hy een deel van de selve verslaghen / ende met de verstroyde met zijn Volck in de Stadt gedronghen zijnde/ heeft die geplondert/ ende is met den buyt naer huys vertrocken.

Anno 1320. isser verschil geresen tusschen den Hertogh van Brabant / ende de Grave van Hollandt / over Stadt / Slot ende Heerlijckheydt van Heusden/ dat in den jaere 1290. een Hollandts leen geworden was/ door overgifte van den Gra-ve van Cleef. Sie daer van de Holl. Chron. Divis. 19. Cap.

Anno 1328. den 7. Julij hebben die van den Bossche een Slot ofte Roof-huys in den Eis-hout/buyten Heusden ingenomen/ ende verdestrueert/ ende het Guar-nisoen daer op ligghende doodt geslaghen/ op welcke plaets anno 1439. 't Clooster de Donck gebout is.

Anno 1332. is eenen swaren Oorlogh ghereesen tusschen Ian de 2. Hertogh van Brabandt / ende Lodewijck Grave van Vlaenderen / aen den welcken Reynald de 2. laetste Grave / ende eerste Hertogh van Gelderlandt die getrouwt was met Sophia , eenighe Dochter van Floris laetste Heer van Mechelen/ de Heerlijckheyt van Mechelen voor 100000. Toursche gout-guldens verkocht hadde / daer Her-togh Ian van Brabandt teghen was / voorwendende dat hy selfs Leen-ergheber

was

was van het geen dese Hertogh Reynald van Gelre aen Graef Lodewyck van
Vlaenderen vercocht hadde / ende nam Mechelen in sijn schut. De Hertogh had-
de tot sijn hulp Philips Coninck van Navarre / ende Eduard Hertogh van Bar.
Graef Lodewyck hadde tot sijn hulp benessens Reynald van Celre , Ian van Bohe-
men , de Graven van Henegouw/ Hollandt/ Gulick/ Namen/ Hoorn / Lootz/
Beaumont/ de Bisschoppen van Colen/ Trier/ Luyck/ met de Heeren van Valc-
kenburgh/ Monjoye en Hensbergh/ ende ontstondt tusschen dese strijdende partijen
eenen swaren ende landt verderbende Oorlogh / ende waren de Vlaminghen de
eerste in de Wapenen/ vernielende Maldegem / Lippelo ende d'Abdye van Affli-
gem door den brandt/ s'Hertoghen-rayd wiert van de Geldersche ingenomen/ en-
de hebben de Geldersche de Stadt / die tot nu toe Brabandts was geweest / ver-
rast / ende rontom van de mueren ontbloot / ende is eyndelijck desen Oorlogh ter
nedergelept in den jaere 1333. of 1334. door tusschen spreecken van Philips Coninck
van Vranckrijck / die de verschillen tusschen den Brabander / Vlamingh ende
Reynald van Gelre onder sekere conditien heeft geslicht/ te weten/ dat des Hertoghs
drie noch niet manbare Dochteren aen de drie jonghe Princen/ Margriet aen Lode-
wyck van Vlaenderen/ ende drie jaerigh Knechtjen/ Iohanna aen Willem van Hol-
landt/ ende de jonghste Marie aen Reynald den eersten gebooren van Gelre namaels
souden trouwen / ende dat de verbintenisse der Vorsten teghen den Hertogh daer
mede soude cesseren ende ophouden / ende dat een yegelijck vredelijcken by sijn be-
sidt soude blijven / ende dat de Hertogh den koop van Mechelen soude moghen
vernietighen ende naesten / mits betaelende 87000. ende 500. Kroonen aen den
Graef van Vlaenderen.

Anno 1334. heeft de Coninck van Vranckrijck binnen Amiens een bysonder
verdragh gemaeckt tusschen Reynald van Gelre , ende den Hertogh van Brabant/
waer in was begrepen / dat de Stadt Thiel / in den kring van Gelderlandt ghe-
leghen / ende onder Brabant hoorende / met Sandwijck/ Herwerden / ende an-
dere by plaetsen/ wijsselsgewijse soude comen ende hooren onder Gelderlandt/ en-
de dat Heusden / met eenighe byligghende plaetsen/ die in de buyrte van Brabant
besloten laghen / den Hertogh van Brabant souden werden ingeruymt/ mits dat
die het beste lot soude crijghen/ de oneffene waerdije met gelt souden effenen.

Anno 1384. of 1385. isser Oorlogh ontstaen tusschen Vrouwe Ioanna , Herto-
ghinne van Brabandt / ende Willem den eersten uyt de stamme van Gulick/ vierde
Hertogh van Gelder ende Gulich/ ende Grave van Zutphen/ van welcken Oor-
logh de oorsaecke verscheydentlijck verhaelt wordt.

Eenighe willen / dat als Wenzeslaus , Hertogh van Brabandt gestorven was/
ende dat sijn Weduwe Vrouwe Ioanna de regeeringhe hadde aengenomen / ende
als Hertogh Willem uytlandigh was / eenighe haer daer over verstout hebbende/
in Gelderlandt zijn gevallen / ende komende in het Dorp Vermeeren genaemt /
geleghen in het Kerspel van Wichen / in 't Rijck van Nimmeghen/ een huys in
brandt souden gesteecken hebben / ende dat sy den Waert over de Maes gesleept
hebbende / aldaer aen eenen boom opgehanghen souden hebben.

Andere willen/ dat de Hoogh-Schouteth van den Bossche eenen van des Her-
toghs Willems ondersaten / die sijn Vader hadde doodt gesteecken / binnen den
Bossche hadde doen onthalsen.

Andere schrijven/ dat den eersten vonck van desen Oorlogh ontstondt uyt het out
krackeel over de Grave in het landt van Kuyck/ ende de Stercken Gangelt/ Mil-
lem

lem ende Vucht. Wy sullen dese saeck van dit verschil hier mede wat aenroeren.

Anno 1323. hadde Ottho van Hervel by gebreck van Geldt / aen Hertogh Jan van Brabandt verkocht de hooghe gherechtichcheydt der Stadt Grave / houdende het Leen met de jaerlyckste incomsten aen hem selven. Otto sonder kinderen sterbende / maeckte de erffenis van de Grave aen syn Nebe Ian van Kuyck, die aen den Hertogh Wenzeslaus, gelyck Ottho aen Hertogh Ian den Leen-eedt dede. Dese Ian van Kuyck aflyvigh wordende/ ontfingh syn Soon Ian insgelycx de Stadt Grave van Wenzeslaus, dan vermits hy onlancx daer naer sonder lyfs-erven stierf / wiert Ian, Soon van Henrick van Kuyck, die hem voor den oudtsten op straet uytgaf / door syn Oom Ian Wemmer van Kuyck uytgesloothen / die nae de doodt van Hertogh Wenzeslaus van syn Weduwe Vrouwe Ioanna vernieuwinghe van het leen verchreegh ; maer aleer hy syn manschap konde doen/ is hy door last van Hertogh Willem gevanghen / ende binnen Nimmeghen in de gyzel-kamer overleden. De Geldersche booden doen de handt aen Ian Soon van desen Wemmer, heyllickten hem aen de onechte Dochter van Hertogh Willem, ende om de Stadt Grave met gewelt aen Gelderlandt te trecken / verhieff desen Ian Wemmer het Leen van Hertogh Willem, de Hertoghinne van Brabandt voor by gaende / ende tot meerder verseeckeringhe naem Geldersche besettinghe in/ende verliet daer nae de Stadt Grave/ende kreegh daer voor andere opkomsten binnen Gelderlandt.

Soo veel belanght de drie andere voorsz. Vestinghen / die hadde de Heer van Heynsbergh / als eygenaer voor 24000. oude Schilden aen Hertogh Eduard van Gelre verset / die niet langh daer naer onvoorsien van geldt / voor 35000. schilden syn recht over droegh op Graef Ian van Meurs. Dees met syne nabueren krygh voerende / ende hier toe gelt gebreck hebbende / verkoft met toestemminghe van synen oudtsten Soon/ de drie voorsz. Slooten/ als mede/ soomen seght/het Ampt Krieckenbeeck aen Wenzeslaus Hertogh van Brabandt. Ende mits de eerste opdracht aen Eduard was geschiet / wilden Hertogh Willem dat hy de jonghste verbreemdinghe mochte naesten ofte weder-roepen.

Van desen Oorlogh maeckt oock gewach de Chronyck van Brabandt ghedruckt tot Antwerpen by Ian van Doesborgh anno 1518. capite 51. in deser voegen :

Naer de doot van Hertoghe Wenzeslaus als Vrou Ioanne met droefheden bevanghen binnen Brussel bleef sittende als een bedruckte Weduwe soo begonster discoort te rysen tusschen Hertoghe Willem van Gelre Marc-Grave Willems van Gulicken Sone / om datmen niet en wilde over geven die Heerlicheden ende sloten Vucht/ Gangel/ ende Mille/ die vanden Heere van Heynsberge diese erffelyck toe behoorden verset waren aen Hertoghe Eduwart van Gelre om vier-en-twintich duysent oude schilde/ dese Hertoghe van Gelre wt ghebreecke van gelde versette dese plaetsen ende sloten ende daer toe 't Landt van Crieckenbeke aen Heere Ian s' Graven van Moirs jonghen Broeder voor vyff-en dertich duysent oude schilden / hier na ghevielt dat een machtigh Ridder Ian vanden Velde geheeten / Vyant wert van desen voorseyden Ian van Moirs, waerom hy hem beduchte dat hy niet machtich tegen den voorsz. Ian vanden Velde en was / soo had hy dese Heerlicheden Hertoghe Wenzeslaus ende Vrouwe Ioanna vercocht om een groote somme gelts/ &c.

Doch de Hertoghinne sondt Heer Ian van Withem met een groote macht binnen den Bosch/ende Hertogh Willem sont binnen de Grave synen Schoon-Soon met veel Benden van uytschot. Ende wiert het platte landt/ tusschen dese twee Steden gelegen/van de Wtloopers geheel verdorven.

Anno

Anno 1386. hebben de Brabanders in de Herfst-maendt de Stadt van de Grave beleydt. Yder Stadt hadde tot bevorderinghe van desen tocht de treffelijckste Mannen uytgelevert. De Lovenaers wierden aengevoert door Ian van Kalstre, Henrick Pijl-Yser, Govert van Limigen, Lodewijck Pinnoogh, Steven Smacht. Over de Brusselsche hadden het bevel de Ridderen Evert Serclaes, Claes van Swaben, en Diederick van Heet-Veld. Onder dese Over-Hoofden ende aenmenners wierde dese Stadt dickmaels seer hart aengetast / ende oock Mannelijck van de belegherden teghen gehouden. In eenen sekeren storm was Heer-Veldt, een kloeck Krijghsman / hebbende de voorste wacht te rugghe gedreven / met de sijne boven op de muer gekommen / ende souden doen de Stadt hebben vermeestert / soo de andere sijne voetstappen ende onversaechtheydt hadden gevolght. Maer alsoo op staende voet wederom nieuwe Volck in de wercken quam / soo wiert Heet-Veldt plosselijck inde graft gestooten / soo dat hy ter nauwer noot noch het leven daer af brocht / ende lieten doen de Brabanders van wijder gewelt te doen af / ende bleven naderhandt stil ligghen / op hope van de Stadt uyt te hongeren. Waer door Hertogh Willem bevreest sijnde / versoeckt sijn Schoon-Vader Hertogh Aelbrecht van Beyeren, Grave van Hollandt / om den vrede te maecken / die in deser voeghen voort gemaeckt werdt: De Stadt Grave soude weder aen Brabant comen / ende blijven / ende alle dese Gevangens verwisselt / ende alle Vyantschap / Brandtschattinge ende stroperijen souden ophouden / ende yder sijn geledene schade dragen. Voor den Nieusgierighen Leser hebbe hier oock neffens willen laten gaen den peys ende overdraght gemaeckt tusschen Vrouwe Iohanna voorsz. ende Hertogh Willem voornoempt gemaeckt naer den voorseyden Oorlogh / ende luydt aldus:

Wy Willem van Gulick by der genaden Godts Hertoghe van Gelre ende Grave van Zutphen doen cont allen luyde met dese openen brieven ende bekennen / dat wy by Rade ende goetduncken onser Raden ende Vrienden met onser lieber Nichten Vrouwe Iohanna Hertoghinne van Lutzenborch van Brabandt ende van Limborch in oirboir ende met ons / onder beyder Landt ende ondersaten overdraghen sijnt eenre Vrientschappen ende eendrachtichept in manieren als hier naer beschreven staet / dats te weten / dat wy onse ondersaeten ende dienaeren gheen ghewalt aengrijp / oft onrecht keeren en sullen aen onse lieve Nichte voorsz. aen hennen Landen / Steden / Sloten / Luyden / Dienaeren ende Ondersaeten / ende sullen doen verhueden / weeren / ende keeren nae onsen besten in goeden trouwen / dat wy onsen Landen / Steden / Sloten / Luyden / Dienaeren oft Ondersaeten / oft van niemant anders wie hy wert / daer af uyt onsen Landen / Steden / ende Sloten / ende weder daer inne egeenen schade en sal geschieden onser lieber Nichten voorsz. noch hennen Landen / Steden / Sloten / Luden ende Ondersaten op beyder zijden der Masen ende sonderlinghe Milien / Gangelt ende Vucht / ende waert saecke dat iemandt van onse Ondersaten onder ons gegoept oft gheerft / des wy mechtich weren hier teghen dede / dat sullen wy hen doen beteren ende richten met sijnen lijve ende goede / ende oock dat iemant anders / die onder ons niet gegoept oft geerft en waere / of des wy niet wel mechtich en waeren / ende onser lieber Nichten ampt-luyden oft ondersaeten dien vervolchden binnen onsen palen ende machten / soo sullen wy hem onse ampt-luyden ende ondersaeten tot hunnen versueck daer toe behulpich ende bystandich doen wesen / ende daer over richten / gelijck oft die schade ons selven / oft onsen ondersaten gedaen waere / Alsoo doch valt dat eyn oft meer van onsen ondersaten oft dienaren tot onser lieber Nichten voorsz. oft tot

hennen ondersaeten oft dienaren eenighe rechtelijcke aenspraecke hadde / des sullen wy mechtich dat hem wedervare naer aenspraeke ende antwoorde/dat onser voorsz lieber Nichten Raede ende den onsen sal duncken dat reden ende beschept sy/ende dese voorsz. Vrientschap ende eendrachticheyt hebben wy geloeft ende geloeben in goeder trouwen te houden ende te voldoen / daer ende alsoo langhe als onse liebe Nichte voorsz leven sal/behelteliick ons/onsen erben ende nacomelingen alsulcke aenspraeck ende rechten die wy nu hebben oft hebben moghen nae doode onser lieber Nichten voorsz. Ende in dese Vrientschappe ende eendrachticheydt sal met onser voorsz. lieber Nichten staen ende wesen Ian Heer van Cuyck onse liebe swaegher die onse Dienaer ende Ondersaet is/ ende sijn Landt Lude/ Sloete ende Ondersaeten alsoo langhe als onse voorsz. liebe Nichte lebet/ ende die selbe Iohan sal van onser voorsz. lieber Nichten ontfanghen te Leene alsoo als van alder hercomen is / den Grabe tusschen dit ende Kermisse naestcomende tot hennen versuecke/ met hennen Vrienden oft brieben/ ende sy sal hem/ oft de zijn doen gheleyden ofte veplighen komende ende keerende / ende als Iohan dese ontfanckenisse gedaen heeft / soo sal onse liebe Nichte voorsz. hem sonder bertrecken doen naer sijne aenspraecken die hy aen haer heeft ende nae haren antwoorde dat haeren Vrienden ende den sijnen zal duncken reden ende beschept te zijn / alleen argelist uytgescheyden in oirconde ons seghels dat wy by onser rechter wetentheydt aen desen openen brief hebben doen hanghen. Ende om dat te vaster te halden / hebben wy gebeden onse liebe Neben ende Raide Heeren Henrick van Steenberghen Proost van alt Munster tot Utrecht / Heeren Reynalt Heer van Oy ende Heeren Iohan van Hoenselaer gheheeten vanden Velde Ridder/ dat zy henne segelen aen desen brief met ons hebben doen hangen by onsen segele / ende wy Henrick Proost van alde Munster / Reynalt Heer van Oy, Iohan van Hoenselaer geheeten vanden Velde Ridder voorsz. bekennen dat wy onse zegelen hebben om beden willeons genedighen Heeren van Gelre voorsz. by sijnen zeghel aen desen brief doen hanghen te getuyghe aller voorwaerden als voorsz is/gegeben int jaer ons Heeren duysent drie hondert ende negentich op Sinte Seberijns dach.

Dese Vrede was qualijck gemaeckt/ofte hy wiert wederom gebroocken. Sommighe stellen daer van dese oorsaeck / om dat geen van beyden hare beloosten naer quamen / in het wedergeben van de gebanghens. Andere willen/ende dat waerschijnlijcker / dat dese oorsaeck tot eenen deckmantel van den nieuwen Oorlogh by Hertogh Willem van Gelre gebruyckt wierde/ maer dat hy inder daet van den Coningh van Engelant was opgeroept / die maer en sochte door desen Oorlogh den Coningh van Vranckrijck ende den Hertogh van Bourgongien buyten werck te geben / om sijn personagie te beter te moghen spelen / die oock in desen Oorlogh den Hertogh van Gelre met Crijghs-Volck assisteerden. De Hertoghinne was nauwelijcx met haer leger wederom tot Brussel gekomen / of daer quam de tijdinghe dat Hertogh Willem de Stadt Grabe wederom bermeestert/ ende de wet verandert hadde / ende dat hy de selbe Stadt seer sterckte. Vrouwe Ioanna claecht daer over aen Hertogh Aelbert van Beyeren , die den Vrede ghemaeckt hadde / maer siende dat hy hem dese saeck niet seer aen en trock / doet sy haer clachten aen den Coninck van Vranckrijck ende aen Hertogh Philips van Bourgongien / ende soeckt by hen raedt ende heul / die daer over schrijven aen Hertogh Aelbert van Beyeren , ende daer toe beweeghden / dat hy sich tot Camerick liet vinden/ daer de Coninck van Vranckrijck ende den Hertogh van Bourgondien mede quamen/ ende naer gehoude t'samenspreeckinghe besloten / datmen de saeck binnen Antwerpen

werpen ſoude hervatten / ende daer afdoen / doch wort de vergader-plaets veran-dert / ende ten geval van Hertogh Aelbert van Beyeren tot Geertruydenberghe ge-leyt/daer de Hertogh van Gelre ſich door ſijnen afgeſondenen liet excuſeren/om dat hy om eenighe voorvallen niet en konde komen / ende zijn daer naer tot s'Herto-ghen-Boſſche vergadert / daer de ſaecke ſoo verre gebrocht is / dat Hertogh Ael-brecht aennam te aerbeyden om zijn Schoon-Soon Hertogh Willem tot den Vrede te beweghen / ende hem te ſullen toonen / dat de Stadt Grave aen Brabandt be-hoorde. Doch daer en is niet opgevolght/ waerom dat de Hertoginne reſolveerde met gewelt de Stadt Grave aen te taſten / ende brocht tot dien eynde een mach-tich heyr-legher te velde/ ſommighe willen van 40000. Man / het welck in Gel-derlandt beghon te ſtroopen / ende na meenighen aenſtoot ende voorval/ hebben ſy gereſolveert de Grave op nieuws vaſt te beſluyten / ende by Ravesteyn over de Maes een ſchipbrugghe te legghen / om de Stadt van dien cant allen toevoer en-de ontſet te benemen / doch die van binnen quamen op eenen duyſteren nacht uyt/ ende ſtaecken dit werck met peck-toortſen in den brant/eer het noch volmaeckt was Doen verſochten de Brabanders op den Heeren van Hoorn ende Raveſteyn pas over de Maes voor 10000 Man om de Stadt Grave boven ende beneden de Maes te benauwen / ende aen beyde zijd des ſtrooms te beſetten. Hertogh Willem deſe tijdinghe tot Nimmeghen krijghende/ was vry verleghen/ ende oock des te meer om dat de Engelſche hulp-benden langhſaem aen quamen / door dien de Schotten veerdich ſtonden om in Engelant te vallen. Doch is evenwel met weynich Volcx (eenighe ſegghen van ſlechts 300. Ruyters) teghens raedt van alle verre ſiende luy-den / met geſelſchap van eenighe weynighe van ſijn Heeren / de Stadt uytgere-den / om den Vyandt te verdrijven. Als Hertogh Willem den Vyandt naerder-de / ende ſagh van verre de menichte der Vyanden ende hare moetwilligheydt in het rooven ende plonderen / heeft hy cloeckhertigh ſyne medegeſellen aengeſproo-ken / ende moet gegeven om couragieuſelijck den Vyandt / die wijdts ende zijdts verſpreyt lagh / aen te vallen / ende te bevechten/ ende gingh haer met ſijn exem-pel voor. Hier op vielen ſijn Ruyters los met een fel ghedruys op de Brabanders aen / die over de Maes ſlordighe wacht hielden/ ende ten deele gewapent/ten deele ongewapent hier ende daer verſtroyt laghen / die ſy op ſloeghen / ende kreeghen daer eenighe ghevanghen/ ende zijnder behalven 300. dooden / 1200. in de Maes verdroncken. Deſe Nederlaeghe heeft de Brabanders ſoodanighe vreeſe aenghe-jaeght / dat ſy naer niemandts geſagh hoorende door gonghen / latende daer hen wapenen/ſtucken/hutten/lijf-neeringhe ende alles wat daer in het legher was/ ende kreegh hier Hertogh Willem 17. Krijghs-Vaenen / ende vele ghevanghens/ waer onder waeren vele van aenſien.

Ondertuſſchen hadden de geconfirmeerde Vorſten ende Princen. Als de Biſ-ſchoppen van Coelen/Munſter/ Bremen ende Utrecht/ neffens de Grave van Cle-ve ende Meurs/ ende den Abt van Prummen/ Hertogh Willem verſch Volck be-ſchickt/ ende trock Hertogh Willem met 2400. Coraſſiers ofte Lanciers te peerde/ ende 2200. Voet-Volcx over de Maes / inde Meyerije van den Boſſche / ende ſtroopte door gantſch Kempenlandt / verbrande de ſchoone vryheydt Oiſterwijck/ Moer-Geſtel/ Hilveren-Beeck ende Boxtel/ende verdorf meer andere fraeye Dor-pen / ende als hy dry daghen daer gelegen hadde / trock hy met den roof ende buyt door het gebiedt van den Heer van Hoorn weder naer Nimmeghen. De Bra-banders ſtellen nieuwe wervinghen aen van 1200. Ruyteren/ ende 4000. Schut-ters

ters/ ende legghen die tot Os/ Lith/ Herp/ ende in andere vestinghe aen Gelderlandt palende De Hertogh van Bourgongien bewoogh den Coninck van Vranckrijck / om neffens hem een tocht op Gelderlandt te doen / ende wierter een Leger van 50000. Mannen opgelicht / ofte aengenomen / ende zijn door Lutzenburgh ende het Ardenne Bossche op het landt van Gulick aengetrocken. Hertogh Willem vreesende voor dit machtigh Legher dat nu sijn palen begon te naerderen/ seynt den Bisschop van Coelen ende Luyck tot den Coninck / ende soeckt Vreede/ ende wordt de Vreede met de Brabanders op den voorighen Voet wederom vernieuwt/ ende bedonghen/ dat de besitters van de Stadt Grabe aen de Hertoghen van Brabandt den Leen-Eed souden hebben te doen.

Anno 1397. heeft Hertogh Willem van Gelre, de Brabanders wederom ontsept/ de oorsaecke daer van wort gesept geweest te zijn / om dat de Bossenaers Wouter van Over-Rhijn , een uyt het Hof-gesin van Hertogh Willem van Gelre , hadden laten onthoofden / als eenighe segghen om dat hy een oproer inde Stadt vanden Bossche hadde aengerecht / oft als andere willen / om dat hy een Dienaer vande Hertoginne van Brabandt hadde dronckcn zijnde met sijn mede hulpers hadde doodt gesteecken. De Hertoginne Ioanna aldermeest besorght sijnde voor den Bossche / sondt eenighe Heeren tot verseeckeringhe van die Stadt daer naer toe / dan en dorsten de Hertogh van Gelder niet onder de ooghen trecken / om dat sy vermoeden / dat de Burgerije al te goet Gelders waren/ ende sonden 300. Mannen binnen Eyndhoven. Hertogh Willem trock voor by de Stadt vanden Bossche naer Oisterwijck / ende dede met rooven ende plonderen overgroote schade / ende bleef tot Oisterwijck ligghen / alwaer hem de Hertoghinne een Velt-slagh laet aen bieden ter plaetse daer hy begeerde / ende beloofde hem onderentusschen hondert voederen wijns / met drie hondert hoorn-beesten/ met genoeghsaem coorens ende andere eet-waer / soo hy haer platte landt ongeschendt wilde laten. Hertogh Willem van dese presentatie niet veel wercks maeckende / liet een deel van sijn Ruyterije eenen tocht door de lange-straet/ ende dwaers door de Meyerije doen/ ende vertrock met den roof weder naer Gelderlant. De Hartoginne hadde al een goet Leger op de been om de Geldersche aen te tasten/ dan by Herentals comende/ creegh de tijdinghe dat Hertogh Willem wederom vertrocken was/ ende laet haer Volck met de hulpbenden naer het landt van Gulick trecken/ die daer eenighe stercktcn verdestrueert/ ende de open Vlecken van Gulick ende Gelder geplondert ende ghebrandt hebben/ ende namen haren wegh naer Maestricht aen/ waer ontrent sy haer eyghen Landen meer hebben verdorven/ dan wel de Geldersche te voren gedaen hadden.

Anno 1398. hebben de Brabanders met de Luyckenaers een verbont gemaeckt/ om malkanderen teghens eenen yegelijcken / ende voornamentlijck teghens den Hertogh van Gelder / by te staen. Die van de Schantz te Lith verbranden de Geldersche Land-weeren Drommel ende Bracht. Hier en teghen beroofden ende verbranden de Gelderschen Lith ende eenighe andere Vlecken. Daer naer brenghen de Brabanders ende Luyckenaers een groote macht t'samen / die geschadt wierde by sommighe op 40000. van anderen op 80000. Mannen / ende belegherden Ruermondt / alwaer in het Leeger groot gebreck van victualie was. Waer over sommighe Luycksche / ende voornamentlijck Ian van Beyeren , Elect van Luyck / die Swagher van Hertogh Willem was / die van de Gelderschen niet afkeerich en waren / verdroeghen / buyten weten van de Brabanders/ met Hertogh Willem van Gelre , ende voerden hen Volck uyt het Legher wech. De Brabanders

banders breesende dat sy geen kans en hadden om de Stadt Ruermont te winnen/
welckers lijf-neeringhe geplondert zijnde/ breecken het belegh op/ nemen het Ste-
deken Linnich op den wech in / dat vande Inwoonders verlaten was/ het welck
sy vernielen / ende trecken voorts op Aken / met rooven ende branden alles onder
weghen bedervende. Daer naer hebben de Brabanders/onder het beleyt van den
Grave van S. Paul / de Stadt Gulick aengetast/ ende hebben de Burghers/die
meest de Stadt verlaten hadden/achterhaelt/ ende soo voor losgelt als brandt schat-
tinghe/ de Stadt 30000. Rhijnsche Gout-guldens afgeperst/ waer teghens Her-
togh Willem in de Meyerije van den Bossche viel/ende naer dat hy Bezewijck ende
Vinter geplondert ende verbrandt hadde/ weder trock naer Gelderlandt.

Als nu Hertogh Willem van Gelre anno 1402. gestorven was/ is hem gesucce-
deert Reynald de vierde / wt de Stamme van Gulick / de 5. Hertogh van Gelre
ende Gulick/ende Grave van Zutphen. Ende als Vrouwe Ioanna Hertoghinne
van Brabandt int jaer 1404. overleden was / soo is haer gevolght Anthonis, den
Soon van Philippus den Stouten Hertogh van Bourgongien / ende als die tot den
Bossche quam/om naer ouder ghewoonte aldaer gehult te worden/soo heeft hy een
heyrvaert beschreven om den Hertogh van Gelderlandt te dwinghen om het Leen
van de Stadt Grave van hem te ontfanghen / ende is met sijn Volck getrocken
tot Empel / daer die van Antwerpen mede gecomen waren/ doch de andere Ste-
den bleven achter. Hertogh Reynald hoorende dat de Hertogh van Brabandt met
eenigh Volck by zijn Landt gecomen was / ende dat het die vanden Bossche oock
met haren Hertogh hielden (die te vooren de Gelderschen al vry toegedaen waren ge-
weest) ende bevindende hem selven ongereedt om teghenstandt te doen / om dat het
beloofte ende verwachte succours van den Keyser achter bleef/ is met weynigh ge-
volgh / op S. Severijns dagh anno 1407. over de Maes tot Empel aen den zuy-
der Maes-candt / niet verre van den Bossche gecomen / ende heeft daer de Heer-
lyckheyt van Cuyck ende Grave van den nieuw ingehulden Hertogh van Brabant
Antonis ontfanghen / ende in d'oogh van veel hondert Menschen daer den Eedt
gedaen/ ende is tusschen beyde dese Vorsten daer naer binnen den Bossche een nau-
wer verbintenisse gemaeckt/ ende onder anderen malcanderen belooft/ haer beyder
leven langh Vrienden te sullen blijven.

Naer de doodt van Willem de 6. Grave van Hollandt van dien name/is hem ge-
volght sijn eenighe Dochter Iacoba , die getrouwt is met Ian de 4. van dien naem
Hertogh van Brabandt / Soon van Hertogh Antonis , waer teghens sich stelde
haer Oom Ian van Beyeren Elect tot Luyck / de welcke om sijn Nichte Vrouwe
Iacoba beter te quellen/ het Bisdom van Luyck/dat hy nu 29. jaeren hadde waer-
genomen / verliet / ende door Pauselycke toelatinghe / vermits hy noch aen de
Kercke was verbonden/ trouwde met Elizabeth Vorstinne van Luxenburgh/ naer-
gelatene Weduwe van Antonis Hertoghe van Brabandt/ende vercreegh van Key-
ser Sigismund, Oom van dese Vorstinne/ het Leen van Henegouw/Hollandt/Zee-
landt/ende Vrieslandt/onder pretens voorwentsel/dat de selve Landen door de doodt
van sijn Broeder Willem aen het Rijck souden vervallen sijn/ ende kreegh door hul-
pe van die Gornichem / ende namen die van Dordrecht Hertogh Ian van Beyeren
mede aen ende in hare Stadt. Hier op heeft Hertogh Ian van Brabant met Vrouwe
Iacoba de Stadt Dordrecht beleyt slaende Hertogh Ian sijn Legher/ ende een groot
Bolwerck opwerpende in het Dorp de Mijle / een mijl van de Stadt gelegen /
ende Vrouwe Iacoba tot Papendrecht/ inden Alblasser-Waert. In desen heyrtocht

waren alle de Steden van Brabandt / daer de Bossenaers haer voornamentlijck queeten/ ende de Stadt ende haere Burgerye 't alderheftichste bevochten/ ende aldermeest beschadighden / in weer-wraeck van de gelede schade van de Dortenaers in het jaer 1303. waer van hier vooren/ al en conden sy die stercke Stadt niet winnen. Hier van staet in M. SS. Dux Brabantiæ Ioannes ex singulis urbibus auxiliis accersitis, Dordracum obsedit, ubi Busciducenses, à pristina virtute non degeneres, memoresque cladis anno 1303. à Dordracenis acceptæ, fidelem operam navarunt & Duci suo fortiter opitulati sunt, & crebra incursione & impetu in obsessos facto, continua missilium & sagittarum injectione, hostes à Mœnium tuitione repulerunt, multosque occiderunt, quamvis urbe munitissima non expugnata obsidio soluta fuerit, exercitusque, igne & ferro territorio devastato in Brabantiam redierit. Hertogh Ian hadde upt alle Steden sijn Volck op ontboden / ende heeft de Stadt Dordrecht beleydt / waer in de Bossenaers naer haren ouden aert ende vromicheydt/ oock noch gedachtigh de schade die sy anno 1303. van die van Dordrecht hadden geleden / haer vromelijck gequeten hebben/sy hebben veel harde aenloopen ende gewelt op de Stadt ende haere Borgerije gedaen/ ende met ghedurigh pijl werpen ende schieten den Vyandt van de Wallen gedreven/ende vele van de selve gedoodt / schoon dat sy die stercke Stadt niet en konden veroveren/ ende als het Legher opbrack/ soo hebben sy daer met vyer ende swaert het platte Landt vernielt / ende syn soo wederom naer Brabandt ghetrocken.

De Hertogh van Clocester hadde de Stadt Brane in Henegouw met een sterck Garnisoen besedt / die met rooven ende plonderen in Brabandt groote schade deden / waer over de Hertogh van Brabandt anno 1424. een heyrvaert uytschreef/ om Brane te beleggen ende te winnen. Die van den Bossche als verste gelegen/ quamen 15. daghen naer de andere Steden eerst by het Legher/waer over sy presenteerden den eersten aenval te doen / om haer laet by komen te vergoeden/ ende bleef daer het meestendeel vande Bossenaers ende van haer Landt-Volck in den aenval verslaghen/ tot meer als 700. Mannen / waer van het oude M.SS. & licet antiqua Chronica Brabantiæ Teuthonica peculiariter non tetigerit de primis partibus datis Sylvæ-Ducensibus in oppugnatione opidi Branæ, deque numero interemptorum ex Sylvæ-Ducensibus & Municipibus accolis, ex quibus plus minus 700. interiere, tamen veritas ita se habet, ut ab antiquoribus relatum memoriæ proditum est. Al ist dat de oude Nederduytsche Brabantsche Chronijck niet en schrijft/ dat die van den Bossche in 't bestormen van de Stadt Brane de voortocht gehadt hebben / noch oock niet hoe veel datter van de Stadt ende het platte Landt gebleven zijn / waer van dat het getal ontrent de 700. geweest is/ soo is het evenwel seecker/ gelijck ons dat van de ouden is naergelaten. Ende waren die vande Stadt Brane door den harden aenval van de Bossenaers soo ontstelt ende verslaghen/dat sy het niet langer en dersden houden/maer gaven haer op genade ende ongenade over / ende wierden daer vele Burghers ende Inwoonders onthalst.

Anno 1477. Naer dat Hertogh Carel van Bourgongien voor Nancij/ ende Hertogh Adolph van Gelre voor Doornick was gebleven/ zijn de Geldersche wederom vande Brabanders afgevallen / ende hebben de Staten van Gelderlandt Hertogh Adolfs eenighe ende noch ongetrouwde Suster Catharina, in gevolgh van sijn uyterste begheerte tot Momberse ende Regente aengenomen / die voor alle dinghen de Bourgondische Stadthouders ende Ampt-luyden af stelde/ ende haer Neve Carel, hoewel die in het Hof van Bourgongien noch bewaert wiert / een yder liet

zweeren/

sweeren/ende voor haren Hertogh aen nemen. De Vorstin Catharina nam tot haeren Velt-Oversten den Grave van Meurs / die eenen inval dede in de Meyerye van den Bossche/ die het daer met rooven plonderen/ branden ende moorden alles vernielden. Als den Gelderschen krijgh nu wederom was aengegaen/ soo is den Hertogh van Bruynswijck ontrent Vasten-avont anno 1478. met ses duysent Gelderschen uyt de Stadt Grave gecomen/ende heeft een groot deel vande Vryheyt van Os afgebrant/ende is dien eygen dach wederom naer den Grave gekeert. De Bossenaers hier van tijdinghe becomen hebbende hebben de Clocken doen trecken/ ende sijn opgetrocken den Vyandt te gemoet/ maer alsoo die al vertrocken waren sijn sy over de Maes gevaren / ende hebben het Dorp Driel afgebrandt / ende om dat eenighe al te heet op den roof waren / ende met den hoop niet en vertrocken/ werden genootsaeckt tot Hedel te vernachten/ daer sy vande Gelderschen meest al wierden geslaghen. Daer naer hebben die van den Bossche haer uyterste plaetsen met Volck besedt / legghende tot Empel 22. Mannen / op 't fort achter Engelen 10. op 't Oorlogh-Schip 65. op 't Slot te Hessel 46. by Alem 46. tot Bochoven 30. op 't fort te Lith 33. tot Littoyen 40. op 't Slot te Megen 12. inde Stadt Megen 10. tot Drunen 25. tot Wael-wijck 20. tot Os/Berchem ende Hees 108. tot Erp 25. tot Vechel 25. tot Bakel/Mil/Heze/Doorn/Asten/Liessel ende Someren 125. Mannē.

De Bossenaers over hare geleden schade verstoort zijnde/ hebben van binnen ende buyten / uyt de Stadt ende van het platte Landt groot Volck by malkanderen gebrocht / ende zijn daer mede in Gelderlandt getrocken/ ende hebben den Gelderschen grooter schade gedaen / als sy van haer wel geleden hadden/ ende zijn eyndelijck voor de Stadt Grave getrocken/ hebben die soo vast beslooten/ dat sy geen toevoer en conde krijghen/ ende hebben eenighe Block-huysen opgeslaghen / ende de Stadt daer door seer benauwt / waer door die vande Grave soo benout geworden zijn/dat sy buyten alle hoop van ontset zijnde/ haer behoudens lijf ende goet/hebben overgegeven/ende is daer tot Gouverneur gestelt Cornelis Heer van Sevenbergen/ ende is de Stadt met een seer sterck Garnisoen besedt.

Onder alle de Hovelinghen van 't Bourgongiesche Hof / soo droech Fredrick van Egmondt , eerste Grave van Buren/ Heere van Yselsteyn/ de Stadt vanden Bossche bysondere gunste toe / hiel hier sijn wooninghe op het Huys van Hemert in de Orten-straet teghen over het Geertruyden Clooster/ beneffens de oude Bruysselsche poort/nu de Cruys-poort. Dese Graef van Bueren was gewoon met de Bossenaers in Gelderlandt Vyantlijcke invallen te doen. Hy hielt hier vele oeffeningen van wapenen/ ende reedt veel seer prachtich met sijn Ruyters rontsom de Merckt/ ende stelde die dan op de Merckt in Slach Ordre.

Anno 1460. hebben die van den Bossche/ versterckt met eenich Crijghs-Volck/ hen gesonden van den Hertogh van Brabandt/de Maese recht doorgegraven/aen de Noort-zijde van het Huys te Hemert/ ende alsoo de oude Maes/ loopende neven de Stad Heusden/eenen anderen loop doen nemen om den Heusdenschen Tol niet meer subject te wesen/daer grooten haet ende twist tusschen de Heusdenaers ende die vanden Bossche uyt ontstaen is/die nu ende dan al weder levendich worden/ende dit geschieden volghens het contract dat die van den Bossche met den Heer van Hemert ende sijnen Soon gemaeckt hadden/waer van in oude Memorien dit volgende staet:

Anno 1481. den 12. April naer Paesschen / hebben Ian van Hemert ende Ioost Ians Soone voorschreven/ Ridderen/ gelooft voor hen/hen hoyr ende naecomelinghen / dat sy 't voorsz. doorsteken altijdt sullen open laeten / ende dien tot egeenen

daeghe

daeghe wederom stoppen noch toeleggen / ende dat zy voort om den selven doorsteken gevoegelijck te gebruycken / daer toe aen beyden sijden sullen houden de lijnde paeden daer toe dienende/ ofte van noode wesende/ ende dat zy den doorsteken / ofte lynde paeden voorsz. tot egeenre tijden / noch met egeenderhande saecken/ en sullen becommeren / beswaeren noch beletten / ende ofte t' voorsz. doorsteken niet diep ofte wijt genoech en waer/ ofte in toecomende tijden niet diep ofte wijt genoch en bleve/ dat zy alsdan sullen gehenghen ende gedooghen/ datmen den selven doorsteke zoo dick ende menichwerff ve als van noode sal wesen/ ofte behoeven/ sal moghen diepen/ ruymen ende wijden/ Ec.

Anno 1497. is de Grave van Bueren met veel gewapent Volcx uyt den Bossche op eenen tocht gereden / ende als hy veel Dorpen in Tielder-waert afgebrant hadde / soo sijn die van Nimmeghen daer op uytgekomen/ ende viel daer eenen swaren slach/ ende bleben van beyde de zijden vele dooden / ende wierdender vele ghevanghen.

Anno 1498. is Hertogh Carel van Gelre gevallen in de Vryheydt van Os/ ende heeft die geheel afgebrandt/met een deel van het Dorp Geffen. Om dit te wreecken heeft Albrecht Hertogh van Saxen een brugghe over de Mase geslaghen / de eynden met Anckers aen weder sijde op den oever vast gemaeckt zijnde/ op costen van die vanden Bossche / ende nam met gewelt in de Stadt/ende 't Slot van Batenburch / ende branden veel Dorpen in Gelderlandt af. De winter nu sijnde aenstaende/ wiert daer stilstandt van Wapenen gemaeckt/ van Kersmis af/ tot S. Jans Baptist geboorte toe.

Anno 1505. den 7. September quamen binnen de Stadt vanden Bossche vele groote Heeren/ te weten/ Heer Jan van Hoorne Bisschop van Luyck/ die Hertoghe van Gulick ende de Hertogh van Cleve. Op den negensten dagh daer nae/ quam binnen de selve Stadt de Erts-Hertoghe Philips van Oistenrijck , weder ghekeert uyt Spaengien door Duytschlandt / aldaer hy getracteert hadde metten Keyser Maximiliaen sijn Vader/ om het Hertoghdom van Gelderlandt onder sijn subjectie te brenghen metten wapenen / ende dede na langhe communicatie de Erts-Hertoghe ter peyen aff met eender trompette openbaer Oorloghe uytroepen den 24. dach inde voorsz. Maent van September teghens Heer Carele ende den Lande van Gelre. Nae dat sijn heyr ende Volck van Oorloghe / de welcke hy te voorens in Duytschlandt al hadde doen beschrijven ende vergaderen/ aengecomen waren ende alle 't ghene totten Oorloghe behoefden gereet was gemaeckt. Over den Crijchs-Volcke waren Capiteynen ende Overste gestelt de Heere van Vergii Bourgondion/ Heer Cornelis van Sevenberghen , ende Heer Floris Zoene Fredericx Grave van Bueren. Den 25. September seynde Hertoghe Philips zijn Capiteynen met Volck van wapenen voor 't Slot van Hemert by Heusden geleghen / die hen den 26. der selver Maent opgaven / gelijck oock deden die van 't Slot van Middelaer/ daer die Bastart van Gelder op lach. De winter aenstaende worden al besedt met Guarnisoenen. Den tweeden dach Octobris int selve jaer branden de Gelderschen 't Dorp Lith. Den 5. Octobris liet Hertogh Carel van Gelre verdinghen die Dorpen Kessel ende Maren/ naer dien 't Garnisoen sterck van Borgeren van den Bossche ontrent vier hondert Mannen/ die daer op geleghen hadden/ vertoghen was. Den 12. October branden de Gelderschen Veen by Heusden metter Kercken aldaer. Den 20. verbranden Heer Floris van Yselsteyn met sijnen Volcke die Dorpen van Appelteren / Alphen ende Maes-bommel / met oock die Kercke van Maes-

Maes-bommel. Den 22. October nam Heer Floris 't fort van Open in. Den 28. wert belegh gemaekt voor Hedel/ d'welck rueckeloos wederom op tooch. Ten lesten Octobris verbranden die Geldersche uyt Ruremond/ het Dorp van Budel. Corts daer nae in November maeckten die Geldersche eenen aenslach met schepen ende ponten over de Mase ontrent vijff hondert sterck int Landt van Heusden om te rooven ende te branden/ ende op desen tijt lagh Heer Floris van Yselsteyn inden Bossche/ ende alsoo alle dat Landt in roeren was/ door 't trecken van die Clocken/ ende alle het Volck inde Wapenen liep / soo isser in corten tijdt een groote menichte vergadert te paerde ende te voet met den voorsz. Heere van Yselsteyn, ende syn met andere Edelen ende Capiteynen uytgetogen tegens de Geldersche ende sloegender vele doodt/ ende kreghen oock vele gevangen/ ende al wijckende ende vechtende verdronckender veel/ ende quamen ter nauwer noot noch wech/ vluchtende naer het Huys te Pouderoyen/ ende en hadde het selve Huys juyst op dien tijdt niet open ghestaen / het waer te duchten geweest/ datter al den hoop gebleven soude hebben/ want sy soo hart achtervolght wierden / dat sy haer ponten ende schepen niet wel krijgen en konden.

Anno 1505. int leste van April/ is Coninck Philips van Castilien , Erts-Hertoghe van Oostenrijck/ met groot geselschap van Volck / veel artillerije ende instrumenten met hem nemende / te Velde getoghen / ende heeft zijn Legher nedergeslaghen voor de Stadt Bommel / ende schoote met alle seer op die Stadt / ende als hy daer een wijle tijdts voor geleghen hadden / sloegh hy noch twee Blockhuysen ontrent die Stadt / datter niemant in ofte uyt en mocht / ende besettense met kloecke knechten. Ende die Coninck van Castilien is opgebroken met al dat heyr / ende is den 19. May binnen den Bossche gekomen. Den lesten der selver Maent May trock hy uyt de Stadt naer den Grave / daer de Keyser sijnen Vader by hem quam / van daer trock Coninck Philips over de Mase tot Nederasselt met zijnen geheelen hoop van Volck van Wapenen / daer hy int Velt den elfsten Junij vernachten/ ende van daer tooch hy voorts met zijnen gantschen heyr tot Elten op ten Berg/ eñ van daer scheepten hy over den Rhijn/ ende maeckten zijn belech voor Arnhem den 23. Junij / ende heeft die Stadt van Arnhem alomme beleghen/ ende schoot seer sterck op dese Stadt/ ende gaf die haer over aen den Coningh voorsz den 6. Julij. Daer nae quamen in zijne handen die Steden van Harderwijck / Elborch/ Doesborch/ Grol/ Lochem / Weiop / Dotecom ende Hattem metten Slote / daer inne waren Ian die Bastart van Gelre / die aldaer in bewaernisse by hem hadde den Grave van Suffolck / Sone der Sustre Conincks Eduaerts van Engelandt, welcken Grave Coninck Philips tot hem nam/ ende dede hem vueren in Brabandt/ ende voort nae Namen/ daer hy hem dede bewaren. Daer naer is wederom eenen peys gemaeckt den 28. July int selve jaer mits d'aenstaende reyse Coninck Philips naer Spaignien / in welcken peys onder anderen was bevoorwaert/ dat Hertogh Carel van Gelre soude overleveren de Steden van Thiel ende Bommel / het welck hy oock dede/ ende Hertogh Carel die ginckse af/ ende sy deden huldinghe den voorsz. Coninck Philips geloofden ende swoeren hem trouwe hulde ende onderdanigheydt. Coninck Philips dede Thiel bewaren by Ianne van Balveren , Bommel by Willem de Iode. Die beyde de Steden van Thiel ende Bommel nae doode Conincks Philips wederom Hertogh Carel van Gelder lieten in nemen. Waer nae als Coningh Philips Heeren Willem van Croy , Heer van Chieveren/ Arschot/ Ec. Tot zijnen Stadthouder hadde gestelt/ soo trock hy met Vrouwe Ioanna de Conginginne/ ende vele Edelen naer Spaignien / ende ginck te schepe

tot Armuyen daeghs naer Derthien-dagh anno 1506. naer den stijl van Camerijck/ende stierff den 26. September daer nae.

Anno 1506. naer de doodt van Philips rees daer weder twist ende Oorlogh tusschen dese Landen ende Hertogh Carel van Gelre, soo dat Heer Robbrecht van Arenborch met groote macht quam van Volck uyt Vranckrijck tot Ruermondt / ende den 2. October tot Heze/ Leende/ Zoemeren/ daer hy veel Huys-luyden vinck / ende eenen grooten roof creegh. Den 7. October quam hy inde Vryheyt van Loemel/ die hy eensdeels verbranden / ende eensdeels verdinghden / ende voorts verbrande hy Dessel/ Bethy/ ende alle de Schaeps-kopen van Postel. Op den selven dach des avonts sloeghen sy neder tot Turnhout / daer die Mannen al gevloden waren/ ende alsoo verdinghden ende brandt-schatten sy Turnhout voor 9000. guldens/ ende van daer nemende met hen negen Vrouwen tot ghijsel vertoghen sy inde Vryheydt van Eersel ende Bergheyck/ die sy oock verdinghden/ ende van daer wederom nae Ruermunde/ende alsoo metten grooten roof naer Vranckrijck. Ende Hertogh Carel van Gelre nam wederom in die Steden van Doesborch/ Grol/ Lochem/ Ec. Op den selven tijt wiert tot eenen Oversten Capiteyn des Landts van Brabandt tegens de Gelderschen gestelt Rodolph Furst tzoe Anholt/ Grave tzoe Aschanien ende Heere tzoe Bernburch/ die inden jaere 1507. daeghs voor Hemelvaert ten Bossche seer statelijck wiert ingehaelt. Des anderen daeghs naer Sincxtdagh/ als die Hertoghe van Gelre inden Landen van Valckenburgh brandende was/ soo tooch de voorsz. Vorst van Anholt derwaerts met twee hondert Burgeren uyt den Bossche ende achtien Landt-saeten uytter Meyerije vanden Bossche / die t'samen op de beenen waren ontrent de Stadt Eyndhoven / d'welck vernemende Hertogh Carel van Gelre , vertooch hy uyt den Lande van Valckenburgh / ende quam tot Ruermunde binnen/ ende de Burgeren van den Bossche quamen wederomme.

Inden voorsz. jaere 1507. maeckten die van Hollandt haer belegh inder nacht voor 't Huys te Poderoyen / of als andere schrijven Poudroyen/ een wel besorght Slot / op de Noort-zijde vande Mase inden Bommeler-waert geleghen / hebbende voor haren Velt-Oversten in dit belegh Heer Ian van Egmondt, de onder Capiteynen waren de oude Grave van Hoorn , Ionc-Heer van Hedel, Heer Ian Baex Ridder/ Drossaert tot Gornichem / ende die Heere van Bockhoven. Op 't Slot van Poudroyen was Capiteyn Henrick van Enschede, anders Sneuwijnt genoemt/ Marschalck s'Landts van Gelre. Ende als die Hollanders voor dit Slot van Poderoyen tot inde Maent van September daer naer geleghen hadden/soo maeckte de Hertogh van Gelder hem sterck om dit Slot te ontsetten / ende quam den 12. September van Nimmeghen neder inde Voorne / daer die Hollanders haer schepen hadden ligghen met knechten/ daer hy met sijn Volck van Wapenen veerthien of vijfthien hondert sterck door braecken / ende tooghen naer Poderoyen/ ende comende ontrent Poderoyen was het Hollantsche legher ontrent twee uren te vooren opgebroocken ende vertoghen/ de Heeren inde naest gelegene Steden/ ende het gros van het Legher/tot Aelst/ het naest geleghen Dorp/ latende achter alle het geschut/ groot ende cleyn / des vele was / alsoo dat de Hertogh van Gelre daer niemant en vondt / ende trocken onverhindert op 't Huys te Poderoyen/ ende dede het geschut boven ende inden Wal aldaer brenghen / ende dat gedaen zijnde / vertooch smorghens ontrent de acht of negen uren den 13. September met sijn Volck wederom van daer nae de Schepen/die tot Varick daer sy die hadden gelaten.

Als dit gebeurde / quam daer af de tijdinghe binnen de Stadt vanden Bossche

inder

inder nacht / waer op smorghens vroech den Raedt vergaderde / doende slaen die groote clocke opt Raedt-huys / ende tooch de Burgerije smorghens ontrent seven uren metten klocken slach ende gantsche macht ter Ortduyn poorte uyt naer de Schepen der Gelderschen tot Varick / daer sy eenighe vande Schepen namen / ende de andere verbranden de Geldersche selver/ende trock Hertogh Carel met sijnen Volcke te voet naer Wageninghe/ ende de Burghers quamen des anderen daeghs wederom 't huyswaerts.

Als de Hollanders haer belegh eerst voor het Huys te Poderoyen hadden ghemaeckt / soo ist die Furst van Anholt met vele Ruyterijen ende groot getal vanden ingesetenen ende Burgeren vanden Bossche versterckt / den 17. Julij anno 1507. getoghen nae Nimmeghen / daer sy groote schade deden met rooven ende branden/ ende van daer naer Wachtendonck / daer voor Hertogh Carel van Gelre hadde geslaghen twee Block-huysen / die hy wan ende slichten / innemende stormender handt daer ontrent noch veel andere sterckte/ fortressen ende block-huysen / die hy oock alle dede slechten ende destrueren. Van daer tooch hy weder naer Nimmeghen ende Persijken / daer de Geldersche laeghen/ ende hy wan Persijken / ende besette dat met Volck/ende voort nam hy in Hernen ende Doddendael/uytbrandende het Slot Oye/ontrent Nimmeghen geleghen.

Den 28. September des selven jaers 1507. quam weder uyt Vranckrijck Heer Robbrecht van Arenburch met veel Francoysen / daer by hem voeghde Hertogh Carel van Gelre , ende quamen t'samen tot Ruermonde / voorts treckende Brabandt in / van voornemen sijnde de Stadt van Diest in te nemen/dat hem belett wierde door den Grave van Nassouwe/ die daer metter macht was / ende toghen van daer naer de Stadt van Thienen / die sy op S. Michiels dagh ontrent ten drie uren naer den middach stormender hant in namen/ende bleven ende deden daer groot gewelt totten 9. October.

Den 10. October des nachts togen sy uyt Thienen nemende met hen gevanghen vele Burgeren ende ingesetenen mannen ende vrouwen / ende al dat sy conden mede nemen. Buyten Thienen scheyden hen dat heyr / Heer Robbrecht tooch metten Francoysen weder nae Vranckrijck/ende Hertogh Carel van Gelre nae Ruremonde

Inden selven jaere 1507 s'maendaeghs voor S. Marten nam die Furst van Anholt stormerhandt in 't Slot Rosant.

Inden jaere 1508. heeft die Furst van Anholt den 27. April/ ten nerstighen vervolghe ende costen der Stadt van den Bossche een belegh gemaeckt voor den Slote van Poderoyen/ dat seer sterck was/ ende met eenen grooten walle omset / dat de Hollanders te vooren te vergeefs beleghert hadden/ daer noch op lagh Henrick van Enschede, gesegt Suyde-wind, Marschalck van Gelderlandt/een out Crijchs-Man eenen schrick voor sijnen Vyandt / die met sijn Volck de Stroomen ende weghen seer onveyl maeckte / ende de Burghers vanden Bossche ende vanden platten Landen dagelijckx grooten overlast dede. Die Furst van Anholt 't Huys Poderoyen beleghert hebbende / benam die van den Huyse het water/ ende ondergroeff allenskens den Wal. Hertogh Carel maeckte hem sterck / ende vergaderde veel Volcx om Poderoyen te ontsetten / om d'welck te beletten worden ten versoecke des Fursts van Anholt uyt de Stadt vanden Bossche op den Ham tot Lith/ daer de Hertoghe van Gelre voor by moest passeeren / uyt de Stadt vanden Bossche den 7. Maye gesonden vier hondert Burgeren / 't heel Quartier van Oosterwijck ende Maeslandt/ ende noch uyt den Lande van Breda vier hondert Mannen met-

ten Drossaert aldaer/ende bleven daer liggen tot den 20. dach van Maye/ende doen vertoogen 't samentlijck van daer weder t' huyswaert/ ende die vanden Bossche lieten daer ligghen ontrent vijf hondert knechten/ende vijff ende t'seventich Burgers tot Open opten Slote/tot dat Poderopen was gewonnen.

Den thienden Maye ten versoeck vanden voorsz. Furst worden binnen de Stadt vanden Bossche versamelt alle de yseren hoeden ende casquetten / ende gesonden voor Poderopen / om daer mede te stormen / maer evenwel en viel daer geenen storm ; want die van Poderopen naer veel spraecken die sy hadden gehouden metten Furst / sijn sy aldus verdraghen/ dat alle de Geldersche genade hadde/ maer de twaelf overloopers mochte de Furst straffen / ende gaben het Huys over ontrent te ses uren / ende wierden de selve overloopers of met de strop of met den swaerde gestraft / ende het Slot van Poderopen wiert voort gemineert / omgeworpen/ende den Wal geslicht/ daer toe die vanden Bossche een wijle hielden twee hondert Burghers.

Ten tijden van het belech van Poderopen is binnen den Bossche eerst gemaeckt ende gebonden een manier van yseren geschut / t' welck men Tuymelaers noemt/ ofte Mortiers/ zijnde seer wijt/ ende met sware yseren banden omleght/waer achter aene in worde gevuecht een ysere camere opte groote vanden geschut passende / diemen vult met buspoeder om uyt te werpen groote swaerte van ronde yseren/ ofte steenen bollen / rechts op inder locht / dewelcke int nedervallen mits henne swaerte ende crachte van poeder groote schade ende gewelt doen / welcke oock moghen gevult worden met verschepyde gebroken stucken van ysere ende steenen bollen. Soodanighen eenen Tuymelaer ofte Mortier worden hier gebruyckt voor het Huys te Poderopen / ende viel op een deel muers / daer eenen grooten balck in geanckert was/ daer Sudewind ten allēn ongeluckē onderstondt/ende doodt op den vloer neder viel. Hier uyt rees onder de besettelinghen sulcken verslaghentheyt dat sy resolveerden het Huys op te geven/gelijck sy deden/als vooren verhaelt is.

Int selve jaer 1508. den 26. Julij/ ontrent acht uren naer den Middagh quam Keyser Maximiliaen binnen de Stadt vanden Bossche / ende den 28. der selver Maent wert Keyser Maximiliaen als Voegt der Kinderen van Coninck Philips sijnen Soon binnen dese Stadt vanden Bossche gehult/ ende als doen verleende die Keyser boven den Boom der Stadts wapenen te stellen eenen Arent.

Int jaer 1511. inde Maent van April Hertogh Carel van Gelre qualijck nemende dat Heer Floris van Yselsteyn eenighe in Bommeler-waert hadde geschadt/ ende houdende dat hy daer mede den peys van Camerijck hadde verbroocken / dede hy belaeghen die Cooplupden van Antwerpen / van Mechelen ende van andere plaetsen uyt Braban dt by Coelen treckende tot de Merckt van Franckefoirt/ ende dede die gevanghen brenghen tot Gelre/daerse qualijck wierden getracteert/ende swaerlijck geschadt.

Inden selven jaere 1511. op den 26. dach Junij als die van den Bossche van Vrouwe Margareta Erts-Hertoginne van Oostenrijck/Hertoginne ende Gravinne van Bourgongien/ Dovagiere van Savoyen/ Regente ende Goubernante vande Nederlanden / oorloff ende consent hadden om 't Slot van Open te mineren ende om te werpen ; Soo is uyt elcken Ambachte van de selve Stadt vanden Bossche genomen een seker getal van Mannen / t'samen tot twee hondert/ die met wercklupden van Metselaers ende Timmer-lupden daer naer toe trocken / ende bleven daer tot den vijfden dagh Julij / ende hebben het voorsz. Slot van Open geheel

gemineert

gemineert ende uytgebrant/ ende quamen wederom in de Stadt van den Bossche/ mede brenghende ontrent 26 waghens geladen met Yserwerck.

Den 28. Junij int selve jaer op Hemelvaerts avont / wierde de Stadt Bommel vande Geldersche weder ingenomen by quadet toesien vanden Capiteyn aldaer Willem de Iode, die een Gelders Man was.

Daer naer in Julio int selve jaer nam Vrouwe Margrieta den oorloge weder aen teghens Hertoghe Carel van Gelre, ende sy dede den selven Hertoghe Carel ontseghen / ende vergaderde alle het Volck dat sy konde krijghen / om metter macht te trecken in den Landen van Gelre / ende dat te brenghen onder de gehoorsaemheyt van Hertogh Carel Soon van Coninck Philips haeren Broedere. Die Coninck van Engelandt sondt haer ten dienste vijfthien hondert vroome Enghelsche Mannen van Wapenen / daer by waren ontrent vijftich peerden/ die binnen de Stadt vanden Bossche quamen op S. Pieters ad vincula avondt. Op den selven dach quam oock binnen de Stadt van den Bossche Vrouwe Margrieta by haer hebbende groot getal van peerden ende eenighe groote Capiteynen uyt Spaignien/ met Heer Philips Bastart van Bourgongien/ Admirael vander Zee.

Daer nae den vijffden Augusti toghen uyt de Stadt vanden Bossche nae den Lande van Gelre alle het Volck van Wapenen dat Vrouwe Margriet vergadert hadde met de voorsz. Enghelsche / ende over al was Capiteyn Generael ghestelt Heer Philips Bastart van Bourgongien/ by hem hebbende thien groote Carthouwen ende negenthien andere mindere Bussen/ al van Metael/ hondert ende twintigh waghens/ met andere Bussen/ clooten/ buscruyt ende tenten / ende quamen daer mede den negensten dach Augusti voor Gribbenforst / dat eenen quaden roofnest was / ligghende op dese zijde der Maesen / dat sy stormender hant wonnen/ daer inne ontrent 150. Geldersche doot geslaghen worden / Gribbenforst uytgebrandt ende geslicht den twaelfsten Augusti. Van daer toghen sy voort tersiondt nae Vierssen/ datse omsloeghen/ ende Arsen/ dat Slot worpense om inder Mase. Van daer toghen sy voort nae Straelen / daerse voor laghen tot den 24. Augusti/ ende gaven hen doen die van Straelen op behoudelijck haer leven/ maer 't goet verloozen sy. Van daer toghen sy voort naer de Stadt Venloo / daer voor dat sy hen belegh maeckten den 27. Augusti. Op den selven dach verbranden die van Bommel voor de Stadt Heusden het Dorp Aelburch / ende Ael in het Landt van Altena. Daer nae op den 9. September worden uyt de Quartieren van Kempenlandt/ Peelandt ende Oisterwijck/ in de Meyerije vanden Bossche gecoren duysent Mannen/ ende gesonden int belegh van Venloo. Den 17. September op S. Lambrechts dagh toogen uyt de Stadt vanden Bossche naer Bommel eenige Borgeren/ om daer voor Block-huysen te slaen. Den 13. October quamen binnen den Bossche Vrouwe Margrieta, Graef Henrick van Nassou, met andere Heeren. Daer nae op S. Huybrechts dach begonnen te schieten op Venloo dach ende nacht totten sevensten dach Novembris/ op welcken dach Venloo wierde bestormt/ ende daer bleven veel Volcx ende Ruyteren doodt van weder zijde. Daechs te voorens voor den storm werter uyt Venloo gheschoten een groot Capiteyn vande Spaigniaerden / ende wiert binnen de Stadt vanden Bossche heerlijck begraven. Den 10. November vertoghen die Engelschen van Venloo/ ende quamen binnen den Bossche/ ende nae twee daghen vertooghen sy voorts naer Engelandt. Daer nae den 16. November tooch voorts op het geheel Legher van Venloo. Daer naer den 18. November vertooch Vrouwe Margrieta, die haer den voorsz. geheelen tijdt binnen de Stadt

vanden Bossche onthouden hadde / uyt der selver Stadt nae Breda/ ende wierde met drie hondert Burgeren van den Bossche geconvoyeert.

Nae dien het Leger van Venloo was opgetogen/ heeft Hertogh Carel van Gelre, die hem gedurende het voorsz. belegh nerghens en hadde geopenbaert/ den 13. November de Stadt van Woudrichem/ in den Lande van Altena ingenomen/ vanghende den Grave van Hoorne / die Heer was van den Lande van Altena ende dede daer uyt aen dese zijde veel quaets / ende bleven de Geldersche Ruyteren ende Knechten binnen Woudrichem tot den 2. Meert daer naestvolgende.

Naer het opbreecken van het belegh voor Venloo/ moeste de Stadt van den Bossche haer selven / ende de arme ingesetenen vande Meyerije bewaeren 300 sy kosten ofte mochten/ die van Antwerpen deden haer wat bystandts / maer die van Loven ende Brussel en wilden haer gheen bystandt doen. Ondertusschen deden de Gelderschen groote schade binnen der Meyerije vanden Bossche/ met branden ende rooven uyt Ruermonde ende Venloo / den 5. Januarij branden sy Bakel ende ende een deel van Dorne. Den 8. Januarij verbranden die van Bommel met heuren toesienderen het Dorp van Engelen. Den 22. Januarij verbrande die Gelderschen uyt Ruermonde het Dorp van Asten. Den 26. Januarij verbranden de Gelderschen vallende des nachts uyt Bommel/ Gessen ende Nuylandt.

Ende alsoo dese Stadt vanden Bossche niet veel hulpe en hadde vanden Soudeniers tot 1000. ofte 1200. ligghende inde Langhstraet / mits de tachterheydt van henne Soudijen / heeft sy uyt der Burgerije gecoren drie hondert Mannen / ende daer by geroepen metten clockenslagh de Landtsaeten ontrent der Stadt geseten / t'samen int getal met sekere Knechten 2000. die t'samen den lesten Januarij tot Hedel over de Mase toghen naer Bommelrewaert ten Landtwaert in/ verbrandende ende robende tot Driel/ ende voort nae Rossum/ maer als sy sonder Ordinantie waeren/ d'een herwaerts/ ende d'ander derwaerts loopende in der Vyanden Landt/ ende dat te dier tijdt die vanden Block-huyse/ dat die Heer van Bockhoven over de Wael tot Tuyl hadde doen maecken/ daer voor de Geldersche in stercker macht laghen/ haer onversienelijck hadden opgegeven/ zijn de Geldersche met heuren knechten tot onsen lieden waert inne gecomen / hen nedergetoghen ende meestendeel van hen ghevanghen tot Bommel gebracht / daer sy wreedelijck ende onmenschelijck getracteert worden/ ende swaerlijck geschat.

Daer nae den 14. Februarij tooch Hertogh Carel van Gelre met sijner macht ende een groot deel Borghers van Bommel nae Heukelum / dat hy meenden in te krijghen / maer die van Heukelum weerden hen soo dapper / dat hy met verlies van dry hondert dooden moest af trecken / onder de dooden waren vele Borghers van Bommel.

Daer nae den 5. Meert naer veel vervolghs ghedaen aende Soudeniers vander Langhstraeten/ ofte vijff vaentkens/ toghen sy met seker getal van Knechten/ inder soudien van de Stadt vanden Bossche zijnde / over de Mase naer Bommelreweert/ daer zijt al afbranden/ hebbende by hen een Carthouwe ende acht Slangen/ om welcke Soudeniers vande vijff vaentkens te doen marcheren/ ende datse Bommel benauwen souden / de Stadt vanden Bossche over dweers vijfthien duysent Rijnsl-guldens fineerden. Maer een Maent daer nae vertooghen die vijf vaentkens weder nae haren ouden Legher inde Langhstraet.

Inden jaere 1512. des Maendaechs naer den tweeden Sondach nae Paesschen tooch de Burgherije van den Bossche uyt met seker ghetal van Knechten / die de

Stadt

Stadt in haer Souldije hadde over die Maese om de Stadt van Bommel te be-
nauwen / ende aen het Openschen Veer een Block-huys te slaen/ het welck aldaer
seer wel soude hebben ghedient / maer hoewel begonst zijnde / bleef het onvol-
maeckt by toedoen vanden ghenen die daer aff 't beveel ende regiment van weghen
der Stadt vanden Bossche hadden/eensdeels oock/ door de onwillighept der Soul-
denieren / pretenderende henne maentelijcke Souldye op de handt te hebben / nae
d'expiratie van elcke maendt / daer toe de Stadt vanden Bossche onversien was/
mits het voorgaende groot verschot van penninghen door het opbreken vanden le-
gher voor Venloo/ ende nederlaeghe voor Bommel/ ontrent Rossem onlancx gele-
den / eensdeels bleef oock het voorsz. Block-huys onvolmaeckt mitsdien de Gel-
dersche in naemen Meghen ende 't Slot aldaer / 't welck sy geheelijck uytbranden/
gelijck sy oock den sevensten dach May inden selve jaere branden de Vryheydt van
Os metter Kercken aldaer/ die Capelle van S. Thonis op Schadewijck/ ende het
Dorp van Berchem.

Daer nae opten derden dach van September des selven jaers / des smorghens
ontrent seven uren / is de Stadt van Thiel / zedert dat die aen de zijde van den
Hertoghe van Brabandt was geweest / by slappe toesien des Capiteyns Jans van
Balveren by den Gelderschen wederom ingenomen.

Inde selve Maent ende jaere de Geldersche merckende dat sy voorspoet hadden/
ende de Stadt vanden Bossche luttel troost ende bystandt/ mits die Knechten van-
de vijff vaentkens ligghende op de Langhstraet gheen feyten van Oorloghe op de
Gelderschen wilden doen/ want sy veel ten achteren waeren vanden tijdt af dat sy
int belegh voor Venloo hadden gheweest : Soo maeckten de Geldersche selve hen
sterck by vergaderinghe van vele Knechten ende Ruysluyden int getal van ontrent
2200. daer overste Capiteyn af was de Bastart van Moers / ende quamen daer
mede den 24. dach der voorsz. Maent/ by hen hebbende twee hondert ende vijftich
paerden van Thiel/die Voeren inne mette Schepen tot opten Ham/ ende namen in
't Huys te Kessel/des anderen daeghs smorgens toogen sy van daer op/recht toe door
't broeck nae Roosmalen ende Hintham voor den Boom / verbrandende Hintham
ende de seven Molens aldaer / gevanghen met hen nemende vijfthien ofte sesthien
Borgeren die hen daer te weer stelden / sonder vande groote menichte der Gelder-
schen kennisse te hebben. Van daer tooghen sy voort nae Middelroede ende Schijn-
dele / d'welck zy beyde verbrande metter Kercke tot Schijndele / ende van daer
voorts treckende na Lieshout/ Stiphout ende Geldorp/ branden insgelijcx de selve
Dorpen metter Kercke tot Geldorp / ende vele ingesetenen opten Thooren aldaer
gevlucht zijnde. Van daer voorts tot Nederweert ende trocken met den roof ende
ghevanghenen binnen Ruremonde.

Item nae dien Hertogh Henrick van Bruynswyck ende Hertogh Erich zijnen
Broeder / met veel Volcx soo te voet als te paerde de Stadt vanden Bossche te
hulpe gesonden was van den Keyser Maximiliaen , ende vele tochten ende schaden
inden Lande van Gelre hadden gedaen / veel Dorpen onder weghen afgebrandt/
de Stadt Straelen met 600. Voet-knechten ende 100. paerden beset ; Soo heb-
ben de Gelderschen naer het vertreck van den selven Hertogh uyt de Stadt vanden
Bossche/ wederom op den 26. Januarij daer nae verbrandt Heeswijck ende Din-
there. Waer nae op den 9. April de selve Hertogh van Bruynswyck wederom van
den Keyser Maximiliaen gesonden was binnen de Stadt vanden Bossche/ verbran-
den de Geldersche het Landt van Altena.

Den

Den 20. May des jaers 1513. nae het vertreck van Hertogh Henrick van Bruynswijck, wiert Graef Henrick van Nassou gestelt tot den oversten Capiteyn om d'Oorloge tegens de Geldersche te beleyden/ ende quam binnen de Stadt vanden Bossche.

Daer nae op S. Jans Baptisten dach inden selven jaer nam de voorsz. Grave van Nassou in 't Slot Amersoyen.

Den 19. Julij des selven jaers tooch de voorsz. Graef van Nassou over de Mase by Ruermunde/ ende verbrande aldaer Vierssen met vele Dorpen.

Daer nae int selve jaer is een bestandt van Oorloghe gemaeckt tusschen Vrouwe Margriete, als Regente ende Gouvernante ter eenre / ende Hertogh Carel van Gelre ter ander zijde/ voor eenen tijdt van vier jaeren/ ingaende op den lesten dagh van Julio des jaers voorsz ende binnen dese Stadt vanden Bossche ter payen aff gepubliceert/ op den negensten Augusti anno 1513.

Anno 1523. of als andere Memorien hebben 1524. de Geldersche hebbende den Oorlogh liever als den Vrede hebben den Oorlogh wederom aengevanghen / ende zijn over de Mase tot Orten onder den Bossche gecomen / ende het Dorp van Orthen ingenomen / maer alsoo daer hondert Ruyters versch binnen den Bosch in Guarnisoen gecomen waren/ daer de Geldersche geen condtschap van en hadden sijn sy/ onder het beleyt van Graef Floris van Bueren, die doen mede hier binnen was vande Bossenaers onverwacht overvallen / ende wierden daer op dien tijdt vele vande Gelderschen verslaghen/ ende oock gevanghen/ onder welcke mede was de Spion/ die daeghs te vooren binnen de Stadt vanden Bossche was geweest/ ende haer verseeckert hadde/ datter geen Guarnisoen binnen en was / gelijck daer op dien tijdt oock geen en was / ende die wiert aen eenen boom opgehanghen. De overighe Geldersche Ruyterije / die haer / ofte versteecken ende verborghen/ ofte uyt vreese van bedroch achtergehouden hadde / quam naer dat die vande Stadt wederom binnen getrocken waren tot voorschijn / ende staecken de Huysen tot Orten in den brandt/ ende naem eenen seer grooten roof / voornamentlijck van Vee met haer/ ende troeck daer mede weder over de Maese naer Gelderlandt/ ende duerden desen Oorlogh totten vierden dach Junij int selve jaer/ want doen wiert tot Heusden een bestant van een jaer langh gemaeckt.

Anno 1527. den 6. Meert hebben die van Bommel een Schip aengehaelt toebehoorende ten Bossche/ daer vijghen/ roosijnen ende andere waaren in waren.

Anno 1528. nemen die van Bommel verscheyde wel gelade Schepen by het Huys te Loevesten/ comende uyt Hollandt/ ende toebehoorende ten Bossche.

Op den selven tijdt hebben de Geldersche aengehaelt ende gevanghen ghenomen de Coopluyden van Brabandt / comende vande Franckefortsche Misse/ de welcke meest Bossenaers ende Antwerpenaers waren / waer over de Bossenaers met de Antwerpenaers besluyten eenen Vyantlijcken tocht in Gelderlandt te doen/ ende veel Volcks by malcanderen gebrocht hebbende / vallen sy in Gelderlandt ende brenghen het geheel platte Landt in bedingh tot de Stadt Zutphen toe. Onderentusschen komen die van Bommel totten Bossche/ om een bestandt te maecken / maer worden qualijck bejeghent/ ende haer wort geseyt/ dat sy eerst haer sterckten ende wallen soude slechten/ ende dan comen/ ende sijn onverrichter saken vertrocken.

Des Maendaechs naer beloecken Paesschen/ wesende den 20. dach inden April/ heeftmen een Block-huys uyt de Stadt vanden Bossche gevuert te Schepe om tot Lith opten Ham te stellen / waer mede reeden ende trocken dese hondert Ruyters met drie duysent Voet-knechten / sy namen haren wech door Orten.

Int ſelve jaer 1528. op Pincxt-dagh des ſmorgh ens/ zijn de Gelderſchen ghekomen uyt Ruremonde drie duysent ſoo Voet-Knechten als landtſaten met eenen geladen waghen met Haeck-buſſen / ende vele andere inſtrumenten ende zeelen om ghevangenen te binden geladen op wagenen met veel geſchut / ende meynden den Peel met Kempenlandt in Dingtalen te brenghen / ende Eyndthoven ende Helmont in te nemen / want ſy daer toe vele inſtrumenten van ſchuppen/ ſaghen ende haemeren om al aen ſtucken te ſmijten by hen hadden. Tot Eyndthoven/ Helmont ende tot Mol laghen ontrent t'ſamen vier hondert paerden/ ende hebben met hun genomen alle die knechten die inden Peel waren / ende met den clocken-ſlach alle die Landtſaeten t'ſamen / ende quamen by de Gelderſchen ontrent Hees ende Leendt / ende hebben die waghens vechtender handt vermeeſtert op den ſelven Pincxter-dagh/ ende wel ontrent neghen hondert doodt geſlaghen/ haer vervolgende tot ter Maeſe toe/ daer veel knechten ende Lantſaten van Gelderlandt verdroncken/ ende brenghen eenighe Memorien mede/ dat de Gelderſchen wel ontrent de twee duysent Mannen in den tocht ſouden verlooren hebben.

Naer dat Graef Floris van Bueren de Stadt Hattem / op den Yſelcant geleghen des Sondaeghs naer die Octave van Pincxten metten Slote / naer een hardt belech hadde ingenomen / hebben die vanden Boſſche ende Antwerpen by den ſelven Grave van Bueren , zijnde des Keyſers Velt-Overſten / hart aengehouden/ om de Steden Thiel ende Bommel te belegeren / meenende / als die waren gewonnen/ dat dan de Vrede waer gevonden dat haer wierde toegeſtaen ende trock daer op de Graef van Bueren door de Velouwſſe gheberghte / de ſaeghe Betouwe over naer den Tielder-waert ende naer dat hy op den Tielderwaert geplondert ende berooft hadde beleghert hy de Stadt Thiel met een macht van twintich duysent gewapende Mannen ende verdeelt die in drie Quartieren ; Hy ſelve lagh tot Sandijck. De Waelen in het Dorp Drumpt. Schenck met ſijne Hoogh-duytſchen te Weſt-luyden. Teghen over het Tol-huys hadden de Brabanders den Waert aldaer beſlaghen. Op S. Iacobs avont quamen binnen den Boſſche drie hondert gravers van Naemen/ wt den lande van Luyck by den Hove van Brabandt aengenomen om Thiel te helpen winnen ende graven. Doch alſoo de Stadt om den tuſſchen-loopende Wael rontſomme niet wel en was te beſluyten/ heeft de Hertogh van Gelre 800. Mannen van wtſchot van Nimmeghen met Schepen in de nacht binnen de Stadt Thiel gebracht/ ende heeft de Graef van Bueren wel 1500. ſchooten op de Stadt gedaen / ende dede die uyt het Quartier van Schenck den 10. of als andere willen/ den 15. de eerſte beſtorminghe met ſulcken vinnigheydt/ dat de Soldaten de graften vol ſcherpe horden legghende tot aen den navel toe daer door waeyden/ om den ſtorm aen te brenghen/ die tot driemael toe hervat wiert / doch altoos vruchteloos uytviel/ om den onbeſwijckelijcken teghenweer van die van binnen/ die onvermoedelijck ende in aller ijl wederom ſtopten ende aenvulden het gene door het geſchut reddeloos was gemaeckt. Die den Wal trachten te beklimmen/ wierden met bouten ende kogels ſoo onthaelt/ dat ſy daer meeſt bleven / ſoo dat ſy de hoop van de Stadt Thiel te ſullen winnen opgaven. Die vanden Boſſche dronghen hart aen / datmen het belech doch ſoude continueeren / preſenteerende daer toe de provianden van Victualie te verſchaffen. Het belegh wort ghecontinueert/ ende blijft daer met eenen Canon-ſchoot doodt de Heer Colſter/ een cloeck Crijchsman. De ſiecken ende gequetſten die ſeer veel waren/ die wierden naer de Stadt vanden Boſſche ghebrocht / om ghenesen te worden / ſoo datter in het groot

Gasthuys waren hondert ende tachtentich siecken / die gheschooten waren. Inde cleyn Gast huysen/ inden Heylighen Geest / ende tot de Susteren van Orten was het al mede vol. Als nu de Grave van Bueren van den 17. Julij tot den 16. Augusti voor Thiel geleghen hadde / ende den gedurighen reghen ende het onweer de cleywegen ten onbruyck maeckten / is hy opgebroocken / achterlatende over de 1500. Mannen die in de stormen staende dit belech voor de Stadt van Thiel gebleven waeren / ende in den aftocht leet hy mede seer grooten afbreuck / door het sterck schieten met het Canon uyt de Stadt. Hier mede waren die van den Bossche alle haer hoop quijt om Thiel ende Bommel te winnen / siende dat sy te vergeefs soo excessive oncosten tot dit belegh gedaen hadden / ende noch in de swaricheyt van den Oorlogh bleven/ die haer meest treften/ gelijck oock de Gelderschen/ naer dit belegh / Meghen ingenomen ende verbrandt hebben / een sterckte aen de Maes-cant opwerpende / in meyninghe om Brabandt ende den Bossche daer uyt in gestadige onrust ende dwangh te houden/ ende zijn van daer gevallen inde Meyerije vanden Bossche / ende hebben de Vryheyt van Os / ende het Dorp Nulandt afgebrandt / ende wierden daer gestut ende te rugghe ghedreven van hondert Bossche Ruyters onder het beleyt van Aert Heym. Die van den Bossche trocken met alle macht naer den Bommeler-waert / ende verdestrueerden het Huys te Poderoyen/ toebehoorende Marten van Rossem , Marschalck van Gelderlandt / ende legghende het Bus-cruyt inde Kelders/ lieten het selve Huys opspringhen.

Ontrent desen tijt branden af het fort te Lithsen-Ham / dat uyt sware balcken 't samen gevoecht was/ ende de Gelder sche uytloopers seer inden wegh lagh / ende men weet niet hoe den brandt daer in quam.

Int selve jaer 1528. in September wiert daer vergaderinge gehouden tot Gornichem / om Vreede tusschen Keyser Carel den 5. ende Hertogh Carel van Gelre te maecken. Gesanten ende volmachtighe van des Keysers zijde waren / Floris van Egmont , Grave van Bueren / Heere van Yselsteyn / Velt-overste/ Antonis van Lalain , Grave van Hoogh-straeten / &c. Stadt-houder van Hollandt/ Zeelandt ende Vrieslandt/ Laurens Dublon, Heere van Sante/Griffier vande Ridderen van 't gulden Vlies / ende Audiencier van den Rade van Brabandt/ met eenighe Schepenen van s'Hertoghen-Bossche. Van des Hertoghs zijde Henrick de Graef Amptman tot Erkelens/ de Rechts-geleerde Herman Keyspenningh, Drost Henrick Kollaert van Linden , ende des Hertoghs Geheym-schrijver Ian Vierssen, ende is desen Vrede den 28. September besloten/ende den 29. nae middagh binnen de Stadt vanden Bossche ter papen aff gepubliceert.

Anno 1529. den 11. Julij nae den middach ten twee uren/ is binnen den Bossche gecomen den Rit-meester Marten van Rossem met ontrent dry hondert paerden met haer vanieren ende trompetten uyt Gelderlandt / ende heeft de Stadt Marten van Rossem beschoncken inde roye poort met xx. der Stadt stoopen / ende is dese Bende voort naer Vilvoirden getrocken / ende soo nae den hove in dienst vanden Keyser/ ende dat volghens het tractaet van peyse tot Gornichem besloten.

Anno 1538. storff binnen Arnhem Hertogh Carel van Gelre , een ongerust ende doortrapt Vorst/ tot bedrogh ende gewelt even veerdich. In sijnen Oorlogh creegh hy om een cleyn soldije eenen grooten toeloop/ ende dat om den grooten roof die sy in Brabandt ende Hollandt haelden/ ende waeren de Gelderschen hem soo geneghen/ dat sy seyden/ als sy drie koeyen hadden/ sy wilden de twee veroorloghen om sijnen 't wille.

Als nu Hertogh Carel met behoorlijcke eere ende pracht ter aerden was geholpen / hebben de Gelderschen tot eenen Heer ende Hertogh aengenomen Willem outste Soon van Cleve ende Gulick/ende vander Marck/een ybērich Jonghman/ oudt 20. of 22. jaeren / het welck de Keyser Carel de 5. seer qualijck opnam/ alsoo hy pretendeerde 't Hertoghdom van Gelre ende 't Graefschap van Zutphen hem toe te comen / ende schreef daer over scherpen brieven aen den Vorst ende Standen van Gelderlandt.

Hier over is Hertogh Willem van Gelre in verbondt getreden met Francoys den eersten van dien naem Coninck van Vranckrijck/ende gaf aen den Coningh Ravesteyn over.

Int jaer 1541. heeftmen in de landen van Gelre / Gulick ende Cleef een groote vergaderinghe van Volck gemaeckt soo te peerde als te voet / ende wierden daer tot eenen Oversten over gesedt Marten van Rossem, Mareschalck van Gelderlandt/ een gantsch berucht/ende niet min bemindt Crijghs-overste/doortrapt/cloeck/wacker naer den roof siende/ die by nae onmogelycke dinghen met geen minder geluck/ als dapperheydt placht uyt te voeren / ende geen voorvallende kansen af te slaen. De Coninck van Vranckrijck sondt den Heer Niclaes de Longeviel Constabel van Vranckrijck by Marten van Rossem in 't Gulickerlandt / ende haer Volck wierde alle daghe vermeerdert. Sy en wouden oock niet segghen / wat Heer sy dienden. Die vanden Bossche ende Antwerpen worden van den Heer van Beyeren gewaerschouwt/dat sy op haer hoede souden wesen/ dat het op haer ende Brabant gemunt was.

Anno 1542. in Junio is vanden Hove binnen den Bossche ghesonden Philips Dorlay Ridder/ Heer van Jenesse / ende groot Balliou van Nielle ende wals Brabandt/ Mareschalck/ met brieven van Instructie ende Ordinantie om hier op alles tot defensie ordre te stellen/ ende des Vyants gewelt af te weeren / ende was vergeselschapt met eenighe andere Heeren vanden Hove / ende worden seven Benden Volcx in de Meyerije aengenomen / ende voor Guarnisoen in dese Stadt geleyt / ende alle Gelderschen de Stadt wtgeseyt / ende is een mandement uyt den Hove gecomen / datmen alle de Huysen staende aen de Stadts mueren soude afbreecken / op die peene van 200. Keysers guldens te verbeuren / ende wierden daer op wel 200 Huysen tot aen den grondt afgebroocken/ als mede het Gasthuys niet verre van S. Barbaren Capelle van Heer Adam van Mierde gefondeert / ende wiert mede belast int voorsz. Mandaet vanden Hove/ datmen eenen wal tegens die mueren soude schieten wijt vier ende twintich voeten/ende wiert dit met yver uytgewerckt/ ende niemandt in dat werck verschoont. De Stadt heeft gebooden datmen alle die boomen / willighen ende eycken/ hoedanich die waren terstont moest afhouwen/ende binnen de Stadt brenghen. Ende wat brieven datmen schreef aen de Gouvernante om assistentie van peerde ende voet-volck/ men en conde niet verwerven; Die van Antwerpen hebben hier gesonden 1500. knechten nae Nienroyen/ende blevender 25. daer van tot Hinthem op den Steewech ligghen. Voorts moesten die vanden Bossche haer selven met haer eyghen Volck bewaren.

Op den 20. dach in Julio anno 1542. op eenen Woensdagh savonts is Marten van Rossem met de geheele armee bestaende uyt 14000. voet-volcx / ende 2000. Ruyters te peerde / ende 18. stucken geschuts gecomen in de Heerlijckheden van Kessel ende Cuyck/ ende van daer tot Erp/ende S. Oden-Roy/ daer sy dien nacht bleven ende seyden / dat sy Vrienden waren / ende des smorghens branden sy S. Oden

Oden-Rode af / ende plonderden de Parochie-Kerck / ende wierde 't plonderen vande Collegiale Kerck aldaer afgecocht voor 300. Rijnsche guldens / ende lieten doen het teecken vanden Coninck van Vranckrijck sien. Van daer tooghen sy voort naer Oorschot ende Beerze / daer sy het al verwoesten ende verbranden/ ende heeft de andere Dorpen vande Meyerije gebrandtschat/schattende die van Oosterwijck/ naer dat het geheel verwoest was noch 4000. guldens/van Gestel 500. van Hilverenbeeck 1400 guldens / ende als de Meyerije soo verwoest ende verdorven was/ trock hy naer Antwerpen / beloovende sijne Crijchs-luyden / dat hyse brenghen soude daer sy het gout met haer stormhoeden / ende de zijde waeren met hare spiessen souden deelen. Wt de Meyerije trocken sy voort naer Bael/ daer sy oock branden. Voorts soo quamen sy tot Hooghstraeten/ welck oock verdinghde/ ende het Slot gaf hem op/ daer trock Marten van Rossem binnen / naer gedaene beloosten/ dat hy niemant en soude beschadighen/ hy bleef oock by sijn woort / ende boven 100. tonnen kruyt/ ende een deel ysere koghels ende vier stucken/ worden daer niemant yet afhandich gemaeckt. Terwijlen het Crijchs-Volck tot Hooghstraeten lagh / quam vanden Grave de Heere van Barbanson met twee hondert peerden/ ende Lubbert Turck trock oock mede naer Breda by den Prince van Orangien: oock trocken alle de knechten die binnen den Bossche lagen naer Breda by den Prince / soo datter niemandt van de selve inde Stadt en bleef / ende soo wierde heel Maeslandt ontbooden / ende de Stadt van den Bossche nam knechten aen/ daer Aert Heym Hooft-man af was. Die Prince met sijn Volck te peerde ende te voet was bevolen dat hy over Bergh op Zoom naer Antwerpen soude trecken / maer hy trock recht toe over de loecht. Doen wiert sijn Volck geslaghen ende vele gevanghen / soo dat die Prince ende de Heer van Barbanson met gewelt ontreeden/ ende quamen tot Antwerpen binnen/ daer wel 200. peerden binnen laghen/ ende branden die van Antwerpen doen alle hare Voor-Stadt af/met de Cloosteren ende Huysen/hoedanich die waren. Marten van Rossem dede de Stadt opeysschen/ ende bleef daer twee nachten voor ligghen.

Doen de tijdinghe ten Bossche quam / dat het Slot tot Hoogh-straten was ingenomen/ soo heeft de Stadt terstont geboden het Clooster van den Baseldonck af te doen breecken/ ende den Meester der siecken oock het Godts-huys met de Kerck af te doen breecken.

Marten van Rossem met zijn Armee trock voort ter zijden Lier / tot Duffelen ende tot Waelhem voor Mechelen/ het welck hy branden metter Kercken / ende vele Huysluyden doodt sloegh ende vongh ende roofde / ende van daer trocken sy voor die Stadt van Loeven/ laghen ter banck/ ende eyschten die Stadt op/ maer die Clercken schooten soo sterck uyter Stadt datter vele doodt bleven/ ende zijn soo van daer vertrocken / ende hebben den Burgemeester van Loeven gevanghen / ende trocken van daer/ ende volghden haer de geheel Armee van de Gouvernante/ maer en zijn aen malcanderen niet gekomen/ ende is Marten van Rossem sonder eenighe bysondere schade geleden te hebben door Brabandt getrocken/ het welck groote schande was.

Anno 1543 in Julio/ is Marten van Rossem van Nimmeghen gecomen/ ende is by het landt van Ravesteyn de Maese overgescheept met eenen grooten hoop Volcx gecomen uyt Denemarcken/ Gelderlandt / 't landt van Cleef ende Gulich/ ende als sy in Brabandt quamen/ vielen sy aen het plonderen rooven ende branden/ waer op veel Landtsaten van Oosterwijck/ Vucht/ Haren/ Boxtel ende alle andere

plaetsen

plaetsen 't samen quamen / om te verhinderen dat Marten van Rossem niet verder
en soude trecken / maer alsoo onder dit Landt-Volck geen ordre en was / wierden
sy geslaghen / vele gedoot ende gevanghen / naer welcke Victorie Marten van Rossem
valt in de Baronye van Boxtel / ende plondert die met de Kerck / daer de Huysluy-
den veel goedts in ghevlucht hadden / ende seynt eenighe van syn Ruyterye naer
Vucht / een Dorp onder den Bossche geleghen / ende laet dat afbranden / ende laet
het Carthuysers Clooster vry koopen / ende moeste Boxtel naer dat het gebrandt
ende gerooft was / noch 7000. guldens opbrenghen / ende Vucht twee hondert gul-
dens / ende trocken van daer naer Oosterwijck / ende moest die Vryheydt haer vry
coopen voor roof ende brandt voor 7000. guldens / Hilverenbeeck 1300. Tilborch
4300. Oorschot 7000. Vessem ende Wintelre 300. Oirle met zijn gehuchten 2500.
Esch 200. Helvoirt 300. S. Michiels Gestel 300. Dunghen 600. Broghel 1500.
Asten / Someren / Lierop 1800. Gestel by Eyndhoven ende Blaerthem 1400.
Waelre ende Weerde 900. Heese / Leend ende Geldrop 200. guldens. Daer na heeft
Marten van Rossem Eyndhoven belegert / daer veel Huysluyden in gevlucht waeren /
die met het Ruyters Guarnisoen van D. Heere van Merode de Stadt bewaerden /
wachtende meer Volcks uyt groot Brabandt / eyscht de Stadt op / ende als hy
geen bescheyt en kreegh / valt hy aen ende neemt de Stadt met gewelt in / daer alle
het Guarnisoen ende vele Burghers wierden verslagen / waer onder den Drossaert
van Cranendonck Daniel vander Aa. Als hy de Stadt met de Kerck ende het Cloo-
ster inden Haghe buyten Eyndhoven uytgeplondert / ende de Burgerye noch groot
gelt afgheschadt hadde is hy ghetrocken naer Helmondt / maer alsoo Heer Ioost
van Helmondt 3000. Voet-knechten in syn Stadt hadde / ende een groote menich-
te Landtsaten daer in gevlucht was / en heeft hy Helmondt niet gemoeyt / maer
heeft het platte Landt geschadt ende geplondert / ende met eenen roof van Men-
schen ende Beesten / ende vele Gyselaers naer Ruermonde getrocken.

Terwijle Marten van Rossem tot Eyndhoven soo vyantlijck huys hiel / hebben
die van het Guarnisoen van Helmont het Clooster te Binderen afgebrandt.

In het laetste vande Maent Julius is Marten van Rossem met zyn Armee ge-
comen voor den Bossche / eyschte de Stadt op / ende diese op eyschten wierde doodt
geschooten. De Geldersche sulcx siende / hebben alle de Huysen tot Vucht gebrant
tot aen de Haldersche brugge toe / met alle de Hoeven daer ontrent liggende / soo dat-
ter afgebrandt wierden meer dan over de ses hondert Huysen.

Van den Nederlantschen Troubel / ende wat doen hier in de Stadt vanden Bos-
sche is voorghevallen / is in 't 23. Hooft-Stuck no. 2. Wijdtloopich gehandelt / tot
de Reconciliatie metten Coninck toe. In de Reconciliatie was bedonghen datmen
de Stadt met geen Guarnisoen en soude moghen beswaeren / ofte haer dwinghen
om dat in te nemen / maer en is haer die belofte niet gehouden / blijckende uyt den
Requeste by de drie Leden van de Stadt aen den Koningh daer over gepresenteert
waer inne het volghende staet. Naer dien 't uwe Mat. belieft heeft in dese Stadt
van s'Hertoghen-Bossche / op den tweeden dagh Meye anno 1567. te legghen
sekere Guarnisoen van ses Vendelen duytsche knechten van het Regiment van
Heer Bernarden van Schouwenborch / ende in November daer nae volghen-
de / het voorsz. duytsch Guarnisoen geschickt wesende nae Amstelredamme / en-
de andere Steden inne Hollandt / alhier binnen de voorsz. Stadt te seynden
acht andere Vendelen Spaengiaerden / het Regiment van Tertio Sardenio onder
Don Gonzalo de Bracamonte / ende als noch daer nae alle de voorsz. acht Vendelen

 Spaen-

Spaengiaerden vertrocken wesende / ende gheschickt nae Vrieslant opten lesten Aprilis voorleden / alhier binnen de voorsz. Stadt inde plaetse van de voorsz. acht Vendelen te seynden vier Vendelen Hooghduytsche knechten / onder het Regiment vanden Grave van Lodeon , gelijck de selve vier Vendelen als noch teghenwoordich alhier in Guarnisoen sijn ligghende. Ende hoewel de voorsz. drie Leden volgende het bevel van uwe Mat. niet alleen de voorsz. Guarnisoenen respective goetwilligh hebben ontfanghen / maer oock behoorlijck nae heuren vermoghen ghelogeert ende geaccommodeert hebbende / de selve Guarnisoenen onder meer andere prerogativen genooten de Vrydomme ende exemptie vanden Accijnsen ende Imposten vande Wijnen ende Bieren / oock de ghene daer niemant in exempt en behoort te zijn / 't zy geestelijck ofte weerlijck / achtervolghende het consent vande drie Staten s'Landts van Brabandt / ende de brieven van acceptatien henluyden daer op by zijne Mat. verleent / ende dat oock vele ende verscheyde Ingesetenen deser Stadt boven t' gene voorsz. is eenighe vande Knechten vande eerste Guarnisoenen den montcost hebben gedaen/ eenighe penninghen ende eenighe andere noodelijcke dinghen geleent ende aff gesproocken / daer aen den Burghers deser Stadt al noch een groote somme resteert. Item dat daer nae het voorsz. spaensche Guarnisoen binnen dese Stadt gecomen wesende / is by den voorsz. Gouverneur Don Gonzalo de Bracamonte van dese Stadt voor het service van vuer / kerssen / olie/ azijn/ wassen van hemden ende sout geesschet / ende hem by de voorsz. Stadt uytgereyckt voor elcken Soldaet ter maendt acht en veertich stuyvers / bedraghende 't elcker maendt ontrent vier duysent carolus guldens / behalven meer/ niet tegenstaende de Burgheren 't voorsz. service / den selven Soldaten hebben gedaen ende moeten doen/ boven dien dat alnoch de voorschreven spaensche Soldaten den Ingesetenen deser Stadt groote merckelycke somme van penninghen/ zoo van geleende gelden/ als van andere victualie ende behoeffelijcke dinghen/ schuldich ende ten achteren gebleven zijn/ongelijck meer dan die voorsz. somme ter maent was bedragende/ende dat oock de Stadt den geheelen tijdt vanden Guarnisoenen gheduerende heeft moeten leveren hoye/ stroye/ ende andere rouwe waeren voor de peerden vande Gouverneurs/ Capiteynen/ ende andere Bevel-hebbers / mitsgaders noch moeten uytreycken allen den brandt / soo daeghs als s'nachts voor de voorsz. Soldaten opter wachten/gelijck zy als noch doende sijn/ &c. Ende verclaerden voorders dat het niet mogelijck en was/dat de voorsz. Stadt langher soude connen de voorsz. lasten vervallen / mits der sobere ende krancke neringhe / cessatie van coopmanschappe/ suspensie der Privilegien vande tollen / waer door vele gedronghen zijn geweest dese Stadt te verlaeten/ hebbende hen getransporteert op andere plaetsen / inne sulcker vueghen/ dat meer als het derde gedeelte vande Ingeseten / nae hen supvleanten verduncken/ wel vertrocken is/ &c.

De Burghers wierden aen de eene zijde dus belast met het Guarnisoen / ende aen de andere zijde worden de Renthiers vande Contributien mede op de Cantoiren niet betaelt / waer over de Renthieren soo Geestelijck als Weerlijcke persoonen / mitsgaders de arme Gast-huysen / Godts-huysen / soo van Mannen als van Vrouwen. Item de Blockmeesteren ende Provisieurs vanden armen Huys-armen vande neghen Blocken ofte Wijcken deser Stadt / van gelijcke schamele Bagijnen / Spinsteren ende andere Miserabile persoonen/ Renthen heffende op de drie Staten des Landts/ende Hertoghdomme van Brabandt int Quartier van s'Hertogen-Bossche/ quamen in een sekere Remonstrantie doleren/ofte klagen aen de drie

Leden deser Stadt / dat sy geen betaelinghe en konden vercrijghen van den Rent-
meester Jacob Baex van heuren verschenen Renthen / staende teghenwoordigh te
betaelen al sommighe van ses/ seven/ acht/ neghen ende meer jaeren / ende waer
toe de selve Rentmeester (soo hy verclaert) egeene middelen van betalinghe en was
hebbende / ende alhoewel hy de voorsz. Renthieren verscheyde assignatien op de
Vryheden/ Heerlijckheden ende Dorpen vander Meyerije deser Stadt gegeven en-
de verleent heeft gehadt ter saecken vander beden / die zy van vele jaeren ten achte-
ren ende schuldich waeren / soo en konden nochtans de voorsz. Renthieren niet ge-
raecken tot eenighe penninghen/ofte oock betaelinghe van heur verballen Renthen/
wat devoir/neerstichept ende instantie de selve Renthieren dagelijcx doende waeren/
soo aen den voorsz. Rentmeester / als oock aen den voorsz. Dorpen / ende Vryhe-
den/daer op sy bewesen ende geassigneert waeren/ causerende den voorsz. Rentmee-
vander onbetalinghe der voorsz. Renthen alleenlijck oorsaeck te wesen / de groote/
ster enorme ende excessive Contributien/quotisatien ende schattingen/daer mede het
platte Landt ende Meyerije deser Stadt continuelijck belast ende beswaert was ge-
weest ten tijt van vier ende meer jaeren. Ende voor welcke contributien ende schat-
tinghen de Huysluyden ende dien vanden platten Lande vander Meyerije deser
Stadt / by den Guarnisoenen / soo te peerde als te voet / buyten ende binnen
deser Stadt ligghende/ soo gepraempt ende geexecuteert/ jae dagelycx gevanghen/
gespannen/ ende in banden van yseren geworpen wierden/ ende soo gehandelt ende
getracteert/ als off sy lijff ende goet verbeurt hadden. Alsoo dat de Huysluyden en-
de Dorpen onder de Vyanden ende Rebellen van zijn Mat. gheseten / van onge-
lijck betere conditien zijn ende ghehouden worden dan die getrouwe Vasallen ende
Ondersaeten van den platten Lande inde Meyerije deser Stadt / die nochtans in-
de verbonden verplicht/ noch gehouden en zijn / als wesende de selve schattinghen
ongoddelijcken ende violente / medebrenghende sulcke oppressien ende verdruckin-
ghen van de arme ende ghetrouwe Ondersaten van sijnre Mat. schamele Huys- ar-
men / ende miserabele persoonen / soo binnen dese Stadt vanden Bossche/als ten
platten Lande/datse voor den aenschijn Godts wraeck sijn roepende over den genen
die de voorsz. ongoddelijcke contributien inne gebracht ende geexecuteert hebben ge-
hadt / ende daer inne mede hebben geparticipeert / ende noch dagelijcx participe-
ren / wesende daerenboven de selve contributien ende schattinghen geintroduceert
teghens den Eedt / wille ende belooftenisse van sijne Mat. ende teghens de notoire
Privilegien vanden Lande van Brabandt / ende ter contrarie der Capittulatie
vande Pacificatie van Cuelen / deser goeder Stadt van s'Hertoghen-Bossche en-
de Meyerije der selver by sijne Mat. besworen/ inder vueghen/ dat de voorsz. onre-
delijcke ende violente schattinghen causeren / dat de voorsz. Renthieren egeen beta-
linghe en konnen vercrijghen van heure verloopen Renthen/niet teghenstaende dat
alle de Vryheden ende Dorpen vander Meyerije deser Stadt mede verplicht ende
verbonden zijn in solidum voor de betaelinghe vande voorsz. Renthen / welcke Ren-
then metten beden wesende wettighe schulden vanden Landen ende Staten van
Brabandt / moeten ende behooren betaelt te worden/ als tot dien eynde by den sel-
ven Staten / ten versuecke van wijlen hoogher Memorien Keyser Charles , ende
nu sijne Mat. eendrachtelijck geaccordeert ende gewillecoert / ende waer van hare
voorsz. Mat. de Capitale penninghen hebben genoten ende getrocken/sijnde alsoo de
voorsz. Staten/ ende het geheele platte Landt/ ende Meyerije deser Stadt reelyck
executabel voor de betaelinghe vande voorsz. Renthen/ die de voorsz. Remonstran-
ten

ten zijn heffende op de voorsz. Staten / in vueghen dat de voorsz. beden geaffecteert zijn alleenlijck den selven Renthieren / als hun speciale onderpandt ende hypoteque / alsoo dat de leden voorsz. alleenlijck behooren ende moeten geemployeert ende gekeert worden tot ter betalinghe vande voorsz. Rechten / ende niet tot behoeff ende furnissemente vande voorsz. Contributien ende quotisatien / daer nochtans teghenwoordelijck teghen den wille ende expresse beloeftenissen van sijne Mat. feytelijck ter contrarien gedaen ende geattenteert wort by den Guarnisoenen/den voorsz. Huysluyden de voorsz. Contributien ende schattinghen ghewveldelijck aff dringende ende extorquerende/ moetende alsoo betaelen 't ghene sy niet schuldich en zijn/want al notoir is / dat inden Landen van Brabandt niemandt eenighe Contributien / Schattinghen ofte Quotisatien opsetten / lichten / noch ter executie stellen en magh / sonder expres consent ende advoy vande Staten vanden Lande van Brabandt / d'welck oock wel expresselijck uytdruckende is de Missive by sijne Altese aen dese Stadt geschreven / van de selve Stadt ende platte Landt niet te belasten met eenighe contributien ofte quotisatien te voorderen dan nae der ouder forme ende maniere behoort/ ende want de voorsz. beden (tot betalinghe alleenlijck vande Renthieren voorsz. gedestineert) teghenwoordelijck mette voorsz. violencie ende geforceerde contributien ende schattinghen infruelijck geconsumeert / ende geheelijck verslonden worden/ tot groote desolatien / ruine/ ende verdriete vande voorsz. Renthieren / dewelcke uyt oorsaecke van dien/ van honger ende commer moeten vergaen ende bederven/ als van hunnen incomen ten platten lande niet met allen ontfanghende / blijvende hun pacht hoeven ende gronden van erven aldaer ongeteult ligghende/ uyt oorsaecke der voorsz. excessive contributie/ als niet bestandt wesende om de selve te connen voldoen/ ende den tuelman zijn recht te betaelen. Alsoo dat sommighe gestadighe ende wel gequalificeerde Borgeren / mits der onbetalinghe vande voorsz. Renthen tot zulcke armoede ende miserabelen staet zijn gecomen/ dat zy hunnen Huysraet ende Meubelen moeten vercoopen/ versetten/ ende verhandtplichten / jae sommighe hen bedden hebben moeten vercoopen/ ende opt stroy slapen/al by faute ende gebreke van betaelinghe van de voorsz. Renthen/Ec.

Hier sietmen hoe weynigh de beloften ende reconciliatie met den Coningh haer gedaen/ gehouden zijn / ende in wat eenen miserabelen staet zy daer door gecomen zijn/alsoo dat zy selver die reeckenen voor geluckich/die het met den Staten gehouden hebben/om dat der selver conditie beter was als de haere.

Gerrit Lapperken sonder Leer/uyt den Bosch ghebannen sijnde/ gecleet wesende op sijn Oosters / is anno 1571. inde Somer/ met een clepper comen rijden inden Bosch/ende opte Marckt wesende riep hy Vivele Geus : daer naer van Paerde getreden sijnde/ is hy in een Herberghe ghegaen / ende aldaer goedt chiere ghemaeckt hebbende / is weder opgeseten ende sint Jans poorte uytgereden/ ende inde Poort sijnde onder de Spaensche wacht geschoten / ende 't Paert de sporen gegeven hebbende/ is voorts uytgereden/ dan hebbende omtrent een booghscheut gereden/ is het Paert blijven stil staen/ende wat hy dede en conde 't niet voort krijghen/ 't welck de Spaensche wacht siende/ sijn met spiesen ende ghewveer na hem toegeloopen/hebbende hem vant Paert ghestoten ende ghevanckelijck binnen gebracht/ende is eenighe daghen daer na ghehanghen.

Anno 1576. in October hadden eenighen eenen aenslagh op den Bosch gheprac- tiseert/ ende quamen verscheyde Soldaten ende eenighe Beveel-hebberen in Boeren kleederen met Capiteyn Coenen , Drost van Hooghstraten binnen de Stadt/ maer

maer die van binnen hadden van desen aenslagh kennisse / ende wierden 18. daer van op den 18. October gevanghen/ ende daer van drie gehangen/ende eenen levendich ghequartiert/ende de quartieren op rucken buyten de Stadt gehanghen. Den 24. October wierdender noch drie ghehanghen/ ende drie onder de galge onthooft. Capiteyn Coenen wierde versteecken ende ontquamt.

Anno 1585. hadde Philippus Grave van Hohenlo eenen aenslagh op den Bosch den 19. Januarij des nachts. Van desen aenslach was den principalen beleyder Capiteyn Iuliaen Cleerhagen van Brussel / die getrouwt hadde een Vrouwe van den Bosch / van den geslachte Erpe/ die op hem hadde genomen het Volck in de Stadt te brengen/alsoo hy oock dede. Hier over is den Grave van Hohenlo den xix. Januarij by nachte met sijn Crijchs-Volck derwaerts getrocken / alwaer Cleerhagen hem selven met weynighen logheerde hart by de Vuchter-poort. Hy clam selver met eenighen over de Hamaye / ende berghden hem in twee wacht Huyskens op de brugghe. Smorgens na den achten als nu de poorte op ginghe ende de val-brugghe neder viel / overweldichde hy terstondt de wachte van de Poorte/ ende nam na weynighe resistentie de strate van de Poorte in/belastende sijnen Sergant genoemt Cloot met anderen de bewaringhe vande Poorte/met bevel daer niet van te gaen/ten ware by laste van den Oversten Yselsteyn. Dese liepen boven op de Poorte / om te beletten dat het schof niet nederghelaeten en soude worden / ende vonden den Poortier een oudt Man daer mede alreede besich ; waerom sy hem doorstaecken alsoo sy meenden / maer hy ontkroopt in een duyster gat. Terstont quamen daer wel twee ofte drie duysent Mannen / soo te voet als te peerdt in de Stadt/ genoechsaem sonder ordre/ die alle sonder grooten tegenweer voorts liepen/ eenighe langhs d'een zijde der mueren na de sint Jans poort/desgelijcx aen d'ander zijde/ soo verre als het Cruys-broeders Clooster is : int midden liepen sy door de Cruys-poorte over de Keyerbrugge by de Postel-straet/seer onordentelijck/mits dat de Grave van Hohenlo ende sijn Colonellen noch inde Stadt niet en waren/dien het belast was de Cruys-poort in te nemen / ende voorts aen beyde zijden op de mueren de aencomste te besetten: waer mede sy een plaetse als een Casteel inde Stadt souden hebben/ mits dat de selve een Voor-Stadt is/ met Poorten/Mueren/Wallen ende Grachten aen malcanderen gehecht. Dese drie toeganghen niet wel beset zijnde by gebreck van goede gebieders / ende het Volck te diep ingetrocken zijnde / hebben sy van eenighe Burghers/ die in de wapenen gekomen waren/ wederstant gevonden/ daer over een van haer peerden geschoten zijnde/ dede andere deynsen/ siende eenich Volck te peerde alreede opgeseten / om met den Heere van Haultepenne, die daer langhe kranck geleghen hadde/ te vertrecken. Dit gesichte haer verschrickende/ keerden sy al vluchtende/ ende jaechden haer gesellen die in quamen/oock groote verbaestheydt aen / ende hebben alsoo malcanderen in disordre gebrocht/ sonder merckelijcke oorsaecke / soo dat het alles op de vlucht quam. Daerentusschen den Sergant van Cleerhagen, die tot bewaeringhe vander Vuchter-poort gestelt was/ siende de Stadt ingenomen/ verliet met sijn Volck allenskens de wachte/het welck de Poirtier merckende/ die totter doodt gequetst was / ende siende sijne Vyanden vluchten/ liet het schooff/ soo hy best conde/ nedervallen/ waer van dat eenen balck noch open bleef / ende eenen anderen balck viel op een paert/ waer door het uyt ende in komen genoch verhindert zijnde / noch grooter onordinghe ende verwerringhe veroorsaeckte / het welck de Burghers siende (die van oudts wel in de Wapenen geoeffent waren) meerder moet grepen/ ende dronghen van alle canten op het

Crijghs-Volck hart aen / die sy gelijckelijck na de Poorten vande Stadt dreven / dat elck sijn geweer neder wierp / soeckende haer alleen te salveeren / ende spronghen veel van de selve over de Vesten / die meest al versmoorden / ende de rest / die noch in de Stadt waren / die wierden geslaghen ende ghevanghen. Iustinus van Nassou, Admirael van Hollandt / die ontquam het noch / ende Cleerhaghen hebbende alle devoiren aengewent om de Soldaten in goede ordre te houden / ende meenende dat de Grave van Hohenlo de Poorte selfs gesloten hadde / om het vluchten te beletten / ende siende eyndelijck dat het een verwert werck was / ende gheen ander middel om te ontcomen / soo spronck hy vanden Cruys-tooren in het water / daer hy hem selven salveerden door hulpe van een Schots Soldaet. Daer bleven wel 300. doodt / soo verslaghen / als verdroncken / onder anderen Ferdinand Truckses, de Broeder van Gebhard Keur-Vorst van Colen / vande Burghers blevender ontrent bijftigh / ende oock wel soo veel gequetst.

Anno 1599. trock den Admirant van Arragon met het Legher naer de Stadt Bommel / ende beleghrde de selve Stadt / maer geen apparentie siende om die te winnen / resolveerde syn Legher voor Bommel op te breecken.

Die van den Bossche dit vernemende / hebben eenen expressen Brief / ingestelt by de twee eerste Leden van des Stadts regeringe / continuatie van het selve belegh versoeckende / daer van dat wy de volghende copije hier laten volghen / genomen uyt seecker groot Resolutie-Boeck / hebbende in fronte Conclusie Boeck van den 25. December 1598. tot den 17. May 1604. Ende daer na: Martis 25. May 1599. coram Gestel / Heymen / Vechel / &c.

Serenissime Princeps.

Quandoquidem palam inter plerosque rumor spargitur, de intermittendâ, imò deserendâ obsidione oppidi Bommelensis, quodque certum sit, quod ex eo non solum Serenissimi Archiducis Alberti & vestræ Celsitudinis Authoritati plurimum indubiè decedet, verum etiam quod certus hujus tam fidelis & Catholicæ Civitatis inde sequetur interitus, quem tamen tanto annorum spatio, continuis excubiis, longa sollicitudine, multo etiam bonorum civium sanguine, per Dei gratiam avertimus. Hinc est quod quam humillimè Magistratus hujus Civitatis Buscoducensis obsecrat. Ut vestra Celsitudo dictam obsidionem Bommelensem nullatenus velit intermittere, sed omni conatu, occasione tam numerosi exercitus prosequi. Imò si fieri possit in loco aliquo vicino similem obsidionem aggredi, ut hostis hac viâ dispersus citius sese dedat, vestræque Clementiæ devoveat, præsertim etiam considerato, quod expugnato per vestram Celsitudinem dicto oppido Bommelensi, hostis per totam Hollandiam & Zelandiam usque adeò consternatum se deprehendet, ut de conservatione aliorum locorum planè sit desperaturus, cum aliàs non expugnato, sed relicto eodem oppido Bommelensi, hostium animi ita efferentur & superbia intumescent, ut post hac nullas exercitus nostri impugnationes sint verituri, sed potestati & robori suo ita confisuri, ut nihil non relinquent intactum, quo fidelem hanc Civitatem, aliasque in obedientia constitutas longè majore sævitia & rabie possent prosequi quam hactenus per eos actum exstitit, tametsi quoque præsentis aëris dispositio & optata serenitas talis est, ut nobis planè serviat, & hosti maximè fit adversa, cum è contrario aëris mutatione vel pluvia succedente vanum foret quicquam adversus eundem hostem moliri, uti experientia sæpius hoc planum evasit. Quod faciendo, &c.

Dewelcke brieff overgesedt zijnde luydt aldus:

Seer

Seer doorluchtighe Prins.

Nademael in 't openbaer 't gerucht onder den meestendeel der Menschen loopt / dat uwe Doorl: van sins soude sijn de belegeringh vande Stadt Bommel op te breecken ; Ende dat 't seker is / dat daer door niet alleen 't aensien vanden alder-Doorluchtighsten Aerts-Hertogh Albert ende van uwe Hoogheydt seer soude gekrenckt worden / maer dat een sekeren ondergangh van soo eene ghetrouwe ende Catholijcke Stadt soude volghen / 't welck wy nochtans soo menigh jaer met gestaedighe wachthoudinghe / groote sorghvuldigheydt / ende oock met veel bloedt van onse goeden Burgheren door Godts ghenade verhoet hebben. Daerom is 't dat de Magistraet van dese Stadt s'Hertoghen-Bosch seer onderdaenichlijck bidt/ dat uwe Hoogheyt de voornoemde belegeringh van Bommel geensins geliebe op te breecken/maer met alle devoir/ter occasie van soo een groote Heyr-Legher ghelieve daer inne te volherden ; ja indien mogelijck / in eene nabuyrighe plaetse eene gelijcke belegeringh by der handt te nemen / op dat de Vyant op dese wyse verspreyt zijnde hem te eerder overghebe/ende hem uwe Hoogheydt onderwerpe. Dat oock overlegghende / dat de voorn: Stadt Bommel door uwe Hoogheyt ingenomen zijnde / de Vyandt hem door gheheel Hollandt ende Zeelandt soo seer verbaest sal vinden / dat hy aende behoudenisse van andere plaetsen terstont sal waanhoopen. Daer hierentegen die Stadt niet ingenomen/ maer verlaeten zijnde/ den Vyandt alsoo moedigh ende trots sal werden / dat hy hier naemaels geene beleghueringhen oft bestormingen onses Heyr-leghers meer sal vreesen ; maer op zijne macht ende stercke alsoo sal vertrouwen/ dat hy niets achterweghen sal laeten/om dese ende andere Steden onder de gehoorsaemheydt gestelt zijnde / met grooter wreet ende verwoetheyt/als voor desen/te vervolgen. Door dien oock de gestaltenisse van 't tegenwoordige saisoen soo aengenaem en gewenscht is/dat 't ons t'eenemael dient/ende den vyant t'eenemael tegen is. Daer in tegendeel door veranderinge van locht/ende volgende regen te vergeefs soude zijn om tegens den selven Vyant iet in 't werck te stellen. 't Welck de ervaerentheydt ons dickwils geleert heeft. Dit doende / Ec.

Doch dit en mochte niet helpen / maer de Admirant heeft het belegh van de Stadt Bommel gequiteert/ ende is met sijn Legher vertrocken. Op den 3. Junij 1599. ende heeft hem gelegert in 't Dorp Rossum alwaer op den 5. Junij heeft begonnen op te werpen de schanse S. Andries / dewelcke in 't volghende jaer den 9. May wederom by Prins Maurits gewonnen wierde.

II. Anno 1601. den 1. Novembris is Prins Maurits met 73. Vendelen Crijchs-knechten / ende 33. Vanen Ruyters voor de Stadt van den Bosch gekomen/ innemende alle plaetsen daermen door bequamelijck tot de Stadt conden komen / ende die hy Oordeelden hem dienstigh te wesen tot een belegij.

Graef Willem van Nassou legheerde hem met 26. Vendelen Voet-Volcx / ende 14. Vendelen Ruyters voor die Hintemer-poort. Prins Mauritz met de reste van het Legher met den Grave van Solms tot Vucht / ende begonnen hen terstondt te begraven / ende de Stadt alomme met Schansen ende Reduyten te besetten / welcke besettinghe wel acht uren gaens in sijnen omgangh groot viel/ ende en was niet wel mogelijck dat groot werck in eenen korten tijdt te voltrecken / alhoewel dat daer seer yverigh ende neerstigh aen wierde ghearbeydt. In dit werck hadde de Prins dit voordeel / dat hy teghen de Stadt weynigh Volcks in de Wachten hadde te gebruycken / om dat binnen de Stadt weynigh Guarnisoens was/ zijnde daer binnen ontrent de twee Vaendelen knechten / ende een Cornette peerden van Graeff Adolph vanden Bergh , ende ontrent 50. peerden van Antonis Schets Heer

Heer van Grobbendonck/ ende Gouverneur van de Stadt van den Bossche. Men heeft de Burgerije beweeght tot een sterck weder-weer in dit belegh te doen / hen toesegghende in korten tijdt ontsedt/ ende vergoedinghe van de schade die door brant ende schieten quam te comen / ende datmen voor armen ende gequetsten goede sorghe soude draghen / ende wierden vermaent / dat sy hare Voor-ouders in cloeckmoedigheydt wilden volghen / die haer seer vromelijck in voor tijden in alle de Oorloghen gequeten hadden. De Geestelijcken/ die hier veel waren/ vermaenden mede de Burgerije tot kloecke-wederstandt / draeghen oock aerde aen de wercken/ ende namen eenighe mede de Wapenen in de handt / gonghen met de Processien/ ende deden veel gebeden.

De Schouteth met de Magistraet hebben ordre gestelt op den brandt. Item om brandt-reyen te maecken / om lanterren uyt te hanghen / ende op diergelijcke andere noodtsaeckelijcke wercken meer/ ende lichten onder de Burgerije noch twee Vendelen Crijchs-Volck. De Schutterije van de Stadt/ zijnde verdeelt onder vier Gilden / deden oock groote devoir : sy maeckten een halve Maene aende Vuchtsche Poorte/ ende andere wercken/ die hen wel te pas quamen/ daer sy Man/ Wijff ende Kindt aen stelden. Terwijle die van binnen ende buyten aldus int werck waren / ende die beleghers de Stadt noch niet alomme besloten hadden / soo sijnder van de Stadt Grave s'nachts ontrent 260. Mannen den 6. November binnen gekomen over eenen leeghen wech / alsoo die noch niet door het stoppen van die Rivière over'watert en was. Dese raeckten daer binnen/ sonder dat de beleghers dat ge'waer wierden/ anders als door verhael van eenigen die van den hoop verdoolt waren. Anderwerff den 14. November s'nachts / soo sijn daer onder het beleyt van Bly-leven, Lieutenant Colonel van Archicourt/ met Michiel vander Sterren, langhs den selven wech ingeraeckt ontrent 900. Mannen / waer inne by eenighen grootelijcx versuymt was/ die tijts genoech gewaerschout/ maer niet tijdts genoech daer in versagen/ daer Prins Maurits oock seer om gestoort was/ ende of wel den meesten hoop binnen geraeckte/ soo wierden evenwel noch de rest geslagen/ ende ontrent seventich daer van gebangen/ ende waren doen daer mede ontrent de 1600. Soldatē in de Stadt/ ende daerom moesten oock de belegers te nauwer toe sien/ ende te scherper wacht tegens de Stadt houden/ waer door het wercken te tragher voort gongh.

Daer wert teghen de half Maen buyten de Vuchter poorte / een Baterije opgeworpen / ende 10. stucken daer op geplant/ ende met gloeyende kogels geschooten om brant inde Stadt te brenghen / maer hier teghens was by de Burghers goede toesicht / met sant op de solders te legghen / ende de pannen ende ketels gereet te hebben / om de kogels daer in te vatten ende te dempen/ ende dat maeckte/ dat de gloeyende koghels cleyn quaet deden.

By de Hintemer-poorte wiert een Galerije gemaeckt/ die de Stadt in groot gevaer brocht / ende souden de Stadt wel haest vermeestert gehadt hebben / maer begonst den 12. November te vriesen / ende evenwel continueerden Prins Maurits noch al in het voorderen van sijn approcien ende begravinghen met groote moeyten door dien dat door den Vorst de aerde seer hart wiert/ so nochtans dat hy hoopte binnen 12. of 14. dagen op de Wallen vander Stadt te Logeren/ zijnde de begravingen soo verre gebrocht/ dat sy beyde aende Hintemer ende aende Vuchter-poorten vander Stadt tot aen de grachten waren gecomen : Maer de coude ende vorst wert dagelijcx strengher / soo dat de Wateren / Stroomen ende Rivieren begonnen geheel hart toe te vriesen / waer door alle Landen ende waterachtighe plaetsen open laghen / soo dat het Legher geen Victualie meer met Schepen en konde becomen /

ende

ende alſoo men oock vernam datmen een deel Volcx ontrent Dieſt vergadert hadde / om de Stadt te ontſetten / ſoo wiert dit belegh by de Staten in deliberatie genomen: want op het belegh van den Boſch hadden de Staten van Brabandt door den Marquis van Habrech, ende den Secretaris Praets, de Ertſch-Hertoghen doen vertoonen de ſwarigheden die by het verlieſen van die Stadt het gemeen Lant van Brabandt ſouden overcomen / namentlijck het verlies van de Steden de Grave/ Venloo/ ende andere/ waeromme de Ertſch-Hertogh reſolveerde ſelver derwaerts te trecken / ende ſondt terſtont voor uyt het Legher voor Oſtende / Graef Frederick vanden Bergh, met Nicolo Balta, ende oock Graef Ioan Iacome Belgidioſo, om Crijchs-Volck te vergaderen ontrent Dieſt/ alwaer hy hen by voeghden duyſent peerden vande gemuytineerden van Weert / met welcken hoop ſy dochten den Boſch te ontſetten / met het Legher te beſpringhen / off Breda te beleggben/ off over 't ys eenen inval in Hollandt te doen / daer toe het geſchut al gereet ſtondt. De Staten ende Prins Maurits hier van geadverteert zijnde / hoewel haer Legher wel begraven was / ende alle gewelt daer mede konden tegenſtaen ende afweeren/ ſoo en konden ſy evenwel niet beletten om over het ys in de Stadt te komen / ofte eenen inval ergens in het Landt te doen/ ſoo hebben ſy beſlooten den tijdt/ het ſayſoen ende den grooten Vorſt plaets te geven/ ende hebben vele bagagien uyt het Legher wech geſonden / ende hebben den 23. November het Legher op gebroocken/ naer 26. daghen beleghs / ende heeftmen alle het geſchut/amonitie ende nootdruft dewijle de Schepen tot Creveceur ende Hemert bevroosen laghen / naer Heuſden wech gevoert / maer veel grove gereetſchap / als ſperren / palliſſaden/ ſchoppen ende ſpaden/ diemen by gebreck van Schepen ende Wagenen niet al en conde wech brengen/ wierden meeſt verbrandt.

Daer wierden Veerſkens int Latijn van weder zijden gemaeckt / d'Poëten van de zijde van de Staten ſtelden deſe:

Non Ducis obſeſſæ ſervavit Mœnia Sylvæ,
Alberti gladius, frigida ſed glacies.

Dat is:

Den Boſch niet Alberts ſweert van 't belegh bevrijt,
Maer een ſeer felle Vorſt gekomen voor den tijt.

D'andere veranderden deſe Veerſen aldus:

Tam Ducis obſeſſæ ſervavit Mœnia Sylvæ,
Alberti gladius, frigida quam glacies.

Dat is:

De Boſch ſoo wel door 't ſweert van Albert is bevrijt,
Als door de felle Vorſt, gekomen voor den tijdt.

Een ander heeft daer op deſe Veerſen geſtelt:

Soo dat de Prins wel ſach dat hy niet ſou uyt rechten,
En daerom wilde hy teghens Godts hant niet vechten,
Noch Gode wederſtaen, en nam die ſtrenge kou,
Voor Godts beveel ende laſt, dat hy vertrecken ſou.

Aengaende dit ontset is 't dat ooch Iustus Lipsius Professor tot Loven schrijft aen Ianus Bernartius naer Mechelen. Centur. 3. Miscell. Epistol. 91.

Milites a Buscoducensi liberatione redeunt, & agminatim hac transeunt. O liberatione nobis optatâ! Etsi ea Deo potiùs adscribenda, qui hiemem, nives, gelu induxit, & aërem commilitare nobis, omnesque in eo genios fecit. Sed periculo quam propinqui fuimus? magnæ, miræ & non credendæ in brevi illo tempore Batavorum munitiones. Dixi tibi, & verum est, Romana opera & militiam imitantur: & ad illud Corbulonis, Dolabra, non gladio solum, victoriam quærunt. Actum de hac urbe & Academia erat, si ea in partes adversas cessisset. Lovanii 1601. 7. Idus Decemb.

Dat is: De Soldaten komen wederom van 't ontsedt van s'Hertoghen-Bosch/ ende gaen hier met troepen voorby. O Godt Loff / van een ontset van ons gewenscht! alhoewel 't selve veel beter Godt moet toegeschreven werden / dewelcke den winter / sneeuw ende vorst haer op 't lijff gestiert heeft / ende de locht met alle Engelen daerinne/met ons heeft doen strijden. Maer hoe nae hebben wy 't gevaer geweest? groot / wonderlyck/ ende ongelooffelijck zijn de beschantsinghen der Hollanders in soo een korten tijdt geweest. Ick hebbe 't u geseght / ende 't is ooch waerachtigh / sy volghen na de Roomse wercken / ende maniere van Oorloghen: ende nae 't segghen van Corbulo, sy soecken de overwinninghe te verkrijghen niet alleen met de wapenen / maer met den diesel (spaede). 't Waere met dese Stadt ende hooghe schoole gedaen geweest / indien die Stadt inde handen van onse teghenpartijders geraecht waere. Loven den 7. Decemb: 1601.

Anno 1603. hadde Ptins Maurits ontset het Casteel van Hooghstraten / daer de gemuytineerden op laghen / ende was haer Esquadron van dese gemuytineerden met Prins Maurits vereenicht sterck 1500. te voet / ende 1100. te peerde / alle seer fray ende uytgelesen Volck. Naer dit succes was Prirs Maurits ghesint voor den Bosch te vallen / niet met vertrouwen om die Stadt te winnen/ want het Leger vanden Ertsch-Hertogh was noch in Brabandt / maer om den selven op te houden/ende in sijn voornemen te beletten van over denRhijn te trecken/ofte yet anders aen te tasten tot nadeel van dese Landen. Binnen den Bosch en was ooch geen vreemt Guarnisoen / ende hy quam den 19. Augusti daer voor / ende tot Vucht gekomen zijnde doet hy sijn Legher dapper beschantsen. Het Leger van den Erts-Hertogh volght / ende loghert sich den 22. Augusti op den Dungen / tot Gestel ende Schijndel/ende nemen in den Eyckendonck ende Hintem/ om die zijde van de Stadt open te houden/daer hy hem beschanste.

Ende al sachmen wel dat de Stadt niet en was te winnen / diemen rontom niet en conde belegheren ofte besluyten/ ende datmen ooch wel wist / soomen daer voor bleef / datmen daer door soude veroorsaecken / dat die van binnen soude Guarnisoen moeten in nemen / ende dat alle de omligghende plaetsen te swaerder souden moeten beschermt worden / evenwel om den somer te passeren / ende den stercken Vyant die ontrent desen tijdt noch 4000. Italianen in Nederlant creegh / in Brabant te houden/ ende van den Rhijn af te keeren/ of te verhinderen om yet anders voor te nemen / daermen voor vreesden / soo hebben de Staten goet gevonden de be-legeringhe te continueren/alsoo sy deden tot den 5. November toe.

De Eertsch-Hertogh en conde sijn Legher van daer ooch niet trecken / sonder merckelijck verlies van de Stadt: want hem meermaels geweygert was Guarnisoen in de Stadt te legghen/ende seyden die van de Stadt/ hy soude haren Vyant daer van slaen/ofte dwingen te vertrecken/ende sy souden hare Stadt wel bewaren.

Hier

Hier over so begroeven hen beyde de partijen wel vast met schansen ende reduyten d'een na de Stadt toe / d'ander nae sijn wedeepartije toe. Graef Frederick maeck-te een stercke / de stene-schanse genoemt / van waer hy seer wel conde schieten int quartier van Graef Ernst van Nassou, wiens Artillerie lagh op den grooten Pette-laer/die daer dapper teghen schoot/ ende soo hiel hem een yegelijck op sijn voordeel.

Den eersten Septembris / metten doncker / soo trock wt des Erts-Hertoghs Legher den Marquis de la Bella, Broeder van den Prince d'Avellino, met ontrent 3500 Mannen / gecoren uyt alle Regimenten / stille sonder Vendelen ofte trom-melslagh door de Stadt ende buyten omme / buyten de Sint Jans Poort / ende namen aldaer een plaetse in genaemt het Reut / het welck seer wel gelegen was om des Princen Leger den toevoer (die van Hemert over Vlymen quam) af te snij-den / daer hy hem terstont beschanste met menichte van fassinen ende mutsaerden/ mede gebrocht/ waer van Prins Maurits eerst nae middernacht kennisse kreegh/die terstont met haeste alle sijn Legher inde Wapenen dede komen/ende alarm maken/ ende met hem nemende ontrent twee duysent Man te voet/ ende meer te voet ende te peerde hem belast te volghen / is gecomen by het retrenchement / dat by-cans een Mans lenghte hoogh gebrocht was / ende is daer van drie zijden met alle gewelt op gevallen ontrent een ure voor den daghe: Die vande schansse deden alle teghen-weer om die plaetse wel te bewaren: Maer naer het gevecht ontrent een kleyn ure/ hebben die van binnen beginnen te beswijcken/ende de vlucht te nemen na de Stadt daer de Poorten ghesloten waren/soo dat daer door doodt bleven wel ontrent 400. Mannen ende wel 200. gevangenen/ waer onder selver was de Marquis de la Bella, die sijnde seer gequetst/terstont daer na is gestorven. Daer bleef mede oock een ver-maerde Capiteyn Ruck, met meer andere Capiteynen ende Beveel-hebberen: onder de gevangenen was de overste Luytenant van Hachicourts, genoemt Bly-leven, met noch drie Capiteynen ende andere Officieren. Van de zijde van Prins Maurits ble-ven daer ontrent 40. doodt / ende over de 100. ghequetst. De voorsz. schanse dede Prins Maurits voorts opmaecken / onder het geschut van de Stadt/ ende gaf de sel-ve 't Esquadron te bewaren.

Het doode Lichaem vanden Marquis de la Bella sont Prins Maurits slechtelyck in het decksel van een Peert met eenen Trompetter na de Stadt / dat die van de Stadt seer verachtelijck dochte / dan de Trompetter hadde last haer by sulcken gelegentheyt aen te segghen: Dat hy haer te vooren seer eerlijck gesonden hadde het Lichaem van den jongen Heere van Rhosne, ende dat sy dat seer onweerdelijck ende onbeleefdelijck van sijnen Trompetter aengeveert hadden/ dies souden sy leeren be-leeftheyt erkennen.

Graef Frederick van den Berghe sont eenen Trompetter / om volghende het quartier de gevanghenen te lossen / maer gaf hem Prins Maurits tot antwoordt/ dat hy verwitticht was / hoe dat sy in Vlaenderen voor Oostende seer moorddade-lijck met eenighe van het Volck gehandelt hadden van het Regiment van Graef Ernst van Nassouw, hebbende schipbreucke geleden/ doende de krancken/ gewon-den ende andere op hanghen; daerom liet hy haer weten / dat hy eerst een deel van dese ghevangenen soude laten ophanghen / tot vergeldinghe van het voorver-haelde / ende dat sy voorder souden ghedencken / by aldien sy by hen lieden eenen van de sijnen op hinghen/hy soude daer teghens twee vande haere doen op hangen.

Sanderdaeghs / den 16. September/ is de geweldighen Provoost van het Le-gher gesonden by dese 200. gevangenen / de Beveel-hebberen uytgesteken, met soo veel

veel brieskens alsser gevangen waren/ ende wt de opgerolde moest elck een trecken: Daer waren 12. brieskens daer galghen op stonden/ende die dese soude trecken/ die moesten hangen/om hunne Vyanden te doen quartier onderhouden. Alsoo wierden sanderdaeghs die 12. opgehanghen int gesichte vande Stadt/ krijghende noch een van die twelve genade/verbeden door een jonghe Dochter/ om sijn jonckheydt ende andere reden.

Den 9. September weygerden die van de Stadt des Hertoghs Legher provisande ende nootdrust / ende en wilden die niet laten volghen/ten ware sy hen wederom kosten daer tegen inde Stadt sonden.

Den Marquis Malaspina was int Lant van Cuyck/komende vanden Erts-Hertogh tot Venloo/om naer het Leger te rijden/ende wierden aldaer van die van't Esquadron gevangen/ende in het Leger gebracht/die den 3. October/hebbende met den Heere van den Tempel ende Corbeque ten middaeghe by Prins Maurits te gaste geweest/ende weder keerende naer Vlymen in het quartier daer die van het Esquadron laghen sijn beyde de Marquis Malaspina ende de Heer van den Tempel / neffens den anderen rijdende/op den wech naer Deuteren/de beenen afgeschooten van eenen kogel van de Stadts poorte komende/die treften de vier beenen door beyde de buycken van hunne peerden/ welcke peerden beyde doodt bleven/ de Heer van den Tempel Corbeque &c. sterft noch ten selven daghe/ maer de Marquis, wierden de voeten afgeset/ende behielt het leven.

Den 4. October quam de Erts-Hertogh selver in het Legher / ende met eenen binnen de Stadt van den Bossche / practiseerende om Guarnisoen binnen te legghen/daer de Burghers altijdts teghen waren.

Den 13. October dede hy veel Volcx in de Stadt komen/ende als het nu duyster was/ is daer mede getrocken buyten de Sint Jans poorte/ daer hy op een hoochte inder haest een Baterije dede maken / ses stucken geschuts daer op plantende / ende dede veel pleyten brenghen/ende met Crijghs-Volck vullen/ ende dede die leggen in een leegh waterachtigh landt tusschen de poorte ende het retrenchement van Deuteren / om daer mede over te varen / ende het selve retrenchement / dat niet sterck was ghemaeckt dan tegen musquet scheuten/in te nemen. Den 14. October/ tegen den dagh liet hy eenen allarm maken by nieu-Herlaer/om Prins Maurits derwaerts te locken: Maer overmits die van Deuteren een vier-teecken deden/is Prins Maurits selfs met eenen hoop Volckx derwaerts getrocken / ende mettet opkomen van den daghe / ontdeckte hy eer hy daer quam / des voorsz. Eertsch-Hertoghs batterije / die terstont dapper/ ende met een furie op het retrenchement begonst te schieten / daer alle de scheuten van voorен achter door vloghen / in voeghen dat de wacht hen moeste inde aerde begraven om vry te wesen. Prins Maurits ginck liggen achter in de hoochten / dicht by het retrenchement / ende dede drie Velt-stucken halen / ende die teghen sijnen Vyandt planten : Maer eer dat die gehaelt ende gereedt waren / hadde de Erts-Hertogh al 176. scheuten gedaen/ ende de schanse gants verplettert. Maer als Prins Maurits met sijn 3. Velt-stucken begon te schieten / kreegh den Vyandt den schrick / ende liep met groote confusie wt de pleyten wegh / ende verliet het geschut met al watter was/ ende en hadde het leegh lant/ onder het water staende/niet belet/ soude de Prins dat alles wel hebben connen krijghen/ doch als des Erts-Hertoghs Volck het geschut noch inder haest hadde wech ghehaelt / soo quam des Princen Volck noch door dese leeghe landen/ende haelden wech de balcken/plancken/horden ende schanskorven/ daer sy de Schans tot Deu-

teren

reren mede repareerden/oock teghen het grof geschut.

Daer na soo heeft de Ertsch-Hertogh onder decksel van eenen aenslach te doen/ inde Stadt doen comen ontrent de drie duysent Mannen / ende die daer binnen te doen logeren teghen danck van de Burgerije/ die wel riepen / dat het teghens beloosten was/dan vermeestert sijnde/moesten swichten/ mits eenighe daer over gestraft wierden/ als wy dat aengeteeckent vinden.

Den 5. November/als het nu winter geworden was/stelde Prins Maurits sijn legher in slach-ordene / ende verliet alle sijn wercken voor de Stadt in goede ordre / ende was op den middagh ontrent een ure gants van de Stadt getrocken/ ende legerden sich aen den Cuyckschen hoeck/ op de heyde/ ende bleef daer ligghen tot den 6. November/ om te sien of den Erts-Hertogh hem soude derven volghen / die de selven nacht op brack/ende trock naer Helmont/ende soo voorts inde winterquartieren/soo trock de Prins oock voorts na het Huys te Hemert met sijn Legher/daer het scheyde/treckende elck naer sijn Guarnisoen.

Terwijle den Marquis Spinola in 't jaer 1622. Bergen op Zoom belegert hadde/ heeft Prins Maurits van Orangien twee merckelijcke aenslagen voor gehat/den eenen op 't Casteel van Antwerpen / den anderen op s'Hertoghen-Bosch ; vanden eersten seyde den voornoemde Prins tot Dordrecht te scheep gaende : Desen aenslagh gaet soo vast / dat niemant den selve verhinderen kan als Godt alleen ; 't welcke oock geschiede / want daer ontstont inde nacht sulcken storm ende onweder/ dat de schepen in groot perijckel geraeckten / en soodanighen Vorst / dat 't de Ruyteren niet op de paerden konden harden. Ende alsoo wierde desen aenslagh alleen door Godt belet. Om den anderen in 't werck te stellen quam Prins Maurits op den 9. Augusti met eenen grooten troup Voet-knechten ende Ruyteren marcheren door Vlymen/Vucht/ende is eyndelijck gekomen op den Dunghen / voor hebbende de Stadt inde nacht met eene verrassinghe te attaqueren van die zijde / alwaer nu de Pettelaer Schans ende 't Houten-bolwerck ligh[t]. Maer desen aenslagh is mislukt door twee middelen. Het eerste was/dat twee Monnicken vande Pre[di]ck-Heeren ordere willende op 't Landt gaende om haere aelmoessen te collecteren/ d[a]t Volck zijn gewaer geworden met langhe rocken aen/ ende lanckwerpighe d[r]oske[n] is inde hant om alsoo de Musquetten ende lonten te verberghen. Dese Monnicken dan te rugge keerende / ende den boom ingelaten zijnde hebben den Gouverneur Grobbendonck hier van gewaerschouwt ; dewelcke terstont op alle posten / met wachten ende ronden goede ordre heeft gestelt. Het tweede was / dat Capiteyn Derijck de Busschieter inden donckeren nacht met eenen merckelijcken buyt aenkomende aende Hinthamer poort de trommel liet roeren om ingelaeten te worden/ ende ingelaeten zijnde de Gouverneur drie scheuten met Canon tot een vreuchde teecken liet doen. Waer door den Prins waenende verraden te zijn / den aenslagh niet in 't werck stelde/ende is s'morghens wederom vertrocken over den Helvaertschen dijck ; 't welck Capiteyn Derijck Busschieter siende heeft met consent van Grobbendonck een Canon gereet gemaeckt / welck hy loste / als hy een bragaert Vaendraegers in 't gesicht kreegh / vande welcke hy vijff op een rije met desen Canon-scheut ter neder leyde ; 't welck de Prins siende/soude geseght hebben : dat dit geen Canonier/maer Capiteyn Derijck de Busschieter gedaen hadde. Ende by dese occasie wierde getimmert de Pettelaer Schants / ter plaetse alwaer van te vooren lagh eene groote hoeve : ende oock 't Houte Bolwerck achter het Convent der Baselaers/alwaer de Stadt op haer swaeckste was.

Anno 1629. is sijn Hoogheyt Fredrick Henrick, Prince van Orangien/ Grave van Nassou/ Ec. Met 280. Compagnien te Voet/ ende 70. Cornetten paerden/ in alles bedragende 40000. Man opgetrocken/ ende is daer mede op den eersten Mey gecomen voor de stercke/ ende voor desen geachte onwinnelijcke Stadt van s'Hertoghen-Bosſche / nemende sijn Quartier met 134. Vaendelen tot Vucht. Graef Ernst Casimier van Nassou met 50. Compagnien nam sijn Quartier tot Hinthem. Graef Willem van Nassou nam met 32. Compagnien sijn Quartier tot Orten. De Heer van Brederode nam met 26. Compagnien sijn Quartier op den Eyckendonck ende soo voorders naer den Dungen/ ende besloot den Pettelaer. De Colonel Pinsen hadde zijn Quartier op Deuteren.

By 't fort Creveceur wierde een Schip-Brugghe over de Mase geslaghen.

Hier mede wierde eenen aenvangh ghemaeckt van een Belegh dat diergelijcke noyt te vooren gesien en was / soo ten aensien van sijn grootte/ moeyelijckheyt ende swaerte / als oock ten aensien van de gelegentheydt / sterckte ende fortificatie der Stadt s'Hertoghen-Bossche/ ende de veelvoudighe toevallen die daer by quamen.

De circumferentie van dit Belegh viel soo groot / soo om de leege Landen/ diemen tot dit werck niet en conde gebruycken / als oock om de Schansen/ die al vry verre van de Stadt af laghen / datmen meer als acht uren behoefden/ om de selve om te gaen / ende wierde evenwel dit gantsche Legher / uytgesondert aen de zijde naer den Deuteren / daer de Landen doen noch onder het Water laghen / in 10. of 12. daghen beslooten/ ende wierden alle Trenchementen met dobbele Bancquetten / ofte Voet-bancken gemaeckt/ de voet vande selve Trenchee wel 16 voeten / ende de kruyn 6. voeten dick/ rontsomme wierden een menichte van Redouten gemaeckt/ Schansen ende andere Wercken tot verseeckeringhe van het Legher/ ende teghens de aencomste van den buyten Vyandt.

Ende dewijle het Bosch-velt op dien tijdt noch diep onder het water stondt/ daer het water met de wassende Maes noch op rees/ soo langh bleef de Stadt naer Deuteren ende Engelen met het water beslooten/ ende liet sijn Hoogheyt daer door maecken eenen breeden Rijs-wegh / met een Borst-weer / streckende vande Vuchterheyde langhs den Bosschen Sloot tot Engelen toe / met verscheyde Redouten van hout gemaeckt/ ende lagh by de Brugghe naer Vlymen teghens den hooghen wech by nae een onverwinnelijck fort.

Desen Rijs-wegh wierde van de Hollantsche Dijckers bedijckt / ende droegh daer van den naem van den Hollantschen Dijck.

De Rivier de Dommel wierde ghestopt ende toegedamt tusschen Vucht ende Oudt-Halder met eenen Dam van 200 Roeden langh / ende het water vande Dommel wierde buyten om het Legher ghebracht.

Soo wierde mede de Rivier de Aa gestopt / ende mede buyten om het Legher geleydt.

Hier mede wierde de Stadt 't Water ontrocken / ende de leeghe plaetsen bequamer gemaeckt om in de belegeringhe daer het van nooden was te gebruycken/ ende het Legher als met nieuwe Vesten versterckt.

De Gouverneur van den Bossche/ de Heer Anthoni Schets, Baron van Grobbendonck/ Heere van Tilborch/ Ec. Dede buyten de Stadt oock eenige wercken opwerpen/ om alle aprochies/ soo veel doendelijck was/ te verhinderen. Tusschen den 4. ende 5. May waren oock binnen den Bosch gecomen ontrent 800. Mannen/ die langhs Vlijmen over Deuteren/ voorby de Koe-schabans henen tot S. Jans poorte

in qua-

in quamen / gaende op eenighe plaetsen tot haer middel toe door het water. Doch en was den Rijs-wegh door het Water hier niet gebracht.

Als nu de tydinghe van dit onverwacht belegh tot Bruessel te Hove quam/ was het daer al in roeren/ ende heeft de Erts-Hertoginne verscheyde posten naer den Coningh van Spaengien afgeveerdicht / om syn Majesteyt raedt te vraghen/ hoe sy in desen gevalle sich draghen soude/ ende syn ordere te becomen/ gelijck sulcx by geintercipieerde brieven notoir is geworden. Liet alle Krijghs-Oversten vergaderen/ende ordere stellen op de betalinghe/om op het spoedichste Crijghs-Volck op de been te krijghen

De Gouberneur van den Bossche schreef terstont om meerder Volck ende Buskruyt/ende met het ontset te haesten.

Onderentusschen gingh syn Hoogheydt met syn Belegeringhe voor de Stadt van den Bossche sterck voort / ende voorderde veel / ende sterckte allesins seer syn Legher/ende worden daer gedurich sterck aen gearbeydt.

Die van Brabandt geen Generael van haer Legher hebbende/ hebben syn Excellentie Graef Henrick vanden Berghe , als zijnde wel de oudtste / cloeckste ende ervarenste Overste die sy hadden/ tot haren Velt-Oversten vercooren / ende dat met believen vanden Coningh van Spaengien/ die den selven met de Ordre van 't gulden Vlies noch vereert hadde / dat groot misnoeghen onder de Spaengiaerts maeckten/daer uyt vele een Generale revolte vreesden/doch is noch wel afgeloopen.

Syn Excellentie vanden Bergh is met een gheweldigh Legher / sterck ontrent 7000. Ruyters / ende 24000. of 25000. Voet-Volck opgetrocken/nemende zynen wegh naer Herentals/ ende soo voorts naer het Legher voor den Bossche/ slaende sich neder tot Bortel/Helvoirt/Cromvoirt ende Haeren.

Syn Hoogheyt de aencomste des Vyants Legher vernomen hebbende/vertrock naer 't Quartier tot Deuteren/ende bevant/dat aldaer de uyterste Schilt-wacht al geretireert was/uyt oorsaecke dat des Vyandts Ruyterije tot Vlijmen was gearriveert/ende heeft voorts alle de andere Quartieren besichtight/ende heeft des nachts met den Coningh van Bohemen ende vele Edelen in de schantsen / de drie Susters genaemt/sich onthouden/alsoo die naest het Legher vanden Vyandt laghen.

Die van de Stadt / de aencomste van Graef Henrick vanden Berghe vernomen hebbende / schooten veel stercker als oyt te vooren/ hoopende dat haer ontset na by was.

In het begin van Julius maeckte Graef Henrick vanden Berge verscheyde loose allarmen / ende viel eyndelijck aenden Dijck daer de Dommel mede gestopt was/ om den selven door te steecken/ ende om alsoo met eenen eenigh Volck ende Boschcruyt in de Stadt te brenghen/maer hy vont het daer alles soo wel besedt / dat hy moeste retireeren.

Ter selver uyren wasser mede eenen aenslagh op 't Quartier van Graef Ernst , daer sy met een groote furie op een Hoornwerck aenvielen/ maer sy wierden daer soo onthaelt / dat sy met verlies van vele dooden/ ende achterlaten van vele wapenen/ de wijck moesten nemen. Ende dit was nu al den thienden aenval waer mede hy syn avontuer te vergeefs op het Legher versocht hadde / ende het geheele Legher van syn Hoogheydt gedurigh des nachts / nacht op nacht / in batallie gehouden / ende de Soldaten seer gematteert heeft. Bevindende dan het Legher soo in syn voordeel begraven liggende/dat hy geen kans en sagh om door te breecken ende dese belegerde Stadt van den Bossche te ontsetten/of eenigh Volck daer binnen te bren-

te brenghen / heeft hy aen den Gouverneur vanden Boſſche geſchreven / dat hy geen middel en conde vinden om door te breecken/maer verhoopte yet anders te attenteeren om ſijn Hoogheyt te diverteeren/gelijck ſulcx uyt een geintercipieerde brief verſtaen wierde/ ende is alſoo met ſijn Legher allenſkens opgebroocken/ ende heeft ſich by eenighe duyſenden Keyſerſchen ende Crabaten / die onder den Grave van Monte Cuculi , ende den Overſten Dulken dienden/ vervoecht / ende is daer mede naer de Yſſel gemarcheert / alwaer hy den uytlegghen gedwonghen heeft zijn Schip te verlaeten/ende heeft met eenighe ſchuytjens een partije Volcx laten overſetten.

De Borgeren van Arnhem dit verſtaende vielen op de overcomende uyt / ende vochten kloeckelijck / doch en conden haer het overcomen niet beletten. Daer na quamender eenighe doch weynich/ van ons Crijghſ-Volck te voet ende te paerde/ die gecommandeert wierden van den Ritmeeſter Baſſon , ende den Capiteyn Carpentier, die oock dapper vochten / ende bleef de Ritmeeſter Baſſon doodt/ ende de Capiteyn Carpentier ſwaerlijck gequetſt / ende noch twaelf Ruyters doodt/ maer alſoo de Spaenſche alrede trenchee ghemaeckt hadden / daer ſy achter in defenſie ſtonden / ſoo quamen ſy meeſt alle noch dien dach over / ende gheraeckten alle op de Veluwe / het welck een groote verſlagentheydt in de geunieerde Landen veroorſaeckte / ende voornamentlijck in Gelderlant ende Over-Yſſel/ dewijle deſen inval ſchielijck ende onverwacht quam / ende de Steden van Ammunitie ende vivres niet wel verſien en waren.

Zijn Hoogheyt deſe tydinghe becomen hebbende / ſont ſijn genade Graef Ernſt met eenighe Compagnien te voet ende te paerde nae de Betuwe / om den Vyandt daer uyt te keeren / het welck hy oock gedaen heeft / met eenen de Steden ende plaetſen aen den Yſſel-ſtroom teghens de aencomſte des Vyandts wel beſettende.

Den 17. July 's nachts onthielt ſich Heer Otto van Gent ende Oyen/ Heere van Dieden / Gouverneur van Emmerick / inde galderije voor de S. Anthonis/ofte groote Schanſe/ende alſo de Franſchen de fauſſe braye/eñ alle de buyten wercken in hadden/ ſoo wilden ſy ſtormen/ waerom ſy eerſt eenen Man naer boven ſonden/om de gelegentheyt vande Schanſche af te ſien. Die van binnen meynende dat de gantſche troupe daer was / deden een mijne ſpringhen / daer mede maer eenen Mijneur en bleef. Daer op begonden ſy datelijck te chargeren met Muſquetten/ maer quetſten niemanden. Eyndelijck ſiende/dat de Schantſche niet langher te houden en was/verlieten ſy de ſelve/ende weecken naer 't fort Yſabella/ofte cleyne Schans.

Dit was al een groote Victorie/want deſe groote Schans was niet alleen een ſeer groote/maer oock een ſeer ſtercke Schans/ hebbende vijff Bolwercken/ een faucebray/ een Conterſcherp ende eenen dabbelen Gracht/ ende was wel van alles verſien/ want naer de veroveringhe vondtmen daer in 4. Ocxhoofden Wijns/24.tonnen Biers/veel Vleeſch ende Speck/ende drie Wagens met geweer.

Sijn Hoogheyt liet aenſtonts een Batarije op werpen / om de kleyne Schang te dwinghen / die ſich oock wacker weerden/ maer moeſt ſich evenwel op den 19. dito mede op geven/alſoo de Engelſchen/ onder den Colonel Herwits de wacht hadden / ende al over de gracht waren / ende de mijne maeckten/als of ſy de Schanſe hadden willen beſtormen/die doch nu geen tegenſtant meer en conde doen.

Wt deſe twee Schanſen deden de belegherde grooten teghenweer/ alſoo ſy meeſt alle haer Crijghſ-macht daer in brochten / wordende oock aen geen hoecken / ofte van eenighe Quartieren ſoo hart aengetaſt als van deſe zijde / uyt het Quartier

van

van sijn Hoogheyt. Meest alle de andere Quartieren en laghen oock soo bequaem niet tot de approchiens als wel dit Quartier.

Alhier wierde oock een Batterije gemaeckt/ ende acht Stucken daer op geplant ende daer mede gedurich op de Vuchter poort/ ende in de Stadt geschooten.

Als sijn Exc. Graef Henrick vanden Berghe, met den Grave Monte Cuculi, ende den Oversten Dulken nu inde Veluwe waren ingebroocken / ende hen aen den Yssel begraven hadden / soo datter voor de Statische geen apparente middel en was/ om hen wederom daer uyt te slaen sonder groote macht van Volck/de welcke sy niet dan uyt 't Leger voor s'Hertogen Bossche van daen konden krijgen/ om dat alle macht daer by een was/ ende die hier ontrent met Graef Ernst gecomen waren daer toe te swack waren / soo heeft hy daer naer een proef gedaen om inde Betue te geraecken/ maer wierde aldaer gestut. Onderentusschen liepen de geruchten in sijn Legher/ dat sy hen naer Hattem wilden begeven/waerom die van Swol noch 50. Mannen daer binnen sonden. Graef Henrick dede oock sijn Volck marcheren aen beyde zijden vanden Yssel/tot by Dieren/nemende ondertusschen het Huys te Dieren / ende de Schanse daer ontrent in. Daer nae wierp hy een Schanse aen weder zijde vande Riviere op / ende de Ruyterije reedt herwaerts ende derwaerts / om de Beesten alomme op te haelen. Die van Deventer losten haer Canon/doch deden weynich schade. De Keyserschе verschoonden niemandt/selfs oock die niet/ die op contributie saten / ende hielden weynich ordre / waer door de Graef van Stirum de occasie waer nam / ende met vier hondert paerden/ met den Soon van Graef Ernst uyt Arnhem reedt / vallende op 't Quartier van hunnen Vyandt dat tot Middachten was / ende sloech een Compagnie Ruyters / daer van de Ridtmeester gevanghen werde/ ende keerden alsoo wederom/ mede voerende 40. paerden/ende twee andere notabile Persoonen.

De Hoogh Moghende Heeren Staten siende dat haren Vyandt dieper de Veluwe wilde in trecken / geboden alle de Huysluyden ten platten Lande in de naeste Steden te vluchten/die haer veel naer Amersfoort begaven/soo dat die plaets van alderley meubelen/ende voornamentlijk van granen als geproppt was / waerom de Keyserschе onder den Grave Monte Cuculi, ende den Oversten Dulken met ontrent 8000. Man daer nae toe trocken / ende haer geschut geplandt hebbende / begonden te schieten/ daer op die van binnen antwoorden. Maer duerde niet langh/ want de Graef Monte Cuculi s'anderen daeghs een Trompetter gesonden hebbende om de Stadt op te eysschen/ soo is den Raedt vergadert/ende hebben de Cryghs-Oversten ontboden/ ende haren soberen staet van Ammunitie haer voorgehouden / de welcke verclaringhe gehoort hebbende /hoewel genoechsaem bekent was/dat Colonel Morgan met een goede partije Volck aenquam / om haer te secundeeren/ soo versochten sy nochtans Acte van het ghene de Magistraet haer voorgehouden hadde/om sich daer mede tot sijnder tijt te mogen defenderen/ende hebben tot het accoort geconsenteert. Hier op ginck de Burgemeester Willem van Damme uyt de Stadt by den Grave Monte Cuculi, ende maeckten het accoort om de Stadt over te geven/ ende zijn alsoo de Keyserschе daer binnen getrocken.

Dit overgaen van Amersfoort heeft soo groote vreese ende verslagentheydt onder de naeste Steden gecauseert/ dat vele de vlucht namen. De Heere Staten sonden brieven aen alle Schouten van de Dorpen van Hollandt / dat sy haer met eenighe van haer Huysluyden naer Vyanen souden begeven / om aldaer eenighe retrenchementen te helpen op werpen. Die van Utrecht maeckten buyten haere Stadt verschey-

verscheyde groote Hoorn-wercken ende trenchee. De Burgerije uyt verscheyde Steden wierden in de frontieren geleyt/ dewijle de Soldaten daer meest uyt gelicht waren.

Als het Landt nu dus in roere stondt / soo wierde eenen aenslagh op Wesel gepractiseert/die aldus toegonck:

Drie Borghers der Stadt Wesel/ namentlijck/ Pieter ende Dirck Mulder ghebroeders / ende eenen Ian Root-leer / siende dat de Stadt aen het Oost-eynde genoechsaem open lagh/ heeft sich veynsende/ als of hy ginck swemmen/ de Stadts grachten gepeylt / ende een bequame plaets/om door te trecken/ gevonden. Het welcke sijn Hoogheyt aengedient zijnde/ soo heeft hy den Edelen / Manhaftighen/ ende kloecken Crijghs-Helt / Heer Otto van Gent ende Oyen , Heer van Dieden / desen aenslagh bevolen / ende dese enter-prinse wt te wercken. Waer op dan gevolght is / dat de gemelde Burghers van Wesel op den 18. Augusti s'avonts met het poort-sluyten / elck een bysondere poorte uytginghen / naer den gemelden Heer van Dieden/ die sy op de bestemde plaetse met 1600. Man te voet/ ende acht Compagnien paerden gereedt vonden / van daer sijn sy eerst (om mannelijcke couragie ende goet succes den Heere gebeden hebbende) recht nae Wesel gemarcheert. De Capiteyn Ian Huyghen trock voor aen / daer nae volghde de Drost van Brevoirt, Monf. Dieft, Monf. Marquette, ende Monf. Laeuwijck, elck met 150. Man. Als sy voor de Stadt quamen / soo sijn de gemelde Burghers voor uyt getreden nae de bestemde plaetse / ende smeten de palisaden met eenen yseren hamer ontstucken / maeckende alsoo een bequame passagie/ daer de Capiteyn Huyghen met syn Volck cloeckmoedich door trock / ende inde naest gheleghen Corps de Guarden alles doodt sloegh. Daer naer kreegh hy in 't voort trecken drie recontren / waer van de principaelste onder de gevanghen poorte was/ want hy daer wel by nae een half-uyre schermutseerden / ende dat maer met ontrent 40. Man / dewijle hy de andere gelaten hadde tot besettinge om van achteren niet overvallen te worden. Onderentusschen liep Pieter Mulder na een smits Huys/daer hy groote kennisse hadde/ ende clopte aen de deure/roepende doet op/de Stadt is Geus. Daer op de deure geopent wierde/ende hy nam daer uyt de grootste hamers/daer hy mede na de Bruynsche Poort liep / ende de slooten met gewelt af sloegh / latende stracx de val-brugghe vallen / soo dat de Ruyterije inde Stadt viel / ende alomme door de straeten met de paerden vlooghen / ende eyndelijck op de Marckt vergaderden / het Voet-Volck vermeesterde/ ende voorts alle de Corps de Guarden/ende besetten de Poorten. De Gouverneur Francisco Lazano met 1042. Soldaten zijn gevanghen genomen / ende de voornaemste Oversten naer Aernhem gesonden. Als het nu ter deghe dagh geworden was / soo hebben de Statische sich voorders buyten naer de Schant en begeven/ ende die sonder teghenweer mede ingekreghen. De Heere van Dieden liet de Schip-Brugghe in stucken naer beneden drijven. Daer nae vielen de Soldaten aen het plonderen / ende bequamen eenen grooten buyt / spolierende meest alle de Huysen ende winckels der Roomsch-gesinde ende Jooden / maer die vande Gereformeerde Religie worden sorghvuldelijck verschoont. In dese Stadt Wesel was de principaelste bagagie van Graef Henrick vanden Berge, ende de gereetste goederen van Monte Cuculi, ende den meesten roof vande Keyserschen ende Crabaten / die sy alomme vergadert hadden. Daer was oock veel geschut ende ammunitie binnen/want de Spaensche aldaer haer Magasijn hielden.

Graef Ernst dese tijdinghe becomen hebbende/ heeft dadelijck eenighe Compagnien

nien te voet ende te paerde nae Wesel gesonden/ om den Heere van Wieden te secunderen/ ende is alomme in de Landen/ over dese geluckighe veroveringhe / groote vreughde geweest. Ende men seght dat een seker Burgher van Arnhem dit onverwacht overgaen van Wesel hoorende/van blijtschap plotselyc ter neder viel en sterf.

Sijn Hooghevdt heeft in 't Legher voor den Bossche over dit overgaen van Wesel een dancksegginghe gehouden / ende daer naer op Leghers wijse heerlijck doen vieren/ ende alomme het Canon met de Musquetten met scherp driemael doen lossen/ende soo veel vreughden met vieren doen bewijsen/ dat het een lust om sien was/ ende het geheel Legher in brandt scheen te staen.

Graef Henrick vanden Berghe , met de Oversten vanden Keyser waren daer en teghen seer verslaghen / sommighe verbloeckten den dagh dat sy in de Veluwe gekomen waren. Andere begaven haer stracx op de vlucht naer de Brugghe op den Yssel. Die binnen Amersfoort waren en bleven daer oock niet langh/maer gingen mede/nae dat sy grooten moetwil soo aen de Roomsch-gesinde/als deGereformeerde gedaen/eñ verscheyde Dorpen ende Huysen in brant gesteecken hadden/op de vlucht.

Den 1. September reet de Lieutenant vande Cavellerije Stakenbroeck uyt het Leger voor den Bossche met 10 Cornetten paerden/ ende eenige hondert vierroers naer het Huys by Eyndhoven daer des Vyants Guarnisoen op lagh/eyschte dat op ende heeft sich 't selve Guarnisoen met accoort ende beloofte van in 3. maenden niet te sullen aen des Vyants zijde dienen / op gegeven / het welck hy met 100. Man besedt hebbende/is wederom naer het Legher vertrocken.

Als de Mijne onder de halve Maen buyten de Vuchter poort veerdich was/ soo liet sijn Hooghept s'morghens vroegh de selve Mijne springhen. De Enghelsche/ die aldaer de wacht hadden / vielen met groote couragie in de bresse/ ende sloeghen den Vyandt daer uyt / soo dat hy sich inde Stadt moeste retireeren / ende hadden nu inden tijdt van thien weecken ingenomen buyten de Vuchter poort alle hare Schansen/Hoorn-wercken/ Traversien/halve Manen/ende alle de buyten wercken die seer groot/veel ende sterck waren. Ende heeft sijn Galderijen door des Stadts grachten beginnen te maecken.

De Galderije aen de Zuyt-zijde van het Vuchter-Bolwerck over gebracht zijnde / is den 1. September begonst de Stadts Mueren / die ontrent de 12. voeten dick waeren / te breecken / om aldaer de Mijne te maecken/ dewelcke den 11. dito vroegh sprongh waer op sijn Hoogheyts Soldaten terstont in vielen/ende logeerden in het gat van de Mijne.

Daer over quam eenen Tamboer uyt de Stadt/ vraghende naer een Edelman/ die hy seyde onder de Mijne geworpen te zijn / die door last van sijn Hooghevdt/ op dien tijdt daer sijnde / vande sappeerders gesocht / maer niet gevonden wierde. Doch dit scheen de rechte oorsaeck oock niet geweest te zijn/ dewijle hy terstont wederom sloech ende versocht yemandt vande Officieren te spreecken/ om sijn Hooghept alsoo aen te dienen / dat sy gesint waren om te accorderen / waer op terstont vier aensienlijcke Persoonen uyt de Stadt quamen/ ende twee uyt het Legher voor Ostagiers inde Stadt ginghen/ende is op den 14. September het Accoort besloten/ ende de Stadt vanden Bossche in handen van sijn Hooghept gevallen.

Den 17. September trock het Guarnisoen / met den Gouverneur de Baron van Grobbendonck / te voet ende te paerde uyt de Stadt/ ende zijn Hooghept besette de selve met sijn Volck.

Daer waren soo groote menichte van Menschen uyt de Vereenichden Nederlanden/

landen / ende bysonderlijck uyt Hollandt gecomen/ om dese overwonnen ende seer wijt vermaerde Stadt vanden Bossche te sien/ datter veel geen broot voor gelt conde krijghen/ ende des nachts op de straten moesten blijven.

De fortificatien ende vervalle wercken vande Stadt wierden vermaeckt / ende de buyten wercken geslecht/ ende daer toe de Huysluyden vande Meyerije op ontboden/ ende als alles wederom in goede Ordre gebrocht was / is sijn genade de Heer van Brederode daer voor Gouverneur gestelt/ ende de Stadt met 40. Compagnien te voet/ ende 7. Compagnien paerden besedt zijnde / den 16. ende 17. October het Legher voor den Bossche opgebroocken/ ende van daer vertrocken.

Poincten by sijne Princ. Excellentie ende de Gedeputeerde vande Hooghe Mogende Heeren Staten Generael der Vereenichde Provintien, aen die Geestelyckheydt, Magistraet, ende Borgerije vande Stadt s'HERTOGEN-BOSCH geaccordeert.

I.

INden eersten dat alle Offensien/ Injurien/ ende alle feytelijcke Acten tusschen dese Stadt ende die vande Geunieerde Provintien gedaen/ geschiet ende volbracht/ soo van het begin deser Inlantscher troublen / ende beroerten ofte Oorloghen/ als oock geduyrende dese Belegeringhe / op wat plaetsen / ende in wat manieren het oock zy/ in 't generael ende particulier/ soo buyten als binnen/ sullen wesen/ sijn/ ende blyven vergeven ende vergeten/ ende gehouden als niet geschiet/ sulcx dat tot genen tijde eenich vermaen/ mentie/ molestatie/ actie ofte ondersoek in recht ofte daer buyten ter cause voorschreven tegens de levende ofte den Erff-genamen der dooden/ noch der selver respective goederen/ gedaen/ gemaeckt/ nochte ten laste geleyt en sal mogen worden.

II.

Dat de Ingesetenen van dese Stadt hun sullen moeten dragen volgens de Placcaten vanden Lande/ mits genietende de vryheydt van Conscientie/ ghelijck sulcx alomme wort gedaen/ ende dat alle Gheestelijcke ende Religieuse Mans persoonen sullen uytte Stadt vertrecken binnen den tijt van twee Maenden/ mits middelertijt haer gedragende naer de Placcaten vanden Lande / ende sullen met haer moghen nemen hare Meubelen/ Beelden/ Schilderijen / ende andere Kercklijcke Ornamenten.

III.

De selve Geestelijcke ende Religieuse persoonen sullen genieten haer leven langh geduerende/ alle den incomen ende vruchten van haerluyder goederen/ ghelegen op plaetsen waermen Contributie betaelt/ wel verstaende dat de Kerckelijcke ende Pastorie-goederen sullen volghen aen de Hoogh-Moghende Heeren Staten Generael/ om daer van soo ten behoeve vande Stadt als anders te disponeren.

IV.

Alle Nonnen ende andere Geestelijcke Vrou-persoonen/ sullen binnen Stadt moghen blijven/ ende haer leven langh gealimenteert worden uytten incomen van haere respective Convents goederen/ blyvende ter dispositie vande Hoogh-Moghende Heeren

Heeren Staten Generael/ofte deselve inde Conventen ofte met andere wooninghen
sullen worden geaccommodeert.

V.

Item dat aen alle d'Ingesetenen deser Stadt/soo Geestelijcke/ Religieuse/ als
Wereltlijcke persoonen/gevluchte ende andere wie datter zy/in Officie/Dienst/Eet
ende Regeeringhe van sijne Majesteyt militair / of andersints Staten van Bra-
bant/ofte deser Stadt respectivelijck zijnde of niet / sal worden geconserveert Lijff
ende Goedt/ soo int generael als particulier/voor soo veel 't selve niet en contrarieert
't voorgaende Articul.

VI.

Item dat dese Stadt met haer Burghers ende Ingesetenen voorsz. soo Geeste-
lijck als Wereltlijck/by de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der Geunieerde Pro-
vintien ende sijn Princelycke Excellentie ontfanghen ende getracteert sal ende sullen
worden/ in alle soetigheyt ende goedertierentheyt/ om voortaen in alle vrientschap-
pe ende eendrachtigheydt met de andere Geunieerde Provintien ende Steden te le-
ven/ 't samen te handelen / ende te coopmanschappen op haren ouden vrydom/nae
behooren.

VII.

Dat de voorsz. Ho: Mo: Heeren Staten Generael ende sijne Princelijcke Excel-
lentie inde voorsz. Stadt/Vrydom ende Meyerye/voor soo veel die aende Stadt an-
nex/sullen gebruycken ende exerceren soodanighe Jurisdictie ende gerechtigheyt/als
de Hertoghen ende Hertoginnen van Brabant daerinne tot noch toe hebben gehadt/
ende dese Stadt in alles daer in tracteren / soo ende gelijck de Hooft-Steden van
Brabant zijn gehouden ende ghetracteert.

VIII.

Item dat dese Stadt/Borghers ende Ingesetenen van dien/ ende van het Vry-
dom der selver Stadt/ sullen behouden alle haere Rechten ende hercomen/ costuy-
men/vryheden/exemptien/ende alle andere Privilegien/soo generael als particulier/
die sy van oudts ende voor het begin deser Oorloghe genoten ende gehadt hebben/ te
Water ende te Lande/inde Stadt ende daer buyten in Brabant/Gelderlant/Hollant/
Zeelandt/opten Rhijn/ende andere Provintien/Plaetsen ende Stroomen/ soo aen-
gaende de Tollen/Houtschat/ Ingebodt/ Stapel van d'Ossen ende andere/ egeen
uytgescheyden/voor soo veel als sy in deuchdelijcke possessie zijn gheweest.

IX.

Item dat de Regeringhe vande Stadt soo in recht-voorderinghe/ als politicque
saecken/sal blijven aen de Magistraet/ende de drie Leden der selve Stadt respective/
ende dat daer toe geen andere persoonen en sullen gheprومoveert noch geassumeert
worden/ als die gene inde voorschreven Stadt geboren/ of het Heylich Doopsel al-
daer ontfanghen hebbende/ ofte soodanighe andere die de Hoogh-Mogende Heeren
Staten Generael daer toe goet sullen vinden te naturaliseren / ende qualificeren/
mits dat voor dese reyse absolutelijck by sijn Excellentie ende de Gedeputeerde van
hare Ho: Mo: de regeeringhe in Justitie ende Policye/ soo in hooghe als subalterne
Magistraten/ Officieren/ Regenten ende andere Ministers sullen worden geconsti-
tueert.

X.

Item dat dese Stadt sal behouden tot hare dispositie ende regeeringhe alle haere
gemeene Erf-goederen/ recht van Impositie/ Visscheryen/ Weech ende Craen-

Maet/ende Maent-gelden/ ende alle andere heure rechten ende incomen / soo ende gelijck sy daer van tot noch toe de dispositie ende Regeeringhe heeft gehadt/ voor soo veel de selve daer toe is gerechticht/ende mits niet prejudicerende andere leden vande Geunieerde Provintien.

XI.

Item dat dese Stadt oock sal behouden haer eyghen resterende Provisie van Vivres/Materialen ende alle andere haere gemeene gereede/ende ongereede goederen/ om tot profijte ende ontlastinge deser Stad geadministreert/vercocht ende behouden te worden/ter dispositie der voorsz. drie Leden/ uytgesondert van 't geschut/ wapenen ende andere munitien / die ten behoeve vande Stadt onvercoft gelaten sullen moeten worden.

XII.

Item dat alle de Confraterniteyten/Schutterijen/ Ambachten ende Gilden tegenwoordich binnen de Stadt wesende/ sullen blijven in essie/ ende behouden haere respective Caerten/ Ordonnantien ende Privilegien/ mitsgaders alle haere goederen/soo gereede als ongereede/tot wat eynde die oock aen de selve Confraterniteyten/ Ambachten ende Gilden moghen zijn beset/ ofte by de selve gecocht ofte vercregen/ om by de Provosten/ Oversten ende Regeerders van dien/ ten gemenen profijte der selver geregeert/ ende daer van gedisponeert te worden naer hennen geliefte.

XIII.

Dat inden Lande van Hollant ende andere Geunieerde Provintien by niemanden meer naegeslaghen/noch geconterfeyt sullen worden deser Stadt Boom-wapenen/noch teeckenen van Ambachten ofte Ambachts-luyden deser Stadt : als van Messe-maeckers/ Nestel-maeckers/ ende meer andere Manufacturen/ maer dat elck sal sijn eygen ende sijner Stadt teecken/daer de wercken gemaeckt worden moeten houden ende gebruycken/ende dat alle diergelijcke Ambachten ende Manufacturen / mitsgaders de Verwerijen ende Nieuwe Jaer-merckten geduyrende dese troublen vercreghen/inde Meyerije deser Stadt/sullen cesseren/ ten ware die vande Meyerije daer op gehoort/ by hare Ho: Mo: in rechtmatigheydt anders op 't stuck vande Jaer-merckten werde gedisponeert.

XIV.

Sullen de Ingesetenen van s'Hertogen-Bosch/ende die ten platten Lande onder contributie sitten / worden getracteert als andere goede Ingesetenen vande Vereenichde Provintien/soo inde Steden als ten platte Lande woonende.

XV.

Ende wat aengaet alle de Renten ende Wettighe schulden by de drie Leden deser Stadt ofte hare Gecommitteerden / mitsgaders by de Magistraet geconstitueert ofte gemaeckt/ofte aengenomen te betalen/ soo geduyrende dese Belegeringhe als te vooren/weder die syn gebrieft/ ende besegelt ofte niet / daer van sal de Magistraet van s'Hertoghen-Bosch leveren pertinente Staet/omme daer op naemaels by hare Ho: Mo: in alle billickheyt gedisponeert te worden.

XVI.

Ende tot betalinghe van dien/ ende alle andere toecomende Stadts lasten/ sullen de tegenwoordige Accijsen/Imposten ende middelen vande Stadt haren gewoonlijcken loop houden/ende by de voorsz. drie Leden/volghende hare Privilegien ende hercomen/moghen verhoocht/ vermeerdert ende vermindert worden/ mits dat 't selve niet en prejudiciere de middelen diemen tot profijt vande ghemeene saecke sal

moeten

moeten heffen.

XVII.

Dat alle Acten/ Resolutien/ Decreten/of Ordonnantie by de voorsz. drie Leden/ ofte Magistraten gemaeckt voor soo veel deselve den Staet ofte Welstant der Vereenighde Provintien niet en contrarieren/mitsgaders de Sententien die gegaen zijn in crachte van gewijsde by de Schepenen gegeven/ eensamentlijck alle evictien van goederen/'t zy binnen oft buyten dese Stadt gelegen / behoorlijcke gesolemniseert sullen blyven in haren cracht ende vigeur / onverminderd partije geinteresseerde/ nochtans heur recht van appel oft reformatie/ in ghevalle hen sulcx competeert.

XVIII.

Item dat die gene die vande Magistraet nu zijn ofte eertijdts zijn geweest/ over d'acten ofte ordonnantie by hen tottet uytreycken ofte tellen van eenighe der Stadts penninghen ofte provisien gegeven/noch de Rentmeesteren over het tellen ofte betalen der selver penningen ende provisie/ noch over 't ghene daer van sy hebben gerekent ende verantwoort/niet en sullen becommert ofte geinquieteert worden/ende dat de gedaene rekeninghen der voorsz. Rentmeesteren ende andere deser Stadts Ghecommitteerden geen revisie ofte recherche en sullen subject zijn/ gelijck oock alle gedane rekeninghen vande Rentmeesteren vande Domeynen/Staten van Brabant/ ontfangers vande Licenten/Contributien ende Fortificatien sullen blijven gesloten sonder recherche.

XIX.

Item dat de Regeeringe der Taeffel vanden heyligen Gheest/groote Gast-huys/ Fabricque der Kercken/Wees-huysen/Leprosen/ Vondelinck-huysen/ Sinneloose huysen/ ende alle andere particuliere fundatien van Mannen ofte Vrouwen Gasthuysen/ende het stellen vande Provisoors ende Rectors van dien / sullen by de drie Leden gedaen ende geconfereert worden/soo ende gelijck tot noch toe in gevolch van oude Privilegien der selver Stadt is geploghen.

XX.

Item dat oock de eygenaren van alle Wint/ Ros ende Oly-Molens binnen dese Stadt ende 't Vrydom van dien/gedurende dit belegh ende by voorgaende Oorloge afgebroken/omme geschoten/ of andersints gedemolieert/ sullen vermogen de selve op hun oude werven ofte gronden wederom te erigeren/sonder dat van noode sal wesen daer toe eenige nieuwe acten oft consenten te verwerven/ ofte eenighe andere gerechticheden te betaelen/ dan daer in deselve Meulens voor het af-breken ofte demolitie voorsz. zijn gehouden geweest/ten ware die tot dienste van den Lande waren geemployeert.

XXI.

Dat oock een yeghelijck Wereltlijck van wat conditie hy zy/ in Eet ende Dienst van sijne Majesteyt van Spagnien ofte dese Stadt wesende / vry ende geoorloft sal wesen uyt dese Stadt met sijne familie ende goederen terstont nae het overgaen te vertrecken / ende daer toe Wagens ende Karren/ Schepen ende Schuyten te ontbieden / 't zy uyt Brabantsche/Hollantsche of Neutrale Steden ofte plaetsen/ sonder dat hare persoonen of goederen/ ofte de Voerders van dien / in 't gaen ende wederkeeren by de Soldaeten/Fiscalen ofte yemanden anders sullen belet/gemoeyt/beschadicht/ofte ghetturbeert moghen worden sonder daer toe oock ander consent ofte Paspoort te derven verwerven.

XXII.

Dat voorts de Burgers uytte Stadt vertrocken zijnde/ mitſgaders oock die gene binnen de voorſz. Stadt alſnoch begeeren te blyven weder die in Eet ofte Dienſt van ſijne Majeſteyt Militair ofte anderſints zijn geweeſt oft niet / ende heure reſpective Erffgenamen / ſullen hebben den tijdt van drie eerſt-comende Jaeren/om daer-en-tuſſchen hare goederen/alomme/ſoo binnen de Stadt/Vrydom ende Meyerije der ſelver gelegen/ te moghen vercoopen/ verwiſſelen ende anderſints verhantlichten/ gelijck ſy goet ſullen vinden/ of deſelve te doen ontfanghen ende adminiſtreren / door ſoodanighe als ſy ſullen goet vinden / ende comende te ſterven buyten of binnen de Stadt geduyrende den voorſz. tijt met Teſtament ofte ſonder geteſteert te hebben/in ſulcken gevalle ſullen hare goederen volghen hare geinſtitueerde Erffgenamen ofte naeſte vrienden reſpective.

XXIII.

Ende die gene die middeler tijt ende geduerende de voorſz. jaren ſullen willen gaen inde Provintien ende Steden onder de gehoorſaemheyt van ſijne Majeſteyt behoorende/om haere particuliere affairen / ſullen 't ſelve vryelijck moghen doen viermael 's jaers/ met voorgaende kenniſſe vanden Gouverneur/ van dewelcke ſy gehouden ſullen zijn te nemen Paſpoort / de welcke hy haer ghehouden ſal zijn te geven / ten ware hy eenighe wettelycke redenen hadde ter contrarie/ende 't eynde der voorſz. drie jaren hare woon-plaetſe nemen binnen deſe Stadt ofte in Neutrale/ ofte andere plaetſen / daermen Contributie is betalende / alwaer ſy ſullen genieten de voorſz. vryheydt/om te moghen gaen/paſſeren ende trafiqueren alomme/ mitſgaeders 't vorder effect van 't jegenwoordighe Tractaet.

XXIV.

Item dat over deſe Stadt genen anderen Gouverneur noch Subſtituyt van dien en ſal worden gheſtelt/ dan eenen vanden huyſe van Naſſau/ ofte andere Nederlantſche Heeren ofte Landtſaten.

XXV.

Dat de Guarniſoenen geen exemptien in eenighe vande Stadts middelen ende Impoſitien en ſullen hebben noch genieten / maer alle laſten mede helpen draghen als andere Ingheſetenen.

XXVI.

Item dat onder dit Tractaet mede ſullen gecomprehendeert ende begrepen weſen alle abſente Poorteren/Borgeren ende In'woonderen/oock Huyſ-vrouwen ende Kinderen / mitſgaders alle andere Geeſtelijcke ende Wereltlijcke Perſoonen gevlucht zijnde.

XXVII.

Dat alle ziecken ofte gequetſten teghenwoordelijck int groot Gaſt-huys ofte andere Huyſen weſende/ 't zy Soldaten ofte andere/ daer inne ſullen blijven tot dat ſy volkomentlijck zijn gecureert/ende daer naer moghen vertrecken ofte blijven daer 't hen believen ſal / ende datmen de ſelve alſdan oock ſal aſſiſteren met Waghens ofte Karren om haere Bagagie te vervoeren/ſonder beletſel van yemandt.

Alle welcke Articulen by ſijn Princelijcke Excellentie ende de Heeren Ghedeputeerden vande Ho. Mo: Heeren Staten Generael aende Gheeſtelijckheydt/ Magiſtraet ende Borgerije der voorſz. Stede zijn toegeſtaen ende geaccordeert/ende by de ſelve geaccepteert/in crachte van hare reſpective Procuratien / des te oirconde deſe geteet.

geteeckent tot Vucht int Legher voor s'Hertoghen-Boſch den xiiij. September xvjC. negen-en-twintich/was onderteeckent.

Fr. Henrij de Naſſou.

Fr. Michael Epiſcopus Buſcoducenſis.
Fr. Ioannes Moors Abbas Bernenſis.
Ioannes Hermans Decanus Buſcoducenſis.
R. van Voorn.
T. vander Velde.
R. van Irieneyen.
B. Loef vander Sloot.
Hendrick Somers.
Pieter Huberts Hercaltheuvel.

DE Staten Generael der Vereenichde Nederlanden/ Ghehoort het Rappoort van hare Gecommitteerden / hebben naer viſie / lecture / ende examinatie vande bovengeſchreven Poincten ende Artijckelen / de ſelve met rijpe deliberatie van Raede geapprobeert ende geadvoveert / gelijck haere Ho: Mo: die approberen ende advoveren mits deſen/ belovende de ſelve na haer forme ende inhouden te achtervolghen/ende doen achtervolghen. Ghedaen int Legher voor s'Hertogen-Boſch den xiiij. September 1629. ſtilo novo. Was geparapheert / Henri ter Cuylen ut. Onderſtont / ter Ordonnantie vande Hooch-gemelte Heeren Staten Generael/ Geteeckent.

Cornelis Muyſch.

Articulen by ſyne Excellentie mijn Heere den Prince van Oragnien, toegeſtaen aen den Gouverneur der Stede s'Hertogen-Boſch, mitſgaders aen de Capiteynen ende 'tKrighſ-Volck binnen der ſelver gheweeſt zynde.

I.

DAt den Gouverneur van s'Hertoghen-Boſch met alle Krijghs-Officieren ende Soldaten van wat qualiteyt ofte conditie de ſelve moghen ſijn / ſoo te paerde als te voet geene uytgeſondert / al waert oock dat ſy den dienſt van mijne Heeren de Staten verlaten / ende hen ten dienſte vanden Coninck van Spagnien overgegeven hadden/ ſonder eenighe verhinderinghe ofte beletſel uytter Stadt ſullen trecken met Wapenen ende Bagagie: de Ruyterije met ſlaende Trompet/ vliegende Vaendels/ in volle Wapenen/ ghelweer inde handt/ d'Infanterije met ſlaende Trommel/ met loſſe Vaendels/ brandende lonten aen beyde eynden/ Coghels inde mont / in ſoodanighen ſlach-ordre ende forme als ſy lieden ghewoon zijn in Batalie te marcheren/ alles lijf ende goet vry tot aen de Stadt van Dieſt.

II.

Alle Officieren ende Soldaten/ ſoo ſieckẽ als gequetſte/ inden Gaſt-huyſe oft elders, ſullen blyven/ tot dat der ſelver geſontheydt toelaten ſal hun op den wech te begeven.

III.

Men sal mede voeren 6. stucken Geschuts/ ende 2. Mortieren totten keure van den Gouverneur/ met al haren Train/ gereetschappen ende behoorlijcke amonitie van Oorloghe/omme met elck stuck 12. schooten te schieten.

IV.

Sullen mede Paerden ende Wapenen gestelt worden/met bequame Voer-luyden omme 't voorsz. Geschut en de 2. Mortieren te trecken / met alle haer train ende Amonitie tot aende Stadt van Diest toe.

V.

Sullen alle Amonitie van Oorloge ende Victualien den Coninck van Spagnien toebehoorende / sonder eenigh bedrogh werden ghelevert aen soodanighe Persoonen als zijne Excellentie daer toe stellen sal / uytghesegt t'gene daer voor den 12. deser Maent verkocht is gheweest/ doemen begost heeft te tracteeren / 't welck wel verkocht sal blijven/ sonder datmen daer omme yemant van die gene diese gekocht sullen hebben / sal moghen aenspreken oft inquieteren.

VI.

Een suffisant ghetal van Wagenen ende Paerden: soo veel als den Gouverneur versoecken sal/ soo 't zijnen particulieren dienst/als voor alle d'andere Officieren ende Soldaten / sal hem toegestaen worden / om 't goet ende alderhande Bagagie tot Diest toe te voeren/daer inne begrepen zijnde alle Wapenen/ ja selfs vande Soldaten van 't Guarnisoen der voorsz. Stede/ absenten/ dooden/ siecken/ gequetste/ ofte verloopene/ sonder dat de voorsz. Waghenen sullen moghen werden gevisiteert/ in geenderley manieren.

VII.

Alle de gene die haer goet ende Baggagie naer Antwerpen sullen begheeren te voeren/ sullen buyten hare kosten werden bestelt Schepen om deselve door Hollant derwaerts te brenghen/ vry van alderhande Schattingen/ Tollen/ ofte Impositien/ haer toelatende volck daer by te voegen/ om haer voorsz. goet ende bagagie gade te slaen/ sonder mede in eenige plaetsen ghevisiteert noch ghearresteert te werden/ onder wat pretext het oock soude moghen wesen/ maer sullen tot Antwerpen toe passeren/ sonder eenichsints uyt de Schepen te gaen.

VIII.

Den Gouverneur/ Hoofden/ Officieren/ Crijchs-Raden/ Soldaten ende alle andere/ soldije vanden Coninck van Spagnien genietende/ soo Gheestelijcke als Weereltlijcke/ gene uytgesondert/ gelijck mede hare Weduwen ende Kinderen die binnen de voorsz. Stadt eenige Huysen/ Erven ende Renten sullen hebben/ 't zy op de Staten van Brabant in dit Quartier/ ofte inde Stadt/ ofte oock op particuliere Huysen ende Gronden/ andere goederen roerende ende onroerende / sullen hebben den tijdt van 2. jaren/ naer de onderteekeninghe van dit Tractaet / om naer haren wille de voorsz. goederen te transporteren/ verkoopen/ versetten/ ofte andersints daer af te disponeren. Ende sullen den voorsz. tijdt geduyrende genieten de voorsz. Renten / Huysen/ Huyren/ Incomsten ende goederen/ verkreghen ofte om noch te verkrijgen/ van wat nature ende conditie de selve soude moghen wesen.

IX.

Dat de Officieren ende Soldaten van wat Officien of conditien deselve soude moghen wesen/ hare Huys-vrouwen ende Kinderen binnen de Stadt sullen mogen laten/ oock den voorsz. tijt van twee Jaeren geduerende/ disponeren van hare goederen/

ren/roerende ende onroerende/ binnen der voorsz Stede oft elders gelegen/ geene uytgesondert/sonder dat eenighe Confiscatie ofte neminghe plaetse sal hebben.

X.

Dat de voorsz. Officieren ende Soldaten hare Officien ende Dienste/ binnen den voorsz. tijt van 2. jaren verlatende/ vry na de voorsz. Stadt sullen moghen keeren/ ende het Tractaet genieten/ ghelijck andere Borgeren ende Inwoonderen/ mits dat sy lieden eerst haer aen zijne Excellentie oft den genen die als dan Gouverneur vande Stadt sal wesen/te kennen sullen gheven.

XI.

Men sal alhier geen Officier ofte Soldaet/noch der selver Bagagien om eenighe schulden moghen arresteren/'tzy dat hy met het Guarnisoen uyttrecke/ofte sieck/ofte ghequetst zijnde uyttrecke/soo wanneer hy genesen sal zijn.

XII.

De Gevangenen ten wederzijden van wat Conditien die zijn/sullen in vryheydt worden gestelt sonder eenich Rantsoen te betalen/ maer alleenlijck de mont-kosten/ volghens de taxatie vant quartier.

XIII.

Dat alle Buyt door die vande Stadt ghedaen/ soo voor als geduerende de Belegeringhe/aen hun niet sal moghen werden verhaelt/ maer aen hun blijven.

XIV.

Naer dat de Articulen van dit Verdrach onderteeckent sullen zijn / salmen den Gouverneur van s'Hertoghen-Bosch tijdt geven om een expres naer de Serenissime Infante van Spagnien af te senden/ met vry ghelept ende versekeringhe om haer advijs te geven van 't gene gepasseert sal wesen/'t welck verstaen wort dat den Gouverneur sal moghen doen/ den selven dach dat 't Accoort onderteeckent sal zijn.

XV.

De voorsz. Conditien gesloten zijnde/sal den Gouverneur/ende alle het Krijghs-Volck tijt ten minsten van 2. daghen gegunt werden / om hen tot het vertreck te prepareren/welcken tijdt overstreken zijnde beloven den voorsz. Gouverneur ende d'Officieren van 't voorsz. Guarnisoen uyt te trecken / namentlijck op Maendagh naest-comende/heel vroegh/'t welck den 17. deser Maent Septembris sal wesen.

XVI.

Wel verstaende dat geduerende den voorsz. tijt van 2. dagen/niemant vande Stadt int Legher en sal moghen komen/noch die van het Legher inde Stadt gaen/en dat om disordre te schouwen / maer sal elck een hem ondertusschen in zijne Retrenchementen en Fortificatien houden/sonder dat het toegelaten sal wesen/ eenighe approchien nochte acte van hostiliteyt te doen/tot versekeringhe van 't welck/ men Ostagiers van wederzijden sal leveren.

XVII.

Dat al eer 't Guarnisoen uyt trecken sal/daer van weghen sijne Excellentie twee suffisante Ostagiers sullen wesen gegeven/ dewelcke met het selvighe Guarnisoen/ Wapenen ende Bagagie tot Diest toe marcheren sullen/gelijck mede daerentegens twee van weghen den Gouverneur/de welcke blijven sullen/tot dat de voorsz. Ostagiers van zijne Excellentie ende de Waghens wederom ghekeert sullen wesen/ als wanneer sijne Excellentie oock datelijck de voorsz. Ostagiers met vry ghelept ende versekeringhe tot Diest toe senden sal.

XVIII.

XVIII.

D'Officieren/Capiteynen ende andere int eerste Artijckel van dit tegenwoordigh Tractaet begrepen/hebbende eenighe Wapenen/Schuyten ofte Saloepen/ oock andere gereetschappen van Oorloghe henlieden particulierlijck toebehoorende/ sullen vermoghen de selve te verkoopen ende te verboeren / sonder dat ter saecke van dien eenighe naersoeckinghe ghedaen sal worden/by/ofte aen de gene diese ghekocht/ ofte wech ghevoert sullen hebben.

Daer en sal gansch gene restitutie wesen vande Paerden/ Wapenen/Coopmanschappen/waren/ende andere dinghen/ die voor goeden buyt verkocht ende gehouden zijn/noch en sal niemant daeromme moghen naer ofte ondersocht worden.

XIX.

Die van 't Guarnisoen van Breda zijnde binnen der voorsz. Stede/ soo Officieren als particuliere Soldaten/sullen moghen met haer goederen ende lijven wederom te keeren/ tot Breda toe/gelijck henlieden oock gegeven sal worden een suffisant getal van waghenen ende paerden om haer Bagagie te voeren / mitsgaders een Ostagier ende Convoy om die selvighe in alle sekerheyt te ghelepen/ op de selve maniere van d'eerste Artijckel/ als zijnde daer onder begrepen.

Gedaen in 't Legher voor s'Hertoghen-Bosch den 14. September 1629. Ende was onderghetekent.

Fr. Hendrick de Nassou.
A. de Grobbendonck.

Legher stont/gheschreven ter Ordonnantie van sijn Excellentie/geteeckent.

I. Iunius.

Ende ghesegelt met het Cachet van sijn Excellentie.

Tot besluyt van de Nederlantsche Trouble sal dit Dicht dienen.

Doe Gelderlant ontstack in wraeck soo moest het gelden
De Bossenaers, die haer vernaemen inde velden
Rondom haer vaste Stadt. De Cleefsche kleefden oock
Met macht aen haere Vest, en maeckten groot gespoock.
Maer dan noch op het lest quam Holland met Oranie
En dreyghde vol van moet het machtich Rijck van Spaenie,
En soo de koude Vorst haer vier niet had geblust,
Den Bosch had over langh der Staten handt gekust.
De saecke wordt hervat en dat na vele jaeren
Godt wou den Lauwer-krans voor Fredrick Hendrick spaeren
Want als het Wilgen-bosch den Bosch had wtgedroocht
En 't nat door 't vier verdween wiert Holland haeren Voocht.
Een boom, veel min een Bosch, kan eenen slach niet vellen
Men moest'er slach op slach meer dan vier Maenden tellen.
En die soo grooten Bosch aldus ter neder slaet
Verdient den hooghen naem van helden in der daet.

Voor de Reductie.

Vinden wy hier Gouverneurs gheweest te zijn Iohan van Hoorn , Baron van Bortel / &c.

Adolff van Cortenbach, Heere van Helmont / &c.

Antonis Schets, Baron van Grobbendonck / &c.

Naer de Reductie.

Van de Stadt van den Bossche / ende der onderhoorigher forten wierde hier tot Gouverneur ghestelt Iohan Wolphaert van Brederode , Vry-Heer van Vianen / Ameyde / &c. Erfburgh-Grave van Utrecht / Heere van Brederode/ Schoorel/ Camp / &c. Heere van Cloetinghen / Noordeloos / Hasten / Hellou / &c. Groot Artillerye-Meester van 't Legher / ende daer naer Maerschalck. Naer des selfs overlijden is in 't Gouvernement opgevolght :

Heer Iohan van Wijnberghen, zijnde doen Gouverneur van Sluys in Vlaenderen. Anno 1655. ende is gestorven 1658.

Naer het overlijden van den Heer Wijnberghen , is hem in het selve Gouvernement opgevolght de Heer Lodewijck van Nassou , Heer van Beverweert/ d'Leck/ &c. Zynde doen Gouverneur van Berghen op den Zoom / &c.

Naer het overlijden van den Heer Lodewijck van Nassou , is in het selve Gouvernement opgevolght Hendrick Carel de la Tremoille , Prince van Tarante, &c.

Resolutie van haer Ho: Mo: rakende het gelimiteert getal van 40. Mannen, sullende voortaen bedienen de Magistrature tot s'Hertoghen-Bosch.

DE Staten Generael der Vereenichde Nederlanden. Allen den genen die desen sullen sien , ofte hooren lesen , Salut , doen te weten , dat wy naer rijpe examinatie van het schriftelijck rapport van de Heeren van Raesfelt , ende andere onse Gedeputeerden tot de saecke vande Meyerije tot s'Hertoghen-Bosch , achtervolghens onse resolutien vanden 12. December , 17. ende 21. Februarij , alle lestleden , 5. 6. ende 9. deses , gevisiteert ende geexamineert hebbende de respective Requesten van Schepenen , Gheswoorens , ende Raden der voorsz. Stadt s'Hertoghen-Bosch , raeckende de bestellinghe vande Magistrature aldaer , met versoeck , om dienthalven, tot observantie van goede

de ordre, in rechtmaticheydt ende billicheydt met verscheydene poincten ghe-
octroyeert, ende gepriviligeert te mogen werden, goet gevonden hebben dat de
Regeeringe vande voorsz. Stadt van s'Hertogen-Bosch sal werden gestelt ende
gereguleert gelijck die gestelt ende gereguleert wert mits desen, op een seecker
vast ende gelimiteert getal van veertigh Persoonen, sijnde alle vande gequalifi-
ceertste, nutste, vreedsaemste, en vande ware Christelycke Gereformeerde Reli-
gie, gelyck deselve alomme inde publicque Kercken deser Landen, ieghenwoor-
dich wert gepredickt ende geleert, met dien verstaende nochtans, dat soo wan-
neer vande iegenwoordige Raets Persoonen twee sullen wesen overleden, ofte
metter woon uytter Stadt vertrecken, t'elckens een Persoon, gequalificeert als in
dit Octroy vermelt, in plaetse vande twee afgestorvene, ten gewoonlijken tijt tot
Schepenen van deselve Stadt, sal moghen werden vercosen, ende sulcx ter tijt
toe, de gemelte Regeeringhe als vooren, tot het getal van veertich sal sijn geco-
men, ende dat ondertusschen, soo lange de voorsz. Regeeringe by afssterven, ver-
treck oft andersints, niet gebracht sal wesen beneden het voorsz. getal van veer-
tich, de Electie van Schepenen by ons gedaen sal werden, uyt het getal der gener,
die albereyts inde voorsz. Regeeringe bevonden werden, ende soo wanneer de-
selve Regeeringhe by afssterven, vertreck, oft andersints, als vooren beneden
het selve getal van veertich gebracht sal sijn, dat alsdan de vacante plaetse, ofte
vacerende plaetsen, open gelaten sullen werden, tot den ordinaris tijdt vande
veranderinghe des Schepenstoels, ende dat wy alsdan by de te doene Electie
van Schepenen, t'elckens soo veel Persoonen van buyten de voorsz. Regeerin-
ghe sullen in kiesen, als daer plaetsen, beneden t'voorgeroerde getal, vacant
sullen wesen, op dat alsoo de nieuwe aen te stellen Magistraets Persoonen,
naer ouder gewoonte, het Schepen ampt, inde Regeeringhe gebracht mogen
werden, dat voorts de gemelte Stadt van s'Hertoghen-Bosch geoctroyeert,
ende gepriviligeert sal werden, gelyck die by ons geoctroyeert ende geprivili-
geert wert mits desen, dat van nu voortaen niemant tot den Schepenstoel ghe-
promoveert oft geassumeert sal werden, als eerstelyck die geene die in deselve
Stadt gebooren sijn, ofte het H. Doopsel aldaer ontfanghen hebben, ten twee-
den, dat mede tot den voorn: Schepenstoele generalyck sullen moghen werden
gepromoveert, alle ingeboorne Brabanders binnen de meergemelde Stadt
woonachtich, mits Poorters ende Burghers sijnde, ende die aldaer ten minsten
den tijdt van drie achter een volghende jaeren niet alleen Domicilium gehadt,
maer oock met hare gansche familie formelyck ghewoont sullen hebben, ten
derden, oock soodanighe andere, als wy souden moghen goet vinden voortaen
voor Brabanders te naturaliseren, ende qualificeren, mits dat alsulcke genatu-
raliseerden, naer date van deselve naturalisatie, ten minsten den tijdt van ses
achter een volghende jaeren binnen de meergemelte Stadt niet alleenlyck Do-

micilium gehadt, maer oock met hare ganſche familie hare formele wooninghe gehouden, ende het Poorterrecht vercregen ſullen hebben, doch ingevalle ſoodanighe genaturaliſeerde getrouwt ſijn aen een Burgers Dochter tot s'Hertoghen-Boſch voorſz. dat deſelve tot het Schepen ampt aldaer ſullen moghen geadmitteert werden, ſoo haeſt deſelve binnen de voorſz. Stadt, naer date vande naturaliſatie, ende van haren trouwdach, den tijt van drie jaeren als boven, hare formele wooninghe gehouden, ende oock het Poorter recht vercreghen ſullen hebben. Ten vierden, dat mede niemant tot het Schepen ampt der ſelver Stede gepromoveert, ofte geaſſumeert ſal worden, dan die geene die in Brabandt onder 't reſſort van deſen ſtaet, achtervolghende de oude Privilegien Ordres ende Reglementen vande Hertoghen inder tijt, gegoet ſijn: namentlyck den Preſident Schepen vijff, ende d'andere vier duyſent guldens waerdich. Eyndelijck voor ſoo veel belanght t'verder verſoeck vande Remonſtranten, om geadmitteert te werden tot eenighe nominatie van dubbelt Tripel, quadrupel, ofte meerder getal van Perſoonen, daer uyt wy de voorn: Electie van Schepenen ſouden doen, t'ſelve wert om verſcheyde pregnante redenen gedeclineert ende geexcuſeert. Alles onvermindert de Privilegien ende oude obſervantien vande meergemelte Stadt, voor ſoo veel deſelve door deſen niet ſijn ghealteteert, ofte gederogueert.

Verſoeckende ende begeerende, oock ontbiedende, laſtende ende beveelende reſpectivelijck allen ende eenen yegelijcken dien het eenichſints aengaen mach, de meergenoemde Stadt, de Regieringe ende Ingeſetenen van dien, nu ende ten eeuwighen daghen, het volcomen effect van deſen onſen Octroye ende Privilegie ruſtelijck ende vredelijck te laten genieten ende gebruycken, ſonder oppoſitie ter contrarie te doen, ofte te laten gheſchieden, op pene van te incurreren onſe hoochſte indignatie. Want wy ſulcx bevonden hebben alſoo te behooren, Gegeven onder onſen grooten zegele, paraphure ende de Signature van onſenGriffier, in s' Graven-Hage op den twaelffden Martij. Seſtienhondert ende t'ſeſtich, was gheparapheert: Iohan Baron van Reede van Renſwoude ut. Onder op de plijcke ſtondt ter Ordonnantie vande hooch gemelte Heeren Staten Generael in abſ: vanden Griffier, ende was onderteeckent: I: Spronſſen. Ende was deſen brieff bezegelt met een grooten rooden waſſchen zegele onder uythangende aen dubbelen parquementen ſtaerte.

Regiſter.

Taeffel, ofte Bladt-wijſer van de voornaemſte ſaken inde Beſchryvan s'Hertoghen-Boſſche vervaet, nae den A.B.C. ende 't ghetal der Bladeren gheſtelt,

Rede-

H.

O. Den

FINIS.